Hungry

Az 179$^{0}/_{1}$-ki 26-ki

VALLÁSÜGYI TÖRVÉNY

KELETKEZÉSÉNEK

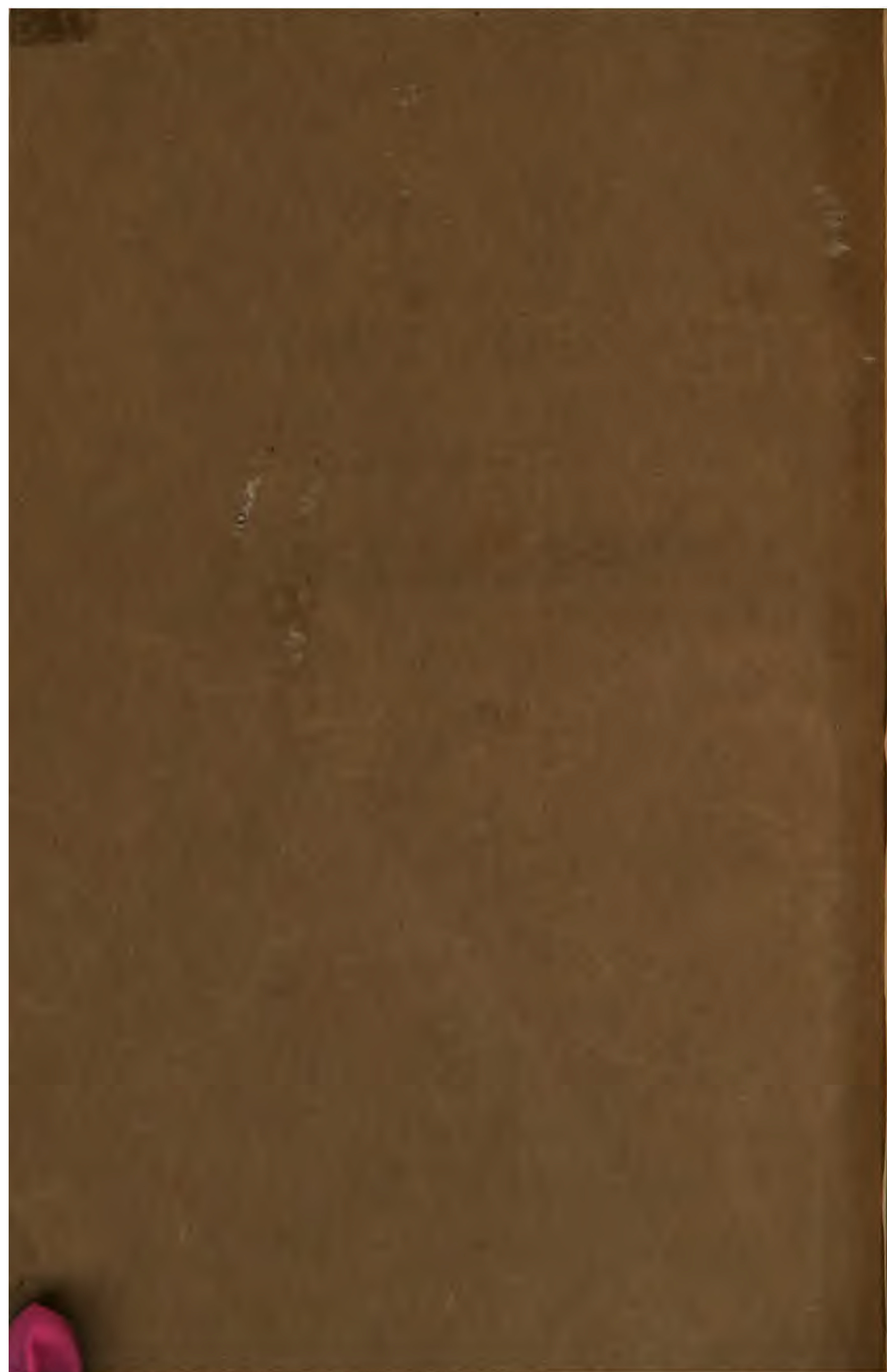
TÖRTÉNELME.

KÖZJOGI ÉSZREVÉTELEKKEL A BÉCSI ÉS LINCZI BÉKEKÖTÉSEK ALAPJÁN.

Írta

Irínyi József.

PEST, 1857.
KILIÁN GYÖRGY EGYETEMI KÖNYVÁRUS BIZOMÁNYA.

AZ

$179^{0}/_{1}$-ki 26-ik

VALLÁSÜGYI TÖRVÉNY

KELETKEZÉSÉNEK

TÖRTÉNELME.

KÖZJOGI ÉSZREVÉTELEKKEL A BÉCSI ÉS LINCZI BÉKEKÖTÉSEK ALAPJÁN.

IRTA

IRÍNYI JÓZSEF.

PEST, 1857.

KILIÁN GYÖRGY EGYET. KÖNYVÁRUS BIZOMÁNYA.

Pesten, 1857. Nyomatott Beimel J. és Kozma Vazulnál.

ELŐSZÓ.

E sorok irója szerencsés levén, a dunamelléki helvécziai hitvallásu egyházkerület közgyülése által, a mult 1856-ik évi október 28-kán, a zsinati előkészületekkel foglalkozó bizottmányba választatni, a bizottmány megalakitása után több tagtársa előtt ugy nyilatkozott, hogy miután maga a kormány is az 179$^{0}/_{1}$-ki 26-ik törvényczikket vette és vallotta az 1856-ik évi augusztus 21-ki rendeletében a magyarországi mind két hitvallásu evangélikusok egyház-rendezésének talpkövéül, s mind a két hitvallásu evangélikusok is ezen czikket tisztelik törvényes állásuk legközvetlenebb meghatározója gyanánt: véleménye szerint a zsinati előkészületek között legelső helyen áll ezen törvényczikknek keletkezési történelmét előadni, s azt a bécsi és linczi békekötések, azaz saját bevallott alapjai nyomán, közjogi észrevételekkel felvilágositva kifejteni. Mert legelső szükség, hogy a tért, melyen, és pedig mind a két részről örvendetes köz megegyezéssel állunk, teljesen ismerjük, s e végett mind azt kitűnő figyelemmel kell megtekinteni: mit mond tehát a törvény, mind pedig a vallás ügyének egész országgyülési tárgyalását is kimeritőleg kell ismerni az 179$^{0}/_{1}$-ki évekről, midőn ama törvény hozatott; mert csak igy juthatunk el a törvény minden oldalu felfogására. Valamely törvény jellemvonásai csak akkor tűnnek fel teljesen, sőt csak akkor ismerünk, és értünk valamely törvényt valóban, ha annak tárgyalását is

ösmerjük, ha azt is tudjuk, mi volt a törvényben levő eszmék eredeti alakja, minő változásokon mentek azok keresztül a tárgyalás folyama alatt, és minő eszmék maradtak ki az eredetileg felállitott csoportozatból, s minő ujak járultak az eredetiekhez. Ezeknek tudása nélkül, különösen a pártokra oszlott, s nagyobb számu törvényhozó gyülések közreműködése által alkotott törvények, gyakran vagy épen nem, vagy alig, vagy félre érthetők;

A felelet lőn, hogy dolgozza ki tehát azt, a bizottmánynak benyujtandó beadványképen, a jelen sorok irója.

És én megtettem azt, mint az olvasó előtt a következők által bizonyitva lenni vélem, oly szenvedélytelenül, a mint korunkban immár a vallási ügyeket tárgyalni kell; tettem azt a viszonyoknak tartozott ildommal és őszinteséggel, melyről az embernek, ki magát becsüli, egyaránt nem szabad megfeledkezni; tettem azt a cs. k. cultus- és vallásügyi miniszter ur 1856-ik évi aug. 21-ről kelt rendeletére támaszkodva, mely rendelet az egyházrendezés ügyében a „föltétlen szabad véleménynyilvánitás"nak „gátolatlanul" használhatását biztositja. És midőn e sorok irója, mint a dunamelléki helvécziai hitvallásu egyházkerület zsinati előkészületekkel foglalkozó bizottmányának tagja, a jelen munkát a nevezett bizottmánynak előterjeszti, annyival inkább az idézett rendelet körében, mert némileg hivatalos minőségben is jár el.

ELSŐ RÉSZ.

A magyarországi mindkét hitvallásu evangélikusok törvényes állásáról az 179⁰/₁-ki 26-ik törvényczikk keletkezése előtt.

Az 179$^0/_1$-ki oszággyülésen folyt vallásügyi tárgyalásnak, az ott alkotott 26-ik törvényczikknek kellő megértése végett mulhatlanul szükséges ismerni a magyarországi mindkét (ágostai és helvécziai) hitvallásu evangélikusok törvényes állását ezen törvénynek létre jötte előtt.

S ezen időszaknak ismertetése kétségtelenül maga is bő és nagy munkát érdemel ugyan, miután azonban a jelen munkának czélja egyedül az 179$^0/_1$-ki 26-ik törvényczikk keletkezésének történelme, az 179$^0/_1$-ki országgyülésen folyt vallásügyi tárgyalásnak ismertetése és kifejtése : csupán futó pillantást fogunk arra vetni, csakhogy mégis az előzmények teljes ismeretlenségével ne fogjunk az 179$^0/_1$-ki 26-ik törvényczikk fejtegetéséhez.

Törvénykönyvünkben a következő vallásügyi törvények vannak, melyek az evangyéliomi vallást illetik.

Az 1523-ki 54-ik törvényczikk, s

Az 1525-ki 4-ik törvényczikk, melyek közől az első büntetés alá rendeli a lutheránusokat s azoknak pártfogóit, a második pedig épen azt mondja, hogy a lutheránusokat megkell égetni.

II-ik Lajos király, ki alatt ezen törvények hozattak, egyszersmind Csehországnak is királya levén, 1522-ben ezen utóbb nevezett országba utazván Budáról, feltűnően olyanokat nevezett ott a cseh főhivatalokra, kik Luther tanait követték.

Visszatértével azonban hirtelen türelmetlennek kezdett mutatkozni a hitjavítási mozgalmak iránt.

S vagy a német birodalmi, Nürnbergben 152²/₃-ban tartott gyülés folytán, vagy különösebben az ott megjelent pápai követ Chieregati Ferencz bibornok kemény szónoklata következtében, melyet a bibornok, nyomtatásban kiadva, Lajos királyunknak ajánlott, vagy utjában Thurzó Szaniszló olmüczi püspök, s Budára visszatérte után Szalkay László ekkor még egri püspök, s későbben a pápa által ezen fáradozásaiért bibornoksággal kecsegtetett esztergomi érsek, vagy és alkalmasint főleg maga VI-ik Adorján pápa befolyása nyomán; miután Erdélyben a szebeni polgárok bizonyos ujításokat kezdtek az egyházi ügyekben, melyek a németországi események viszhangjai voltak: a Wormsban még 1521-ben hozott német birodalmi végzés, mely Luthert és követőit eretnekeknek és kiirtandóknak nyilvánította, az 1523-ki budai országgyülésen hazánkban ujabb kiadást nyert. [1])

Legfőbb oka azonban, hogy az említett 1523-ki és 1525-ki törvények hozattak, a Szapolyay-Verbőczy akkori ellenzék volt, a következő szempontból indulva ki.

Verbőczy átlátta, hogy az udvar romlottsága, az országot hanyatlásba, a nemzetet talán sírba is döntheti. A király tehetlen volt, s körében a nagyok vagy önző és versengő olygarchák, vagy még ezeknél is roszabbak: nyilt tolvajai a kincstárnak, vagy pedig idegenek voltak, kik épen a legnagyobb mértékben magokra vonták az ellenzék gyülölségét.

Ezen bajok ellenében a haza legnépszerűbb fia, a kitűnő tudományosságu, s rendkivül elragadó szónoklatu Verbőczy, megkisértette a nagy munkát: megmenteni a hazát, és szövetkezett a haza legérdemesebb fiával, a későbbi király Szapolyay János vajdával, ki már egyszer a Dózsa-lázadás idejében valósággal is megmentette a hazát, s kihez ezen rút közerkölcsü korban, midőn a kincstár nadályai a nádor Báthory pártfogásával dicsekedhettek, semmi gyanúsitás sem fért.

Céljok volt a haza megmentése végett, a megromlott olygarchákat, vagy legalább a külföldi tanácsosokat megbuktatni.

Hogy tehát legalább az utóbbiakat annál könnyebben eltávolíthassák, s e tekintetben az udvarnál nagy befolyásu pápai követ pártfogását is megnyerhessék, sőt a püspököknek magokhoz vonása által a hazai olygarcha pártot is meggyöngíthessék, mint lutheránusokat igyekeztek a külföldieket meggyülöltetni.

[1]) Jászay Pál: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. 1846.

Május 13-án 1525-ben a Rákoson összegyült nemesség megölési fenyegetés közt kivánta a királytól, hogy az udvaránál és a királyné mellett levő németeket, kikkel ők, mint lutheránusokkal, tehát az isten és apostoli szék elleni pártütőkkel, érintkezésbe jőni nem akarnak, kergesse el.

S ennek folytán hozatott a már említett 1525-ki törvény.

Ugyanezen évben azonban, a rákosi országgyülés után, a híres hatvani gyülés jött össze (melynek végzéseit az 1526-ki rákosi országgyülés megsemmisítette), s itt ismét megerősítette a Szapolyay-Verbőczy párt az 1525-ki Rákoson hozott törvényt, mely a lutheránusok megégetését rendelte; de világos jeléűl, hogy e részben csak az udvari párt megtörése, legalább a külföldi tanácsosok eltávolítása volt a főtekintet, miután a hatvani gyülésen a király, Báthory nádor s több más főhivatalnok letételében, s Verbőczy nádorrá választásában megegyezett, nyiltan és magától kijelentette a Szapolyay-Verbőczy párt, hogy a külföldiek eltávolítását nem kivánja továbbá nagyon sürgetni.

S midőn az 1526-ki rákosi gyülésen, hol a Verbőczy nádorsága megszüntetett, ámbár időközben a királyné, közhit szerint, már maga is hajlandóvá lőn téve az uj tanhoz ehhez szító környezete által, a minthogy udvari pápja Henkel János nyiltan is védelmezte Luthert, s Brandenburgi György őrgróf, a király korábbi gondnoka, Kázmér és Albert (porosz fejedelem) testvéreivel együtt nyilvánosan is a reformátióra tért át, s magyarországi birtokán Békés-Gyulán a reformátiót hathatósan előmozdította : a lutheránusok ellen hozott 1523-ki és 1525-ki törvények nem ujíttattak meg. Az olygarchia ellenségei átlátták, hogy miután ez, mely a nagyobb baj volt, ujabban megszilárdult, hasztalan a külföldiek, a kisebb baj ellen küzdeniök. A hazafiak mindenben kénytelenek voltak a hazát sorsára hagyni.

És igy a roppant csapás előestéjén álló haza legalább oly elemnek meggyökerezésére engedett alkalmat, mely későbben a legkitünőbb érdemeket volt szerzendő a nemzetiség mezején. S a máglya, mely a sötét üldözés által oly hirtelenséggel meggyujtatott, szintoly gyorsan el is oltatott.

Ezután hoszu időszak alatt semmi törvény sem hozatott a gyakori országgyülések alatt, mely az evangyéliomi vallást illette volna; s eközben a reformátió, értve a Luther tanait, a legnagyobb haladással elterjedt az országban.

Ugyhogy nem ugyan „törvény által," hanem „tettleg" a legvilágosabban „bevette" az uj vallást Magyarország.

A legelső törvény e téren a mohácsi vész után az 1548-ki 11-ik

t. czikk, mely az anabaptistákat és sacramentáriusokat az országból kiűzendőknek határozta.

Mind a mellett azonban, hogy a „sacramentáriusok“ alatt a Kálvin követői értendők, nem tekinthető ezen törvény általában az evangyéliomi vallás ellen intézettnek, mert akkor még a „sacramentáriusok“ igen kevés számmal levén, és szintoly ellenségei levén azoknak mind az akkor már igen számos és hatalmas lutheránusok, mind a r. katholikusok, mint az anabaptistáknak, ezen törvény egyáltalában nem az 1523-ki és 1525-ki törvények nyomdokait követte.

S midőn ezen törvény folytán Sbardalla István váczi püspök és Sibrik Gergely kir. tanácsos, a felső vidéki királyi városokba küldettek biztosok gyanánt a sacramentáriusok kiűzése végett, Kassa, Eperjes, Lőcse, Kis-Szeben és Bártfa városok oly hitvallomást adtak elő, melylyel a gyanút, mintha sacramentáriusok volnának, elhárították magoktól, s valódi lutheránusoknak nyilvánították magokat.

És Ferdinánd király ezen hitvallomást helybenhagyta, s s az illetők üldözését megtiltotta. Ugyancsak helybenhagyta ezen hitvallomást, csupán némely változtatásra kivánván az illetőket birni, 1558-ban Oláh Miklós esztergomi érsek, s Veráncz Antal, mint egri püspök 1560-ban, s későbben, mint esztergomi érsek 1573-ban. [1])

Ekkép, csak az ágostai hitvallásu ugyan, de nyiltan az evangyéliomi vallás, világosan „bevettnek“ tekintetett hazánkban.

Ugyan csak az 1548-i országgyülésről megkell még jegyeznünk az 5-ik törv. czikket, valamint az 1550 : 12, 13, 14, 15 és 16-ik törvényczikkeket; az 1552 : 7, az 1553 : 7, s ugyancsak az 1554 : 7 törvényczikkeket, melyek a r. katholika vallás fentartásáról, s az eretnekségek ellen szólanak, de sehol sincsen névszerint általában az evangyéliomi, avagy épen különösen az ágostai hitvallás eltilva, és világosan nem is értetett ez az eretnekség alatt.

Sőt az 1556-ik 25-ik törvényczikkben az egymás hivatalaiba nem avatkozó „felekről,“ papokról és „laicusokról“ van szó (mert az utóbbiak alatt az ágostai hitvallásu egyházi szolgákat kell érteni [2]), s ekkép biztosítva is lőn az ágostai hitvallásu evangélikusok vallásszabadsága,

---

[1]) Tóth Ferencz : A magyar- és erdélyországi protestáns ekklézsiák historiája. Komárom. 1808. — 396. 397. — Historia Ecclesiae Evangelicae augustane Confessioni addictorum in Hungaria universe, praecipue vero in Tredecim oppidis Scepusii. Halberstadt. 1830. — 12. lap.

[2]) Tóth Ferencz : 226—227. lap.

miután ezen időben ugy is az evangélikus **Nádasdi Tamás** gróf volt nádor.

S midőn időközben Kálvin követőinek száma is megnövekedett, különösen pedig az is sikerült nekiök, hogy a felettébb gyülölt anabaptistákétól elkülönözzék ügyöket, mikor az 1556-ki 26-dik törvényczikk az 1548-ki 11-dik czikket megujította, ebben most már „csak" az anabaptisták kiűzése határoztatott el, a sacramentáriusok vagyis Kálvin követői tehát vallásszabadságot nyertek.

Az 1557-ki 10-ik t. czikk is ujolag csak az anabaptistákról szól, és nem a sacramentáriusokról is.

S tegyük ehhez, hogy midőn az egri várban és völgyben levő nemesség és katonaság ellen kir. biztosok jelentek meg vizsgálatot tenni, azok 1562-ben a hires egri hitvallomást nyujtották be Ferdinándnak, mely Kálvin tanaihoz szítván, a sacramentáriusok védelme volt, s Ferdinánd nemcsak továbbá nem háborgatta őket, hanem a felekezetökbeli Mágócsi Gáspárt is tette, mind Egervára kapitányává, mind Heves vármegye főispánjává.

Az emberek, az országgyülés, a kor, még nem igyekeztek ezen időben okosabbak lenni a tényeknél; ha egyszer tekintélyes egyének és tömegek bevettek valamely vallást, világosnak tartották, hogy azon vallás be van véve, s nem tartották azontul törvény által is szükségesnek kimondani, mi a tény dolga; ha vajjon ugyan is be van-e véve valamely vallás avagy nem?

S igy tehát, mielőtt 1567-ben a debreczeni zsinat a helvécziai hitvallást elfogadta, senki sem kétkedett hazánkban azon, hogy Magyarország, nem csak Luther, hanem Kálvin tanait is bevette, és senkinek sem jutott eszébe, hogy ezen tényt az országgyülésnek ki kellene mondani. Elégnek tartatott, ha magok nyilvánítják azt, kik azt bevették.

Mit Ferdinánd, ki országlása elején néhány rendeletet adott ki, melyekkel a hitjavítást gátolni akarta, későbben eszélyességből cselekedett, nem szegülvén ellene az evangyéliomi vallásnak, azt utóda Miksa, ki az evangyéliomi vallás ismeretében növekedett fel, ki 1560. apr. 2-án ezt irta Fridrik palatinatusi német választó-fejedelemnek: „Én az ágostai vallástételben foglalt tudományt ismerem igaznak, és keresztyén vallásnak lenni," meggyőződésből tette. Országlása alatt 1564-től 1576-ig sem országgyülésen, sem azonkivűl semmi szabályok sem hozattak az evangélikusok ellen.

Rudolf sem mutatta magát az evangélikusok ellenségének, a

VIII-ik Kelemen pápával 1600-ban az eretnekek kiirtására kötött szövetségig.

Szentiványi Márton tudós jézsuita megismerése szerint a jézsuiták iskoláinak felállítása előtt, mi 1560-ban történt, az egész országban már csak három r. katholikus mágnás volt, a nemesek között pedig már alig volt r. katholikus.

Nevezetesen pedig, az ország főbb hivatalnokai közől ezek voltak evangélikusok :

Nádasdy Tamás gróf, nádor 1554-től 1562-ig. Utána 1608-ig a nádori hivatal üres volt, s ekkor ismét három evangélikus következett: Illésházi István, Thurzó György és Thurzó Szaniszló grófok.

Thurzó Elek gróf, királyi helytartó 1536-tól 1543-ig.

Nádori helyettesek : Révay Ferencz 1543—1553. Mérey Mihály 1563—1572. Czobor Imre 1572—1582.

Országbirák : Thurzó Elek, Perényi Gákor († 1567), Báthory Miklós 1568—1585, Báthory István 1587—1605.

Horvátországi bán : Ungnad Kristóf 1578—1584.

Tárnokok : Nádasdy Tamás 1540. Perényi Gábor 1554. Zrinyi Miklós 1557.

Főajtónállók : Balassa János, Bánfy László, Révay Mihály és Ferencz.

Főlovászmesterek : Bánfy László, Nádasdy Fer., Batthyányi Fer.

Főpohárnokok : Bánfy Miklós, Forgách Simon, Dersfy Ferencz.

Főasztalnokok : Bánfy István, Batthyányi Boldizsár, Thurzó György 1602.

Főudvarmesterek : Thurzó Ferencz 1569—1576. Illésházy Istv.

Főkamarás : Czobor Imre.

Korlátnok : Perényi Péter 1539.

Koronaőrök : Perényi Péter, Révay Péter.

Kir. kamarai elnökök : Thurzó Ferencz, Thurzó Elek.

Temesi bán : Török Bálint.

Erdélyi vajdák : Perényi, Dobó.

Áttért r. kath. főpapok : Thurzó Ferencz nyitrai püspök; Kecsety Márton veszprémi püspök; Bachy Ferencz szepesi nagyprépost, Horváth János ugyancsak szepesi nagyprépost, Dudics András czimzetes püspök, ki előbb a tridenti zsinaton volt követ.

A császári seregek fővezérei : Schwendy Lázár, Ruber János.

Főispánok : Abaujban : Perényi Péter és Gábor.

Árvában : a Thurzó család.

Barsban : Dobó István és Ferencz.

Beregben : Mágócsi Gáspár.
Biharban : Rhédey Ferencz, Bocskai István.
Borsodban : Balassa Zsigmond.
Hevesben : Mágócsi Gáspár.
Hontban : Balassa Menyh. és János, Nyári Fer., Dersfy Miklós.
Krasznában : Drágfy Gáspár.
Liptóban : Krusith János, Illésházi István.
Nógrádban : Balassa Menyhért és András, Forgách Zsigmond.
Pozsonyban : két Salm gróf.
Sárosban : Ruber János, Dersfy Ferencz.
Szepesben : a Thurzó család.
Somogyban, Szabolcsban, Szatmárban : Báthory Miklós és István.
Sopronban : Nádasdy Ferencz, Batthyányi Ferencz.
Szalában : Bánfy István.
Temesben : Perényi Péter.
Turóczban : a Révay család.
Tornában : Mágócsi Gáspár.
Trencsénben : Forgách Imre, Illésházy István.
Ungban : Drugeth István.
Zemplénben : Drugeth László.
Zólyomban : Balassa János.
Vasban : Batthyányi Ferencz, Nádasdy Ferencz.

Különösen kitüntette magát a pápával kötött szövetség folytán, az evangélikusok üldözésében Barbiano-Belgiojoso gróf kassai főkapitány, ki azelőtt karthauzi barátok kolostorfőnöke volt Rómában.

Belgiojoso üldözései, s az 1604-ki országgyülés 22-ik törvényczikke folytán, melyet tulajdonképen nem is lehet igy nevezni, mert nem az országgyülés által lőn alkotva, hanem legfelsőbb helyről, önhatalmilag soroztatott az országgyülés törvényczikkeihez, s mely szerint többé soha sem leendett szabad az országgyülésen vallásügyi panaszokat előadni, a felső magyarországi nemesség Gálszécsen összegyülvén, panaszt emelt a nyomás ellen. Belgiojoso erre azt felelte, hogy parancsa van, miszerint az evangyéliomi vallást teljesen irtsa ki.

Ezek folytán keletkezett a Bocskai-felkelés, s ennek következtében :

Az 1608-ki koronázás előtti 1-ső törvényczikk, mely, miután az 1606-ki bécsi békekötés a törvényczikkek előszava által, általában a törvénykönyvbe lőn iktatva, ismét visszatér azon békekötésnek vallásügyi czikkére.

Ezek alkotják azóta hazánkban a két hitvallásu evangélikusok közjogának alapját, s mivel ezekről a közjogi kimutatás során ezen munka harmadik részében bőven lesz szó, jelenleg elég volt azokat megemlíteni.

Az 1608-ki k. e. 1-ső törvényczikket az 1618-ki 77-ik t. czikk ismét megerősítette.

II-ik Ferdinándnak 1618-ban május 5-én kiadott, s az 1622-ki országgyülés törvényei közé iktatott koronázási hitlevele a bécsi békekötést és ama 1608-ki k. e. törvényt ujolag megerősítette.

Megerősítették ezután az 1608-i k. e. 1-ső t. czikket, s II-ik Ferdinánd koronázási hitlevelének a vallásügyéről szóló 6-ik feltételét az 1625 : 22. 1630 : 33. 1635 : 29. t. czikkek.

Időközben azonban az idők viharos járásának megnehezedése ismételve kiujult.

Ez okból Bethlen Gábor erdélyi fejedelem síkra szállván, az 1621-ki nikolsburgi béke által ama koronázási hitlevél legközelebb országgyülésen leendő beczikkelyezésének megigérését kieszközölte.

A mostoha idők azonban ismét megujultak, s Bethlen Gábor 1624-ben ujabb békekötést eszközlött az evangélikusok jogainak védelmére.

III-ik Ferdinánd ismét megerősítette 1625-ben elválasztatásakor kiadott koronázási hitlevelével, mely az 1638-ki törvények közé van iktatva, az evangélikusok jogait, a bécsi békekötést.

Későbben azonban ujolag sérelmeik levén az evangélikusoknak, 1644-ben 1-ső Rákóczy György erdélyi fejedelem fegyvert fogott ügyök mellett. Ennek következtében keletkezett 1645-ben a linczi békekötés, mely az 1647-ki országgyülésen a törvénykönyvbe iktattatott.

A linczi békekötés tulajdonképen ismét nem egyéb, mint egyedül a bécsi békekötés megerősítése, csakhogy részletesebb, világosabb akart egyuttal lenni amannál; uj elvet, valami többet, azonban nem állított fel, mert nem volt mit felállítania, a bécsi békekötés mindenre kiterjedő általánossága mellett.

Ezon 1647-ik országgyülés törvényei között látjuk először törvénykönyvünkben, a 8-ik törvényben a „helvécziai és ágostai hitvallások“ megemlítését; eddig általában vagy csupán a „vallás ügyéről“ vagy az „evangélikusokról“ szólottak a törvények.

Az 1647-ki országgyülés után azt lehetett vélni, hogy most következik immár hazánkban az evangyéliomi vallás legvirágzóbb kora.

Ellenkezőleg azonban ezentul jött annak leggyászosabb időszaka.

1-ső Lipót ugyan az 1659-ki törvények közé czikkelyezett, de királylyá választatásakor 1655-ben kiadott koronázási hitlevelében biztosította a vallásszabadságot a bécsi és linczi békekötésekre való hivatkozással, rövid időn azonban igen keserű dolgokat tapasztaltak az evangélikusok.

A mostoha időszak kezdetére az evangélikusoknak egy nagy megfontolatlanságuk szolgált alkalmul.

Midőn ugyanis az 1662-ki országgyülésen az evangélikusok a vallás ügyét kivánták első helyre tenni a köztanácskozások során, s e részben czélt nem értek, az országgyülést odahagyták.

Elhagyták a tanácsteremet a nélkül, hogy anyagi erőre támaszkodhattak volna, mert az erdélyi fejedelemség ez időben egyáltalában nem volt oly állapotban, hogy a magyarországi rokonoknak segélyére kelhetett volna.

Az evangélikusok templomainak elvétele ismét nagyban folyt. S az 1669-ben fölfedezett összeesküvés is teljesen kizsákmányoltatott az evangélikusok ellen.

Az összeesküvés fejei ugyan mind r. katholikusok voltak, de mégis az evangélikusok ellen használtatott az vád gyanánt.

A rendkivüli törvényszék (judicium delegatum) kivégeztetéssel, jószágelkobzással sujtott. Ha azonban valamely evangélikus r. katholikussá lett, mindjárt megszűnt ellene a felségsértési vád. A legkisebb büntetés volt a reversális-adás. Ezekben az uraknak azt kellett megigérni, hogy jószágaikban az evangélikus lelkészeket pártfogolni nem fogják, a r. katholikus papoknak pedig a tanítást megengedik, sőt (ez volt a kifejezés), ha a szentlélek által felvilágosíttatnak, magok is r. katholikusokká lesznek.

Az uraké után következett az evangélikus lelkészek és tanítók ama híres tömeges üldözése és törvényszék elé idézése, melynek folytán számosan az országból számüzettek, számosan reversálisok kiadására kényszerítettek, hogy lelkészi hivatalukról önként lemondanak, számosan pedig a nápolyi gályákra „eladattak,“ honnan aztán Ruyter Mihály hollandi admirál által szabadultak meg. [1])

Ezután 1678-ban a Tököli-mozgalom ütött ki, melynek lecsillapítása végett 1681-ben országgyülést hirdetett 1-ső Lipót.

---

[1]) Kősziklán épült ház ostroma. Magyarra fordította Bod Péter 1738. — (Kézirat.)

Ezen országgyülésnek 25-ik t. czikkében, a bécsi békekötésre hivatkozással, ismét szabadnak nyilváníttatik a vallásgyakorlat; azon evangélikus lelkészek és tanitók, kik a mult évek üldözései folytán számüzettek, szabadságot kaptak hazatérni, a reversálisok pedig, melyek tőlök erővel kizsaroltattak, érvénytelennek nyilvánítattak; s az is nyiltan kimondatott, hogy az evangélikusok vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessenek.

A 26-ik czikkben pedig rendeltetik, hogy jelenleg birt templomaiknak továbbá is birtoklásában maradhassanak, s a mely templomokat az evangélikusok építettek, s a r. katholikusok tőlök elvettek, de még r. kathol. szertartás szerint beszentelve nincsenek, azokat visszakapják. Továbbá a törvényben névszerint megnevezett helyeken építhessenek templomot. Egyébiránt az evangélikusok a r. kath. lelkészeknek semmit se tartozzanak fizetni. A nemeseknek szabadságukban áll váraikban, vagy rendes lakhelyökön vallásuk gyakorlatára imaházakat, kápolnákat építeni. Biztosítja továbbá ezen czikk az evangélikusokat iskoláik birtoklásában is, s hogy panaszaikat a következő országgyüléseken mindig előadhassák.

Két nevezetes nagy sérelmök volt az evangélikusoknak ezen czikkekben; az első, hogy a 25-ik czikkben a szabad vallásgyakorlat „a földesurak jogainak épségben maradásával“ határoztatott meg, minek következtében a papi javakban és sok más helyen a földesurak által egyszerűen elfojtatott az evangélikus földmivelők vallásgyakorlata, holott ezt a bécsi béke mindenütt és mindenkinek szabadságára hagyta, a linczi béke pedig (melyet egyébiránt az 1681 : 25. el is mulaszt említeni) egyenesen is kimondja, hogy: „a földmivelők is bárminő földesur birtokán“ szabad vallásgyakorlattal birjanak. Második sérelmök pedig az volt az evangélikusoknak, hogy templomépítési szabadságuk bizonyos megnevezett helyekre szoríttatott.

Panaszt emeltek tehát a következő 1687-ki országgyülésen. De a Tököli-mozgalom már szárnyaszegett levén, csak még nagyobb megszorítás következett reájok.

Haragra gerjedvén az evangélikusok ellen ezen föllépésökért a király és a papság, az 1687 : 21-ik törvényczikk azt mondja, hogy az evangélikusok az 1681 : 25-ik és 26-ik törvényczikkek ellen emelt felszólalásukkal visszaélvén, „ezáltal azon czikkek jótékonyságától elestek,“ a király azonban „kegyelemből“ ama czikkeket „most még“ (adhuc) megerősíti.

Ez lön alapja az ezentul következett százados legmostohább időszaknak, mert mi eddig „jog“ volt, „kegyelemnek“ nyilvánittatott,

mit folytonosan mindinkább meg lehet szorítani, s mit valóban folytonosan mindinkább meg is szorítottak.

Említsük meg továbbá, hogy ekkor mondatott ki az 1687 : 23-ik t. cz. által először, hogy a kapcsolt részekben csak r. katholikusok birnak jószágképességgel.

Ezen évben történt a Karaffa eperjesi törvényszékének működése is.

S végre megjelent ama hires 1691. apr. 2-i rendelet, mely az 1681 : 25 és 26-ik törvényczikkeket bővebben kifejtette („explanálta"), s mely a későbben oly gyászos nevezetességü „explanátiók" ősapja, s mely által ama törvényczikkek, utolsó maradványai az evangélikusok vallásszabadsági biztosítékainak, valósággal eltöröltettek.

Ezen kir. rendelet azt mondta :

A törvényben megnevezett helyeken nyilvános szabad vallásgyakorlattal birnak ugyan az evangélikusok, de más helyekre ki ne merjenek azokról menni. A törvényben megnevezett helyeken a közös haszonra rendelt harangokkal, temetkezési helylyel és kórházzal élvén az evangélikusok a r. kath. lelkész és egyházfi tudtával, nem fognak a róm. kath. hit felvételére kényszeríttetni, de a r. katholikusok ünnepeit, különösen a mesteremberek, tartoznak megülni. Az evangélikus lelkészeknek sem keresztelni, sem esketni, sem temetni nem szabad a törvényben meg nem nevezett helyeken; az ily helyeken levő népnek azonban szabadságában áll a törvényben megnevezett helyeken levő evang. lelkészekhez járulni keresztelés, esketés és temetés végett, megfizetvén előbb azért a papbért (stola) a r. kath. lelkésznek. A földesuraknak azon föltétel alatt szabad imaházakat, kápolnákat építeni, hogy azokban családjaikkal, de minden szomszéd, valamint az evangélikus földmivelők kizárásával, és prédikátorok közreműködése nélkül, szabadon imádkozhatnak.

1701-ben ujabb rendelet jelent meg, mely azt mondta ki, hogy az 1681-ki törvény az országnak csak akkori területére állíthatta fel a szabad vallásgyakorlat elvét; ennélfogva a fegyverrel visszaszerzett helyeken csak a r. kath. vallást illeti szabadság. Sőt mivel az 1681-ki törvény több helyet csak azért ruházott fel nyilvános vallásgyakorlati szabadsággal, mivel akkor véghelyek voltak, a mely helyek ezen minőségöket elvesztették, azon joguktól is elestek. S azok ellen, kik az evangyéliomi vallást elhagyván ismét arra akarnak visszatérni a róm. kath. vallásról, mint esküszegők ellen kell eljárni.

Ekkor következett a II-dik Rákóczy Ferencz-féle mozgalom, az önálló erdélyi fejedelemség utolsó küzdelme.

A mozgalom ideje alatt kiadott 1709-ik évi dec. 12-ki kir. rendelet kedvező volt az evangyéliomi vallásra nézve.

Az 1711-ki szatmári béke szerint szabad vallásgyakorlat volt az evangélikusoknak biztosítva.

1714-ben apr. 23-ról azonban kir. rendelet jelent meg, hogy az evangélikusok az 1681-ki és 1687-ki törvényekhez, s az azokat kifejtő („explanáló") kir. rendeletekhez tartsák magokat.

A legnagyobb csapás érte végre az evangélikusokat az 1715-ki országgyülésen. És pedig nemcsak, mivel az 1715 : 31-ik t. czikk az 1707-ki rosenbergi zsinat végzéseit megsemmisítette, s a zsinattartást jövőre is eltiltotta; hanem mert az 1715 : 30-ik t. czikk egyenesen is „a királyi explanátiók által kifejtett" 1681-i és 1687-i törvényczikkek állapotára tette vissza az evangélikusokat, sőt azt is kimondta, hogy ha pedig ezentul az evangélikusoknak valamely panaszuk lesz, azt és pedig nem is összes felekezetök, hanem mindenki csak saját nevében, a királynak terjeszszék fel.

Az evangélikusok törvényes állása tehát teljesen semmivé volt téve; egészen a királyi „arbitrium" alá helyeztettek; ügyök többé nem volt országgyülési tanácskozási tárgy.

Tetézve lőn az evangélikusokra mért csapás az által, hogy ezen országgyülésnek, mely oly mostohán végkép elkivánta taszítani anyai kebeléről az evangélikusokat, emez annyira sujtó 30-ik t. czikkében a mint eredetileg kir. jóváhagyást nyert, legalább ezen záradékos kifejezés is volt: „a három bevett vallást illető törvények," továbbá megvolt jegyezve, hogy a földesuri jogokkal nem kell visszaélni. De ezen két záradék a törvények összes megjelenésével, az illető czikkben többé nem volt látható.

Ezután jött a valamenyi között legkeményebb 1731-ki apr. 6-ki rendelet, mely többé árnyékát sem hagyta meg az evangyéliomi vallás szabadságának.

E szerint, az 1691-ki explanátió vétetvén alapul, az evangyéliomi vallás gyakorlata az 1681-ki törvényben megnevezett helyeken kivűl mindenütt csak magánosnak volt tekintendő. Az evangyéliomi vallás szolgái csak a törvényben megnevezett helyekre voltak szorítva, csak itt lehetett azoknak beteg és fogoly hitsorsosaikhoz járulni. A törvényben meg nem nevezett helyeken a r. kath. lelkészek alá rendeltettek az evangélikusok. A magános isteni tiszteletnek az evangélikusok házaiban a szomszédok kirekesztésével lehetett történni. A superintendensek választásához kir. beleegyezés kivántatott. A kereszlés körüli felügyelési joggal a r. kath. püspökök ruháztattak fel. Az

evangélikusok házassági ügyeiben, egyébiránt az evangélikusok törvényei szerint köteleztetvén eljárni (mely föltétel nem lőn megtartva), a r. kath. szent székek rendeltettek hiróságoknak. A r. kath. vallásról az evangyéliomi vallásra leendő áttérés eltiltatott. A vegyes házasságokat a r. kath. lelkészek kötötték össze. A r. katholikusok ünnepeit az evangélikusoknak is megkellett tartani. Nevezetesen pedig az egyházi járdalatokban az evangélikus mesterembereknek is részt kellett venni. Az evangélikusok a r. katholikusok szertartásai szerint köteleztettek esküdni, nevezetesen a boldogságos szűzet és szenteket is említve; kivétetvén e tekintetben csak a tanúk.

Különösen kitűntette magát ezentul az evangélikusok üldözésében, az e tekintetben a spanyol inquisitióval vetélkedett, 1723-ban felállított magyar királyi helytartó tanács.

Ez véleményezte 1740-ben a Dunát szabályozni ajánlott hollandi társaságról, hogy a czél nagyon üdvös, a terv nagyon jó, de eretnekek (evangélikusok) levén a társaság tagjai, a kért engedély annak megnem adandó.

Társulat alakult az evangélikusok térítésére.

Mária Terézia 1742-ben dec. 24-én kelt rendelete által az 1731-i apr. 6-i rendeletet megerősítette. S ezen időtől kezdve rohanó sebességgel következtek a rendeletek és helytartó tanácsi intézmények, melyek az evangélikusokat mind inkább elnyomták.

1763-ban legfelsőbb helyről felszólittatott Barkóczy gróf esztergami érsek, hogy mit kellene még tenni a r. kath. vallás előmozdítására.

Barkóczy érsek ezt felelte:

A külföldi eretnekek könyveinek behozatalát szigoruan el kell tiltani; hon pedig minden könyvre censurát kell felállítani. Az eretnekek iskoláit a grammatikai tanulmányokra, és csak a 14 évesekre kell szorítani. Kik felsőbb iskolákat is akarnak járni, r. kath. iskolákba köteleztessenek menni, és pedig csak oly helyeken, hol az evangélikusok nyilvános vallásgyakorlattal nem birnak. Kik külföldi iskolákban tanultak, ne lehesenek egyházi szolgák. Az evangélikusok csak azután mehessenek saját isteni tiszteletökre, miután előbb róm. kath. isteni tiszteleten jelen voltak. A mely evangélikus lelkész bátorkodik r. kath. hitágazat ellen nyilatkozni, vagy azt czáfolni, számüzessék. Hol az evangélikusok 1681-ben nyilvános vallásgyakorlattal nem birtak, ezentul ne birhassanak azzal. Hol az egyházi szolgaság megüresül, kir. engedély nélkül ne lehessen azt ismét betölteni. S ezen engedély megnyerése végett szükséges legyen bebizonyítani, hogy az illető község a törvényben megnevezett helyek közé tartozik. Sőt a

törvényben megnevezett helyen is megszűntessék a további nyilvános vallásgyakorlat, ha egy órai távolságra más nyilvános vallásgyakorlattal biró hely van. Az engedélybe, melynélfogva uj egyházi szolga választható, az tétessék be: „most még.“ Minden hivatalba lépő tartozzék a boldogságos szűzre és a szentekre megesküdni. Evangélikus ügynökök és ügyvédek ne lehessenek a kir. kancelláriánál, királyi- és kerületi tábláknál. Azon néhány megyében és városban meglevő szokás, hogy némely hivatalt felváltva vagy egyenlő számmal viselnek mindkét vallásu egyének, eltöröltessék. A mesteremberek valláskülönbség nélkül köteleztessenek megjelenni a r. kath. egyházi szónoklatokon és járdalatokon. Az engedetlenek kétszer megbüntessenek, harmadszor pedig a czéhekből kirekesztessenek. Külföldi evangélikusok ne lehessenek polgárok és czéhbeli mesteremberek; sőt házasságra se léphessenek a külföldi evangélikusok.

S ezen javaslat szolgált a vallásügyében vezérfonalul egész a felvilágosodott II-ik József császár trónra lépteig.

A helytartó tanácsnak három intézménye (1768. 1776. 1778.) eretnekeknek nevezte az evangélikusokat.

A r. katholikusoknak kiváncsiságból is eltiltotta az 1756-ki febr. 6-ki intézmény, az evangélikusok isteni tiszteletén megjelenni.

Az 1743-ki febr. 27-ki intézmény meghagyta a r. kath. püspököknek és lelkészeknek, hogy az evangélikusokra vigyázzanak fel. Ennek folytán végtelen vádaskodások következtek.

1752-ben megtiltotta a helytartó tanács, hogy az evangélikus lelkészek fiókhelyeikre mehessenek.

Az 1747-ki jan. 27-ki intézmény az evangélikusoknak a törvényben megnevezett helyeken levő gyülekezeteiket is r. kath. fiók-helyeknek nyilatkoztatta.

Öt intézmény a nemességet is kötelezte, hogy a r. kath. lelkészeknek papbért (stola) fizessen

Az 1774. sept. 16-i intézmény megparancsolta, hogy az evangélikusok tartoznak a r. k. templomok stb. építésében és javításában részt venni.

Az 1731-ki apr. 6-ki rendelet már a r. kath. lelkészeknek advár a vegyes házasságokat összekötő jogot, igen sok intézmény szerint tartozott az evangélikus fél megigérni, hogy vagy maga is a r. katholika vallásra fog áttérni, vagy pedig legalább minden gyermekének azon vallásban leendő növeltetésében megegyezik.

Az 1774-ik jun. 30-ki intézmény meghagyta, hogy az evangyéliomi vallásu czigányok gyermekei szülőiktől erővel elvétessenek, és a r. kath. vallásban növeltessenek.

Három intézmény kötelességökbe tette a r. kath. lelkészeknek, hogy az evangélikus betegeket igyekezzenek megtériteni. S az 1773-ik márt. 15-ki intézmény szerint, hogy a térités könnyebben sikerülhessen, az evangélikus rokonok azonnal kötelesek voltak a beteg szobájából kitakarodni, a mint a r. kath. lelkész megjelent.

Az 1727-ki sept. 14-ki intézmény Dubrovay Gáspár holttestét (Trencsén megyében), mivel a halálos órájában erővel szájába tett ostyát, azt sem tudni : vallásos idegenségből-e avagy végelgyöngülésből, kipökte, a sirból felásatni, s hóhér által megégettetni, azután pedig hamvait a Vág vizébe dobatni rendelte.

Az 1756-ki dec. 9-ki intézmény szerint egyedül r. kath. lelkésznek volt szabad a halálra itélteket kikisérni.

Az 1762-ki máj. 13-ki intézmény az urvacsoráját „impanisatio" gunynévvel ruházta fel.

Azon időben, midőn az utlevéllel való utazás még annyi ideig teljesen ismeretlen volt ez országban, az 1749-ki és 1778-ki intézmények szerint, megyei utlevél nélkül a szomszéd megyébe sem volt szabad az evangélikus lelkészeknek menni.

Az 1774-ki jul. 11-ki intézmény nyiltan az erőszakot is pártolva, azt mondta ki, hogy az evangélikusoktól erőhatalommal elvett templom visszaadásának sincs helye, ha az már r. kath. szertartás szerint be van szentelve.

Az 1745. jul. 28-ki és 1767-ki máj. 12-ki intézmények arra is kiterjesztették a kir. engedély szükségét, ha az evangélikusok templomaikra, tornyaikra, lelkészlakaikra, iskoláikra uj tetőt kivántak tétetni.

Az 1769-ki febr. 25-ki intézmény szerint tűz által megemésztett egyházi épületeiket sem épithették fel az evangélikusok kir. engedély nélkül.

Több intézmény szerint, és pedig a tüz által megemésztett egyházi épületek felépítethetése végett sem volt szabad az evangélikusoknak a testvér községeket megkeresni.

Az 1733-ki dec. 16-ki és 1756-ki febr. 12-ki intézmények szerint csak grammatikai iskolákkal birhattak az evangélikusok.

Az 1748-ki jul. 30-ki és 1754-ki apr. 30-ki intézmények szerint (a mágnásokra és nemesekre sem tevén kivételt) a magán taníttatás is eltiltatott a felsőbb tudományokban.

Az 1776-ki aug. 17-ki intézmény a superintendensek iskolai felügyelési jogát megszüntette.

Több intézmény eltiltotta az iskolák segélyezésére és a tanulóknak a magok számára kéregetni.

Külföldi akadémiákra csak a mágnások és a hittani tanulók bocsátattak kivételesen.

A r. kath. földesurak jobbágyainak fiai elbocsátó levelet voltak kénytelenek fölmutatni, ha külföldre akartak menni tanulás végett.

Több helyen megtiltatott az evangélikusoknak a harangok használása.

A superintendensek hatósága az 1732-ki május 7-ki intézmény által megszűntetett, az 1747-ki aug. 8-ki intézmény által helyreállíttatott, s az 1777-ki jan. 19-ki intézmény által ismét eltöröltetett

Az 1764-ki nov. 17-ki és 1768-ki május 6-ki intézmények a róm. katholikusoknak elővásárlási jogot adtak az evangélikusok előtt.

Az 1747-ki jun. 3-ki intézmény szerint, ha az evangélikus lelkészek a r. katholikusok ünnepeit híveiknek meg nem hirdették, 12 forint birság alá estek.

De szükségtelen többet felsorolni. A fölebbiek is bőven tanúsitják, minő tiszteletben állottak ezen időszakban a bécsi és linczi békekötések, melyek már többször háttérbe tolattak, de még mindig ismét előtérre jutottak.

A térítés nemeihez tartozott ezen időszakban az is, hogy ha valaki felségsértési vagy más közönséges bünügyi vád alá esett, ajánlatott kapott, magát evangyéliomi vallásának elhagyásával megváltani.

Mindezeknél fogva valóban a csodával határos, s az evangélikusok különös szivósságát és hősies szellemét tanúsítja, hogy az evangyéliomi vallás teljesen ki nem irtatott hazánkban.

Jött végre az 1781-ki okt. 20-ki türelmi parancs, mely a hoszu idő óta minden oltalom nélküli nyájat végre pártolás alá vette. Nem adta ugyan vissza az evangélikusoknak minden jogát, de mindenesetre nevezetesen enyhítette sorsukat.

E szerint az evangélikusok, mindenütt hol az eddigi eszmék szerint nem birtak nyilvános vallásgyakorlattal, minden lehető kérdés nélkül, ha vajjon annak valaha használatában voltak-e már avagy nem, hol száz család volt, imaházat (templomot) építhettek tornyokkal, harangokkal s utczai bejárással, s az ily helyekre lelkészeket, iskolamestereket vezethettek be, s ezek számára épületeket emelhettek. Az evangélikusok minden hivatalra képeseknek nyilvánítattak, s a vallásukkal ellenkező esküzáradékokra, valamint a r. kath szertartásokban való részvétre nem kényszeríttettek. A vegyes házasságban

kivánni szokott reversálisok, miszerint minden gyermek a r. kath. vallásban fog neveltetni, megszüntettek, s hol az atya r. katholikus volt, minden gyermek a r. kath. vallásban, különben pedig a fiuk atyjok vallásában, rendeltettek növeltetni. A r. kath. lelkészeknek eltiltatott hivatlanul az evangélikus betegekhez menni. A r. kath. püspököknek megtiltatott, hogy canonica vizsgálataik alkalmával az evang. lelkészeket [1]) a keresztség iránt kérdés alá vonják. A superintendensek felhatalmaztattak, hogy az evang. lelkészek vizsgálatára mehessenek. A gyülések egy r. kath. és egy evangélikus biztos jelenlétében megengedtettek.

Ámbár tehát ezen parancs a „türelem" elvénél tovább, nevezetesen a vallásszabadság elvéig nem ment, mert nem szüntette meg a nyilvános és magános vallásgyakorlat között felállitott mesterkélt megkülönböztetést, nem szabadította fel, a békekötések szellemében, sőt az

[1]) „Lelkész" ezen kifejezéssel élek e munka folytában, mert ezt a legczélszerübbnek tartom.

a) „P a p"nak nem mondhatom az itt értett egyéneket, miután a helvécziai vallástétel 18-dik részének 8-dik pontja ezt mondja : „Mindazokat, kik Krisztusban hisznek, nevezik ugyan az apostolok papoknak, de nem az egyházi szolgálatra nézve. Nagyon különböznek tehát egymástól a papság és egyházi szolgaság : mert a papság köz minden keresztyénekkel. Ő maga (Krisztus) egyedül való főpap, kinek hogy ezen méltóságának kisebbséget semmiben ne okozzunk, senkivel, az egyházi szolgák közül, a papi nevet nem közöljük." — A „lelkész" szó nem ütközik az evangélikusok hitágazataiba, mert csak a lelkeket illető ügyek körül hivataloskodó egyént jelent, a helvécziai vallástétel 18-dik része 14-dik pontja szerint azonban az itt értett egyéneknek a Krisztus evangyéliomának tanitása és a sákramentumok helyes kiszolgáltatása levén tisztök, ezek valósággal lelkeket illető ügyek.

b) Csupán ott nem használom a „lelkész" szót, hol valamely okmány folytán fordítom az abban használt kifejezést. Nem nevezem továbbá az illető egyéneket egyházi szolgáknak, ekklézsia pásztorainak, stb., mely kifejezések mind a helv. vallástételben, mind hazai törvénykönyvünkben előjönnek, mert maga ezen vallástétel sem állapodik meg valamelyikében ezen kifejezéseknek, s mert mindazon kifejezés hiányosabb az ujabb „lelkész" szónál, részint mivel oly általánosak, hogy a közéletben másnemü hivatalnokaira is érthetők az egyháznak, részint mivel nem is valóságos nevek, hanem csak körülirások.

c) A „hitszónok" is jó volna, ki is fejezvén, melyek nem voltak használatlanok az egyházban, ezen szavakat: „verbi divini praeco," s igen közel állván ezen hazánkban legdivatosabb kifejezésekhez is: „prédikátor" és „verbi divini minister", de talán e felett mégis némi előnye van a „lelkész" szónak, mert a hitszónok csak egyikére vonatkozik az illető egyének fölebb említett tiszteinek.

1647-ki 11. és 12-dik t.-czikk egyenes kijelentése nyomán, az evangélikusokat a r. kath. lelkészeknek fizetendő papbértől (stola), nem engedte meg, hogy az evang. lelkészek a fiókgyülekezetekben egyházi beszédet tarthassanak; hatheti oktatás alá rendelte azokat, kik a r. kath. vallásról az evangyéliomira akartak áttérni, a vegyesházassági gyermekek növelésénél a r. kath. vallásnak előnyt nyujtott, sőt a békekötések ellenére nyiltan uralkodónak is nevezte a r. kath. vallást: mégis igen nagy visszatetszést idézett elő a másik részről, s a püspökök visszavételét sürgették.

II-ik József felvilágosodott szelleme azonban érezte, hogy e téren a legbiztosabban áll.

Az 1783-ki jan. 28-ki intézvény felhatalmazza az evangélikus lelkészeket, hogy a magános vallásgyakorlati helyeken is keresztelhessenek, eskethessenek és temethessenek, csakhogy a r. kath. lelkésznek is meglegyen fizetve azokért a papbér.

Az 1783-ki sept. 26-ki Bécsből kelt leirat megtiltja a kormányszéki kiadványokban „eltűrteknek“ nevezni az evangélikusokat.

Az 1783-ki dec. 9-ki intézvény kinyilatkoztatja, hogy a törvényi, orvosi és bölcsészeti tanári állomásokban mind a négy vallás egyénei birnak hivatalképességgel, s a r. katholikus tanulók is járhatnak az evangélikusok felsőbb iskoláiba.

Az 1785-ki jul. 18-ki intézvény ujolag eltiltja a vegyes házassági gyermekek növelése iránti reversálisok kizsarlását.

Az 1785-ki nov. 22-ki intézvény kinyilatkoztatja, hogy a r. kath. vallásnak az evangyéliomival felcserélése ne hithagyásnak, hanem áttérésnek (non Apostasiam sed Transgressionem) neveztessék.

Az 1786-ki jan. 24-ki intézvény megengedi, hogy hol ötven főnél valamivel kevesebben vannak is, lelkészt tarthassanak az evangélikusok.

Az 1786-ki febr. 14-ki intézvény megengedi, hogy hol szükséges, két lelkészt is tarthassanak az evangélikusok, s meghagyja, hogy a kormányszékek kikelésekkel teljes iratokat egyik vallás ellen se fogadjanak el.

Az 1786-ki márcz. 6-ki pátens a házassági törvényt foglalja magában. Kivette ez az evangélikusokat a r. kath. szentszékek birósága alól, s a polgári törvényszék alá rendelvén az evangélikusok házassági ügyeit, elválasztó itéletek lehetőségét is föltételezte.

Az 1786-ki márcz. 21-ki intézvény fölmentette a nem kath. házasulandó feleket a r. kath. templomban való kihirdetéstől.

Az 1786-ki aug. 1-én kelt intézvény a harangok használatára mindenütt felhatalmazza az evangélikusokat.

Az 1787-ki jan. 2-ki intézvény a tornyok épitését engedi meg föltétlenül.

Az 1787-ki jun. 12-ki intézvény a fiókgyülekezetekre is kiterjeszti a harangokkal való élés szabadságát.

Az 1787-ki febr. 20-ki intézvény kinyilatkoztatja, hogy a superintendens által kellő képességgel birónak ismert iskolamesterek is tarthassanak egyházi szónoklatokat, s mondhassanak könyörgéseket, és hogy az evangélikusok, az urnap kivételével, nem kötelesek a r. katholikusok ünnepein a munkától tartózkodni, stb. stb. stb.

MÁSODIK RÉSZ.

A vallás ügyének, az 179$^{0}/_{1}$-ki országgyűlés ideje alatt, a kerületi, bizottmányi és országos ülésekben, valamint a felek tanácskozmányaiban folyt tárgyalása. [1])

I.

Második József császár országlása megtermette gyümölcsét. A nemzet, mely az önálló erdélyi fejedelemség minden életmozgalmának megszünte után, mindinkább mélyebb álomba szenderült, fel lőn rázva alvásából ezen időszak hatása által, melyről némelyek azt vélték, kogy a különben is haldokló fejére a végcsapást fogja intézni.

Szükségképen és még inkább igy állott ez a magyarországi evangélikusokra, mint az egész nemzetre nézve, miután ezen elemben, mely a magyarság jó részének magában foglalásán kivül, oly nagy rokonszenvvel bir kebelén kivül is, minővel az országban semmi más elem avagy osztály sem dicsekhetik, három század óta érezzük a nemzeti élet érverését különösen lüktetni.

A következő II-dik Lipót király mindjárt trónraléptével kinyilatkoztatván, hogy a régi törvényesség utján akar országolni, az akkor

---

1) A) Naponként-való jegyzései az 1790-ik esztendőben rendelt Magyarország gyülésének; melyek eredetképen magyar nyelven irattattak, és az ország gyülésének fővigyázása alatt hitelesen deák nyelvre fordíttattak. Buda MDCCXCI. B) Diarium comitiorum regni Hungariae anni 179$^{0}/_{1}$. Authentica versio. Budae. MDCCXCI. C) Diarium et acta Comitiorum stb anni 179$^{0}/_{1}$ per C. S. R. I. Principis Livii secundi Odescalchi ad haec Comitia Nuncium Christophorum Torkos concinnatum. Kézirat a n. muzeum könyvtárában, ivrét 1032 lap, és Appendix 823 lap. D) Acta Diaetalia anni 1790. Kerületi ülési irományok. Kézirat a n. muzeum könyvtárában, ivrét 269 lap.

folyó 1790-ik év junius 6-ára Budára országgyülést hirdetett, mely november elején Pozsonyba áttéve, az 1791-ik márczius 13-kán tartotta itt utolsó ülését, s erre utasította a vallásügyének elintézését is.

II-dik József császár ugyan már sokat könnyített az evangyéliomi vallás sorsán, mely az őt megelőzött egy egész század alatt a legmostohább volt; de a magyarországi evangélikusok sérelmei a „türelmi" parancs által nem orvosoltattak meg, „jogaik" nem állittattak vissza teljesen.

Most, a törvényesség helyreálltával, a felébredt nemzeti szellem határozottan kivánta biztositani az evangélikusok vallásszabadságát is. Nemcsak evangélikusok, római katholikusok is sürgették ezt. Az evangyéliomi vallás szabadságának a bécsi és linczi békekötések értelme szerinti visszaállitása lőn a jelszó; és pedig ezt tüzte ki maga a kormány is. Sőt épen magát II-dik Lipót királyt illeti e tekintetben a kezdeményezés dicsősége, mert ámbár az ország legutóbbi vallásügyi törvényei, nevezetesen, melyek az 1681—1715 közötti időszakban hozattak, kivetkeztették az evangélikusokat törvényes állásukból, egyenesen kirekesztették a vallás ügyét az országgyülés illetősége alá tartozó tárgyak sorából, s a királyi „arbitrium" (önkény) alá helyezték, maga ezen dicső emlékü fejedelem volt az, ki a vallás ügyének a nemzeti törvényhozás védpaizsa alá leendő visszatételét inditványozta.

A kormányszéki intézvények előre fennen hirdetvén, hogy ezentul a vallás ügye (a linczi béke 4-ik pontja szerint) ismét országgyülési tárgy leend, minden e nemü kérdést az országgyülésre utasítottak.

A megyei utasitások azt kívánták, hogy az evangélikusok sérelmei az ő teljes megelégedésökre intéztessenek el, s a politikai ügyekkel kapcsolatban a bécsi és linczi békekötések kétoldaluságáról beszéltek, minél fogva az evangélikusok jogait sem volt volna szabad, mint ily kétoldalu kötéseken alapulókat, a másik félnek egyoldalu rendelkezése utján megcsorbítani.

II.

Az $179^{0}/_{1}$-ki országgyülésen az alsó táblai kerületi ülések még nem voltak közösek mint a későbbi országgyüléseken. A Tiszán inneni és tuli kerületek követei mindig együtt, a Dunán inneni és túli kerületek rendesen külön tartották üléseiket. A vallás ügyében azonban, ámbár kezdetben külön kezdték azt tárgyalni, későbben közös ülésben egyesültek a dunai kerületek.

Előzetes jellemzésül megjegyezzük, minek folytán az olvasó ma-

gát könnyebben tájékozhatja, hogy mig a dunai kerületek külön tartották üléseiket, az evangélikusok ügyének pártolásában legtartózkodóbb volt a Dunán tuli kerület, s kezdettől legbuzgóbbak voltak a tiszai kerületek.

A tárgy fontossága megérdemli, hogy miután ugy sincsenek gyorsirási bő adataink ezen országgyülésről, ne összevonva álljon itt a vallás ügyének ezen annyira nevezetes országgyüléseni tárgyalása, hanem a mit csak adataink nyujtanak, mindent hasonlóan közöljünk, mi a tárgyalásra tartozik.

Minden napról közöljük tehát a vallás ügyének tárgyalását, vagy is azt, mit e részben kutfőink tudomásunkra juttatnak.

III.

Legelőször találjuk följegyezve a vallás ügyének megpenditését jun. 5-éről, azaz, még az országgyülés tulajdonképeni megnyitása előtt.

E napon az egyesült tiszai kerületek a Tabánnak nevezett városrészben tartott előkészületi, legelső ülésének határozatai között, mindjárt második pont gyanánt (latin eredetiben) ezt találjuk (az első pont az országos ülések elnökeinek törvényességéről szólván, látszik, minő fontosságot tulajdonítottak a tiszai kerületek a vallás ügyének, hogy csak ezen lehető legelőzetesebb tárgyat tették annak elé):

„Hogy előre szilárdul és állandóan meglegyen a kedélyek nyugalma alapítva, ezen kerületi ülés „római katholikus rendei" igazságosnak és szükségesnek nyilvánitják, hogy az ágostai és helvécziai hitvallásu „evangélikus rendek," s az ország minden lakosa, az 1606-ki bécsi és 1645-ki linczi békekötés állapotára, azaz korlátlan és „teljes" vallásszabadságba helyeztessenek; ezen „bevett" vallások jogai és szabadsága a koronázási hitlevél föltételei közé kellő világossággal betétessenek, és teljesen biztositassanak; a koronázási hitlevél készitése a vallás ügyével kezdessék meg, s a hitlevél szerkesztése a két tábla vegyesülésében vagy a két tábla részéről kiküldendő vegyes bizottmány által történjék."

A kérdés tehát nyiltan ugy lőn felállitva a „római katholikus" és „evangélikus rendek" elkülönitésével, hogy „két fél" áll egymással szemközt.

És ez ugyan kétségtelenül az országgyülés önálló törvényhozó szerepének elejtése. Hogy azonban az országgyülés, mikép az 1836-ki és a következők, megmaradhasson pártokon felül emelkedő önálló tör-

vényhozó szerepében, arra azon véleménynek, hogy semmi szabadsága sem ellenkezhetik egyik keresztyén vallásnak, valamely más keresztyén vallás „e l v e i v e l," hanem ennek legfölebb csak világi előnyöket kereső uralkodási vágyával, mi pedig kitünőleg nem is tartózhatik egyik keresztyén vallás elveihez sem, miután az Üdvözitő maga mondta, hogy az én országom nem e földön van, — általánosabb elterjedése volt szükséges, mint még 1790-ben látjuk.

Elegendő erkölcsi biztositék nélkül, hogy a törvényhozás igen is, elismeri a bécsi és linczi békekötéseket alapul, és pedig nem ugy, mint még 1790-ben igen sokan (mikép alább megfogjuk látni), hogy azokból tulajdon az evangélikusok ellenében is lehessen megszoritásokat kiokoskodni, hanem mint általában a vallások e g y e n l ő szabadságának magkövét, nem mondhattak le az evangélikusok annak folytonos, nyilt emlegetésétől, mi az ügy természetében különben is megvan, és megmarad örökre, hogy ők, békekötésekkel is megpecsételve: „rendek", [1]) azaz „egyik fél," mert ügyök békekötéseken, azaz kétoldalu kötéseken van alapulva; s a magokat nyiltan más vallási bajnokok irányában ők semmi esetre sem a szavazatok száma szerint talán kevesebbség, hanem mindenesetre : „egyik fél."

Időszakot alkotó egyébiránt ezen nap történelmünkben, mert ez uttal történt először, hogy a római katholikusok ama nyilt pártfogásukba vették az országgyülésen az evangélikusok ügyét, melyet azóta, nagy dicsőséggel, mindig nagyobb mértékben kitüntettek.

Ezen pont tárgyalásáról azonban semmi további értesitést sem nyujtanak kútfőink.

IV.

Junius 16-án **Ürményi József** személynök elnöklete alatt o r s z á g o s ü l é s é b ő l azon izenetet közölte az alsó tábla, a **Zichy Károly** gróf országbiró elnöklete alatt ülő felső táblával, hogy a k e r ü l e t i ülések a hitlevél készitéséhez fognak kezdeni, melyet alkotmányos szokás szerint a király, megkoronáztatása előtt, az ország alkotmányának biztositására kiszokott adni. S ezen kerületi ülésekre ugyan a korábbi országgyüléseken sem a káptalanok küldötteit és a távollevő főrendüek képviselőit, sem a kir. városok követeit nem volt szokás meghivni, mivel azonban jelenleg oly tárgyakról leend szó, melyek az egész hazát annyira érdeklik , s a kedélyek egyessége és a kölcsönös

[1]) Az evangélikus „r e n d e k r ő l" először az 1604 : 22-ik czikkben van törvénykönyvünkben emlités.

egyetértés a legfőbb czél, minden bizalmatlanság elkerülése végett nemcsak azok jelen lehetnek, hanem még a főispánokat is szivesen fogják a rendek a kerületi ülésekben látni, [1]) csak azokkal fogván azonban együtt ülni az alsó táblai tagok, kik az esküformát letették.

De ezen esküforma iránt volt még némi fenakadás. Az alsó táblai tagok már letették azt, a felső táblánál azonban még folyt e felett a vita.

V.

Junius 18-án tudatta a felső tábla az alsóval, hogy az alsó tábla által megállapitott esküformát elfogadván, azt tagjai közől az átküldött jegyzék szerint 139-en, ezek között az elnök országbiró, és öt (czimzetes) püspök letették.

VI.

Junius 19-én a dunáninneni és tuli kerületek, mindenik külön, a tiszaiak pedig egyesülten üléseket tartottak; s a koronázási hitlevél készitése mind a három kerületi ülésben megkezdetett.

A dunántuli kerület ülése rövid ideig tartott. Csak az határoztatott ebben, hogy jegyzék készittessék azon tárgyakról, melyeket a megyék utasitásaik által a koronázási hitlevélbe kivánnak iktatni.

A dunáninneni kerület ülésében a tárgyak sorozásában a vallás ügye előjövén, a legnagyobb mozgalmat idézte elő. A római kath. urak csak azt akarták, hogy a vallás ügye törvényhozási tárgynak nyilatkoztassék, s ez által jövőre a fejedelmi rendelkezés alól végkép kivétessék. Az evangélikus urak pedig határozottan azt kivánták, hogy nyilt hivatkozás történjék a bécsi és linczi békekötésekre.

A papság pedig és némely világi róm. katholikus, mind a két vélemény ellen azt mondták, hogy az utóbbi törvények szerint az evangyéliomi vallás ügye a királyi jogokhoz tartozik, s midőn a mult években a papság a József császár türelmi parancsa ellen tiltakozott, az evangélikusok magok is azt nyilatkoztatták akkor, hogy a vallás ügye a törvények szerint a fejedelem rendelkezésétől függ; a vallás ügyét tehát nem is kellene az országgyülésen tárgyalás alá venni.

Balogh Péter hétszemélynök, az ág. hitvallásuak főfelügyelője s Nógrád megye követe, előadta ekkor mind az evangyéliomi vallás bevételének történelmét a bécsi és linczi békekötések által, mind pedig

---

[1]) Torkos naplója szerint a többi főrendüek is meghivattak. Az országos naplók szerint csak a főispánok.

azon vallás későbbi sulyos bajait, melyek a vallásra sérelmes törvények folytán hárultak arra; s igy miután az országgyüléseken orvoslást nem nyerhettek, a királyhoz folyamodtak az evangélikusok a békekötések értelmében elégtételért. Ajánlotta szónok a r. katholikusoknak, hogy a közegyetértést fentartsák, a békekötéseket tiszteljék, nehogy ismét szomoru következmény háruljon a hazára; kinyilatkoztatván, hogy az evangélikusok a nevezett békekötésektől semmi esetre el nem fognak állani.

Prileszky Trencsén megye követe, kerületi jegyző igy javaslotta az ügyet a sorozatban 9-ik pont gyanánt följegyeztetni, hogy: „A vallásügye a törvények és békekötések értelmében (az országgyülésen) fog tárgyaltatni, és nem (neutiquam vero) a fejedelem tetszésétől fog függni.“ Miben végre ennek ellenzői is megnyugodtak, kijelentvén, hogy ez csak előleges följegyzés.

Az egyesült tiszai kerületek ülésében, hol **Domokos Lajos** Bihar követe (evang.) volt a jegyző, a sérelmek jegyzéke készittetvén, a vallás ügye hasonlóan nagy vitát keltett a papság és az evangélikusok között. De mivel az evangélikusok a legnagyobb kitartással sürgették kivánataikat, s a világi r. katholikusok által is pártoltattak, közegyetértéssel az határoztatott, hogy a megyei utasitások szerint, a vallás ügye, mint a bécsi és linczi békekötéseken alapuló, a koronázási hitlevélbe beiktattassék, s a meghatározott elvek szerint hitlevél-javaslatot késziteni bizottmány neveztetett, melynek tagjai voltak: **Zábráczky József** egri káptalani és **Sauer Kajetán** gróf n.-váradi káptalani küldöttek, **Almássy Ignácz** Heves, **Fekete János** gróf Arad, **Luby Károly** Szathmár megyei követek r. katholikusok; továbbá **Szulyovszky Menyhért** Zemplén, **Podmaniczky József** báró Heves megyei követek ágostai, és **Vay József** Borsod, **Domokos Lajos** Bihar megyei követek helvécziai hitvallásuak. A távollevő főrendüek képviselői közöl **Rátonyi Gábor**, **Berzeviczy Pál**. A kir. városi követekből **Bányay Mihály** kassai, **Smicsek József** eperjesi r. kath. **Szombathy István** debreczeni és **Keresztesy András** szatmári helvécziai hitvallásuak.

VII.

Junius 21-én a dunáninneni kerület ülésében az is elhatároztatott, hogy a jézsuiták visszaállitásának kivánsága is belé tétessék a kor. hitlevélbe, ámbár az ellenfél előadta, hogy az semmi esetre sem történhetik, mert miután a jézsuiták a pápa által elvannak törölve, míg a pápa vissza nem állitja őket, azt a király sem teheti.

Megjegyzendő, hogy a távollevő főrendüek képviselőinek és a városi követeknek többsége ezen visszaállitás mellett nyilatkozván, s következetes szellemben viselvén magokat a vallás ügyének egész további tárgyalása alatt, a következmény, mint tudjuk, az lett, hogy a felvilágosodási szellemet mindinkább hivebben képviselő megyei követek végre teljesen leszorították a törvényhozási térről mind a távollevő főrendüek képviselőit, miben ugyan semmi kár sem volt, mind pedig a városi követeket, mi a jövő tekintetében nagy kár volt. De tulajdon a városi követek erkölcsi sulyának, szellemi jelentőségének tekintélytelensége idézte elő a különben sajnálatra méltó tényt. Megméretvén, könnyüeknek találtattak.

VIII.

Junius 26-*án* a dunántuli kerület ülésében nagy vita volt a vallás ügyében. A róm. kathol. papság s az ahhoz szító követek közől némelyek azt kivánták, hogy a vallás ügye ne legyen a koronázási hitlevélbe iktatva, hanem külön törvény által intéztessék az el még ezen országgyülésen, és pedig az 1681-ki törvény értelmében.

Ezen vélemény ellen küzdöttek : **Bezerédy Ignácz** Tolna, **Somsics Lázár** Zala, **Horváth Zsigmond** Sopron megyék követei. mindnyájan r. katholikusok. s ajánlották, hogy a vallás ügye, még pedig a bécsi és linczi békekötésekre hivatkozással, iktattassék a hitlevélbe. **Pázmándy József** Győr megye követe, az egyetlen dunántuli evang. megyei követ, kinyilatkoztatta, hogy egyáltalában el nem áll azon kivánságától, hogy a vallás ügye a nevezett békekötésekre hivatkozással legyen a hitlevélbe iktatva. Azután kérdésbe hozatván kitünt, hogy csak két dunántúli megye nem említi követi utasitásában ama békekötéseket. Némelyek továbbá azt kivánták, hogy ha a hítlevélbe jő a vallás ügye a békekötésekre való hivatkozással, azon záradékok adassanak ahhoz: „a római katholika vallás jogsérelme nélkül, s a földes urak jogai sértetlenek maradván“, arra czélozván, hogy a római katholikusoknak az átmenetel más vallásra szabad ne legyen. De **Pázmándy** kinyilatkoztatta, hogy az evangélikusok semmiféle záradékban sem fognak megegyezni, s felolvasta a bécsi béke- és a következett 1608-ik koronázás előtti törvény-czikkeket, melyeknél fogva szabaddá van téve, hogy az evangyéliomi vallást akadálytalanul el lehessen fogadni. **Bezerédy** ajánlotta, hogy jobb lesz a záradékokat elhagyni, mert különben csak további gyülölet magvai lesznek elvetve, holott oly intézkedések szükségesek, hogy többé a következő országgyüléseken az utódok között semmi vallás-

ügyi panasz se támadhasson, s az ország nyugalma meg ne háborittassék. Ezután **Skerlecz Ádám** Horvátország követe kijelentette, hogy Horvátország stb. továbbá is ragaszkodik az 1741-ki 46-ik törv.-czikkhez, melynek czime „De una, eaque sola vera R. Catholica Fide, in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ultro conservanda." De **Pázmándy** azt felelte, hogy ezen czikk nem csorbíthatja meg a bécsi békét, melynek 9-ik és 10-ik pontja Horvátországról is nyiltan szól (az 1609: 24. t. cz. által is megerősitve), s mely békekötést azon országok követei is aláirták.

Skerlecz erre azt felelte, hogy az 1608-ki k. e. 10-ik törvényben van ugyan emlités téve a békekötés 9-ik és 10-ik pontjáról, de semmi sincs ezen törvényczikkben az ágostai és helvécziai hitvallások bevételéről, szabad volt tehát ezen országoknak a r. kath. vallás megtartásáról, más vallások kirekesztésével, tartománygyülésileg rendelkezni. De **Pázmándy** továbbá az 1608-ki k. e. 10-ik t. czikkre, és pedig ennek 2-ik §-ára hivatkozott, hol nyiltan Magyarország részeiről, és Slavoniáról is van emlités, hogy ne legyen ott tekintet a valláskülönbségre.

IX.

Julius 1-*én* azon kérdés is fölmerült a dunántuli kerület ülésében, ha vajjon ne ujittassék-e meg azon szövetség, mely az 1606-ki bécsi békekötés biztositása végett Csehországgal köttetett? Határoztatott, minthogy a körülmények változtak, s abból Magyarországra nézve semmi haszon sem lenne, arra nincs szükség.

Szőnyegre jött azután, nem volna-e biztositásra felkérendő, a porosz király? A megyei követek többsége e mellett volt, de **Bedekovics Ferencz** horvátországi követ előadván, hogy a külföldiek csak saját érdeköknél fogva léphetnének velünk szövetségre, ezért azt véli, föl kell azzal hagyni, s ez aztán meg is történt.

A dunántuli kerület csak ezen nap nevezte ki hitlevél-javaslatot késziteudő bizottmányát.

X.

Másnap *julius* 2-*án* semmiféle ülés sem volt; hanem a dunántuli kerületi bizottmány összeült a hitlevél-javaslatot elkészíteni; a dunáninneni kerület s az egyesült tiszaiak javaslata pedig már e nap közleiratásra bocsáttatott.

A dunáninneni kerület hitlevél-javaslatában az állott, hogy a király az ágostai és helvécziai hitvallásuak szabad vallásgyakorlatát,

a bécsi és linczi békekötésekben is meg levén az engedve (admissum), a koronáztatása előtt alkotott (alkotandó) törvények szerint megengedje (admittemus), és soha meg ne akadályozza.

Az egyesült tiszai kerületek javaslatában pedig már lényeges különbséggel az volt mondva, hogy az evangélikusok „jogai és szabadságai“ az ismeretes beczikkelyezett békekötéseken alapulnak, hogy az ágostai és helvécziai hitvallások bevett (recepta) vallások, hogy ezen vallások ama békekötések állapotára visszaállittatnak, s hogy ezen vallások jogai és szabadsága külön törvény által adatnak elő bővebben.

Ezen nap a római katholikus papság egri püspök **Eszterházy Károly** grófnál gyült össze, hogy tárgyalás alá vegye azon javaslatokat, melyeket az evangélikus rendek részéről a **Teleki József** grófnál tartott tanácskozmányok folytán, **Domokos Lajos** Bihar megye követe, a r. katholikus rendek részéről pedig **Sauer Kajetán** gróf, váradi nagyprépost szerkesztett.

Délután **Teleki József** gróf ugocsai főispánnál viszont az evangélikusok többsége gyült össze vallásügyi tanácskozmányra.

XI.

Julius 5-én tárgyalás alá vették az egyesült tiszai kerületek bizottmányuk hitlevél-javaslatát. A 2-ik pontnál, mely a vallás ügyéről, s az abban közös megegyezéssel alkotott intézkedésről szól, a r. kath. papság tiltakozott, hogy a **Domokos** javaslatához soha sem fog állani, sőt még a **Sauer** prépost által készitett javaslatot sem fogadja el, s az evangélikusok viszontfeleletére is vissza akar még térni. Sok vita után **Fekete** gróf Arad megye követe inditványára az e tárgyban beadott iratok közleiratásra bocsáttattak, s addig a tárgyalás felfüggesztetett.

XII.

A két felkezetü, országgyülésileg összegyült evangélikus rendek előterjesztése a hasonlóan országgyülésileg összegyült róm. katholikus rendekhez; beadatótt előbb az egyesült tiszai kerületeknek, azután a dunai kerületekkel is közöltetett. (Forditás.)

A két felekezetü evangélikusok testvérileg kérik a római katholikus rendeket, hogy a vallás ügyében a következőket tekintetbe venni méltóztassanak.

Az ágostai és helvécziai hitvallások szabad gyakorlata, nem tűrve, hanem bevéve van Magyarországban az 1606-ki bécsi, és 1645-ki linczi béke által; mely békék kétoldalu kötések egy részről a király és római katholikus rendek, más részről az evangélikus rendek között. Az első béke, mely mind az ország polgári, mind a két rész vallási szabadságának alapja, külországok jótállásával is meg van erősitve, s mind a két béke országgyülésileg is jóvá van hagyva; ezen békéket tehát mint kétoldalu kötéseket egyik fél, azaz a fejedelem és római kath. rendek tetszése vagy tette szerint sem később alkotott törvények, sem királyi rendeletek vagy explanátiók által nem lehetett érvényteleníteni, ha az ügy csupán a két fél egyezménye vagy kötése volt volna is, és semmi kül-jótállás nem járult volna is annak megerősitéséhez; miután azonban mind a két békét kötött fél megegyezésével más országok is ünnepélyesen jótállottak, annyíval világosabb, hogy az ily módon bevett mind ágostai mind helvécziai hitvallás követői vallásszabadságának és gyakorlatának semmi további törvényhozás, országgyülési többség, ellenmondás, visszahúzás, érvénytelenités, megszoritás s királyi rendelet sem árthat, melyek mind ellentétben vannak a békekötések és jótállások természetével, különben bárminő békekötés és jótállás minden erejét és hatályát ki lehetne játszani s meg lehetne hiusítani. Nem kételkedünk, hogy a r. kath. rendek mindnyájan méltányolni fogják ezen igazságos kivánatot. A megyei követi utasitások többsége a békekötések állapotára kivánja a vallásszabadságot visszahelyezni, s a többiek nem ellenzik ezt. A tisztelendő papságtól, a főrendektől s a távollevők és kir. városok követeitől azt lehet várni, hogy ezen Európaszerte megismert igazságnak nem fognak ellenállani, s a természetes méltányosságnak, keresztyéni és testvéri szeretetnek helyet fognak adni, bölcsen átlátván, hogy valamint az ezen vallások jogai feletti egyenetlenség, s a törvények és a békekötések megsértése nyitott utat az alkotmány s a politikai szabadság megsemmisítésére, ugy a jogaik csendes élvezetében meghagyott különböző vallásfelekezetek közötti egyesség fogja a politikai szabadság visszaszerzését és megtarthatását is mind a papságra, mind az ország többi lakosára nézve eszközölni. Az országgyülésileg összegyült rendek eddigi nyilatkozataiból azt lehet kivenni, hogy a koronázási hitlevél készitésében a vallás ügye foglalja az első helyet, mert ha ez iránt egyesség lesz, az ország többi szabadságának biztositása könnyebben megtörténhetik. Reményljük tehát, hogy a római katholikus rendek bele fognak egyezni, hogy jelenleg ismét kinyilatkoztassék a király és ország által, mikép az ágostai és helvécziai vallástételeket követők jogai és szabad-

sága a nevezett békekötéseken alapulnak, s minden azok óta alkotott, a békekötésekkel ellenkező törvény érvénytelen. De az ily általánosság az evangélikusoknak sem biztosságot, sem békés jogélvezetet nem fog nyujtani. A különben elég világos és határozott békekötések többnyire azért sértettek meg, mert keveset adtak elő részletesen a vallásszabadság jogaiból, s leginkább csak egyes szavakkal és általánosságban szólottak. Miért is, hogy a vallásszabadsági jogok körül jövőre minden villongó kérdésnek és magyarázatnak eleje vétessék, s az evangélikusoknak oly biztositás adassék, minőt a jóhiszem kiván, felettébb szükséges, hogy a vallásnak a nevezett békekötéseken alapuló szabadsága és jogai bővebben és semmi kétes magyarázatot meg nem engedő szavakkal kinyilatkoztassék; csak azon egyes esetek emlittetvén meg név szerint, melyekben sérelmet szenvedtek. Kérik tehát az evangélikus rendek, hogy vallásuk jogai és szabadsága az ide mellékelt javaslat szerint a koronázási hitlevélbe iktattassanak. Budán, jun. 22-én 1790. Az evangélikus rendek.

XIII.

Javaslat

mikép kivánják az evangélikus rendek az ágostai és helvécziai vallástételeket követők jogait és szabadságát kinyilatkoztatni, s a koronázási hitlevélbe iktattatni:

1-ször. Miután az ágostai és helvécziai hitvallásuak jogai az 1606-ki bécsi és 1645-ki linczi békekötéseken alapulnak, ezen békekötéseket pedig mint kétoldalu kötéseket egyik fél, azaz a fejedelem és római katholikusok tetszése és tette szerint sem egyoldalu, későbben alkotott törvények, annál kevésbbé királyi rendeletek vagy explanátiók által nem lehetett érvényteleníteni, ha az ügy csupán a két fél egyezménye vagy kötése volt volna is, és semmi kül-jótállás nem járult volna is annak megerősitéséhez; miután mind a két békét kötött fél megegyezésével más országok is ünnepélyesen jótállottak, az ily módon bevett vallások jogainak, szabadságának, követésének, s gyakorlatának semmi további törvényhozás, országgyülési többség, ellenmondás, visszahúzás, érvénytelenités, megszoritás és királyi rendelet sem árthat, melyek mind ellentétben vannak a békekötések és jótállások természetével, miért is ezen vallások jogait és szabadságát az 1606-ki és 1645-ki békekötési állapotra kell visszahelyezni; ennélfogva minden 1647 után alkotott törvény, s azoknak záradékaik, valamint minden kir. rendelet és explanátio, mennyiben ama békekötéseket érvénytelenitették, s az ágostai és helvécziai vallástételeket követők vallásának jo-

gait és szabadságát megszoritották, eltöröltessenek, s érvényteleneknek nyilatkoztassanak.

2-or. Miután az ágostai és helvécziai hitvallások a bécsi béke és az 1608-ki k. e. törvények által Magyarországban világosan bevétettek, s azoknak gyakorlása mind mindenkire nézve, ki azokat önkényt szabad akaratból elakarja fogadni, mind mindenütt szabaddá tétetett: annálfogva a lelkiösmeret szabadságára nézve kinyilatkoztatik, hogy ez nem csupán abból áll, mikép mindenkinek meg van engedve azt hinni és ugy érezni bensőleg, a mint meg van győződve, mert az ész ezen benső szabadságát sem tilalommal sem semmi kül erővel meg nem lehet akadályozni; hanem hogy a hitt vallást s annak hitágazatit és parancsit szájjal is lehessen vallani, s ennélfogva valamint a római katholika, ugy az ágostai és helvécziai hitvallásu evangyéliomi vallást is mindenki teljes és egyenlő szabadsággal, minden büntetés vagy akadály nélkül, mind elfogadhassa, mind kültettekben is mind magánosan mind nyilvánosan követhesse és gyakorolhassa; a vegyes házasságból született gyermekek az érettkor eléréseig azon vallásban neveltessenek, melyben a szülék egymás között megegyeztek, hol pedig ez iránt egyesség nincs, nemök szerint; az érettkor elérésével aztán magokra a gyermekekre hagyassék teljes szabadsággal választani vallásukat.

Ezentul sem a katonák sem mások az oly vallási szertartásokban és bárminő cselekedetekben való részvételre, melyek lelkiösmeretökkel, vallásukkal ellentétben állanak, semmi szín s ürügy alatt és semmi alkalommal, semmi okból se kényszerittessenek; az ágostai és helvécziai hitvallásu katonák számára minden ezrednél helvécziai és ágostai hitvallásu tábori lelkészek alkalmaztassanak; továbbá a törvényes esketésnél, akár hivatalba lépésnél, akár tanuságtételnél, akár házasságra kelésnél, vagy bárminő más alkalommal ne követeltessék avagy kivántassék az evangélikusoktól, hogy a boldogságos szüzre s istennek szenteire és választottaira, mely kifejezések egyedül a római katholikusokra valók, megesküdjenek.

Az se kivántassék, hogy az evangélikusok római kath. templomban tegyenek le esküt, a járdalatoknál, misén, vagy a római kath. egyház bárminő szertartásánál jelen legyenek, vagy a római kath. ünnepeket megtartsák, vagy ezeknek elhanyagolásaért büntetés vagy bárminő más czim alatt akár pénzben, akár máskép valami birságot fizessenek, teljesitsenek, vagy bárminő kárt szenvedjenek, legyenek bár azok hivatalbeliek, mesteremberek vagy akárminő sorsuak; s mivel a szent keresztséget a helvécziai vallástételt követők elvei szerint egye-

dül csak az isten igéjének szolgái teljesíthetik, gyermekeik sem a bábák, sem más világi által meg ne kereszteltessenek; és sem a bábák sem más nem-lelkész helvécziai hitvallásu egyén, keresztelésre semmi okból és szin alatt ne kényszeritessenek.

3-or. Mivel az ágostai és helvécziai hitvallások gyakorlása ugyan azon békekötés és az 1608-ki k. e. 1-ső t. cz. által mindenkinek, minden egyesnek, mindenütt ugy szabadságában áll, hogy ezen szabadságban senki, sehol, soha senki által ne akadályoztassék vagy ne zavartassék, sem a magán és nyilvános vallásgyakorlat között valamely különbség fel nem állittatott, sem egyik vagy másik rend, vagy osztály személyeire, avagy helyekre nem szorittatott az, hanem általánosan minden osztályu emberekre, mindenkire és minden egyesre, bárhol laknak is, kiterjesztetett; annálfogva nyilatkoztassék ki, hogy az evangélikusok vallásgyakorlata sehol sem magános hanem nyilvános, hogy a későbben alkotott törvények és kir. rendeletek folytán, sem a véghelyekre, sem bármelyik megyében, mint követelve lőn, bizonyos, a törvény által egyenesen megnevezett helyekre, nem szoritható, avagy bárminő helynek, vagy városnak adott királyi kiváltság által azokból ki nem zárható. Nincs különbség a vallásgyakorlás nyilvánossága iránt az anya- és fiókgyülekezetek között sem; szabadságukban áll tehát az evangélikusoknak az oly helyekre is egyházi szolgát vezetni be, ha akarják, melyek eddig fiókgyülekezeteknek tekintettek, s ha nincs, tetszésök szerint uj templomokat is tornyokkal vagy azok nélkül és lelkészlakokat is épiteni, valamint általában más helyeken is, hol vallásukat gyakorolják vagy gyakorolhatják, minden a megyéhez vagy helytartó tanácshoz intézett folyamodás nélkül. Annyival inkább kijavithatják vagy ujonnan épitethetik pedig templomaikat, tornyaikat és lelkészi lakaikat.

A vallásgyakorlat szabadságával és nyilvánosságával az is jár, hogy a lelkészek a felekezetökbeli betegeket és foglyokat mindig szabadon és mindenütt meglátogathassák, s a halálra előkészithessék, a kivégeztetésre itéltek mellett a legvégső pillanatig nyilvánosan jelen lehessenek, s ezen hivatalos eljárásban senki által se akadályoztassanak; viszont azonban ezen esetekben az evangélikus személyek irányában a a római kath. vallás lelkészei semmi látogatási, előkészitési vagy mellettök megjelenési jogot ne követeljenek.

4-er. A vallásszabadság azt követeli, hogy az ágostai és helvécziai vallástételt követők azokban, melyek a valláshoz tartoznak, nevezetesen a hitágazatok körül, s mind azokban, melyek az isteni tiszteletet illetik, a szokásokban, szertartásokban, az egyházi kormányzás-

ban, az egyházi fegyelemben, melyet magokat botrányosan viselő hitsorsosaik irányában vallásaik elvei szerint szabadon gyakorolnak, s melyek magokkal a hitágazatokkal (cum Dogmate ipso) a legszorosabb kapcsolatban állanak, senki által meg ne akadályoztassanak, senkitől ne függjenek, sem a római kath. consistoriumoktól, sem bárminő kormányszéktől, sem a kir. határozatoktól és rendeletektől, hanem a bécsi békekötés szerint egyedül saját felsőségeiktől, vagy is superintendenseiktől, azaz helybeli presbyteriumaiktól, egyházmegyei (tractualis) és egyházkerületi (superintendentialis) consistoriumaiktól és zsinataiktól; s ezen presbyteriumok, consistoriumok és zsinatok rendelkezései, határozatai, itéletei, s a felekezeteik zsinatai által alkotott vagy ezentúl alkotandó egyházi kánonok, sem a dicasteriumok felülvizsgálata vagy parancsai, sem királyi rendeletek által meg ne változtathassanak, mert mindez nem polgári vagy politikai, hanem egyedül az egyházat, vallást és annak igazgatását illető ügy, melyekben a teljes törvényhozási jog magát a vallást és egyházat illeti, s a békekötés által annak van adva, és a vallás- és lelkiösmereti szabadság mellett nem is gyakorolható vagy vezethető mások által. Szabadságukban álland tehát nekiek nemcsak mindennemü consistoriumot tartani, hanem minden egyházkerület egyetemes zsinatait is az általok választandó helyre összehivni, ugy azonban, hogy a minden egyházkerület egyetemes zsinatait a királyi felségnek előre bejelenteni tartozzanak, de a minden egyházkerület zsinatát tarthatás a kir. felség által tőlök meg ne tagadtassék, sem pedig ezen zsinat-tartás elé akár közvetlen, akár közvetett akadályok ne tétessenek, és zsinataikban az általok választott elnökökön kivül sem elnökséget, sem bárminő igazgatást senki más ne gyakoroljon.

5-ör. A vallás-szabadsághoz tartozik főleg a nevelés is, hogy felsőbb, grammatikai és alsóbb iskoláikat, melyekkel birnak, megtarthassák, s olyanokat mindenütt felállíthassanak; teljes joggal és szabadsággal birván tanitókat, mestereket, tanárokat, igazgatókat (rectores), aligazgatókat meghivni, őket elbocsátani, számukat nevelni vagy kevesbiteni, valamint mindennemü iskoláik igazgatóit (directores) vagy gondnokait mind a helybelieket, mind a felsőbbeket és legfelsőbbeket hitsorsosaik közől választani, a tanitás és tanulás módját, szabályát, rendjét tetszésök szerint elrendezni, minden iskolai tankönyvet kitűzni, s mind ezeket, mind hitvallásaik symbolikus és hittani könyveit, s az ájtatosság gyakorlatára tartozókat minden könyvvizsgálat nélkül kinyomatni; ugy hogy iskoláik, azoknak tantárgyaik s az egész nevelés egyedül a felekezeteikbeli gondnokok és egyházkerületeik felügyelé-

sétől és igazgatásától függjenek. Tanulóik pedig mind pártfogóikat, s a jótéteményt nyujtó egyházakat az eddigi szokás szerint meglátogathassák, mind pedig a külföldi akademiákra is minden akadály nélkül kimehessenek.

6-or. Minden az ágostai és helvécziai hitvallásuak egyházai, egyházi szolgái, lelkész-állomásai, iskolái, gymnasiumai, collegiumai, kórházai, szegény-intézetei vagy ifjusága részére tett, vagy ezentúl teendő alapítvány, álljanak azok akár tőkepénzekben, akár fekvőjavakban, akár jövedelmekben, vagy bárminő javadalmakban, valamint az alamizsnák is, tőlök se el ne vétessenek, sem az kezökből és kezelésök alól semmi szin alatt ki ne vétessenek, hanem ezeknek igazgatása és kezelése helybeli és felsőbb felekezeti gondnokaiknál, a legfelsőbb felügyelés pedig ezekre egyházkerületi consistoriumaiknál bántatlanul és menten hagyassék és megtartassék. Mi pedig az evangélikusoktól elvett alapítványokat illeti, valamint a római katholikusoktól és a papságtól elvett alapítványokat méltányos most visszaadni, ugy a két evangélikus hitfelekezetnek is mindennemü azoktól bármikor elvett alapítványokat és javakat vissza kell adni.

7-er. Azon helyeken is, hol eddig a római katholikus lelkészeknek pap- vagy ágybért (stolam aut lecticale) akár készpénzben, akár termesztményekben fizettek, vagy a római katholikusok egyházai, iskolái vagy lelkészlakai körül építésben vagy igazításban valamely szolgálatot teljesítettek, mindezeknek fizetésétől és teljesitésétől tökéletesen felszabadíttassanak, s menteknek nyilvánítassanak; minden eddig létezhetett kötelezettségek, mint a vallás-szabadsággal ellenkezők ellen nem állván.

8-or. Mind a két evangélikus felekezet házassági ügyei a felekezetek egyházi és világi személyeiből álló egyházkerületi consistoriumai által, vallásuk elvei szerint vizsgáltassanak meg és itéltessenek el, s azoknak itéletei az elválás eseteiben is érvényeseknek tekintessenek. A vegyes házasságban az illetőség az alperes székét illesse.

9-er. Mi a mindkét felekezetü evangélikusok hivatalra alkalmazását illeti; a megyékben, városokban és falvakban minden hivatalra a római katholikusokkal egyenlően kijelöltessenek és választassanak, semmi tekintet sem levén a felek számára, hanem csak a képességre és érdemre. A többi udvari, katonai, kamarai, bányai s minden más hivatalra is ugyanezen módon alkalmaztassanak. A városokban is a polgárok közé és a czéhekbe mindenütt minden akadály nélkül bevétessenek az ágostai és helvécziai hitvallásuak, semmiféle az ő kirekesztésökre hozott vagy adott helyhatósági statutum vagy kiváltság ellen nem állván. Hogy pedig a rendek ezen őszinte kivánsága azonnal tel-

jesedésbe menjen, s valamelyik vallás hivei a más vallásuakat soha el ne nyomhassák, s a polgárokat illető jogoktól meg ne foszthassák, a kormányszékeknél a két felekezetü evangélikusok száma olyképen határoztassék meg, hogy az ország legfőbb kormányszékénél vagy is tanácsában sem több sem kevesebb ne lehessen az a kormányszéki tagok számának felénél, a többi kormányszéknél s azoknak alsóbb hivatali személyzetében pedig az evangélikusok egyéneinek száma soha és semmi szin alatt kisebb ne legyen a testületi tagok harmadrészénél, de nagyobb se azoknak felénél. Mely arány a legfelsőbb kormányszéknél most azonnal annak felállításával [1]), a többi kormányszéknél pedig a legközelebbi üresedések alkalmával meg fog tartatni, s jó hiszemmel teljesedésbe fog vétetni.

10-er. Valahányszor a politikai kormányszékeknél, megyékben vagy városokban a római katholikusok és evangélikusok között a vallás ügyét érdeklő jogok és szabadság körül egyesség nem történhetik, mindannyiszor nem a szavazatok többsége fog határozni, hanem mivel a kötésekből folyó jog szerint mind a két fél egyenlőnek tekintetik, mint a német birodalomban, felenkint fognak egymás irányában állani. (Itioni in partes locus sit.)

11-er. Mivel pedig ezeknek megtartása, melyek a vallás-szabadság körül a nevezett békekötések által adattak, s ezennel részletesebben kinyilatkoztattak, és teljesedésbe vétel végett megállapítattak, a kedélyek egyesítését és közcsendet illeti, azért, ki ezen országos rendelet ellen fog cselekedni, s ezt bátor lesz megsérteni, nem többé az 1647: 14-ik t. czikkben megszabott 600 forint birsággal, hanem azzal lesz büntetendő, melyet Ulászló 6-ik decretumának 8-ik czikke [2]) határoz meg; s ugyanezen büntetés alá esnek azok is, kik ezen rendelet megsértői ellen eljárni, s végrehajtást eszközölni nem akarnak.

12-er. Az 1647-ik országgyülés kölcsönös megegyezéssel megkivánta ugyan a templomok, iskolák, lelkészlakok további elfoglalását, s a vallás-gyakorlat zavarását előzni, annak daczára azonban azóta is, és még ezen században is sok templom, iskola és lelkészlak elfoglaltatott az evangélikusoktól, melyeknek visszaadatását teljes joggal követelhetik az evangélikus rendek; ha azonban a római katholikus rendek abban megegyeznek, hogy az evangélikusok jogai és szabadsága az előbocsátottak szerint kinyilatkoztassanak és biztosíttassanak, azon

[1]) Az 1790-ki országgyülés kezdetéu az volt a rendek kivánsága, hogy a rendeltetésének meg nem felelt helytartó tanács eltörlésével, új főkormányszék: nemzeti tanács állíttassék fel

[2]) Hivatal- és minden vagyon-vesztést rendel.

esetben az evangélikus rendek a közjóért ezen legigazságosabb követelésöktől készek lesznek elállani, ellenkező esetben azonban ezen követelésökről sem mondanak le. Budán, junius 22. 1790. Az evangélikus rendek.

XIV.

A (római) katholikus rendek észrevételei az evangélikus rendek javaslatára, melyet ezek a tiszai kerületek koronázási hitlevelet készítő bizottmányának nyujtottak be. — Sauer gróf nagyváradi nagyprépost szerkezete.

1-ör. Mi az 1681-ki, 1687-ki és 1715-ki vallásügyi törvények egyoldaluságáról, s a bécsi és linczi békekötések kétoldaluságáról mondatik, annyival kevésbbé állhat meg, mert az országgyülési törvényczikkek az ország és a király közötti kötések, ama békekötések pedig országgyülésen kivül, s annál fogva az ország befolyása nélkül egyedül a királyok által alkottattak. A mennyiben tehát ezen békekötések későbben törvénybe iktattattak, s ekképköztörvények lettek, kétoldaluságuk magától megszünt, mert 1608-ban és 1647-ben az ország már ismét egygyé lett, s tulajdon az evangélikusok értelmében sem maradt többé a békekötésnek tárgya.

Továbbá, ha az 1647-ki év utár hozott vallásügyi törvények egyoldaluak az evangélikus rendeknek követelt elmaradásuk és ellenmondásaik folytán, azonkivül, hogy ama törvényekben ezeknek semmi nyomuk, és ha azok, miket (római) katholikusok és evangélikusok magán levéltáraiból az ezen vallásügyi országgyülési végzések ellen emelt ellenmondások bizonyítására felhoznak, figyelembe vétetnének, a béke inkább megzavartatnék mint eszközöltetnék. S nagyon csodálatos volna, ha a linczi békekötés kétoldalu kötésnek tekintetnék, miután annak a papság és (római) kath. világiak nyiltan ellenmondtak, s ezen ellenmondás a törvénybe is lőn iktatva. Ehhez járul, hogy azon belháboruk, melyek ezen békekötéseket megelőzték, nem is voltak vallásháboruk; az alkudozó felek nem voltak egy részről a (római) kath. s más részről az evangélikus rendek, hanem a király mellett voltak (római) kath. és evangélikus rendek is, s az erdélyi fejedelem mellett is voltak mind a két vallásuak, s nemcsak a vallásról, hanem más nagy dolgokról is volt szó, melyek a (római) katholikusokat az evangélikusokkal egyaránt illetik. (Mindazokra nézve is kétoldaluak azon kötések.)

Ezeknek előbocsátásával a (római) kath. rendek, hogy közöttök és az evangélikus rendek között az összhangzás és egyesség örökre megállapíttassék, s hogy ezentul mindkét részről egyesülten törekedhessenek az ország közjólétére, megegyeznek abban, hogy az 1608-ki k. e. 1-ső t. czikk, s az 1622-ki kor. hitlevél által beczikkelyezett és megerősített bécsi és az 1647-ben beczikkelyezett, s az 1659-ki kor. hitlevéllel megerősített linczi békekötések az örök időre megállapítandó vallásügy alapjaiúl és talpköveiül vétessenek, s minden azóta hozott azokkal ellentétes törvény eltöröltnek tekintessék, de ugy, hogy sem a kötések kétoldaluságáról, sem ezen törvények egyoldaluságáról ne tétessék említés, s a békekötések neveztessenek az 1608-ik és az 1647-ik országgyülések által beczikkelyezett bécsi és linczi „czikkelyeknek."

2-or. A két felekezetü evangyéliomi vallás csak az 1608-ki 1-ső t. cz. által vétetvén be, a római kath. vallás pedig nyolcz század óta virágozván ezen országban, elvonatkozva attól, hogy ez a fejedelem vallása, és ennek kell lenni örökké is, és ezt vallják a praelatusok, országzászlósok, s a nemesség és nép nagyobb része, az uralkodó vallás jelleme és kiváltságai teljes joggal ezen (római) kath. vallást illetik. Nehogy azonban az evangélikus urak, kikkel a benső béke és szeretet kötelékeivel kivánunk összekapcsoltatni, az „uralkodó" (dominans) szóban oly valamely uraságtól tartsanak, mely a vallásszabadsággal ellenkezik, a (római) kath. urak beleegyeznek, hogy midőn az evangélikusok első bevétele szerint, mely a (római) kath. vallás jogsérelme nélkül történt, ennek szabadságai kijelöltetnek, ne uralkodónak, hanem elsőnek és kitünőnek (prima ac praeeminens) neveztessék. Ennélfogva az evangélikus urak kivánataiból mindazon kifejezés kihagyandó, melyek minden tekintetben egyenlőséget állítanak fel a három vallás között, mert ezen egyenlőség nyilt jogsérelmére vezetne a (római) kath. vallásnak.

3-or. S nehogy a (római) katholika vallás ezen kitünősége (praeeminentia) puszta szóban álljon, szükséges lesz annak a többi vallás fölötti kiváltságait meghatározni; s azon fő (eminens) jogon kivül, mely a (római) kath. vallásnak ezen országban ennek kezdete óta adatott, mikép annak ünnepélyes gyakorlata mindig, mindenütt és mindenki részére, minden akadály nélküli és szabad lehessen és maradjon, s azon hasonlóan az ország kezdete óta virágzó kiváltságon kivül, hogy egyedül a római katholikus papság legyen az ország első rende, s ezen minőségben minden nemesi sarkalatos mentességgel és szabadsággal birjon, az evangélikusoknak engedményezendő pontokban a

(római) kath. vallás kitünősége bizonyítékául a hithagyás, a vegyes házassági ügyek birósága, az ilyenekből származandó gyermekek növelése, s más hasonló netalán előfordulható esetek körül szinte kiváltságok lesznek kijelölendők.

4-er. A mint a (római) katholikus követek az első bizottmányi ülésben csaknem mindnyájan azon véleményben voltak, hogy a közhivatalokra alkalmazandó (római) katholikusok és evangélikusok száma ne határoztassék meg, most is a mellett vannak, s annyival inkább kérik, hogy maradjon csak a linczi békekötés rendelkezése, miszerint az ország mind nagyobb, mind kisebb hivatalaira vallás-különbség nélkül történjék az alkalmazás, mivel különben a birtokosok, nemesek és nép arányát tekintve, igen nagy kedvezmény adatnék az evangélikusoknak, s az ő méltányosságuktól meg lehet várni, hogy ebben meg fognak nyugodni.

Egyébiránt a (római) kath. követek azt vélik, hogy a koronázási hitlevél rendkivüli hosszuságának kikerülése végett csupán általános legyen abban a bécsi és linczi „czikkek" ujabb megerősítése, s továbbá legyen hivatkozás a részleteket magában foglaló külön törvényczikkre. S e czélból bemutatják mind a koronázási hitlevél illető pontja, mind a vallásügyi törvény iránti javaslataikat. Kelt junius 27-kén 1790.

XV.

A római katholikus rendek javaslata a koronázási hitlevél vallásügyi pontjára nézve.

Hogy a vallás ügye, egy részről a (római) katholikusok, más részről az ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikusok között örökre megállapítandó igaz és szilárd egyesség végett, s minél fogva a jövőben mind a két fél egyesülten törekedhessék az ország közjólétére, az 1608-ki k. e. 1-ső czikk, s az 1622-ik évi koronázási hitlevél 6-ik pontja által megerősített bécsi czikkek, s az 1647 :5-ik t. cz. által megerősített linczi czikkek értelme szerint, s mikép az 1659-ik évi koronázási hitlevél vallás ügyéről szóló 6-ik föltétele bővebben meghatározza, visszahelyeztessék.

XVI.

A római kath. rendek törvényjavaslata a vallás ügyében.

Miután az ország rendei, a koronázási hitlevél második pontja szerint, mind a természetes igazság és méltányosságnál fogva, mind

a köztök örökre megállapítandó összhangzás és egyesség végett helyesnek tekintették, hogy Magyarországban a vallás ügye az 1608-ik és 1647-ik évi állapotra helyeztessék vissza, s hogy annálfogva az ország ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikus lakosainak örökre megengedendő szabad vallás-gyakorlatuk alapjaiul az 1608-ki k. e. 1-ső t. cz. s az 1622-ik évi koronázási hitlevél 6-ik pontja által megerősített bécsi czikkek, s az 1647: 5. t. cz. s az 1659-ik évi koronázási hitlevél 6-ik föltétele által megerősített linczi czikkek vétessenek és megújítassanak, rendeltetik, hogy tekintetbe nem véve (non attentis) a nevezett czikkek csorbítására netalán azóta hozott törvényeket, ezentúl a vallás, a templomok, harangok és temetők szabad használatával, mind a zászlósoknak, főrendeknek, nemeseknek, mind a szabad városoknak (kivétetvén azonban a néhány város által e tárgyban nyert kiváltságok) s az ország minden rendének, mind saját javaikon, mind a közügyészéin, és Magyarország véghelyein, és a mezővárosoknak, falvaknak, minden azt önként és szabadon elfogadni akaróknak (acceptare volentibus), s mindenütt szabad legyen, és semmiféle rendü vagy sorsu ember se háboríttassék vagy akadályoztassék meg annak szabad használatában és a vallás gyakorlatában a kir. felség s más bárminő földes úr által semmiféle szin alatt. A földmivelők is, legyenek azok akár véghelybeliek, akár városiak, akár falusiak bárminemű földesúri és közügyészi javakon, az ország közbékéjéért és nyugalmáért vallásuk szabad használatában és gyakorlatában hasonlóan semmi módon és szin alatt ne háborítassanak vagy akadályoztassanak a kir. felségtől, vagy annak hivatalnokaitól, vagy a földesuraktól. Hogy pedig egy részről a bécsi czikkek elsejében tett biztosítás szerint, mikép az evangélikusoknak engedett szabad vallás-gyakorlat által semmi jogsérelmet se szenvedjen a római kath. vallás, s más részről pedig világosabban előadassanak, mint eddig történt, az evangélikusok szabad vallás-gyakorlatának természete és föltételei, az idézett czikkek értelméhez még következők adatnak a rendek köz megegyezésével.

1. Ámbár a (római) katholika vallást, mely vallás a fejedelmé is, s övének is kell lenni örökre, s melyet a praelatusok, zászlósok, s a nemesség és nép nagyobb része követnek, az uralkodó vallási jellem és kiváltság teljes joggal megilleti, hogy azonban azon gyanú megelőztessék, mely az „uralkodó“ szóból származhatnék, mintha a (római) kath. vallásnak oly uraság tulajdoníttatnék, mely az 1608-ik t. czikkel ezen országba annak rende szerint bevett evangyéliomi vallás szabad-

ságával ellenkeznék, határoztatik, hogy a (római) kath. vallás Magyarországban nem uralkodónak, hanem elsőnek és kitünőnek neveztessék. Nehogy azonban ezen kitünőség egyedül puszta szóban álljon, méltányos, hogy ezen vallás, azon főjogon kivül, mely a római kath. vallásnak ezen országban ennek kezdete óta adatott, mikép annak ünnepélyes gyakorlata mindig, mindenütt és mindenki részére minden akadály nélküli és szabad lehessen és maradjon, s azon hasonlóan az ország kezdete óta virágzó kiváltságon kivül, hogy egyedül a római kath. papság legyen az ország első rende, s mint ilyen minden sarkalatos mentességgel és nemesi kiváltsággal birjon, ezen kitünőség alapján más kiváltságokat is nyerjen, melyek a következendő pontokban részletesen meg fognak határoztatni, hogy igy azon jogsérelem, mely a (római) kath. vallásra azon esetben szükségképen hárulna, ha az evangyéliomi vallás azzal mindenben egyenlővé tétetnék, a bécsi czikkek elseje szerint megelőztessék.

2. Az ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikusok szabad vallás-gyakorlata már a fölebbiek által az 1608-ki és 1647-ki állapotra visszahelyeztetvén, ezen örökké tartandó törvény által engedett lelkiösmereti szabadságuk abban áll, hogy az evangyéliomi vallást az ágostai és helvécziai hitvallások szerint teljes szabadsággal vallhassák, s kültettekben is minden akadály nélkül mind magánosan, mind nyilvánosan követhessék és gyakorolhassák.

3. A (római) katholika vallást illető kitünőségnél fogva azonban a rendek közmegegyezésével az határoztatik, hogy az áttérés ezen valásról valamelyik evangyéliomi hitvallásra a nemességnél a közhivatali képesség elvesztését vonja maga után, a népre nézve pedig (plebeis vero hominibus) egyszerüen eltiltassék. A (római) kath. vallás elvei szerint kötött házasságok elválhatlansága pedig az evangyéliomi vallásra áttért nemesekre továbbá is megállapíttatik.

4. A vegyes házasságból származandó gyermekekre nézve a (római) kath. vallás kitünősége iránti kedvezésből az határoztatik, hogy ha az atya (római) katholikus, az anya pedig evangélika, mind a két nemü gyermekek a (római) katholika vallásban növeltessenek; ha pedig az atya evangélikus az anya pedig (római) katholika, a gyermekek nemöket kövessék, hacsak az anya mind a két nemü gyermekek növelése iránt irásban egyességet nem köt, mely esetben szigoruan teljesíteni kell az egyességet. Ily egyesség kötésének azonban az evangyéliomi vallás javára semmi módon sincs helye.

5. Mi pedig a vegyes házasságokban a biróságot illeti, miután a (római) katholikusok elvei szerint a (római) katholika szertartással kö-

tött házasság valódi szentség, a vegyes házasságok iránt is, valamint a tisztán (római) kath. felek közöttieknél, ezeknek szent széke elé tartozik a biróság.

6. A két felekezetü evangélikusok, a nekiek engedett szabad vallás-gyakorlat folytán, legyenek azok katonák, mesteremberek, vagy báminő rendüek és sorsuak, vallásukkal ellenkező szertartásokra és cselekvényekre semmi szin alatt és semmi alkalommal se köteleztessenek; s ennek következtében a törvényes eskü azon pontjától is — a boldogságos szűz Máriára, szentekre és istennek választottaira — örökké menteknek nyilatkoztatnak; az is kijelentetvén a helvécziai hitvallásuakra, hogy mivel az ő elvők szerint a keresztelést egyedül az isten igéjének szolgái teljesíthetik, sem a bábák, sem mások, kik az isten igéjének nem szolgái, gyermekeik vagy más evangélikus keresztelésére nem kényszeríthetők.

7. Az evangélikusoknak adott szabad vallás-gyakorlat további szilárdítása végett kijelentetik, hogy az többé sehol sem magán, hanem mindenütt nyilvános, s ennélfogva a nyilvános és magán vallásgyakorlat közötti különbség teljesen megszünvén, szabadságukban áll ezentúl az evangélikusoknak azon helyeken is, melyek eddig fiókgyülekezeteknek tekintettek, egyházi szolgákat beállítani, templomokat tornyokkal vagy azok nélkül, és lelkészlakokat, iskolákat, valamint különbség nélkül más helyeken is, hol vallás-gyakorlattal birnak, minden a helytartó tanácshoz vagy megyéhez intézett folyamodás nélkül felállítani, azon óvással azonban, hogy a (római) katholikus földesurak vagy községek az ily egyházak vagy iskolák felállításához vagy ellátásához költséggel, vagy telekadással, vagy igás avagy kézimunkával járulni semmi esetre sem kötelezhetők.

8. A két hitvallásu evangyéliomi vallások egyházi szolgái beteg és fogoly hitöksorsosait mindig és mindenütt szabadon meglátogathatják, a halálhoz készíthetik, s a kivégzésre itéltek mellett nyilvánosan is megjelenhetnek; a (római) kath. lelkészek pedig az ilyenekhez járulni, s őket oktatni magoknak jogot ne követeljenek, hacsak azok által nem hivatnak, s ezen esetben hozzájok járulásuk az evangélikus egyházi szolgák által meg ne tagadtassék.

9. A két hitvallásu evangélikusok azokban, melyek a valláshoz tartoznak, egyedül saját felsőségeiktől, vagy is superintendenseiktől, azaz helybeli presbyteriumaiktól, egyházmegyei és egyházkerületi consistoriumaiktól és zsinataiktól függjenek; s ezen presbyteriumok, consistoriumok és zsinatok határozatai, s a felekezeteik zsinatai által alkotott vagy alkotandó egyházi kánonok sem kormányszéki parancsok,

nem kir. rendeletek által meg ne változtathassanak. Szabadságukban álland tehát nekiek nemcsak mindennemü consistoriumot tartani, hanem egyetemes zsinatokat is az általok választandó helyre összehivni, úgy azonban, hogy ezen minden egyházkerület egyetemes zsinatának összehivását a királyi felségnek előre bejelenteni, s ha ő felségének úgy fog tetszeni, a kir. biztost is, nem ugyan igazgatás végett, hanem a tárgyalások tanúja gyanánt, a zsinatba bebocsátani, kötelesek lesznek.

10. Mind alsó, mind grammatikai, mind más felső iskoláikat, nemcsak azokat, melyekkel birnak, megtartaniok, hanem újakat is, hol azokat szükségeseknek tekintik, felállítaniok, s azokban tanitókat, igazgatókat és gondnokokat szabadon rendelniök ezentúl szabadon lehessen mind a két hitvallásu evangélikusoknak. Hasonlóképen mind iskolai tankönyveiket, mind symbolikus és hittani, vagy az ájtatosság gyakorlatára tartozó könyveiket, hitvallásuk gondnokai és superintendensei felügyelete alatt minden további könyvvizsgálat nélkül kinyomathatják, azon föltétel mellett azonban, hogy ezen könyvekben a (római) kath. vallás ellen semmi sértés és boszantás ne legyen, s e tárgyban a felelet terhét a gondnokok és superintendensek, kik az ily nyomtatványok rendezői voltak, magokra vegyék, mi végett azok nevei, kik a kinyomatást megengedték, a könyv elején mindig meglegyenek nevezve.

11. Az evangélikusok egyházai, egyházi szolgái, s bárminő iskolái, kórházai, árvaházai és szegény-intézetei részére tett alapítványok tőlök semmi okon el ne vétessenek. S ezen alapítványok igazgatása és kezelése is az ő egyházi szolgáik s illetőleg superintendenseiknél maradjon; azon alapítványok pedig, melyek a két hitvallásu evangélikusoktól az utóbb országlott II-ik József császár kormányzása alatt netalán elvétettek, azonnal visszaadassanak.

12. A pap és ágybér fizetés is, hol azt az evangélikusok a római katholikus lelkészeknek, működésök használata nélkül, vagy pénzben fizettek, vagy termesztményekben teljesítettek, valamint a (római) kath. egyházak, lelkészlakok és iskolák építése és javítása körüli munka-tartozásaik ezentúl teljesen megszünjenek, s az ilynemü kötelezettségek, mint a vallás-szabadsággal ellenkezők, minden érvény nélküliek legyenek; ide azonban nem értvén a királyi tizedet és más földesúri jogokat, melyek több helyen a római kath. lelkészeket illetik, s melyek továbbá is fenmaradnak.

13. Mind a két hitvallású evangélikusok házassági ügyei hitvallásuk egyházi és világi tagjaiból álló egyházkerületi consistoriumaik által, vallásuk elvei szerint vizsgáltassanak meg és döntessenek

el, s az ezekben hozott elválási itéletek mindenütt érvényeseknek tekintessenek. Ezen törvény 5-ik §-a a vegyes házasságok birósága iránt továbbá is érvényben maradván.

14. A két hitvallású evangélikusok közhivatalokra alkalmazását illetőleg, Magyarországra nézve megujittatik az 1647-ki 5-dik t. czikkbe iktatott linczi béke gondoskodása, nevezetesen: „hogy az ország méltóságainak, s felső és alsó hivatalainak osztása valláskülönbség nélkül történjék.“ Kivétetnek azonban a szabad királyi városoknak e részben nyert kiváltságaik.

15. Végre, a két hitvallású evangélikusok, ezen örökké tartandó törvény rendelkezése által szabad vallás-gyakorlatuk, valamint templomaik, iskoláik, lelkészállomásaik (parochiarum suarum) mint szinte alapítványaik (és pedig ezekről a 11-ik §-ban bővebben elmondottak által) megtarthatása iránt mindenkép biztosíttatván, hogy még inkább gyökeret verhessen közöttök és a római katholikusok között a béke és egyetértés, a rendek közmegegyezésével az határoztatik, hogy a templomok, iskolák, lelkészállomások és alapítványok iránt a jelen birtok-állapot mind a két részről zsinórmértékül vétessék, és igy ezentúlra minden további követelés mind a két részről egyszer mindenkorra szünjék meg.

XVII.

Az evangélikus követek felelete a római katholikusok észrevételeire, melyeket az evangélikusok (első) vallásügyi törvényjavaslatára tettek, és junius 28-kán a tiszai kerületek hitlevél-készítő bizottmányának benyujtottak.

Az 1-ő pontra. A bécsi és linczi békekötéseknek, ha békekötések, kétoldaluaknak kell lenniök, mert hol békét kötnek, legalább két félnek kell lenni. Azok pedig valóban érdemesek ezen névre, mert háborút megszüntetett kötések, s az ország törvényébe is ugyanazon békekötési alakban iktattattak be; nem egyedül a király kötései azok, mert 1606-ban a magyarok is adtak, mint abban mondva van, az akkor kölcsönösen egyezkedő cseheknek biztositó leveleket Magyarország és a kapcsolt részek összes karai és rendei nevében, s mert a beczikkelyezés és a törvények közé iktatás által az ország rendei mind a két békekötést közmegegyezéssel az ország örökös törvényévé és pragmatica sanctiójává fogadták és alakították, mikép az 1608-ki koronázás előtt alkotott törvények előbeszédének szavai mutatják. Azt mondani pedig, hogy az 1608-ki és 1647-ki beczikkelyezés által azoknak kétoldalusága megszünt, köztörvényekké lettek azok, s miután az ország

egygyé lett, a békekötéseknek többé semmi tárgyuk sem volt, nem egyéb, mint 1-ör megismerni, hogy az előtt kétoldaluak voltak a békekötések, ha pedig kétoldaluak voltak, ezen kétoldaluság nem szünhetett meg azoknak megtartása végett eszközlött beczikkelyezésök által, mert maga a kötések megtartása két felet föltételez; 2-or az által, hogy az ország azoknak beczikkelyezése végett egyesült, nemhogy megsemmisíttetett volna azok tárgya, hanem épen ezen egyesülés és beczikkelyezés által érvényében megerősíttetett, s mint az ország alap- és örökös rendelkezése a törvények gyüjteményébe soroztatott.

Vallás-háborúk voltak-e avagy nem az ezen békekötéseket megelőzött háborúk? nem látszik érdemesnek kutatni; hol minden előtt a vallás ügyéről szól a béke, ott bizonyosan legalább részben a vallás ügyéért is folyt a háború.

Hogy pedig ezen békekötésekben nemcsak a vallás ügye, hanem más tárgyak felett is történt egyesség; s hogy a békét kötött felek nem a római katholikusok voltak egy részről és az evangélikusok más részről, hanem Magyarország királya, s a hozzászító magyar római katholikusok és evangélikusok, más részről pedig Erdély fejedelme, s a hozzászító római katholikusok és evangélikusok, abból nem következik, hogy a háború nem volt vallás-háború, sem az, hogy a békekötések, nem vallásügyiek, sem az, hogy a kétoldaluság nem áll a vallás ügyében. Elég, hogy ezen békekötésekben tárgyalva volt az evangyéliomi vallás szabadsága és egyesség történt e részben, s hogy ennek megtartása megigértetett, és természetesen meg kellett annak igértetni az uralkodó és római katholikus rendek által az evangélikusoknak.

Miért is e tekintetben ama békekötések vallásügyiek, és két fél is van azokban, az egyik, mely a vallás szabadságába nyiltan beleegyezett, a másik, mely azt követelte. S ha ezen békekötésekkel az országnak más politikai szabadságai is kivivattak, mint valóban több és sarkalatos szabadságával történt, annál szigoruabb megtartást érdemelnek azok a római katholikus rendektől is. Az előbbi okoskodás szerint a westpháli béke sem vallási béke Németországban, mert az sem egyedül vallási ügyekre terjed ki, sem a hadakozó felek nem voltak egy részről tisztán római katholikusok, más részről tisztán evangélikusok. S állván az 1606-ki és 1645-ki kötések kétoldalusága, önkényt következik, hogy a későbben egész 1741-ig hozott törvényczikkek mindazokban, melyekben a vallás-szabadságot megszorították, vagy azt múlékonynyá, önkénytől függővé, ingadozóvá tették, egyoldaluak,

azaz a másik fél megegyezése nélkül hozattak. Mit könnyü volna az evangélikusoknak megbizonyítani, de erre semmi szükség sincs.

Mi azon ajánlatot illeti, hogy az 1608-ki k. e. 1-ső t. cz. s az 1622-ik koronázási hitlevél által megerősített bécsi és az 1647-ben beczikkelyezett, s az 1659-ki koronázási hitlevéllel megerősített linczi béke a vallás ügyének örökre leendő elintézésénél alapul vétetvén, minden azokkal ellentétes későbbi törvény eltöröltnek tekintessék, de ugy, hogy sem azok kétoldaluságáról, sem ezek egyoldaluságáról ne történjék említés, hanem a nevezett békekötések, az 1608-ki országgyülés szerint, neveztessenek az 1608-ki törvénybe iktatott bécsi, s az 1647-ki törvénybe iktatott linczi „czikkeknek“: a kétoldaluságról és egyoldaluságról ugyan lehetne a koronázási hitlevélben hallgatni, miután ezen tulajdonok ama békekötések és törvények természetében különben is önkényt érthetők, ha a római katholikus rendek a két- és egyoldaluságot kérdésbe nem vonták volna, s ha nem kivánnák, hogy a békekötések törvénybe iktatott bécsi és linczi „czikkeknek“ neveztessenek. De ha az evangélikus rendek jelenleg ily egyességhez járulnának, visszalépnének az oly ünnepélyességgel és hatálylyal szerzett kötések és békéktől, melyek sokkal szilárdabbak az országgyülési törvényeknél, s ez által vallásuk ügyét egyedül az országgyülési határozatok tárgyává tennék, melyekhez már most készíttetnék az út, a föllebbi ajánlott szavak is ezt vevén a vallás ügye örökre elintézésének alapjául. Azt pedig nem tehetik az evangélikusok, hogy az annyira ünnepélyes békekötésektől visszalépjenek, s a vallás ügyét az országgyülés határozatai alá bocsássák, mert ezen tettök által megsemmisítenék jogaik legerősebb alapjait, s ezen egyesség által semmit sem nyernének, sőt ha ugyan nem a jelenben, hanem a jövőre nézve sokat vesztenének is, miután a békekötések neveinek eltörlésével azon jog is az országgyülésre szállana, mi illeti őket a bécsi és linczi beczikkelyezett czikkekből, mi nem!? — Végre magok a római katholikus urak is megismerik, hogy mind a két felekezetü vallás „be van véve“; és ámbár ezen vallás, akár annak nyilvános gyakorlatát, akár pedig tagjainak a felsőbb hivatalokra is alkalmazását, és ennek a törvényben megemlítését tekintsük is, a bevett vallás jogaival az egész nemzet cselekvénye által ezen békekötések előtt is élt, de mivel ezen vallás követői megzavart jogának ezen bevétele a bécsi béke által nyiltan és ünnepélyesen, és bővebben ki lőn nyilatkoztatva és biztosítva, s ennél fogva ezen békekötést a bevétel alapjául kell tekinteni, világosan következik: hogy ezen békekötés, s az ezt kiegészítő linczi béke a két felekezetü evangyéliomi vallás szabadságának és jogainak any-

nyira alapja, mint a polgáriakra nézve II. András decretuma és az 1-ső rész 9-ik czime, s annál fogva az evangélikusok a békekötésekre azok kétoldaluságára való hivatkozásról és azok kötelező erejéről semmi esetre le nem mondhatnak, sőt azokhoz mint szabadságuk alapjához, folytonosan és minden lehető hatálylyal ragaszkodnak.

A 2-ikra. Ámbár a római katholikus urak ezen kifejezést „uralkodó vallás" használni nem akarják, s azt nyilvánítják, hogy arról is készek hallgatni, mikép a római kath. vallás a fejedelem vallása, s övének is kell lenni örökre, s azt követik a praelatusok, zászlósok, s a nemesség és nép nagyobb része; azonban még sem állanak el, miután azt elsőnek és kitünőnek akarják neveztetni, s nem kivánják, hogy ezen kitünőség puszta szóban maradjon. Azon vallás azonban nem bir azon uralkodó vallási jellemvonásokkal, melyek e pontban elszámláltatnak, mert másokat elhallgatván most, az evangélikusok egyenlő joggal birnak a római katholikusokkal az ország zászlósi hivatalaihoz, s ha jelenleg egy sincs közőlök, az nem jog szerint, hanem annak ellenére történik. Azt sem lehet megengedni, hogy a nemesség nagyobb része római kath. volna; a népről pedig bizonyos, hogy nagyobb része evangélikus annak mint római katholikus, mert a római kath. lelkészek összeirásai semmit sem bizonyítanak [1]; továbbá tekintetbe kell venni, hogy a római katholika és evangyéliomi vallásokon kivül még negyedik vallás is van az országban, s a három vallásnak száma sokkal nagyobb a római katholikusokénál mind a nemesség, mind a nép kebelében. S mind e mellett, ez ideig egyedül a római kath. vallás élt az országban minden polgári javadalom gyümölcsével. Mi tehát a dolog természete szerint független vallás, emberek és polgárok egyenlőségét illeti, a római katholikusok nem panaszkodhatnak vallásuk jogsérelméről akkor, midőn az evangélikusok nem ellenzik azokat, melyeket, — mások jogsérelme nélkül — a római katholika vallás és papság követelhetnek, annál fogva, ugy látszik, hogy az oly nevezetek feletti vitatkozásnak, melyekből könnyen visszaélés származhatik, midőn a kölcsönösen megalapítandó egyességről és bizalomról van szó, nincs helye.

A 3-ikra. A kitünőség (praeeminentiae vocabulum) a békekötésekben ismeretlen, s ha abban állana, mit ezen pont tartalmaz, a név változtatásával szinte csak uraságot vonna maga után. Hogy a római kath. vallás gyakorlata a római katholikusoknál ünnepélyes legyen és szabadon virágozzék s minden akadály nélkül, az evangélikusok sem

[1] Későbbi hivatalos összeirásokból ugyanaz tünt ki.

nem akarják, sem nem tudják gátolr
(apud omnes). Megismerik az evangél
tiszt. római kath. papság első rend, s m
megilleti azt, mig az országnak ugy te
evangélikusok jogait és szabadságát me
lett semmi jogot nem követel: de azon
evangyéliomi vallás felvételét, mi mi
tott, a törvények előtt ismeretlen, s a k
hagyás szine és neve alatt akadályozhat
született gyermekeket is, kiket ugyanaz
illet, a római kath. vallás követésére
kath. vallás javára kötött házassági s
nyeseknek, meg nem ismerhetik, mert az ellentétben áll a lelkiösmeret szabadságával; s annál kevésbbé ismerhetik meg azon nevezetlen és bizonytalan kiváltságokat, melyeket a római kath. követ urak más hasonló, netalán előfordulható esetekben a római kath. vallás részére annak kitünősége bizonyitékául kijelölendőknek vélnek.

A 4-ikre. Ha a két békekötés azon pontjának, hogy az ország méltóságai s nagyobb és kisebb hivatalai vallás-különbség nélkül osztassanak, elégtétetett volna, vagy ezen pontnak megtartását jövőre remélni lehetne, nem volna oka kivánni, hogy az evangélikusok száma a kormányszékeknél meghatároztassék. De a békekötések ezen pontja annyira nem tartatott meg, hogy az evangélikusok már csaknem minden nagyobb és kisebb hivatalból teljesen kirekesztettek, s azon kevesen is, kik most a kormányszékeknél vannak, néhány év előtt neveztettek ki az elhunyt uralkodó által, ki valamennyire közeledett ezen békekötések rendelkezéseihez. Ennél fogva joggal lehet kivánni nem csak azt, hogy a békekötések állapotára helyeztessenek vissza az evangélikusok a hivatalokra nézve, hanem azt is, hogy ezen pontnak jövőre sikeressé tétele végett, bizonyos szám iránt történjék egyesség az evangélikusoknak a kormányszékeknél leendő alkalmazása iránt. A római kath. birtokos nemesség arányát a hivatalokra nézve tekintetbe venni nem volna méltányos, mert ebből az következnék, hogy kinek több jószága van, alkalmasabb a hivatalokra, s több hivatalt is követelhet jószágai arányához képest, holott a törvény, nevezetesen az 1-ső r. 2-ik czimje azt mondja, hogy semmi urnak és nemesnek sincs több vagy kevesebb szabadsága, hanem mindenki egy ugyanazon szabadsággal bir; s hogy a római kath. nemességnek több jószága van, ezt is a hivataloknak lehet tulajdonítani, melyeket eddig az evangélikusoknak csaknem teljes kizárásával viselt, melyek által a római kath.

nemességnek szerzési, az evangélikus nemességnek pedig csak vesztési módja volt. Súlyos volna tehát azon megszorításból, melyet az egyenlő polgári joggal biró evangélikusok a javak adományzási és szerzési módja körűl tapasztaltak, a hivatalokra következtetést vonni, s azt, hogy a hazai javadalmakban nem azon arányban részesültek, mely őket megillette volna, ellenök fordítani. A nép aránya pedig bizonyosan nem a római katholikus urakra, hanem az evangélikusokra kedvező.

Ha egyedül a „czikkek" és nem a bécsi és linczi békekötések megújitása tétetnék a királyi hitlevélbe, s az evangyéliomi vallás szabadságának bővebb előadása a koronázás előtti czikkekre utasíttatnék, az evangélikusok könnyen rövidséget szenvedhetnének. A bécsi és linczi békekötések megújítás nélkül is érvényesek; az evangélikusoknak nem azok megújítására, hanem arra van szükségök, hogy a békekötési állapotra tétessenek vissza, s jogaik és szabadságuk bővebben kinyilatkoztassanak. Ez már most is különféle módon kétségbe vonatik, és sérelmes záradékokkal módosíttatik; mi történik akkor, ha egykor a hitlevél meg lesz állapítva? Az evangélikusoknak tehát nem kell vétkül tulajdonítani, hogy minden igyekezetöket arra kivánják fordítani, nehogy midőn az ország, az ő törekvésök és működésök folytán is, jogaiba és szabadságába helyeztetik vissza, ők magok kimaradjanak, avagy épen jogaiktól és szabadságuktól megfosztassanak.

Valamint tehát az evangélikusok azon hazafias és testvéri szeretettel viseltetnek mind római kath. polgártársaik, mind maga a tiszt. papság iránt, hogy semmi törvényes, s a méltányosságon alapuló jogukat meg nem akarják csorbítani, és csak egyenlőséget kivánnak magoknak mint embereknek, polgároknak s vallásuknak, mint a mely be van véve, s melyet annál fogva minden mástól, pusztán a természet szerint is, függetlenség illet, s azért ez iránt teljesen biztosítva kivánnak lenni: ugy kétségtelennek tartják, hogy mind római kath. polgártársaik és testvéreik, mind maga a tiszt. papság is, a hazafiság és testvéri szeretet szelleme által lelkesülve, igazságos és mind a természetes méltányosságban mind a békekötésekben, és kölcsönös egyezményeken alapuló kivánataiknak, méltányos felfogással annál inkább eleget teendenek, mivel ez az egyetlen és örökös eszköz az ország minden vallásu lakosait a szeretet és bizalom kölcsönös kötelékével az egész ország közjólétére összekapcsolni. Budán, junius 30. 1790.

XVIII.

Mellékletek az evangélikusok ezen feleletéhez.

A) A koronázási hitlevél 2-ik pontja szóljon a vallás ügyéről.

B) Észrevételek a róm. katholikusok által előterjesztett vallásügyi törvényre.

A bevezetésben, hol a r. katholikusok javaslata a bécsi és linczi czikkek megerősitéséről szól, a „czikkek“ helyett „békekötéseket“ tesznek. Továbbá, hol a r. katholikusok a békekötések óta azoknak „netalán“ csorbitására hozott törvények eltöröltetéséről szólanak, a „netalán“ szót kihagyják. Hol a r. katholikusok a kir. városokra azt mondják: „kivétetvén azonban a néhány város által e tárgyban nyert kiváltságok,“ e helyett ez áll: „ellen nem állván a törvény ellen nyert kiváltságok.“ További észrevételek:

Az 1-ső pontra. Kihagyandó, hogy a r. kath. vallást követik a zászlósok, s a nemesség és nép nagyobb része, s hogy azt teljes joggal megilleti az uralkodó nevezet; s hogy annak elsőbbségéről három pont szóljon.

A 2-ik pontra. Nem azt mondják, hogy a jelen törvény által birnak vallásszabadsággal, hanem a békekötések alapján.

A 3-ik pontra. Az evangyéliomi vallásra áttérni kivánó r. katholikusok hatheti oktatást köteleztessenek lelkészeiktől kiállani, de minden boszantás és további akadályozás nélkül. Ezen hatheti oktatás szüksége azonban kölcsönösen álljon a r. kath. vallásra áttérni kivánó evangélikusokra nézve is.

A 4-ikre. A vegyes házassági gyermekek nemök szerint neveltessenek. A szülők között ez ügyben lehető egyességről második javaslatukban nem tesznek az evangélikusok emlitést.

Az 5-ikre. Az eredetileg vegyes házasságokban a biróság a r. kath. szent széket illesse, de ha valamely evangélikus fér r. katholikussá létele által lett a házasság vegyessé, az illetőség az alperes székéé legyen. Az eltérés első javaslatuktól lényeges de mégsem teljes; abban az eredetileg vegyes házasságok ügyeit az alperes székéhez nyilvánitották tartozóknak az evangélikusok.

A 6-ikra. Ragaszkodnak ahhoz, hogy az evangélikusok ne tartozzanak a r. katholikusok ünnepeit megtartani.

A 7-ikre. Nem fogadják el, hogy a r. kath. földesurak és községek az evangélikusok templomainak stb, telket ne tartozzanak adni. Továbbá a fiókegyházak után azt is világosan betették az evangéliku-

sok második szerkezetökbe: „és mindenütt, hol a létező evangélikusokra nézve szükségesnek találtatik."

A 8-ikra. A mellett maradnak, hogy a r. kath. lelkészek ne követeljenek az evangélikus elitéltekhez járulási jogot.

A 9-ikre. Megnyugosznak abban, hogy a zsinaton legyen királyi ember.

A 10-ikre. Készséggel beiktatták második javaslatukba, hogy az evangélikusok saját felsőségeik felügyelete alatt nyomatandó könyveiben semmi sértés se foglaltassék a r. katholikusok ellen.

A 11-ikre. Az alapitványok során fenkivánják tartatni a Szirmay, Hrabovszki és Apafy alapitványokhoz való igényeket.

A 12-ikre. Nem említik meg a tizedet és földesuri jogokat.

A 13-ikra. A r. katholikusok belenyugodván, hogy az evangélikusok házassági ügyei saját egyházai székeik által itéltessenek el, semmi ellen-észrevétel.

A 14-ikre. Ragaszkodnak ahhoz, hogy minden kormányszéknél a tagoknak legalább harmada, s legfölebb fele evangélikusokból álljon.

A 15-ikre. Megnyugosznak abban, hogy a templomok stb. iránt a jelen birtokállapot vétessék zsinórmértékül; kik ezentul is vennének el templomokat stb., valamint azok is, kik ezen törvényt egészben vagy valamely részében megsértenék, korábbi kivánságuk szerint, azon büntetés alá esvén, melyet Ulászló 6-ik decr. 8-ik t. czikke határoz.

Ujabb pontok továbbá az evangélikusok második törvényjavaslatában, hogy az evangélikusok templomaik stb. semmi földesuri tartozás, s lelkészeik és iskolamestereik semmi adó alatt ne álljanak; — a házasságügyi engedélyeket egyházi székeik adják ki; — a kormányszékeknél a vallási ügyekben az előadó mellett másik vallásu előadótárs is legyen; a megyékben stb. pedig mind két vallás részéről egyenlő számu tagokból álló vegyes bizottmányok működjenek a vallási ügyekben.

XIX.

A két tiszai kerületi (római) katholikus urak viszonfelelete, julius 4-ki gyülekezetökben megállapitva. — Kivonatilag.

Az egyesült két tiszai kerület hitlevél-készitő bizottmányának junius 30-ki ülésében az határoztatott, hogy a római katholikusok és evangélikusok vitassák meg egymás között azon öt főkérdést, melyek iránt egymástól különböző nézetben vannak. Ezen öt főkérdés a következő:

1) Vajjon magokat a békekötéseket, vagy csak azon törvényczikkeket, melyekkel azok beczikkeztettek, kell-e az evangyéliomi vallás ügyének szabályozásánál alapul venni?

2) Vajjon az átmenetel a római katholika vallásról az evangyéliomi vallásra, bizonyos büntetés terhe alatt megtiltassék-e?

3) Vajjon a biróság a vegyes házasságok iránt a szent széknek adassék-e, avagy egyszerüen az mondassék, hogy az alperes székét illesse az?

4) Vajjon a vegyes házasságból származott gyermekek nevelése körül a római katholika vallásnak, elsőbbségi czimen, valami kedvezés engedményezendő-e?

5) Vajjon a közhivatalok osztása az eddigi törvények szerint valláskülönbség nélkül történjék-e, vagy pedig bizonyos szám is határoztassék meg az evangélikusokra nézve?

Az evangélikus urak egyedül a 3-ik pontra nézve állottak a róm. katholikusok véleményéhez; ezek pedig az első és 4-ik pontra nézve engedtek, s az evangélikusok ezek iránt sem akarnak a r. katholikusokhoz tovább közeledni.

Az evangélikusok javaslata azt czélozza, hogy a r. kath. vallás minden elsőbbségi jellemet elveszitsen, hogy ez és az evang. vallás között teljes egyenlőség állittassék fel.

Elégeljék meg az evangélikus urak, hogy az 1608-ban és 1647-ben törvénybe iktatott bécsi és linczi czikkekre alapitottnak mondassék a vallás ügyének szabályozása, és ne kivánják, hogy „békekötések" emlitessenek, mert mindig is csak czikkeknek (articuli) és rendelkezéseknek (constitutiones) vannak azok azóta törvénykönyvünkben nevezve.

A római katholikusok beleegyeznek továbbá azon elv felállitásába is, hogy miután az utóbbi törvények a vallás ügyét a királyra látszanak bizni, mit az evangélikusok magokra nézve sérelmesnek tekintenek, mivel már a királyi felség is országgyülési tárgynak mondta kegyelmes leiratában a vallás ügyét, azon törvények félre tétessenek, s az ő vallásszabadságuk a beczikkelyezett bécsi és linczi békéken alapuljon; kivétetvén a Horvátországot stb. illető törvények (1687 : 23. 1723 : 86. 2. 1741 : 46).

Mivel azonban az evangélikusok bővebben kivánják azoknak értelmét kifejtetni, a r. katholikusok attól tartván, hogy ez által az evangyéliomi vallás teljes egyenlőségre tétetik a r. kath. vallással, s ez által erre, mint uralkodó vallásra jogsérelem fog hárulni: tovább is ragaszkodnak junius 27-ki észrevételeik 2-ik és 3-ik pontjához a r. kath. vallás elsőbbsége iránt Sőt mivel a r. katholikusok által előterjesztett

javaslat szerint békés egyesség létre nem jöhetett, most már annál szorosabban ragaszkodnak az uralkodó vallási czímhez is, miután különben is sohasem egyeztek volna meg annak némely r. kath. ur által inditványozott eltörlésében.

Ezen előzmények után áttérnek az evangélikusok jun. 22-ki pontjaira. (Látszik e szavakban a **Sauer** gróf nagyváradi nagyprépost által, a r. katholikusok nevében, készitett észrevételekkel való elégedetlenség.)

Az 1-ső pontra. Ismétlik azokat, mik a békekötések kétoldaluságáról s a következő törvények egyoldaluságáról már (**Sauer** által) elvannak mondva; kitérnek ezután arra is, hogy a békekötési biztosoknak nem volt országgyülési meghatalmazásuk. Mind e mellett beleegyeznek, hogy minden 1647 óta alkotott törvény és kir. rendelet, melyek a nevezett békekötésekbe ütköznek, eltöröltessék. Kimondatni kivánják továbbá a szerkezetök szerinti 1-ső pontban, hogy a r. kath. vallást elsőbbség illeti, s ez többé tovább nem terjeszthetőleg áll (a papság állásán kivül): 1) az áttérés eltiltásában, 2) a sz.-széknek a vegyes házasságok feletti biráskodásában, 3) a vegyes házassági gyermekeknek a r. kath. vallásbani neveltetésében.

A 2-dík pontra. Ebben több tárgy van. A) Hogy a r. kath. vallásról az áttérés más vallásra szabad legyen, abba semmikép bele nem egyezhetnek. Különbség van az uralkodó és „bevett" vallás között; ennek természetes terjedése ellen, az emberi nem szaporodása utján, semmi akadályt sem lehet tenni; de nem illeti ezt meg az erkölcsi terjesztés, a proselytismus. B) Az uralkodó vallás jelleme azt követeli, hogy a r. kath. szülő gyermekei, bárminő vallásu legyen is a másik szülő, mind r. katholikusok legyenek. (**Sauer** javaslatában csak akkor követeltetett ez föltétlenül, ha az apa r. katholikus. Lásd fölebb). A vegyes házasságok tehát csak az evangélikus fél által kiadott reversálisok mellett engedtessenek meg. C) Abban megegyeznek, hogy az evangélikusok ne legyenek kötelesek a r. katholikusok szertartásaiban részt venni stb. Csakhogy az evang. urak ne merészeljék r. kath. jobbágyaikat az ünnepek megszegésére kényszeríteni.

A 3-ik pontra. Nem tartják fentarthatóknak azon városi kiváltságokat, melyek az evangélikusok szabad vallásgyakorlata ellen léteznek, s ezt a szerkezetök szerinti javaslat bevezetésében mondják ki. (**Sauer** e részben ultramontánabb volt.) Az evangélikusok által épitendő templomokra stb. nézve, azt kivánják törvénybe iktatni „menyiben az evangélikus nép kimeritése (sine enervatione) nélkül történhetik;" s hogy a r. kath. földesurak és községek csak ott

kötelesek azoknak belső telket adni, hol az még van (adhuc reperitur). **Sauer** még szigoruabb volt. A betegekhez, elitéltekhez való papi járulásról azt mondják a mit **Sauer**.

A 4, 5, 6, 7 és 8-ik pontokra. Csekély módositásokkal mint **Sauer**. Kivevén, hogy **Sauer** az evangélikusok könyveinek kinyomathatását, minden további könyvvizsgálat nélkül megengedtetni kivánta, ezen javaslat pedig „azon censurai szabályok szerint, melyek a r. katholikusok könyveire nézve fenállanak." — Valamint **Sauer**, ugy ezen szerkezet is hallgatással mellőzi, hogy az evang. tanuló ifjak a külföldi akademiákat látogathassák.

A 9-ik pontra. Azt jegyzik meg, hogy a bécsi és linczi békék csak néhány hivatalról szólanak; megegyeznek azonban, hogy ezen képesség minden hivatalra kiterjesztessék.

A 10-ik pontra. Az ily különcz szokás nem illik a magyarnak sem szelleméhez, sem szokásaihoz, sem törvényeihez.

A 11-ik pontra. Mélyebb szeretetet éreznek a r. katholikus urak az evangélikusok iránt, minthogy magokat büntetés alá eshetőknek vélhetnék, s ezt az evangélikusokról is hasonlóan kivánván feltenni, nem látják át a büntetés szükségét.

A 12-ik pontra. Mint **Sauer** a jelen birtokállapotot kivánják zsinórmértékül vétetni. Ezen utolsó ponthoz, mely a r. katholikusok szerkezete szerinti javaslatban 15-ik számu, ezt tevén befejezésül:

„Egyébiránt, hogy az örök béke és egyesség fentartassék, határoztatik, mikép az ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikusok több kedvezményt és javadalmat, semmiféle czímen vagy ürügy alatt, sem az országgyülésen, sem azon kivül, többé még csak ne is kérhessenek."

XX.

Julius 6-án folyt a fölebbi okmányok közleiratása. Sem kerületi sem országos ülések nem voltak. A római katholikus papság Pesten az egri püspök szállásán tanácskozmányt tartott; valamint az evangélikusok is **Teleki József** grófnál, s itt az határoztatott, hogy a nevezett gróf néhány megyei követtel menjen el **Batthyányi József** bibornok herczeg-primáshoz, s a két fél közötti egyetértést igyekezzenek eszközölni.

XXI.

Julius 9-én a dunáninneni kerület ülése, hitlevél-készitő bizottmánya munkálatának tárgyalása folytán, a 14-ik pontot vette

tanácskozás alá, mely a vallás ügyéről szólott. Az első kérdés volt: Kell-e általában a vallás ügyéről szólani a koronázási hitlevélben? Ennek következtében minden megye követe felolvasta utasitásának a vallás ügyére vonatkozó pontját, ugyan azt tették, vagy szóval adták azt elő a királyi városok követei. Kitünt, hogy a megyei és városi utasitások többsége azt kivánja. De a papság nagy hévvel ellenállott szónokai által, előadván, hogy a vallás ügye I-ső József ideje óta nem lőn a koronázási hitlevélbe iktatva, s ebből azt következtette, hogy most se történjék az. A megyei követek egy része középutat javaslott, hogy a vallás ügye ne tétessék a koronázási hitlevélbe, de a koronázás előtt szentesitendő törvények között történjék e részben köz megnyugtatás. A papság ismételve azt nyilatkoztatta, hogy esküjénél fogva csupán azon egyesség megszilárditását tekinti czéljának, mely az egyedül üdvözitő római katholika vallást fentartandja, s abban soha sem egyezhet meg, hogy az evangélikusoknak nagyobb jogok engedtessenek, mint a minőkkel 1780-ban birtak. **Balogh Péter** Nógrád megye követe azonban alapos és ékes beszéddel arra hivta fel és kérte a rendeket, hogy az evangélikusok kivánatait, melyek békekötések, koronázási hitlevelek és törvények által vannak megerősitve, fogadják el; nehogy különben a közcsend megháboritassék, s a kedélyekben örökös gyülölség gerjedjen. Két órai vita után a többség azt határozta, hogy a vallás ügyéről igen is készittessék hitlevéli pont.

A következő kérdés volt ezen pontnak szerkezete, s erről is közel két óráig folyt a vita. A papság ugyan hallgatott, nehogy elállni lássék azon korábbi nyilatkozatától, miszerint egyáltalában nem kivánja a vallás ügyét országgyülési tárgyalás alá tartozónak tekinteni. De néhány megyei követ, nevezetesen **Szentiványi János** (r. kath.) Bars, és **Misics József** (r. kath.) Esztergom megyék követei nagy hévvel vitatták, hogy a szerkezendő hitlevéli pontban meg ne emlitessenek a békekötések, hanem csak az mondassék, hogy ezen ügy a már alkotott, s még ezentul alkotandó törvények szerint s országgyülésileg ugy intéztessék el, hogy többé ne is szabadjon azt az országgyülésen ismét felvenni. Mások azt vélték, hogy a hitlevélben sem a békekötésekről, sem az e tárgyban későbben alkotott törvényekről ne legyen emlités, hanem csak a jelen országgyülésen alkotandó vallásügyi k. e. törvényre történjék hivatkozás. Néhány városi követ sürgette, hogy a hitlevéli pontba beiktattassék azon záradék, miszerint a kir. városok kiváltságai és helyhatósági joguk a vallás ügyére nézve épségben maradnak.

De az evangélikusok folyvást azon nyilatkozatuk mellett marad-

tak, hogy a békekötések egyenes megemlitésétől annál inkább nem állhatnak el, mert egyebet nem kivánnak, minthogy az országosan elfogadott békekötések által megállapitott jogaikba helyeztessenek vissza.

A többség aztán ezen szerkezetet fogadta el a dunáninneni kerület ülésében, a vallás ügyéről a hitlevélbe iktatni.

„14. Az ágostai és helvécziai hitvallásuak, a bécsi és linczi békekötésekben megengedett (admissum) szabad vallásgyakorlatát, a koronáztatásunk előtt alkotott törvényczikkek szerint, megengedjük (admittemus), s azt soha sem fogjuk háborítani.“

XXII.

Julius 10-*én* a dunántuli kerület az alsótáblai teremben tartott ülésében, a koronázási hitlevél 17-ik pontjául ezt fogadta el :

„Hogy az ezen országban lakó evangélikusok stb. szabad vallásgyakorlata iránt, a keresztyéni türelem nevezetének eltörlésével, a bécsi és linczi békekötéseket, azonban a római katholika, mint ezen ország „constitutionalis“ vallásának legkisebb kára, jogsérelme és botránkoztatása nélkül, s menten maradván a földesuri jogok, s az 1741-ki 46-ik törvény Horvátország stb. iránt, megtartandjuk, s mások által is megtartatjuk.“

Volt szó arról is, hogy az evangyéliomi vallás szabadsága Horvátországra is kiterjesztessék; de ez ellen az mondatott, hogy ezen országok helyhatósági jogai az ország törvénye által megerősittetvén, e téren sem lehet azokat megcsonkitani. Ezután a városi követek is kivánták helyhatósági jogaikat és kiváltságaikat e tekintetben a törvény alól kivétetni; de a megállapodás lőn, hogy mivel azon kiváltságokat a király az ország hozzájárulása nélkül engedte, azok a horvát helyhatósági rendelkezéshez nem hasonlíthatók, s annálfogva itt meg nem emlithetők; hanem midőn ezen hitlevéli pont folytán a vallásügyi k. e. törvény fog szőnyegen lenni, a rendek teljes ülésében fog ezen ügy tárgyalás alá vétetni.

A hitlevéli pontok megállapitásával, küldöttséget intézett ezen kerület mind a dunáninneni, mind az egyesült tiszai kerületekhez, tudatván, hogy munkáját bevégezte, s azt az országbiróval és személynökkel oly czélból közlendi, hogy annak a két tábla által leendő megvizsgálása végett, holnapután országos ülés tartassék.

Ugyanezen nap az egyesült tiszai kerületek is a főrendek teremében ülést tartottak. Jul. 5-e óta csak tegnap, jul. 9-én

tartottak először ülést, a vallásügyi okmányok időközbeni leiratása miatt, s tegnap csupán felolvastattak azok.

Az egész ülésben, reggeli 9 órától d. u. két óra utánig, egyedül az ő hitlevél-javaslatok 2-ik pontja, mely a vallás ügyéről szól, tárgyaltatott.

A r. katholikus papság tiltakozott, az evangélikusok azonban azt felelték, hogy benyujtott irataikban az evangélikusok némely kivánatába be is egyezett már a r. kath. papság, következőleg többé nem tiltakozhatik az egész ellen.

A tiszai kerületek hitlevéli javaslatában igy szól a vallásügyi pont:

„2. Az ágostai és helvécziai hitvallásuak jogait és szabadságát az 1606-ki bécsi, s 1645-ki linczi, 1608-ban és 1647-ben beczikkelyezett békekötéseken alapulóknak, melyek által az ő vallásuk „bevétetett," megismerjük, és ezeknek jövőben minden megsértése kikerülése végett, s hogy egy részről a r. katholikusok, más részről mind a két hitvallásu evangélikusok között örökre valódi és szilárd egyesülése történhessék meg a kedélyeknek, az ágostai és helv. hitvallást követők jogait és szabadságát, a mint azok, az idézett békekötések és az 1608-ki 1-ső t. cz. értelmében, a jelen országgyülés k. e. (   ) törvényczikke szerint, mely a r. katholikusok és evangélikusok kölcsönös egyezménye, bővebben előadattak, az ezen törvény által rendelt állapotra valósággal visszahelyeztessenek, s abban sértetlenül megtartassanak, részünkről is gondoskodni fogunk."

A törvényjavaslatéval vegyes tanácskozás folyamában, melynek az evangélikusok által beadott, jun. 30-kán kelt második törvényjavaslat szolgált alapul, az első fölmerült kérdés volt: Történjék-e a békekötésekre hivatkozás, s azok alapján intéztessék-e el az evangélikusok szabad vallásgyakorlata? — Hosszu, heves vita után a többség elfogadta.

A második kérdés volt: Uralkodónak kell-e a róm. kath. vallást ezen országban nevezni? E felett is nagy vita volt. Az evangélikusok azt adták elő, hogy semmi keresztyén vallás sem lehet uralkodó, mert a lelkiösmeret feletti uraság csak az istent és nem az embereket illeti; s a vallásos eszmék nem az emberi hatalmon, hanem a meggyőződésen alapulnak. A megállapodás az lőn, hogy az „uralkodó" nevezet kikerültessék.

A harmadik kérdés volt: Büntetés alá esendők-e azok, kik a r. katholika vallásról valamelyik evangyéliomi hitvallásra térnek át? Az evangélikusok erősen vitatták az ellenvéleményt, miután a meggyőző-

dést, annál fogva a más vallásra áttérés szabadságát elzárni, s annál kevésbé azt büntetéssel eltiltani nem lehet. A másik fél azonban azt kivánta, hogy az áttérő nemesek gyermekeikkel együtt elveszítsék hivatalképességöket, a nemteleneket pedig az alispán büntesse meg. Középút gyanánt azt ajánlották az evangélikusok, hogy minden büntetéstől elvonatkozva, hat vagy több heti oktatása alá essék a római katholikus papnak, ki ezen vallást elakarja hagyni, s ha az áttérés mellett ezentúl is megmarad, szabadon tehesse azt. A római katholikus papság azonban ezt nem elégelte meg. A megállapodás az lőn, hogy ezen kérdés eldöntése teljes országos ülésre halasztatik, a vallás ügyének további tárgyalása azonban a kerületi ülésben, és pedig ámbár vasárnap lesz, holnap is, folytattatni fog.

XXIII.

Julius 11-*kén* ámbár vasárnap volt, az egyesült tiszai kerületek ismét ülést tartottak, még pedig reggeli 10 órától d. u. 3-ig. Nagy számmal összegyültek erre mind a főrendek, mind a többi kerületi követek is.

Több kérdés merült fel mind a római kath., mind az evangélikusok javaslatából. A nevezetesebbek a vegyes házassági biróságot illették. A római kath. papság azt kivánta, hogy a szent székek különbség nélkül minden házassági ügyökben itéljenek mind a római katholikusoknak, mind az evangélikusoknak. Az evangélikusok ennek ellene voltak, s azt kivánták, hogy az evangélikusok házassági ügyei az ő egyházi székeik által itéltessenek el.

Néhány követ mind a római katholikusok, mind az evangélikusok részéről azt kivánta, hogy a **József** császár e részben kiadott rendelete szellemét tartsák meg, s a polgári hatóság illetőségét törvényesítsék a házassági perek elitélésében.

A megállapodás lőn, hogy a római katholikusok házassági ügyeit a szent székek, az evangélikusokéit pedig világi és egyházi tagokból állani szokott saját egyházi székeik itéljék. A vegyes házasságokban pedig az alperes székéé legyen az illetőség; s ha az alperes evangélikus, a királyi táblához van fölebbezés.

Másik nagy kérdés volt: a vegyes házasságokból származott gyermekek minő vallásban leendő neveltetése. Éles vita után már szinte megállapodás történt, hogy az evangélikusok kivánsága szerint a fiuk az atya vallását, a leányok pedig az anyáét kövessék. De ismét megujult a vita, s tekintetbe véve, hogy az atyát leginkább illeti a

gyermekek tartási és neveltetési gondja, s annál fogva elsőséget követelhet e részben, az evangélikusok beleegyezésével az határoztatott, hogy a gyermekek mind atyjok vallásában neveltessenek.

Az ünnepek iránt abban lön megállapodás, hogy minden felekezetnek szabadságában álland ünnepeit megtartani; hol pedig különböző vallásfelekezetüek vannak, ott az evangélikusok a római kath. ünnepeken, különösen az urnapi járdalat alatt, a közbotrány elkerülése végett, a nyilvános munkától tartózkodjanak.

A d. u. három óráig tartott gyülésben a vallás ügyének tárgyalása nem fejeztetvén be, a következő kerületi ülésre halasztatott annak folytatása.

XXIV.

Julius 12-*kén* az alsó tábla országos ülést tartott. **Ürményi József** személynök előterjesztette, hogy a dunáninneni valamint a dunántúli kerületek a koronázási hitlevél készítésével készen vannak, s az egyesült tiszai kerületeké is alkalmasint készen lesz pár nap mulva, már ezen országos ülésből neveztetnének ki tehát a két tábla vegyes bizottmányához a tagok, s ez iránt a felső táblát is szólítsák fel, hogy aztán ezen bizottmány a kerületek javaslataiból a koronozási hitlevelet, valamint a koronázás előtti törvényczikkeket, melyek a hitlevél pontjait bővebben kifejtik, s annál fogva a hitlevélben alapulnak, kidolgozhassa. (Mig az országos vegyes bizottmány a hitlevél készítésével foglalkozik, addig a kerületek elkészülhetvén előbb ezen k. e. törvényczikkekkel.) — A tiszaiak azon feltétel alatt, hogy mig ők javaslatukat el nem készitik, az országos vegyes bizottmány nem fog munkához látni, szinte beleegyezvén, ezen bizottmányhoz az alsó tábla részéről tagokká neveztettek:

A kir. táblától: **Tihanyi Tamás** (evang.) alországbiró, **Kornis József** orsz. birói itélőmester (helyettesekül a jegyzőségre: **Németh János** és **Aczél István** személynöki itélőmesterek is), **Bernát József** (evang.), **Mikos László** ülnökök. — Horváthország részéről: **Bedekovics Ferencz** és **Lukavszky Dónát**. — A tiszt. egyházi rendből: **Hollósy György** esztergomi, **Borsos Pál** veszprémi, **Zábráczky József** egri, **Sauer Kajetán** gróf nváradi, **Galyuf József** zágrábi káptalani küldöttek. — A megyék részéről: **Balogh Péter** (evang.) Nógrád, **Szentiványi János** Bars, **Szily József** Pest, **Radvánszky János** (evang.) Zólyom, **Spisics János** Zala, **Kajdacsy Antal** Baranya, **Bezerédy Ignácz** Tolna, **Pázmándy József** (evang.) Győr, **Horváth Pál** Ung, **Berzeviczy András** Szepes, **Vay József**

(evang.) Borsod, **Luby Károly** Szatmár, **Kárász István** Csongrád, **Pogány Lajos** (evang.) Mármaros, **Lónyay László** (evang.) Bereg megye követei. — A távollevő mágnások képviselőiből: **Dvornikovics Miklós** és **Adonyi György**. — A kir. városok részéről: **Márton Bertalan** soproni, **Stettner József** (evang.) pozsonyi, **Domokos Imre** (evang.) debreczeni, **Smicsek József** eperjesi és **Maczak János** zágrábi követek.

Borsos Pál veszprémi kanonok helyett **Zsolnay Dávid** ugyancsak veszprémi kanonokot kivánták a papok és a távollevők képviselői kineveztetni [1]), valamint hogy necsak két kápt. küldött, hanem több is neveztessék. Ennek a megyei követek mondtak ellen. A megállapodás lőn, hogy minden kerület részéről neveztessenek kápt. küldöttek. A **Sauer** nevénél roppant zaj keletkezett; a papság hangos kiáltásokkal azt kivánta, hogy helyette más neveztessék, mert a papságnak nincs benne bizalma, ki a vallás ügyében készített munkájával a papság megelégedését ki nem vivta. Két óráig folyt arról a vita: megmaradjon-e **Sauer**. Ellene volt a távollevők képviselőinek nagy része is. A megyei követek pedig, különösen a tiszaiak igen keményen szónokoltak mellette. A többség végre megmaradását kivánta a bizottmányban.

Ugyanezen nap a felső tábla részéről a következők neveztettek az érintett országos vegyes bizottmányba: **Eszterházy Károly** gróf egri, **Bajzáth József** vesprémi püspökök, **Károlyi Antal** gróf szatmári főispán és testőrkapitány, **Zichy Ferencz** gróf Zemplén, **Pálffy János** gróf tábornok Pozsony, **Forgács Miklós** gróf Nyitra, **Teleki József** gróf Ugocsa, **Skerlecz Miklós** Zágráb, **Eszterházy Ferencz** gróf Mosony és **Prónay Gábor** báró Gömör megyék főispánjai, **Orczy József** báró Békés megye főispáni helyettese, továbbá **Széchenyi Ferencz, Batthyányi Ferencz** és **Aponyi Antal** grófok.

Az elnökség iránt aggódott az alsó tábla, hogy főpapi méltóságánál fogva az egri püspöké ne legyen az, s a felső táblához intézett izenete által **Károlyi Antal** gróf testőrkapitány mint ország-zászlósnak kivánta azt tulajdonittatni. A megállapodás julius 17-kén ez ügyben az lőn, hogy miután mind az egri püspök mind **Károlyi** gróf elállottak idő-kimélés tekintetéből az elnökség követelésétől, az országos vegyes bizottmány elnökség nélkül működjék.

---

[1]) Torkos Kristóf naplója szerint valóban nincs is a bizottmányi tagok között a Borsos neve, hanem a nevezetteken kivül Kőszegi László csanádi kanonok van említve. — Az országos naplók azonban Borsost említik, s Kőszegiről hallgatnak.

XXV.

Julius 13-*kán* ismét ülést tartván az egyesült tiszai kerületek, folytatták a vallás ügyének tárgyalását.

Kérdésbe jött, ki adjon az evangélikusoknak a házassági akadályoktól és háromszori hirdetéstől felmentő engedélyt? s ha vajjon a tiltott esetekben ne a **József** császár intézvényei szerint történjék-e az eljárás?

Vay József Borsod megye követe, s az evangélikusok egyik legtekintélyesebb embere az alsó táblánál, azt indítványozta, hogy miután el van határozva, mikép a házasságokban az alperes székéhez tartozzék az illetőség, ezen szabályt kell megtartani a hirdetéstőli engedély iránt is. Erre **Zábráczky** egri kanonok azt jegyezte meg, hogy a vegyes házassági ügyek nem tartozhatnak helyesen az egyházkerületi egyházi székhez (superintendentiale consistorium), mert ezek 1606 óta soha sem tárgyaltattak az evangélikusok egyházi székei előtt; szónok tehát azt tartja, hogy ezen ügyeknek legjobb lenne a polgári hatóság elé tartozni. **Vay József** ismét azt viszonozta, hogy a kanonok úr emlékezete hiányos, midőn azt kétségbe vonta, minek az evangélikusok folytonosan gyakorlatában voltak 1647 óta [1]; s igy miután a hosszas és folytonos gyakorlat jogot alapit, joggal követelik az evangélikusok, hogy ezen ügyek egyházi székeikhez tartozzanak. Szónok egyébiránt kijelenti, hogy mind a r. kath. mind az evangélikusokra nézve nagy helytelenségnek tekinti, ezen ügyeknek az egyházi székekhez tartozását; s ha a rendek megengedik, ő inkább azt indítványozná, hogy ezen ügyek mind a két fél részéről a polgári hatósághoz utasíttassanak. — A többség azt határozta, hogy az evangélikusok házassági ügyei, s a háromszori hirdetéstől való engedély-adás az ő egyházi székeikhez tartozzanak

Hátra volt elhatározni, ki adhasson engedélyt a tiltott rokonsági fokozatokra nézve?

Ámbár ezen a római katholikusokra nézve tiltott fokozatok, az evangélikusok elvei szerint nem ismertetnek azoknak, a 3-ik és 4-ik fokozatot is canonikus akadályoknak kell tekinteni, igy okoskodott **Almássy Ignácz** Heves megye követe, s ebből azt következtette, hogy ezek iránt engedélyt adni nem lehet az evang. egyházi székek illető-

---

[1]) A kifejezés, ha ugyan hiven adta azt vissza Torkos naplója, nem szabatos, mert az evangélikusok egyházi székei gyakorlatában voltak a házassági ügyek elitélésének a reformatió idejétől 1731-ig.

sége. De megoldotta a nehézséget **Teleki József** gróf ugocsai főispán, ki az alsó tábla meghivása folytán több felsőházi taggal rendesen részt vett a kerületi ülésekben, s ki az evangélikusok legtekintélyesebb tagja volt a felső táblánál, sőt vezérök volt az országgyülésen, — azt mondván, hogy a polgári akadályok iránt engedélyt adni kétségtelenül nem illetheti a superintendenseket és az egyházi székeket; de valamint a törvényes eskü záradékától fölmentettek az evangélikusok, ugy a polgári akadályok iránti engedélyezéstől is fölmentendők. Mely észrevételt azután elfogadták; s az határoztatott, hogy az evangélikusok törvény által kivétessenek a 3-ik és 4-ik rokonsági fokozatra nézve az eltiltás alól.

Ezután az evangélikusok által benyujtott második javaslat 13-ik pontja olvastatott fel, mely az evangélikusoknak a közhivatalokra alkalmazásáról szól.

Kassa városa követe (**Bányai**) felszólalt, hogy ám birjanak az evangélikusok mindenütt szabad vallás-gyakorlattal, de Kassa város kiváltságai maradjanak épségben; a rendek azonban egyhangulag azt felelték, hogy az ily kiváltságok a törvénynyel ellenkeznek, s annál fogva magokban érvénytelenek; s az határoztatott, hogy ellen nem állván az ily kiváltságok, az evangélikusok ezentúl minden városban birjanak polgári joggal.

A második kérdés, hogy a kormányszékeknél alkalmazandó evangélikusok száma határoztassék meg, nagy zajt gerjesztett. Hosszas vita után az határoztatott, hogy az evangélikusok a kormányszékeknél nagyobb számmal mint eddig, s a mennyiben lehetséges, egyenlő arányban alkalmaztassanak. A megyékben pedig ne legyen tekintet számukra, hanem csak képességökre a kijelölésnél.

A hátralevő 14. 15. és 16-ik pontok nem nyujtván alkalmat hosszas vitára, a vallásügyi törvényjavaslat tárgyalása áz egyesült tiszai kerületek ülésében ez uttal befejeztetett.

XXVI.

Julius 14-*kén* az egyesült tiszai kerületek ülésében az jött szóba, hogy a hitlevél-javaslat készítő országos vegyes bizottmány tagjai d. u. 5 órára a bibornok herczeg-primáshoz vannak tanácskozmányra hiva, kéressenek meg tehát azok, hogy a rendek tudta és megegyezése nélkül semmiben meg ne állapodjanak. **Almássy Ignácz** és **Beöthy Imre** kinyilatkoztatták, hogy ámbár nem tagjai azon bizottmánynak, ők is meghivattak azon tanácskozmányra, és természetesen

semmit sem fognak ott határozni, hanem csak tanácskozmány fog lenni.

Az említett tanácskozmányban három tárgy volt szőnyegen. Az első volt, hogy a király még a koronázási hitlevél elkészítése előtt meghivassék az országgyülésre. A második, hogy az országos vegyes bizottmányban sem az egri püspök, sem **Károlyi** gróf országzászlós ne foglalja el az elnökséget, vagy pedig felváltva elnököljenek. A harmadik tárgy a vallás ügye volt. De csak mellette vagy ellene beszélgettek ezen tárgyaknak, minden határozat nélkül. A czél volt ezen három kérdés iránt előkészíteni a véleményt.

XXVII.

Másnap *julius* 17-*én* mind a két tábla országos ülést tartván, a bizottmányi elnökség iránt, mint már fölebb előadtuk, megállapodás lőn a két tábla között.

XXVIII.

Julius 19-*én* az alsó tábla országos ülésében parlamenti beszélgetésre nyujtott alkalmat a vallás ügye, miről azonban az országos naplók nem tesznek említést.

Torkos naplója szerint, szóba jött, hogy bizonyos névtelen gúnyiratok jelentek meg nyomtatásban, melyek több felső és alsó táblai tagot megtámadnak becsületökben. Némelyek büntetést sürgettek, mások azt mondták, hogy legjobb azokat megvetni; de az oly könyvek nyomtatását, melyek mind az országos végzéseket, mind az országba bevett vallásokat sértik, meg kellene tiltani. **Vay István** Szabolcs megye követe felolvasott egy szakaszt bizonyos **Igaz Magyar Dániel** névvel nyomtatásban megjelent röpiratból, melyben a római kath. rendek az evangélikusok kiirtására ösztönöztetnek. Szónok vizsgálatot kért ez ügyben. **Vay József** Borsod megye követe azt véli, hogy ez ügyben nagyon óvakodónak kell lenni, nehogy a sajtószabadság ügye szenvedjen. A személynök is azt vélte, hogy a vélemények kinyomatását nem tanácsos akadályozni, mert ennek az ország nagy hasznát veheti, az emberek a tárgyalt ügyek körül jobban felvilágosíttatnak. További következménye ezen beszélgetésnek nem lett.

XXIX.

Julius 22-*kén* a dunáninneni és túli kerületek egyesülten tartották ülésöket, s ebből neveztek ki bizottmányt, mely a

koronázási hitlevél nyomán a koronázás előtt alkotandó törvények javaslatait elkészítse, melyek aztán az egyesült dunai kerületek ülésében megállapíttatván, az országos vegyes bizottmány elé lesznek terjesztendők, mely a tiszai kerületek javaslataival együtt tárgyalván azokat, az országos vegyes ülés elé terjesztendő javaslatokat elkészítendi.

Az egész bizottmányban egy evangélikus megyei követ volt **Darvas Ferencz** Pest megye követe.

Ugyanezen napon az egyesült tiszai kerületek is bizottmányt neveztek a koronázás előtti törvény-javaslatok elkészítésére. A bizottmány elnökévé **Beöthy Imre** Bihar megye követe neveztetett. A tagok névsorát nem találhatni kútfőinkben.

XXX.

Julius 23-*kán* sem országos, sem kerületi ülés nem volt, hanem mind az egyesült dunai, mind az egyesült tiszai kerületek által a k. e. törvények javaslatainak elkészítésére rendelt bizottmányok tartották első üléseiket. E napon ült először össze az országos vegyes bizottmány is a koronázási hitlevél-javaslat elkészítése végett Pest megye házában, de csak arról volt ezen ülésében szó, mikép fogjon a munkához.

XXXI.

Julius 24-*kén* az országos vegyes bizottmány ülésében Pest megye házában (az egri püspök és **Károlyi** gróf nem foglaltak helyet az asztal felső részén, hanem a többi tag között) az iránt lőn megállapodás, hogy tárgyalási alapul az egyesült tiszai kerületek hitlevél-javaslatát fogják venni.

XXXII.

Julius 26-*kán és* 27-*kén* az országos vegyes bizottmány ülésében a vallás ügyére került a sor.

Felolvastattak a tiszai kerületek javaslatában levő ponton kivül a többi kerület javaslatai, s a római kath. és evangélikus rendek között váltott iratok is. Szó volt, hogy történjék-e ez ügyben a hitlevélben említés; elhatároztatott, hogy igen is, még pedig annak második föltételében, s a bécsi és linczi békekötésekre, valamint az 1608-ban és 1647-ben alkotott vallásügyi törvényekre hivatkozással.

XXXIII.

Julius 28-*kán* az országos vegyes bizottmány ülésében a hitlevél második föltételének szerkezete volt tárgyalás alatt a vallás ügyéről.

A római katholikusok azon okból, mivel ezen záradék: „a római katholika vallás jogsérelme nélkül“, a bécsi békekötésben áll, a jelen hitlevélbe is beakarták azt iktatni. Az evangélikusok azonban ebbe nem akartak egyezni. Hosszas vita után végre azt nyilatkoztatták ki az evangélikusok, hogy előbb azt akarják látni, mikép kivánják a r. katholikusok a vallásügyi k. e. törvényben azon jogsérelmeket meghatározni, melyek ellenében védeni akarják a római kath. vallást, hogy igy aztán megitélhessék, beleegyezhetnek-e ama záradék beiktatásába. Ezen fentartás mellett tehát, mellőztetett az ezen záradék feletti további vita, a k. e. vallásügyi törvény-javaslat tárgyalásaig.

Ellenzették továbbá a papság tagjai ezen kifejezést: „bevett vallás“ (receptae Religionis), s ezen szót kivánták melléknév gyanánt használtatni: „megengedett“ (admissae). De a római katholikusok többsége által az határoztatott, hogy maradjon a „bevett“ szó.

Azután az evangélikusok „jogai“ (jura) ellen volt a papságnak kifogása, azt mondván, hogy az evangélikusok ezen kifejezés nyomán teljes vallás-egyenlőséget fognak magoknak követelni a római katholika vallással, s ők azt meg nem engedhetik. A többség azonban a törvények értelmében vett „jogai“ szó mellett maradt.

XXXIV.

Julius 31-*kén* az országos vegyes bizottmány ülésében a József császár alatt eltörlött szerzetesek visszaállítása feletti vitában az evangélikusok semmi részt sem vettek. A résztvevők többsége a visszaállítás mellett nyilatkozott.

XXXV.

Augusztus 5-*én* a dunáninneni és túli egyesült kerületek ülésében tárgyalás alá került a bizottmányuk által készített vallásügyi törvény-javaslat.

Lássuk először is ezen javaslatot.

Az első pont említi a beczikkelyezett bécsi és linczi békeköté-

seket; de ezen záradékot is magában foglalja: „a r. kath. vallás jogsérelme nélkül, s épségben maradván a földesuri jogok, valamint a Horvátországra nézve alkotott 1741 : 46-ik törvényczikk.“ Egyébiránt záradék nélkül kiterjeszti a szabad vallásgyakorlatot a szabad városokra is.

A második azt mondván, hogy az evangélikusok ne kényszerittessenek a r. katholikusok szertartásaiban résztvenni, a katonákra nézve azt mondja, hogy azok „a katonai fegyelemtől fognak függeni.“ Azt kivánja továbbá, hogy az evangélikusok a közéletben (quoad Forum externum), megtartsák a r. katholikusok ünnepeit, s r. kath. jobbágyaikat és cselédeiket sem az ünnepek sem a böjt megszegésére ne kecsegtessék. — Ezen javaslat tehát e részben a Sauer-féle és a r. katholikusok második javaslatánál is szigoruabb valamivel.

A harmadik pontban, hol az evangélikusok azon szabadságáról van szó, hogy az eddigi fiókhelyeken is állithassanak templomot stb., ehhez azt teszi: „mennyiben ez az adózó nép kimeritése nélkül történhetik; s mivel a szegény nép fentartása a közgondosság főfeladata, az imaházak épitésének stb. szüksége felett, az illető megyének tett bejelentés után, vegyes küldöttség fog vizsgálatot tartani, a honnan következett engedelem folytán, a földesur csak belső telket, — hol az még rendelkezés alatt van, — tartozik adni“. — Ezen pont tehát kevésbbé őszinte mind a Sauer-féle, mind a r. katholikusok második javaslatánál.

A negyedik az evangélikusok által a r. katholikus lelkészeknek fizetni szokott pap- és ágybér eltörléséről szól.

Az ötödik pontban, hol az evangélikus lelkészek azon jogairól van szó, hogy kivégeztetendő hitsorsosaikhoz járulhatnak, ehhez azt teszi, hogy „egyházi szónoklatokat tartaniok azonban mind az úton mind a kivégzés helyén tilos. A (r.) kath. lelkészek pedig az ilyenekhez járulni, s őket teljes szelidséggel oktatni, mindig teljes szabadsággal fognak birni.“ — Ezen pont ismét sokkal szigoruabb mind a Sauer-féle, mind a r. katholikusok második javaslatánál.

A hatodik arról szól, hogy az evangélikusok egyedül saját felsőségeiktől függjenek egyházi ügyeikben.

A hetedik azt mondja, hogy az evangélikusok csak különös királyi szabadalom mellett állithassanak uj felsőbb iskolákat. Tan-, symbolikus és hittani könyveikre nézve nem kivánja a censurát mellőztetni. — Ezen pont hasonlóan szigoruabb a felsőbb iskolákra nézve mind a Sauer-féle, mind a 2-ik r. kath. javaslatnál. A könyvek nyoma-

tása iránt pedig szintoly szigoru mint a r. katholikusok második javaslata.

A nyolczadik az evangélikusok alapitványainak általok leendő kezeléséről szól.

A kilenczedik a vegyes házasságokról azt mondja, hogy ne akadályoztassanak ugyan, de az esketés mindig a római kath. lelkész előtt történjék, s az azokból származó mind két nemü gyermekek mindig a r. kath. fél vallását tartozzanak követni, semmi a felek között lehető ellenkező egyesség nem szolgálhatván e részben akadályul. S minden házassági ügy, következőleg az evangélikusokéi is, a szent szék, nevezetesen a róm. kath. püspökök consistoriumai alá tartozzanak. — Ezen pont különösen sokkal szigoruabb mind a Sauer-féle, mind a r. katholikusok második javaslatánál. A r. katholikusok 2-ik javaslata szinte azt kivánta a vegyes házassági gyermekek növelése iránt, mit ezen pont, a Sauer-féle javaslat azonban megengedte, hogy ha az atya evangélikus, a fiuk az ő vallását követhessék, ha e részben a felek között egyezmény nincs. De a tisztán evangélikus felek közötti házassági ügyek itélését sem a Sauer-féle sem a r. katholikusok 2-ik t.-javaslata nem követelte, mint ezen pont, a r. kath. szent székek illetősége alá. S ujonnan fölmerült eszme is van ebben, hogy a vegyes házasságok „mindig" a r. kath. lelkész által köttessenek öszsze. Ezen rendelkezés, mely a törvénybe csakugyan bement, nagy fejleménynek lőn később alapja. A törvény ugyanis, ha az anya r. katholika, a vegyes házassági gyermekekre azt rendelte, hogy csak a fiuk követhessék atyjok vallását, s ebből azon következést vonták, hogy az evangélikus atya reversális által kötelezheti magát a fiugyermekeknek is a r. kath. vallásban leendő neveltetésére. Az evangélikusok első törvényjavaslatában, mint láttuk, szinte el volt fogadva a gyermekek nevelésére a házassági szerződések elve; de hogy ezen szabadság tettleg az egyik fél bizonyos rövidségére ne szolgáljon, mulhatlanul szükséges: 1) nemcsak hogy ezen szabadság mind a két félre kölcsönös legyen; de 2) minden más felett az is, hogy ne legyen az egyik fél lelkészének kizáró jog adva a vegyes felek összekötésére, mert az ily kizáró joggal biró lelkészek kezében mulhatlanul hatalmas téritő eszközzé válandik a feleknek még lehető kölcsönös szabadsága is.

A tizedik pont azt mondja, hogy a r. katholika vallásról az evangyéliomi vallásra leendő áttérés, súlyos, s a körülmények szerinti (arbitraria) büntetés terhe alatt, tiltva legyen.

A tizenegyedik csak annyit kiván a hivatalokra nézve kimondatni, hogy azok valláskülönbség nélkül adassanak.

A tizenkettedik pont végre a templomok stb. iránt a jelen birtokállapotot rendelvén zsinórmértékül, befejezésül azt mondja, hogy: „az egyességnek örök időre leendő fentartása végett az evangélikusok további kedvezményeket és javadalmakat semmi szín és ürügy alatt, soha, sem az országgyülésen, sem azon kivül többé kérni se merjenek (ne —amplius vel petere audeant). És ha az evangélikusok az ezen 12 pontban kifejtett föltételeket, melyeknek egyedüli czéljok a valódi keresztyén szeretet, bárminő oknál fogva megelégedéssel elfogadni nem akarnák, a római katholikusok szintoly őszintén mint változhatlanul kijelentik, hogy ezektől legkevésbbé sem fognak eltérni, s az előgördülhető akadályok esetében inkább az 1715-ki 30-ik t.-czikkhez teljesen ragaszkodnak, s annálfogva a vallás ügyét a koronázási hitlevélből kihagyatni kivánandják."

A tárgyalás megkezdésével néhány város, nevezetesen Buda, Pest, Nagyszombat és Szakolcza követei azt kivánták, hogy az 1-ő pontban a kir. városok kiváltságainak épségben maradásuk mondassék ki. III. Károly idejebeli 1713-i kiváltságaikra hivatkoztak, hogy az evangélikusokat a polgárság közé föl ne vehessék. Nagy zaj keletkezett ebből. A papság néhány megyei követtel a legtüzesebben küzdött ezen záradék betétele mellett, s a távollevő főrendüek képviselőinek legnagyobb része is velök tartott: de a megyei követek többsége ellene volt annak, s ámbár némelyek azon középutat javasolták, hogy a kiváltságokról szóló záradékhoz ezen szavak tétessenek: „melyeknek használatában jelenleg léteznek," igy sem akarták azt elfogadni. A megállapodás lőn, hogy a papság, a távollevő főrendüek képviselői, s a kir. városok követei előadásainak mellőzésével, a megyék szavazatai számitattak össze. S mivel a megyei követek többsége oda nyilatkozott, hogy az emlitett záradék kimaradjon, és pedig azon okból, mivel ezen kiváltságok, mint sokkal későbbiek, a bécsi és linczi békekötéseknek nem árthatnak, s mivel küldőik utasitásai azt kivánják, hogy az evangélikusok a nevezett békekötések használatába visszahelyeztessenek: a kir. városok követei erkölcsi sulyának ujabb nevezetes megcsonkulásával [1]), a záradék megbukott.

A 2-ik pontnál azon kivánat lőn kifejezve, hogy a katonákról és a böjtről szóló szakaszok maradjanak ki. De ez nem történt meg.

Hasonlóan változatlanul megmaradtak a 3, 4 és 5-ik pontok.

A 6-ik pontban pedig azon módositás tétetett, hogy a zsinat öszszehivását az ezen országgyülésen nagy reményekkel tervezett „orszá-

1) Lásd ezen rész VII-ik fejezetét.

gos tanácsnak" (Senatus Regni) tartozzanak az evangélikusok (a király helyett) bejelenteni.

A 7-ik pontra nézve **Jezerniczky Károly** Nyitra megye követe azt inditványozta, hogy egyuttal neveztessenek meg, nagyobb biztosíték végett, a törvényben azon helyek, hol az evangélikusok felsőbb iskolákkal akarnak birni. De erre az lőn a felelet, hogy most e részben semmit sem lehet határozni, mert az evangélikusoknak előbb a felállitási eszközökről kell gondoskodni. Némelyek azt is kivánták, hogy az ily felsőbb iskolák felállitására ne a király hanem az országos tanács adjon engedélyt. De erre az lőn a felelet, hogy az ország alkotmánya szerint csak a törvényesen megkoronázott király adhat szabadalmakat. Az is meglőn említve, hogy a sajtószabadságot nem kellene censurával megszorítani; de e részben sem történt változtatás.

A 8-ik pontra nézve kérdés történt az iránt, ha vajjon az evangélikusok számára külföldön levő alapitványokat nem lehetne-e az országba áttenni, de megmagyaráztatott, hogy azon alapitványokat nem magyarok hanem külfejedelmek tették; annálfogva nem lehet arra gondolni, hogy azoknak kiadatását a külföldi hatóságok által remélni lehessen.

A 9-ik pont iránt sok ellenészrevétel történt, különösen az iránt, hogy a r. katholikusok szent székei legyenek az evangélikusok házassági ügyeiben is biróságok, és pedig az 1647-ki 15-ik t. czikkre való hivatkozással, holott azon törvény világosan a r. katholikusokról és nem az evangélikusokról szól. Mind a mellett ezen pont is a következőkkel együtt változtatás nélkül megmaradt.

XXXVI.

Augusztus 7-én az országos vegyes bizottmányban reggeli 9 órától d. u. félháromig egyedül a dunai és tiszai kerületek által beadott vallásügyi k. e. törvényczikkek felett folyt a tárgyalás, miután a tulságoskodó (propter praepotentem) egri püspök s a vele tartó egyháziak, valamint néhány r. kath. megyei követ miatt egyesség nem történhetett.

Az egyesült tiszai kerületek vallásügyi k. e. törvényjavaslata igy szól:

A bevezetésben hivatkozás történik a bécsi és linczi békekötésekre, s kimondatik, hogy a kir. városok kiváltságai a vallásszabadság megszoritása tekintetében, érvénytelenek.

Az első pontban. A r. kath. vallásróli áttérés büntelenségének tárgyalása az országos vegyes bizottmányi ülésre halasztatik.

A második pontban. A vegyesházassági gyermekek az atya mint családfő vallását kövessék.

A harmadikban. A biróság azon vegyes házasságokban, melyek már az esketés idejében azok voltak, mint a más tisztán r. kath. felek közötti házasságokban, a szent széket illeti; azon esetekben pedig, midőn a házasság valamelyik evangélikus fél r. katholikussá létele által lesz vegyessé, az illetőség az alperes székéé.

A negyedikben. Az evangélikusok ne köteleztessenek a r. katholikusok szertartásaiban részt venni, ünnepeiket megtartani; de senkinek se legyen szabad akár r. kath. akár evangélikus jobbágyait vagy cselédeit ünnepeik megtartásában akadályozni. Az urnapi ünnepen azonban, azon helyeken, hol járdalat tartatik, délelőtt az evangélikusok is minden közmunkától kötelesek tartózkodni.

Az ötödikben. Az evangélikusok fölmentetnek a törvényes eskü azon záradéka alól, mely a boldogságos szüzről, szentekről és az isten választottairól szól. Továbbá sem a bábák, sem mások, kik az isten igéjének nem szolgái, az evangélikusok gyermekeinek keresztelésére ne kényszeritessenek.

A hatodikban. A nyilvános vallásgyakorlat biztosittatik; s az evangélikusok nemcsak a fiókhelyeken, hanem mindenütt másutt is, minden a helytartó tanácshoz, megyéhez vagy földesurhoz intézett folyamodvány nélkül, épithessenek templomot stb., hol azt szükségesnek tekintik. S mind a r. kath. mind az evangélikus földesurak és községek kölcsönösen tartoznak a templomokhoz stb. belső telket adni.

A hetedikben. A r. kath. lelkészek ne követeljenek magoknak jogot a kivégzendőkhöz járulni, hacsak azok által nem hivatnak, s ekkor ne tagadtassék meg tőlök ezen jog.

A nyolczadikban. Az evangélikusok vallási ügyeikben teljesen saját felsőségeiktől függjenek. Zsinataikra azonban kötelesek legyenek a királyi embert, ki egyébiránt csak mint tanu lehet jelen, bebocsátani.

A kilenczedikben. Mindennemü iskoláikat nemcsak megtarthatják az evangélikusok, hanem ujakat is állithatnak; tanulóik mind pártfogóikhoz járulhatnak, mind a külföldi akademiákra mehetnek. Iskolai, symbolikus, hittani, s az ájtatosság gyakorlatára tartozó könyveiket censura nélkül kinyomathatják.

A tizedikben. Alapitványaik kezelése iránt biztosittatnak az evangélikusok.

A tizenegyedikben. A r. kath. lelkészeknek némely helyen fizetett pap- és ágybértől mentetnek fel az evangélikusok.

A tizenkettedikben. Templomaiktól, iskoláiktól, lelkészlakaiktól semmi földesuri bért se fizessenek az evangélikusok, s lelkészeik és iskolamestereik mindenütt adómentesek legyenek.

A tizenharmadikban. Az evangélikusok házassági ügyei felett az ő egyházi és világi tagokból álló egyházi székeiket illeti a biróság. A rokonsági fokozatokra nézve, melyek között a hazai törvények a házasságot tiltják, az evangélikusok elvei pedig megengedik, az evangélikusok a törvény tilalma alól fölmentetnek.

A tizennegyedikben. A közhivatalokra „igazságos, és az eddiginél nagyobb, arányos számmal" alkalmaztassanak.

A tizenkettődikben. A vallásügyi tárgyalásoknál a kormányszékeknél egyik vallásu előadó mellett, másik vallásu előadó-társ is legyen, s a megyékben és mindenütt az ily ügyekben mind a két fél részéről egyenlő tagu vegyes bizottmányok működjenek.

A tizenhatodikban. A magyar ezredeknél evangélikus tábori lelkészek alkalmaztassanak.

A tizenhetedikben. A templomokra stb. a jelen birtokállapot zsinórmérték. Az ezentúli foglalók, s ezen törvénynek megsértői ellen az Ulászló VI-ik decr. 8-ik czikkében emlitett büntetés alkalmaztassék.

XXXVII.

Augusztus 9-én az országos vegyes bizottmány ülésében reggeli 9 órától d. u. 3 óráig a vallás ügye volt szenvedélyesen vitatva.

Az egri püspök, s a többi papok, néhány megyei követtel, ezek között leginkább **Berzeviczy András** Szepes megye követe, **Kornis** itélőmester s bizottmányi jegyzőtársa **Aczél** itélőmester, és a horvátországi tagok hévvel sürgették, hogy a r. kath. vallásróli áttérés polgári vétségnek nyilatkoztassék, ha ugyan nem k. e. legalább koronázás után hozandó törvény által, s büntetés határoztassék arra.

De nemcsak az ágostai és helvécziai hitvallásu bizottmányi tagok, nevezetesen: **Teleki József** gróf, **Tihanyi Tamás** alországbiró, **Balogh Péter** hétszemélynök Nógrád megye követe, **Bernáth József** kir. táblai ülnök, **Vay József** helytartósági tanácsos Borsod m. követe, **Szulyovszky Menyhért** Zemplén m. követe (sem az országos naplók, sem a Torkosé nem emlitette a jul. 12-ki ülésben kinevezett bizottmányi tagok között, itt azonban megemliti az utóbbi), **Pázmándy József** Győr, **Radvánszky János** Zólyom, **Pogány Lajos** Mármaros és **Lónyay László** Bereg megyék követei: hanem a r. katholikus tagok közől is többen, különösen pedig: Id. **Pálffy János**, **Forgács Miklós**, **Széchenyi Ferencz**,

Zichy Ferencz grófok, **Orczy József** báró, **Bezerédy Ignácz** hétszemélynök Tolna, **Szily József** Pest, **Luby Károly** Szatmár, **Horváth Pál** Ung megyék követei erősen vitatták, hogy a r. kath. vallásróli áttérést nem nevezhetni polgári vétségnek, s annálfogva nem lehet büntetni; részint mert a természet törvényébe ütközném, ha azért, hogy valamely más keresztyén vallás igazságáról győződik meg valaki, büntetés alá esnék, részint mert az ily büntetés által csak képmutatók tartóztatnának vissza, kik sem a r. kath. valláshoz nem ragaszkodnának, sem mást nem mernének vallani, s igy még inkább ártanának a r. kath. vallásnak, részint mert az ország törvényeiben semmi nyoma az áttérésre szabott büntetésnek, s egyedül az 1731-ki rendeletből származik az, a bécsi és linczi békekötésekkel ellentétes vallásügyi kir. rendeleteknek azonban semmi érvényök sem lehet, részint mert az áttérést nem büntetés, hanem szorgalmas tanitással kell megelőzni. Némelyek ugy is okoskodtak, hogy különbséget kell tenni legalább az egyházi és világi sorsu áttérők között, s azokat, kikről fel lehet tenni, hogy vallásuk hitágazatiban teljes meggyőződés alapján nyertek oktatást, büntetés alá esőknek lehet tekinteni, a világiakra nézve azonban, mint a kik a hittanban nem annyira járatosak, a meggyőződés szerinti áttérést más vallásra nem lehet vétségnek tartani és mint ilyet büntetni. Ezen nézet azonban nem nyerhetett tulnyomóságot, sérelmes levén annak már csak alapeszméje is, mintha csupán a hittanban különösen nem járatos világiak térhetnének át meggyőződésből az evangyéliomi vallásra; holott a reformatio kezdői magok is egyházi rendüek voltak; s épen az ilyenek áttérésénél lehet a meggyőződést leginkább mint valódi benső és alap-okot föltételezni.

Hosszas vita után végre szavazásra kerülvén a sor, a bizottmányi tagok között a megyei követek szavaztak először, s az eredmény lőn, hogy tizenhét szavazat büntetést kivánt az áttérésre határoztatni, tizzel több azonban, vagyis huszonhét nem. A többség tehát a r. katholikusok áttérését más keresztyén vallásra nem kívánta polgári vétségnek tekinteni.

Az országos vegyes bizottmány törvényjavaslatának (melynek szinte a tiszai kerületek javaslata szolgált alapul) bevezetése egészen az, mely a tiszai kerületek javaslatának.

Első pontja pedig ezen végzés folytán igy szól:

„Ámbár a r. katholikusok által a r. kath. vallásról az evangélikusok valamelyik hitvallására az áttérés törvényesen meg nem engedhető, de mivel erre semmi polgári vagy bünügyi büntetést sem lehet szabni, a kath. vallástóli elszakadás megelőzésére, a törvényhozás által

az ujonnan megkoronázandó felséggel egyesült erővel, annak szerencsés megkoronázása után, a vallás természetével megegyező és az evangélikusok szabad vallásgyakorlatával nem ellenkező eszközök fognak megállapittatni."

XXXVIII.

Augusztus 10-*én* az országos vegyes bizottmány ülése reggeli 9-től délutáni három óráig tartott, s ezen egész idő alatt a vegyes házasságokból származó gyermekek minő vallásban leendő neveltetése forgott szóban. A dunai kerületek javaslata szerint, a vegyes házassági gyermekeknek mindenesetre a r. kath. vallásban kellett volna növeltetniök; a tiszai kerületek javaslata pedig nem csak a kölcsönös vallásszabadság igényeinek felelt volna meg a dunaiak javaslata ellenében, azt határozván, hogy a vegyes házassági gyermekek mindig atyjok vallásában növeltessenek, hanem a családi élet természete szerinti intézkedést is állitott volna fel. A vegyes bizottmányi többség azonban a következő szerkezetet fogadta el ezen pontra nézve:

„2. A vegyes házasságból származó gyermekek nemök szerint növeltessenek, azaz, a fiuk az atyáét, a leányok az anya vallását kövessék; a különböző vallásu házasfelek között szabadon kötött szerződések érvényesek."

Ez volt az evangélikusok eredeti javaslata is. Kár, hogy **Torkos** föl nem jegyezte, mennyiben állottak el ettől az evangélikusok egyénenkint a tiszai kerületek bölcs 2-ik pcntjának alkotásakor.

XXXIX.

E közben két levele jött a korlátnok **Pálffy Károly** grófnak országbiró **Zichy Károly** grófhoz intézve köztudomásra.

Az elsőben, mely Bécsből julius 29-ről kelt, az iránt kér magának felsőbb, rendelet folytán, felvilágositást, hogy miért halad oly lassan az országgyülés, s mi az oka, hogy a koronázandó király mind ez ideig sem hivatott meg az országgyülés által megkoronáztatására.

S minthogy ennek az volt oka, mivel az országgyülés a koronázás előtt a király által kiadni szokott hitlevélbe sok és fontos tárgyat kivánt iktatni, melyeknek megállapitása nem kevés időt kivánt.

Második levelében [1]), mely az országos irományt-gyüjtemény szerint „az ország zászlósaihoz" volt intézve, a király határozott parancsa

[1]) Az országos naplók mellett kiadott irományt-gyüjtemény szerint jul. 20-ról, (s ez esetben az első, mely az országos naplókhoz nincs mellékelve, sem lehet 29-ről), Torkos szerint jul. 30-áról.

folytán, azt tudatja a korlátnok, hogy a király, mikép már eddig is megmutatta, szigoruan megakarja az ország alkotmányát tartani stb., „s arra is kétségtelenül kegyelmesen hajlandó, hogy az evangélikusok jogai, a korábbi idők alaptörvényei, s a békekötések nevezetesen az 1606-ki bécsi és 1645-ki linczi által megalapítottaknak lenni, a kedélyek örök időre megszilárdítandó egyessége végett a jelen országgyülésen kinyilatkoztassanak, s a békekötések szerint *köztörvénynyel* megerősíttessenek;“ de abban nem egyezhetik meg, hogy öröködési joga kérdésbe vonassék stb.

Ezen második levél értelme az volt, hogy a király csak azon koronázási hitlevelet kivánja kiadni, melyet anyja és nagyatyja, Mária Terézia és III-ik Károly kiadtak; mi egyébiránt tárgyunkat, a vallás ügyét illeti, ez iránt két nevezetes elv volt ezen nyilatkozatban: 1) hogy a fejedelem az 1681—1715-ki törvények által neki adott önkényről lemondva, ismét törvényhozási tárgygyá tette a vallás ügyét, s hogy 2) a fejedelem kinyilatkoztatta, mikép a békekötésekre kíván az alkotandó törvényben hivatkozni.

XL.

Augusztus 11-*én* az országos vegyes bizottmány ülésében, mely d. e. 10-től d. u. 3 óráig tartott, a vallás ügyének tárgyalása folyt.

A 3-ik pont megmaradt, mint a tiszaiak vallásügyi k. e. javaslatában áll, miszerint e vegyes házassági ügyek birósága a római kath. szent széket illesse. Csakhogy végül nem az alperes széke említtetik azon vegyes házasságok birósága gyanánt, melyek valamelyik evangélikus fél római katholikussá létele által lettek vegyesekké, hanem általában a világi biróság illetősége mondatik ki az ily esetekben. — A vegyes bizottmány tehát ez által háromféle biróságot állított fel a házassági ügyekre.

Az ülés legnagyobb részét a 4-ik pont, s az abban levő ünnepmegtartási kérdés foglalta el. Hosszas vita után a többség igy változtatta meg a tiszaiak pontjának második részét:

„A római katholikusok mostani (nunc usitatas festivitates) ünnepeit azonban a vegyes helyeken nem ugyan a magán, hanem a közéletben, a közbotránkoztatás elkerülése végett, az evangélikusok megtartandják, ehhez adván, hogy a földesuraknak és minden családfőnek tiszti kereset terhe alatt tilos akár r. kath., akár evang. jobbágyaikat és cselédjeiket ünnepeik, szertartásaik vagy ájtatosságukban akadályozni.“

Ezen szakasz tehát a dunaiak javaslata szerint fogadtatott el,

csakhogy a böjt megszegésére való felhivás eltiltása kimaradt, s a jobbágyok stb kényszerítésének eltiltása kölcsönösen mondatott ki.

XLI.

Augusztus 13-*án és* 14-*kén* az országos ülésekben ugy egyezett meg a két tábla, hogy az országos vegyes bizottmány hitlevél- és koronázás előtti törvény-javaslatait országos vegyes ülésben tárgyalják. Az alsó tábla volt e mellett nagy buzgalommal. A felső tábla előbb külön tárgyalást kivánt, s élénk vita után 93 szavazattal nyilatkozott 39 ellenében aug. 13-kán a külön tárgyalás mellett. Másnap azonban engedett.

XLII.

Augusztus 15-*én* ámbár vasárnap volt, az országos vegyes bizottmány d. u. 4 órától esti 8 óráig ülést tartott.

A multkor szóban forgott ünnep-megtartási kérdés ismét szőnyegre került. A korábbi határozat megmaradt.

Az 5-ik pont rendelkezése az esküzáradék iránt elfogadtatott.

Ezután a tiszaiak ezen pontjának második része felett nyilt meg a tanácskozás, mely azt mondja, hogy a bábák és más világiak ne kényszeritessenek az evangélikusok gyermekeinek keresztelésére (miután a helvécziai hitvallást követők elvei szerint csak az isten igéjének szolgái teljesíthetik azt).

A többség azon okból, hogy a római kath. vallásra sérelmes volna, ha a bábáknak tilos lenne szükség esetében az ujszülötteket megkeresztelni, az idézett 5-ik pont ezen szakaszát, ámbár csak az evangélikusokról szólott az, s a római katholikusok által beadott mind a két javaslat megegyezett abban, a dunai kerületek javaslata nyomán kihagyta.

A 6-ik pontra nézve elfogadtatott a tiszaiak szerkezete egész addig, hogy az evangélikusok mindenütt nyilvános vallás-gyakorlatuk folytán mind az eddigi fiókhelyeken, mind másutt is, hol szükségesnek tekintik, földesurhoz, megyéhez és helytartó tanácshoz intézendő folyamodvány nélkül építhetnek templomokat stb és javíthatják azokat.

Ide azonban a dunai kerületek javaslata nyomán, hosszasabb záradék toldatott, a mint következik:

„Azon biztositás mellett azonban, hogy mivel a szegény adózó nép fentartása a közigazgatás főfeladata, azon helyeken, hol ezentúl a szabad vallás-gyakorlat behozatalával valamely uj templomot vagy imaházat kellene építeni, vagy lelkészt kellene beállítani, az illető megye által kiküldendő vegyes bizottmány, (de a római kath. megyés

püspök befolyása nélkül) a földesuraság s a folyamodó fél egyházi elöljárósága közbenjárulásával, a szükséges költségeket és kiadásokat, valamint az adózó nép erejét előre megvizsgálja, elismerje, s a megyének jelentést tegyen, honnan arról bizonyítványt nyerve, hogy elegendő alap van, a földesur csak belső telket tartozik a templomhoz stb adni; a r. kath. községek pedig az ily egyházak stb építéséhez sem kézi, sem igás napszámmal semmi esetre ne kényszeritessenek járulni; mi a földesurak és az evangélikus községek irányában is meg fog tartatni a r. kath. ujon építendő templomok stb iránt; a nemesek és evangélikus földesurak joga a szabad vallás-gyakorlat behozatala, templomok stb építése és javítása iránt egyszer mindenkorra korlátlannak és határtalannak nyilváníttatván."

XLIII.

Augusztus 17-*én* az országos vegyes bizottmány folytatta ülését.

A tiszai kerületek vallásügyi törvény-javaslatának 7-ik pontja, miszerint az evangélikus lelkészek beteg és fogoly hitsorsosaikat látogathassák, s a kivégzendőkhöz járulhassanak, a római kath. lelkészek pedig csak akkor tehessék azt, ha „az ily elitéltek" által hivattak, azon változtatással, hogy a hivhatás a betegekre és általában a foglyokra is világosan kiterjesztetett, elfogadtatott.

A 8-ik pontnál, mely arról szól, hogy az evangélikusok egyedül saját felsőségeiktől függjenek vallási ügyeikben, végül a tiszai kerületek azon kifejezése helyett, hogy a királyi ember a zsinaton nem ugyan igazgatóul, vagy elnökül, hanem „mint a tárgyalás tanuja" legyen jelen, ez tétetett: „nem ugyan igazgatóul vagy elnökül, de csak felügyelés végett."

S ezen ponthoz csatoltattak még továbbá a következő szavak:

„S az igy alkotott kánonok és szabályok csak a királyi főfelügyelésen leendő átmenetelök után birjanak érvényességi erővel; mindenesetre mindenben megmaradván a legfelsőbb felügyelési hatalom."

Visszatérőleg a 4-ik pontra, szó volt ezen ülésben, hogy a katonáknak a vallásukkal ellenkezésben levő szertartásokra alkalmazása iránt mondassék ki, hogy ez a királyra bizatik. De ezen ügynek ekkép a törvény alóli kivétele nem fogadtatott el, s a javaslat 4-ik pontjában megmaradt, hogy az evangélikusok, legyenek azok „akár katonák" stb a római kath. szertartásokra stb., semmi szin alatt se kényszerítessenek.

XLIV.

Augusztus 18-*án* az országos vegyes bizottmány folytatta és bevégezte a vallásügyi törvény-javaslat tárgyalását.

A 9-ik pontnál a tiszai kerületek javaslatában ezen változások tétettek:

Ezen szakaszban: A tanitás és tanulás módját, szabályát és rendét „saját tetszésök szerint határozhatják meg.“ Az utóbbi kifejezés helyett ez tétetett: „a koronázási hitlevél 22-ik pontja szerint országgyülésileg határoztatván meg az (általános nemzeti közoktatási) elvek.“

Továbbá ezen szakaszban: Mind „iskolai“, mind symbolikus és hittani stb könyveiket „minden további censura nélkül“ kinyomathatják, — az „iskolai“ szó kihagyatott, az utóbbi kifejezés helyett pedig ez tétetett: „szabadon.“

A 10-ik pont az evangélikusok alapítványai iránt, némi nyelvezeti változtatással megmaradt.

Szintugy a 11-ik pont az evangélikusok által a római kath. lelkészeknek stb eddig fizetett bárminő egyházi bér vagy tartozás teljesitése iránt.

Valamint a 12-ik pont az evangélikusok templomai stb és lelkészei stb adómentessége iránt.

Továbbá a 13-ik pont, hogy az evangélikusok házassági ügyeit az ő egyházi és világi tagokból álló consistoriumaik itéljék el, elfogadtatott. — Ezen 13-ik pontban azonban az evangélikusok egyházi székeihez az tétetett: „a magok utján szervezendő.“

A 14-ik pontból a köz hivatalokról kihagyatott a tiszai kerületek javaslata által kivánt „arányos“ számmal leendő alkalmazás, miután az arányos szám mennyiségét nehéz volna meghatározni.

A 15-ik pontnál az határoztatott, hogy a kormányszékeknél a vallási ügyekben alkalmazandó előadó társról ne történjék említés, mi az előadók méltóságát sértené, hanem hogy az ily ügyekben az előadó tartozzék az ügy kivonatát a tanácsosokkal az előadás előtt közölni.

A 16-ik pont az evangélikus tábori lelkészek iránt elfogadtatott.

A 17-ik és utolsó pont a mostani birtok-állapot zsinórmértéke iránt szinte elfogadtatott. Végül azonban az Ulászló VI-ik decr. 8-ik czikkében rendelt hivatal- és vagyon-vesztési büntetés helyett, ezen törvény megsértői ellen az 1647-ki 14-ik t. czikkben határozott büntetés maradt felállítva, mely 600 magyar forint.

XLV.

Augusztus 23-án országos vegyes ülés volt. Az egri püspök jelentvén, hogy a kerületek mintegy 70 vagy 80 koronázás előtti törvényt kivánnak hozatni, a megállapodás lőn, hogy az országos vegyes bizottmány csak a vallás, katonaság és nemzeti tanács ügyében kellőket dolgozza ki, s akkor terjessze elő munkálatait.

XLVI.

Ekkor az $179^{0}/_{1}$-ki országgyülés működésében válpont következett.

Eddig, mint már érintettük, kitünő erélylyel és buzgalommal igyekeztek az országgyülési rendek minden közjogi elvet biztosítani a koronázási hitlevélben. S valóban a készítésére fordított idő hosszuságához képest lőn a hitlevél-javaslat terjedelmes is. S mikép törvénykönyvünkben látjuk, végre is ugyanaz lett a kiadott koronázási hitlevél, melyet már III-ik Károly és Mária Terézia kiadtak; az országgyülés által annyi munkával és buzgalommal összehalmozott közjogi biztosítások mind kimaradtak abból. Némely tárgy iránt ugyan ezek közől valóban hozatott külön törvény, de igen nevezetes hitlevél-javaslati pontokról említést sem találunk az $179^{0}/_{1}$-ki törvények között, s maga a vallásügyi törvény is megérezte ezen esemény hatását.

Honnan ezen fordulat, mi ennek történelmi oka?

XLVII.

Augusztus 24-én az egyesült tiszai kerületek ülésében **Kászonyi András** Arad megye követe jelentette, hogy megyéje tudósítása szerint, mely hozzá és követtársához intéztetett, nevezetes és veszélyes mozgalmak mutatkoznak azon vidéken, miután a kormány a g. n. egyesülteknek **Schmidfeld** altábornagy elnöklete alatt Temesvárra congressust hirdetett. Arad megye tudósításából s az ahhoz csatolt Zaránd megyei tudósításból és más mellékletekből kitetszik, hogy az aradi g. n. egyesült püspök megyéjében szétbocsátott körlevele által minden községet felszólított, hogy a folyó augusztus hó 26-kán **Schmidfeld** tábornok elnöklete alatt tartandó congressusra két követet küldjenek, továbbá a vallásához tartozóknak meghagyta, hogy a tizedet ezentúl ne fizessék se a kir. ügyésznek, se a földesuraknak, se a római kath. papságnak, hanem a vallásukbeli papoknak adják azt. S a neki ez ügyben kérdést tevő szolgabirónak a püspök azt felelte, hogy

hetvenezer vallásabeli férfi van készen, kik az osztrákház mellett híven fognak a magyarok ellen állani.

Nagy volt a hatás, melyet ezen jelentés előidézett, s ennek következménye szembetünő az $179^0/_1$-ki országgyülés további folyamán.

XLVIII.

Folytassuk már most azon részletek közlését, melyeket a vallás ügyének tárgyalásából, a naplók számunkra feltartottak.

Augusztus 24-*én* az országos vegyes bizottmány ülésében arról volt szó, ha vajjon az 1741-ki 46-ik t. czikk, mely az evangélikusokat Horvátországból kirekeszti, megmaradjon-e, avagy eltöröltessék?

A horvát követek, a római kath. papság s néhány megyei követ keményen küzdöttek a mellett, hogy a törvény megmaradjon, s Horvátországban csak római katholikusok birjanak birtok- és hivatal-képességgel.

Más részről azonban felhozatott, hogy ezen törvény, mely a bécsi és linczi békekötések mellőzésének időszakában hozatott, most a békekötések érvényességének ujabb kinyilatkoztatásával, a többi törvénynyel együtt, melyek az evangélikusokra és a békekötésekre sérelmesek, egyenlően és természetesen eltörlendő.

Jankovics József Verőcze megye követe négy ives, az evangélikusokat sértő nyilatkozatot olvasott fel a nevezett országok részéről. Ennek folytán **Balogh Péter** Nógrád megye követe még az ülés folytában rövid ellennyilatkozatot szerkesztett, s azt felolvasván, kivánta, hogy ha az előbbi jegyzőkönyvbe vétetik, ezt is iktassák be. — Végzés lőn, hogy egyik se vétessék fel. S minthogy a fenforgó kérdés felett a római kath. papság és a horvát követek nem akartak a szavazásban részt venni, az eldöntés az országos ülésre halasztatott.

XLIX.

Augusztus 27-*én* az országos vegyes bizottmány ülésében a magyar nyelv ügye levén tanácskozás alatt.

Jankovics József Verőcze megye követe felszólalt, hogy az csak az evangélikusok torzsalkodásából származik, hogy a magyar nyelv mindenüvé bevitessék. De **Luby Károly** (római kath.) Szatmár megye követe ezen gyanusitást mint sértőt visszautasította, miután a római kath. rendek is, és pedig megyéik utasitása folytán, szinte azt kivánják. — Több megyei követ is felszólalt még **Jankovics** szavai ellen, de

végre Jankovics a bizottmányt megkövetvén, a zaj lecsendesült.

Ugyanezen nap tanácskozmány volt az országbirónál, melyben mintegy 75 felső táblai tag volt jelen. A kérdés volt: Mit tegyenek, miután a királyt megkoronáztatására hivó, e napokban Bécsben volt országos küldöttséggel ujabban hivatalosan azt tudatta a korlátnok, hogy a király semmi más hitlevelet sem fog kiadni, hanem egyedül azt, melyet III-ik Károly és Mária Terézia kiadtak? A megállapodás lőn, hogy módot kell keresni, mely se a királyt, se az ország biztosságát meg ne sértse.

Az országbiró ezután a személynökhez ment, kinél szinte tanácskozmányon volt néhány követ minden kerületből.

L.

Másnap *augusztus* 28-*kán* a két táblai országos ülésekben megtette a Bécsben járt országos küldöttség jelentését.

A legfelsőbb helyről aug. 20-ról **Pálffy Károly** gróf korlátnokhoz intézett irat, melyet a korlátnok másolat-vétel végett a küldöttséggel közlött, s melyben a király azt nyilatkoztatta, hogy szilárdul és változhatlanul el van határozva a Károly- és M. Terézia-hitlevélhez ragaszkodni, és semmi mást el nem fogadni, — felolvastatván, mindenki levert kedélylyel (consternatis apud omnes animis) tért haza az ülésből.

A korábban oly erélyes országgyülésnek szembetünő volt az aradi tudósitás utáni engedékenysége.

Délután tanácskozmány volt a primásnál, melyben az országbiró, személynök s néhány felső táblai tag és megyei követ volt jelen, kik arról tanácskoztak, mikép kellene a koronázási hitlevelet kiállitani, hogy az ellen a királynak ne legyen kifogása, s az országgyülés rendszere is megmaradjon; mert a Károly- és M. Terézia-féle hitlevéllel senki sem volt megelégedve. A megállapodás lőn, hogy az országbiró és a személynök készítsenek uj hitlevél-javaslatot, mely a III. Károly-féle hitlevélhez hasonló legyen, s annálfogva az országos vegyes bizottmány által készitett föltételeket ne foglalja magában, de hivatkozás legyen abban koronázás előtti törvényczikkekre, és ezekben a kihagyott föltételek foglaltassanak.

LI.

Augusztus 29-*én* vasárnap levén, semmi ülés sem volt; hanem az országbiró és személynök **Aczél** itélőmesterrel, s a minden kerületből magok mellé vett követekkel, nevezetesen **Prileszky Károly** Trencsén,

Somogyi János Veszprém, **Vay József** Borsod, **Beöthy Imre** Bihar megyék követeivel d. e. 11 órakor összeültek, és uj hitlevél-javaslatot dolgoztak ki, melynek alapja a Károly-féle hitlevél volt, s egyszersmind azon tárgyakat is elkülönözték egymástól, melyek a hitlevélből kimaradván részint koronázás előtti, részint koronázás utáni törvény által volnának elintézendők.

LII.

Augusztus 30-*kán* országos vegyes ülésben előterjesztette az országos vegyes bizottmány befejezett munkálatait, nevezetesen a hitlevél-javaslatot, mely állott 25 pontból, s a koronázás előtti törvény-javaslatokat, melyekre a hitlevél-javaslat hivatkozik, s ezek között a vallás ügyéről szólót.

Előterjesztetett ezután azon munkálat is, mely a primásnál tartott tanácskozmány folytán készíttetett, s ennek kinyomatása holnapig megrendeltetett — Ezen hitlevél-javaslatban még folyvást 13 föltétel maradt.

LIII.

September 2-*kán* országos vegyes ülés volt. Az ujabb hitlevél-javaslat tárgyalása folytán a mai nap a vallásügyi pont jött tanácskozás alá, mely ezen szerkezet szerint a 3-ik volt.

Ezen ujabb szerkezetből kimaradt az országos vegyes bizottmány javaslatának ezen bevezetése:

„A karok és rendek jogait, szabadságát és polgári kiváltságait, akár a római katholika vallást, akár az ágostai vagy helvécziai hitvallást kövessék azok, „közöseknek és egyenlőknek lenni" megismerjük."

Nem is azt mondja továbbá ezen ujabb szerkezet mint a vegyes bizottmányé: „Az evangélikusok szabad vallás-gyakorlatát pedig az 1606-ki bécsi és 1645-ki linczi, 1608-ban és 1647-ben beczikkelyezett békekötéseken, melyeknek értelmében az ő vallásuk, ámbár a római kath. vallás jogsérelme nélkül, bevétetett, alapulónak „megismerjük" (agnoscimus).

Hanem egyszerüen csak igy szólott ezen uj javaslat:

„Az ágostai és helvécziai vallástételeket követők vallásügyét a bécsi és linczi békekötések, s az ez ügyben 1608-ban és 1647-ben hozott törvényczikkek állapotára, ezen országgyülés alatt külön törvény által, melyet nekünk a rendek kölcsönös megegyezéssel terjesztettek fel, s mi helybenhagytunk, azonnal és teljesen „visszahelyez-

zük,“ s azon állapotban az országnak minden ágostai és helvécziai hitvallásu lakosát, mind magunk. mind örököseink örökké megtartandjuk.“

A tanácskozás megnyiltával elnök országbiró előadta, hogy ha valaha, bizonyosan a mostani körülmények között, különösen szükséges az egyetértés ; az ujabb szerkezet készítői annálfogva épen ezen okból igyekeztek a vegyes bizottmány szerkezetét szelidíteni. De mivel a már tapasztalhatóképen lábra kapott vallásbeli vetekedés miatt, nincs remény, hogy a hitlevél 3-ik pontja szerint szükséges törvényczikk alkotását belehessen fejezni, szükségképen legelőbb is azt kell eldönteni, ha vajjon a vallásügyi törvény-javaslat az országgyülésen tárgyalás alá veendő-e, avagy nem inkább a megkoronázandó fejedelemre bizassék-e annak végmeghatározása, nehogy talán az ebből előre látható czivódások miatt az ország egyéb ügyeiben is káros és veszedelmes hátramaradást szenvedjen. Mi a horvátországi követeknek e pont iránti aggodalmát illeti, ezen könnyen lehet segíteni, ha az evangélikusok abban kifejtett szabadsága igy iratik körül: „Magyarország kebelében.“

S miután az idő mindinkább rövidnek tetszett a koronázás előtt, s a felek már az eddigi kerületi és vegyes bizottmányi ülésekben is kifáradtak a vallásügyi vitákban, és további engedékenységre nem is igen volt kilátás egyik részről sem, azon eszme merült fel, hogy immár a vallás ügyének további tulajdonképen most következő országos ülési tárgyalásától elállva, mind a dunai, mind a tiszai kerületek, mind pedig az országos vegyes bizottmány vallásügyi törvény-javaslatát terjeszszék fel a királynak. Az evangélikusok, kik minden áron törvényt kivántak biztositék végett, ez által megnyerni vélték a római kath. papságot.

Nyilatkoztak tehát némelyek az evangélikusok részéről, hogy épen nem idegenek ugyan a kérdéses törvény-javaslat azon részeit, melyek egyetértéssel meghatározva nincsenek, a megkoronázandó király elé terjeszteni, hogy azok általa a bécsi és linczi békekötések értelme szerint elintéztessenek, azokkal azonban, melyek az országgyülésen a felek között egyenlő értelemmel meg vannak határozva, a királyt szükségtelennek vélik terhelni.

De az egyházi rend , ámbár két törvény-javaslatot is terjesztett már elő ez ügyben, melyeknek másodika szigoruabb volt az elsőnél, s azután a dunai kerületek ülésében birt befolyását is arra használta fel, hogy harmadszor ismét szigoruabb törvény-javaslatot segítsen létre jőni, ezuttal, számszerint negyedik fellépésével, ujolag

szigoruabb lett. Azt nyilatkoztatta ki, hogy a vallásügy legkisebb részében is semminemü egyességre nem léphet, s nem is látja át, miért kellene a vallás ügyét a hitlevélben megemlíteni. Nincs annak helye mindazért, mivel az 1715-ki 30-ik t. cz. a vallás ügyét a királyi felségre bizta, annak megemlítése tehát a törvénybe ütközik, mindazért, mivel az ezóta kiadott hitlevelek sem említették meg ezen ügyet, a megkoronázandó fejedelem pedig azoknál tovább menni nem akar; mind továbbá, mivel ezen pont bizonyos a vallás ügyében készített törvényre hivatkozik, mely még tárgyalás alá sem kerülvén az országgyülésen, nem is csatolható ahhoz; mind végre azért, mivel a mit már egyszer a törvény meghatározott, annak további elintézését a fejedelemnek sem lehet törvényesen átaladni.

És ámbár a vegyes bizottmány néhány tagja megismerte, hogy a papság ezen országos vegyes bizottmány ülésében a vallásügyi törvény-javaslat iránt a maga részéről semmi egyességre sem lépett, de az is meg lőn ismerve, hogy minden, mi e részben meg van állapítva, szavazattöbbséggel határoztatott; azonban, minthogy a megkoronázandó fejedelem kivánsága is világos az ország zászlósaihoz intézett levélből, hogy az evangélikusok vallásügye a bécsi és linczi békekötésekhez alkalmaztassék; s minthogy a vallás ügye egyike a törvényhozási hatalom fő tárgyainak, s annak onnan elvonása károsnak itéltetett, mivel az utóbbi hitlevelekben is, nevezetesen a Károlyéban, az 1-ső Lipót által kiadott hitlevél megerősitetett, s ebbe pedig a vallás ügye be volt iktatva, és mivel az egyesség s az ország boldogsága mulhatlanul megkivánja, hogy oly nagy számu népnek biztosító oltalom és csendesség szereztessék; és minthogy végre, igen kevés kivételével, minden megyei követ ebben nyugszik meg az utasitások folytán, a többség azt határozta, hogy a vallás ügye a hitlevélbe iktattassék.

A papság s néhány felső táblai tag és királyi városi követ ellenben azonnal sürgetni kezdték, hogy ha a vallás ügye a hitlevélbe iktattatik, a tárgyalás hű előadására nézve azt is elkerülhetlenül szükséges lesz megemlíteni, hogy ők ellenmondtak; minek folytán azt állítván, hogy az egyházi rend jogai is csupán azon törvényeken alapulnak, melyeken az evangélikusok vallás-szabadsága, s mind a két fél egyenlő ellenmondási hatalommal bir: némely evangélikus kezdett a papság minden jogának ellenmondani; minthogy azonban a megyék követei a papságot is képviselik, s minthogy ha ugyan ezen ellenmondásnak talán helye volna is, ezt a hitlevélbe iktatni, melyben egyedül a közmegegyezéssel meghatározott tárgyak foglalhatnak helyet, nemcsak a szokással állana ellentétben, hanem a tárgy természetével is egyál-

talában ellenkeznék; és minthogy továbbá a törvényhozási hatalom ellen semmi ellenmondásnák sem lehet helye: a hitlevélből kihagyatott; de az megengedtetett, hogy azon levélben, melylyel a hitlevél ő felsége elé fog terjesztetni, ezen ellenmondás megemlittessék.

Mielőtt tovább mennénk, az országos naplók ezen előadása után, ide iktatom **Torkos** előadását is ezen ünnepélyes ülésről.

A papság ellenmondási záradéka után, a királyi városok is azt kivánták, hogy fogadtassék el ezen záradék: „a városok kiváltságaik és helyhatósági joguk épségben maradván,“ s a horvátok is sürgették ezen záradék beiktatását: „az 1741-ki 46-ik t. cz. épségben maradván.“ Az evangélikus követek közől alig három szólván ügyök mellett, a római katholikus főrendüek és megyei követekre hagyták a vitatást, kiknek többsége az országbiróval együtt a legkeményebben küzdött az ellenmondásnak a hitlevélbe iktatása ellen, és meg is akadályozta azt. **Teleki József** gróf kinyilatkoztatta, hogy ő beleegyezik a római katholikus papság ellenmondásának beiktatásába, de akkor az evangélikusok is ellen fognak a római katholikus papság jogainak mondani.

Azután, — folytatjuk az országos naplók után, — Horvátország rendei kezdték sürgetni, hogy ha ezen hitlevél által az evangélikusok biztositékot nyernek, ők se fosztassanak meg a biztositástól a magok országára és vallására nézve, mít annál több joggal kérhetnek, és megnyerhetnek, mivel gyakori és világos törvényekkel lőn gondoskodva, hogy Horvátországban és Sclavoniában egyedül a római katholikusok birhassanak törvényes jogokkal.

Az evangélikusok ellenben, s mások is épen lehetlennek állították, hogy ezen (1741 : 46) törvény korábbi teljes érvényére emeltessék, mivel ezen országok nagyobb részét más vallásuak, nevezetesen pedig g. n. egyesültek lakják, kiknek ha az ott levő evangélikusokkal együtt vagy ki kellene költözniök, vagy más rövidséget kellene szenvedniök, ez az ország legnagyobb kára és veszélye nélkül nem történhetnék. Továbbá, a bécsi békekötés ereje ezen országokra is ki van terjesztve, melynek annál kevésbbé lehet sérelmet okozni, mivel annak értelmében a közelebb uralkodott József császár engedelmével több helységben egyházi községek is alakultak, melyeknek eltöröltetésök az egész nemzetnek szörnyű botránkozásra és gyülölségre szolgáltatna alkalmat; de nem is egyez meg a józan észszel és a természeti joggal, hogy ha valaki azon országokban birtokot örököl vagy nyer, azt ezen törvény miatt vagy ki ne kereshesse, vagy elveszítse; végül az is meg lőn említve, hogy midőn ezen törvény amaz országokra nézve

hozatott, Sclavónia némely része nem volt a magyar korona tettleges birtokában, s ennélfogva ezen törvénynek értelmét azon részekre kiterjeszteni nem lehet.

Megemlítendő Torkos naplója után, hogy a mult napokban az evangélikusok nyomtatott értekezést osztattak ki az iránt, hogy Verőcze, Pozsega és Szerem megyék nem tartoznak Horvátországhoz, s illetőleg felső Sclavóniához, hanem Magyarországhoz s ennek ellenében a horvátországi követek szinte nyomtatott értekezést osztattak szét. (Lásd: Torkos. Appendix 85—96.)

Horvátország részéről, — folytatjuk az országos naplók nyomán, — az lőn a felelet, hogy a g. n. egyesültek már azon törvények hozatalakor is laktak azon országokban királyi szabadalmaknál fogva, következőleg továbbá is lakhatnak. A bécsi békekötéshez azonban, haszintén annak ereje Horvátországra és Sclavóniára kiterjesztetett volna is, mivel későbben, nevezetesen 1741-ben, ellenkező törvény hozatott, többé ragaszkodni nem lehet. Az ott levő evangyéliomi egyházi községekre nézve voltak, kik valamint azoknak eltörlését háboritást okozó dolognak tartották, ugy azoknak szaporitását az említett törvényekkel ellenkezőnek s egyszersmind azt is az igazságba ütközőnek tekintették, hogy valaki örökségét meg ne tarthassa, vagy pedig törvényesen ki ne kereshesse.

Egyébiránt világosan kinyilatkoztatták a horvátországi követek, hogy mindezen okoknál, mind utasitásuknal fogva, kivánságuktól el nem állhatnak.

Különféle módositások ajánltattak azután ezen hitlevéli pontnak az 1741-ki 46-ik t. czikkel leendő összeegyeztetése végett. Az evangélikusok azonban csak az országbiróéban nyugodtak meg: „Magyarország kebelében.“ Ezen záradékkal az 1741-ki törvény sem el nem töröltetvén sem meg nem erősíttetvén.

De ezen mérséklettel ismétlen a római katholikusok nem elégedtek meg; miért is mivel az egyesség lehetlennek látszott, sokan ezen ügy elintézését is a királyi felség elé kivánták terjesztetni; de ennek is sokan ellenmondtak. A megállapodás lőn, hogy ama szavak után: „M a g y a r o r s z á g k e b e l é b e n“ ezen szavak is tétessenek: „i d e n e m é r t v e D a l m á t i á t, H o r v á t o r s z á g o t és S c l a v o n i á t.“ Mely ragasztéknak az evangélikusok egyhangulag ellenmondtak; ez azonban mégis megtartatott, szabadságukra hagyatván lehető ellenészrevételeiket ő felségének előterjeszthetni.

Ez alkalommal néhány kir. város követe is megerősíttetni kivánta az oly kiváltságokat, melyek folytán az evangélikusoknak az ő

kebelökben vagy hivatalt viselni, vagy birtokot tartani, vagy szabad vallás-gyakorlattal élni nem volt szabad. De ezt tenni, mivel a közelebb országlott József császár idejében az evangélikusok már hivatalokra alkalmaztattak, s magoknak lahhelyet és egyéb javakat szerzettek, s mivel az országlakosok közötti egyesség felállítása volt a legfőbb czél, és leginkább, mert a bécsi békekötés után adattak ki, nem tartatott tanácsosnak.

„Mindezeknek meghatározásával, — ezek az országos bizottmányilag szerkesztett magyar napló szavai, — a maradott még fent kérdésben, mit kellessen ezen punctumban említett törvénybeli czikkelylyel cselekedni? Némelyek olyas értelemmel voltanak, hogy azt felküldeni nem lehetne, mivel róla az ország maga módja szerint nem tud. De minthogy közönséges irás alá bocsáttatott, és e szerint mindeneknek kezén forog, ezen ellenvetésnek helye nem találtatott. Némelyek jobbnak itélték, hogy az ország gyülésén felvétessen, és megvizsgáltasson, de itten is sokan tartottanak attól, hogy ezen czivódást okozó dolog felvétetvén, a szokott hosszas vetélkedés miatt, a hátralevő kevés időből kifogyván, egyéb dolgaiban a hazának hátramaradást szenvedni kényteleníttetnének. Melyekre nézve utóljára abban állapodtak meg, hogy mind a kerületeknek ezen dologban készített munkájok, mind pedig a Mixta Deputatiónak azon munkákból kidolgozott czikkelye ő felsége eleiben terjesztessenek, és ő felsége által, a Bécsben és Linczben kötött békességek értelméhez képest „elintéztessenek;" szabad levén ezek mellett ugy a catholicusoknak, valamint az evangélicusoknak a magok hasznára czélozó okaikat ő felsége eleiben bocsátani."

Torkos naplója még világosabb kijelentése szerint a három vallásügyi törvény-javaslatnak a koronázási hitlevéllel leendő felterjesztése a római katholikusok és evangélikusok kölcsönös egyetértésével történt.

S ezzel a reggeli 9 órától esti 6 óra három negyedig tartó ülésben a három óránál tovább tartott vallási vitának vége lett.

LIV.

September 5-*kén* országos vegyes ülés volt, s ebben történt meg a szokásos aláirás és lepecsétlés után, a koronázási hitlevéllel a három vallásügyi törvény-javaslat felterjesztése.

A vallás ügyét magában foglaló 3-ik hitlevéli pontról ezt mondja a felirat:

„A 3-ik czikk az evangélikusok vallásügyének a bécsi és linczi békekötések állapotára leendő visszahelyezéséről szól. Ez ugyan a Károly- és M. Terézia-féle hitlevelekben nem foglaltatik egyenesen, de az országzászlósok stb legnagyobb többsége a hitlevélbe kivánta azt iktatni, mert igazságosnak és üdvösnek, s a köznyugalomra nézve czélszerünek találtatott, hogy az ország főrendeinek stb nevezetes és nagy része, kik az ágostai és helvécziai vallástételeket követik, s a r. katholikusokkal egy nemzettségüek és származásuak, s a természet, vér, közös polgárság, egyenlő polgári jogok és szabadság legszorosabb kötelékeivel vannak összefűzve, a vallás ügyében, mely az emberi kedélyre leginkább hat, törvényes biztositékot és megnyugtatást nyerjenek, mit a bécsi és linczi békék ünnepélyes kötései által már hajdan is nyertek; s ezt annyival nagyobb bizalommal sürgették, mivel felséged méltányossága és jó indulata is arra mutatkozott hajlani az országzászlósokhoz intézett levelében, hogy az evangélikusok jogai az alaptörvények, a bécsi és linczi békekötések szerint helyreállíttassanak. Mivel azonban a kölcsönös egyesség csupán minden kétértelmüség elhárításával el nem érhető, a hitlevélben említett, s a törvények közé iktatandó saját czikk által voltak ezen vallás részletes ügyei elintézendők; de magának a bécsi és linczi békekötésnek a hitlevélbe iktatása, és az uj törvény általi bővebb intézkedés iránt, minthogy ez véleményök szerint a római kath. vallásra nézve sérelmes, az 1681: 25 és 26, az 1687: 21, és az 1715: 30-ik t. czikkek alapján az egész tiszt. papság, némely zászlós és főrendű, néhány megye és több város ellenmondott, s Dalmátia, Horvátország, Sclavónia s néhány város részéről azon kivánság terjesztetett elő, hogy azon békekötések ereje a nevezett országokra ne terjesztessék ki, és a városok kiváltságait meg ne csorbítsák, s ebből könnyen lehetett látni, hogy a hitlevél 3-ik pontjában idézett saját törvényczikk iránt, mely a szabad vallás-gyakorlatot bővebben adja elő, kölcsönös egyetértésre nem számíthatni. Nehogy tehát az idő, s ez által a koronázás és hitlevél késleltessék, s a további vita közben a kedélyek ingereltessenek, a felek, a linczi békekötés 4-ik föltétele értelmében is, közegyetértéssel felséged közbenjárásához folyamodnak, s kérik felségedet, hogy miután a felek kivánsága az ide alázattal mellékelt három javaslatból, melyeknek egyikét a dunáninneni és túli kerületek, másodikát a tiszáninneni és túli kerületek, harmadikát az országos vegyes bizottmány, nem ugyan köz megegyezéssel, hanem szavazati többséggel szerkesztette, kitünik: felséged igazságos volta, méltányossága, bölcsessége és a közjó s nyugalom iránti törekvése szerint a rendeknek, a felek megelégedésére

szolgáló törvényt javasolni[1]), és igy legmagasabb közbenjárásával ezen ügy eldöntését, s a kedélyek kiengesztelését elősegíteni méltóztassék.“ (Fordítás).

LV.

Felmenvén az országbiró, esztergomi érsek s még néhány országgyülési tag küldöttségképen a királyhoz Bécsbe, a feliratot, hitlevél- és vallásügyi javaslatokat átadni, ez alkalommal, és pedig az országos küldöttség előtt, kihallgatáson voltak az evangélikusok nevében megjelent képviselők: **Teleki József** gróf, **Vay Dániel** báró, ifjabb **Ráday Gedeon** báró, **Hellenbach György** báró (**Prónay Gábor** báró betegsége miatt az ágyból fel nem kelhetett) és **Prónay Sándor**. Torkos naplója ez ügyben csak ennyit mond, és hogy előterjesztésök a legkegyelmesebben lőn kihallgatva.

LVI.

Október 2-kán[2]) országos vegyes ülés volt. Az országbiró jelentést tett az országos küldöttség eljárásáról a királynál.

A király aug. 20-ki nyilatkozatára hivatkozva, ujabban határozottan ismételte sept. 20-ki leiratában, hogy csak a Károly- és M. Terézia-féle hitlevelet fogja kiadni, koronáztatását pedig az országgyülésnek Budáról Pozsonyba áttételével, itt kivánja nov. 15-ig megtartatni.

Második sept. 21-ki leiratában azonban előlegesen felel a felterjesztett tárgyakra, mikép alakíttassanak azokból a koronázás után törvények. S ezek során a hitlevél-javaslat vallásügyi pontjánál az evangélikusokra nézve igy szólott:

„Miután azóta mind a római katholikusok, mind az evangélikusok részéről különböző észrevételek terjesztettek elénk a hűségtek által előadott kidolgozott három javaslaton kivül; megfogjuk parancsolni, hogy azok iránt részletes jelentés tétessék hozzánk, s mind a két fél észrevételeit teljesen kihallgatva, gondoskodni fogunk, hogy a vallás ügye „a bécsi és linczi békekötéseket vevén alapul,“ külön törvény által mind a két fél igazságos és teljes megelégedésére döntessék el.“ (Fordítás.)

---

[1]) Mint látszik, e feliratba más szavak csusztak be, mint fölebbi közlésünk szerint (az LIII-ik fejezetben) sept. 2-kán a végzés szólott.

[2]) Torkos naplója szerint; az országos naplók 3-kára teszik, de ekkor vasárnap volt.

„Ezen reménytelen dolognak figyelmetes, de szomorú kihallgatása, igy szól az orsz. magyar napló, különb-különbféle érzékenységeket támasztott az ország rendeiben. Némelyek ugyanis meggondolván azt, hogy a koronázandó fejedelem határozott akaratja szerint, magát más hitlevélnek a Károly császár, vagy Mária Tereziáján kivül alá nem irván, a mostanában készített hitlevélhez való változhatatlan ragaszkodása az országnak, a koronázandó fejedelem és az ország között, megengesztelhetetlen idegenséget okozhatna; meggondolván azt is, hogy az országnak koronázatlan fő által lehető igazgatása, a legközelebb elenyészett gyászos esztendők szomorú tapasztalása szerint, ismét minemü veszedelmes változásokat szülhetne; meggondolván végtére azt is, hogy az országnak mostani belső környülállásai, és sok helyeken a felsőbb igazgatástól való rendes függésnek majd nem teljes kivetkezése, mely keserves visszavonásokra szolgáltathatna alkalmatosságot [1]), és ezeknek egy sommában való foglalása az országot végső pusztulással fenyegetné: mindezeknek, és ezekhez hasonló veszedelmes következéseknek valóságos meggondolása sokakat arra birt, hogy a felyebb kijelentett mód szerint is, a fejedelemnek az országgal hova hamarébb lehető egyesülésére, és az által minden következhető veszedelmeknek elhárítására nézve, a maga megkoronáztatása ő felségének sürgettessen."

S hogy az országos napló eme szavai nem is egyedül az aradi és zarándi tudósításokra vonatkozik, bizonyitja Torkos naplójának következő előadása:

„**Illésházy István** gróf Trencsén megye követe többek között azt mondta, hogy a koronázás helye iránt a rendek az előadott kivánságban megegyezhetnek, de a felterjesztett hitlevél elfogadását sürgetniök kell, hogy igy az ország hódolatot ugyan, de nem szolgaságot mutasson: és nem kell hallgatni azon ijeszgetésekre, melyeket némely követ a lázadásokra nézve a tanácskozmányokban előadott. De **Berzeviczy András** Szepes megye követe, ezen szavak által érintve vélvén magát, kinyilatkoztatta, hogy megyéje főispánjától, s helyettes alispánjától kapott tudósítása szerint a Szepes megyei jobbágyok között forrongás van; nem alaptalanul említette tehát ő azt a tanácskozmányban."

A megállapodás lőn, hogy a rendek a Pozsonyban leendő koro-

---

[1]) E szavak világosan tanusítják az aradi és zarándi tudósítások által az országgyülésre gyakorolt hatást.

názásban megnyugosznak, de a fölterjesztett hitlevél megerősitését tovább is sürgetik.

„Meg kell jegyezni, igy szól Torkos naplója, hogy ezen vegyes ülésben az evangélikus urak közől egy sem szólott a Pozsonyban leendő koronázás ellen.“

Bizzunk, mondá **Teleki József** gróf a legjobb királyban, ki elegendő biztositékot nyujtott az országnak az által, hogy az adó mennyiségének egyik országgyüléstől a másikig leendő meghatározásában megegyezett; ennél Anglia példája szerint az országnak nagyobb biztositékot nem lehet nyujtani.

LVII.

Október 5-én országos vegyes ülésben megállapittatott az uj felirat, melynek ezen szavainál: „Az ágostai és helvécziai hitvallásuak vallásszabadsága,“ észrevételt tett **Szily János** szombathelyi püspök, hogy ezen tárgyban eddig mindig ezen kifejezés használtatott: „a vallás ügye,“ most is ezen szavakat kivánja tehát a fölebbiek helyett a feliratba tétetni. Ezen inditvány az országbiró pártfogása folytán elfogadtatott. **Zsolnay Dávid** veszprémi káptalani küldött észrevétele azonban, hogy a papság ellenmondása emlittessék meg, elmellőztetett.

LVIII.

Közli továbbá Torkos azon sept. 23-ki leiratot is, melynek egyébiránt, mint mondja, hamissága kiderült, mely a r. katholikusok között titokban köröztetett, s melyben azon parancs volt a r. katholikusokhoz intézve, hogy terjeszszék elő, miben szenved a r. kath. vallás az evangélikusoktól jogsérelmet.

LIX.

Október 21-én volt ezen országgyülésnek Budán utolsó még pedig országos vegyes ülése. Felolvastatott ebben az okt. 12-én Frankfurtban kelt kir. leirat, mely harmadszor is a Károly- és M. Terézia-féle hitlevelekhezi ragaszkodást nyilvánitván, a koronázást nov. 15-ére Pozsonyban tüzte ki; elölegesen ugyanott történendvén meg a nádor-választás is.

LX.

November 11-én a pozsonyi vár teremében II-ik Lipót király a rendek között megjelenvén, a királyi előterjesztményeket átadta. Innen

a főrendek termébe menvén a rendek vegyes ülés tartására, ebben felolvastattak a kir. előterjesztmények.

Ezeknek végső XIV-ik pontja igy szólott :

„Mi az ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikusok vallásügyét illeti, kegyelmesen akarja ő cs. királyi felsége, hogy az a folyó hó hetedikén a rendeknek kiadott válasza szerint, czikkekbe szerkesztessék, s köz törvény által örökre megerősittessék.“ (Forditás.)

Előterjesztette ekkor az országbiró az érintett, eddig még nem ismert november 7-i kir. választ, s ez felolvastatván, az evangélikusok által élénk örömmel fogadtatott.

Az egyházi rendből némelyek ellenmondásukat jelentették be ezen kir. válasz ellenében, de minthogy a kir. válasz felolvastatása csupán köztudomásra juttatás és nem tanácskozás végett történt jelenleg, az ez iránt támadt kérdés elesett.

A nagyobb különbségek, melyeknek fejtegető vizsgálatára alább a III-ik részben visszatérünk, ezen kir. válasz és a törvény között a következő pontokban vannak :

Ezen kir. válasz első pontjának első részéből van alkotva a törvényczikk bevezetése; csakhogy a kir. válasz első pontjának azon részében nincs meg a papság ellemondása.

Az első pontban. A t. czikk első pontjának elején levő ezen szavak : „uti et privilegiis“ nem voltak meg ezen kir. válaszban.

A negyedik pontban. Tetemes levén e részben a különbség, közöljük a kir. válasz ezen egész pontját, nemcsak magyarul hanem, mivel közkézen nem forog, eredetileg is :

„Mind a két hitvallásu evangélikusok azokban, melyek a vallásra tartoznak, egyedül vallásuk felsőségeitől függjenek, mivel azonban időközben a tiszai egyházkerület és egyházmegyei esperesek nevében mind eme azon vallás fokozatos felsősége, mind a világi gondnokok által azon ügyekben, melyekben eddig csak az ezen hitvallásu lelkészek és illetőleg tanárok intézkedtek, most kivánt nagyobb befolyás iránt, különféle észrevételek adattak elő; mi pedig őszintén ohajtjuk, hogy a vallásszabadság mindenesetre érintetlen hagyásával, mind a nevezett felsőség rendezésében, mind a többi fegyelmi részben oly rendet lássunk megállapítva, mely azon vallás mind világi mind egyházi férfiai közhelyeslésével leginkább egyezőnek fog tartatni; ennélfogva mi, legfőbb felügyelési minket illető hatalmunknál fogva, őket továbbá meghallgatván, egyuttal gondoskodni is fogunk, hogy e tárgyban bizonyos, s az ő vallásuk elveihez alkalmazott rend állapittassék meg, addig pedig meghatároztatván, hogy az ő hitvallásu zsinataik által

magok módjok szerint alkotott és alkotandó vallásügyi egyházi kánonok, sem kormányszéki parancsok, sem kir. rendeletek által ne lehessenek megváltoztathatók; szabadságukban álland tehát nekiek ezentul nemcsak mindennemü egyházi széket tartani, hanem köz- vagy nemzeti zsinatokat is a magok által választott helyre összehivni; ugy azonban, hogy a négy egyházkerület ezen köz összehivását nekünk előre bejelenteni, s ha nekünk ugy fog tetszeni, valláskülönbség nélkül királyi embert is, nem ugyan igazgatás, vagy elnöklés, hanem csupán felügyelés végett, befogadni tartozzanak; s az igy alkotott kánonok és szabályok, csak miután a királyi főfelügyelésen átmentek, birjanak érvényességi erővel; mindenesetre mindenben ment maradván legfelsőbb felügyelési hatalmunk, valamint többi jogunk is, melyek mint a két hitvallásu evangyéliomi egyház fejét illetnek minket az egyházi ügyek körül, melyeknek megsértését soha sem fogjuk megszenvedni."

(Evangelici utriusque Confessionis in iis, quae ad Religionem pertinent, unice a Religionis suae superioribus dependeant, cum tamen medio tempore nomine Superintendentiae Tybiscanae, ac Seniorum Tractualium tam quoad gradualem hanc ejusdem Religionis Superioritatem, quam etiam desideratum nunc per saeculares Curatores in negotia illa, quae hucusque non nisi per Ecclesiasticos ejusdem Confessionis ac respective Professores tractabantur, majorem influxum diversae Reflexiones exhibitae forent; nos autem sincere cupiamus, intacta caeteroquin Religionis Libertate, tam in Coordinatione praedictae Superioritatis, quam et reliquis Disciplinae partibus eum ordinem stabilitum „videre," qui communi Virorum ejusdem Religionis tam saecularium, qnam Ecclesiasticorum consensione maxime congruus reputabitur; hinc Nos pro suprema Inspectionis nobis competentis Potestate eosdem ulterius audituri, atque una curaturi sumus, ut hac in re certus, Principiisque ipsorum Religionis accomodatus ordo constabiliatur, interea vero constituendum venire, ut Canones Ecclesiastici circa Religionem per Synodos suarum Confessionum suo modo conditi, et condendi, neque per Dicasterialia Mandata, nec per Regias Resolutiones possint alterari; liberam proinde illis futuram non modo Consistoriorum quorumvis celebrationem, sed etiam synodorum generalium sive Nationalium ad locum, quem ipsi delegerint, conventionem, ita tamen, ut generales has quatuor superintendentiarum ad Synodum convocationes Nobis praevie insinuare, ac, si Nobis ita visum fuerit, Regium quoque Hominem sine Religionis

discrimine non quidem pro directione, aut praesidio, sed solum pro Inspectione admittere teneantur, Canonesque, et statuta taliter condita non nisi postquam superinspectionem Regiam transiverint, robur sortiantur firmitatis, Salva alioquin in omnibus nostra supremae Inspectionis Potestate, Salvisque reliquis Juribus Nobis, „ut Supremo Capiti Ecclesiae Evangelicae utriusque Confessionis“ circa sacra competentibus, quibus praejudicium aliquod inferri nullo unquam tempore patiemur.)

Az ötödik pontban az iskolákról, hol a törvény a királynak az iskolák feletti felügyelési jogáról szól, ezen kir. válaszban még nem voltak azon szavak, melyek az evangélikusok biztositására iktattattak törvénybe egyensulyozás gyanánt: „mely felügyelési hatalom az ország törvényes kormányszékei által fog gyakoroltatni.“

Nem volt továbbá ezen kir. válaszban a törvény azon záradéka sem, miszerint a rendek fölterjesztése nyomán ő felsége által meghatározandó közoktatási rendszer az evangélikusok iskoláira is ki fog terjesztetni.

A tizenegyedik pontnak első részében ismét tetemes különbség van ezen kir. válasz és a törvény szavai között.

Ezen kir. válasz ezt mondta az evangélikusok házassági ügyeinek saját egyházi székeik által leendő itélése ügyében:

„Mind a két hitvallásu evangélikusok minden házassági ügyének vallásuk elvei szerinti elitélését saját egyházi székeikre kell hagyni, egyszersmind meghatároztatván, hogy az ezekben hozott elválasztási itéletek mindenütt érvényeseknek tekintessenek; megkivánja azonban tőlünk királyi hivatalunk, hogy a helyesen s a perlekedő felek minden oldalu biztosságára szervezendő egyházi székek iránt, előre meghallgatván mind a két hitvallásu evangélikusokat, czélszerü módban egyezzünk meg ő velök.“

A tizenkettedik pontban némi nevezetes különbség, hogy a Szirmay, Hrabovszki és Apaffi alapitványok iránti igény is záradékba tétetett a törvényben, s hogy nemcsak a templomok stb. foglalói, hanem ezen törvény megszegői ellen is alkalmazandónak mondatott a 600 forint büntetés.

A tizenharmadik pontban ezen kir. válasz a törvénytől nevezetes különbséggel azt mondja, hogy azok ellen, kik az ország egyik törvényesen bevett vallásáról másik „egyenlően bevett“ (aeque receptam) vallásra térnek át, hithagyási bünvád miatt tiszti kereset ne indíttassék, vagy valamely fogsági, verési s közmunkai büntetés ellenök ne szabassék; hogy azonban azoknak, kik elegendő okta-

tás hiányában szakadnak el a r. kath. hittől, szelid visszatérési mód szereztessék, a hit igazságáról a szerzetesek házánál hatheti, mérséklettel teljes s a keresztyén valláshoz illő szelidséggel alkalmazott oktatásuk kisértessék meg; mind a két felekezetü egyházi szolgáknak pedig parancsoltassék meg, hogy semmi eszközzel se merjenek valamely katholikust az evangyéliomi vallás követésére kecsegtetni, vagy valakit abba fölvenni, kinek a hatheti oktatás helyesen kiállásáról, az illető kath. lelkésztől bizonyitványa nincs. A kath. lelkészeknek pedig kötelességök lesz, az oktatás kiállása után a kérő félnek a kivánt bizonyitványt haladék nélkül kiadni."

A tizennegyedik pontban csak azon különbség van, hogy ezen kir. válasz „hétnek" mondta az alsó Sclavoniában levő evangélikus községeket, a törvény pedig „néhánynak" nevezi.

A tizenötödik pontban kevés szóban roppant különbség van. Ezen kir. válaszban nem állott az, mit a törvényben látunk, hogy a vegyes házasságokat mindig r. kath. pap kösse össze.

A vallás ügyének megemlitése tehát kimaradt ugyan a király által november 14-kén kiadott koronázási hitlevélből, de a vallásügyi törvénynek alkotása biztossá lön téve.

LXI.

Az evangélikus rendek a királyhoz nov. 14-kén intézett feliratukban ama vallásügyi kir. válaszért köszönetet mondtak a magyarországi összes evangélikusok nevében.

„A leghálátlanabbak volnánk, igy szól ezen felirat, ha felségednek a folyó novemb. 7-ki vallásügyi kegyelmes királyi válaszáért örökös hálát nem mondanánk. — Mely ünnepélyes, felséged reánk is kiterjesztett igazságosságának, szeretetének és jóságának bizonyitékáért, oly nagy örömmel vagyunk eltelve, hogy egyedül háladatos lelkünket kivánván nyilvánitani, „ámbár ezen kegyelmes válasz által minden további igazságos kivánatunkat kielégitve nem látjuk," inkább akarunk a hátramaradtakra nézve részint felséged ezen a törvényekben alapult, s felséged által vallásunk elveinek menten hagyásával kiadott válasza szellemének megfelelő kegyelmes gondviselésétől, részint r. kath. polgártársaink s magának a tisztelendő papságnak is (a mint felséged parancsai, s főleg példája által szelidebb elvekhez hajolván, irántunki idegen indulatát levetkezni megtanulandja) méltányosságától várni, mint ezuttal kérésekkel alkalmatlankodni felségednek. Távol legyen ezen gondolat tőlünk különösen most, midőn felséged ezen igazságos és egyszersmind kegyelmes válasza

által oly bő alkalmat nyujtott nekünk örömre, minővel alig birtunk másfél század óta, s megakadályozni méltóztatott, nehogy azon az egész hazára nézve legünnepélyesebb napon, midőn felségedet koronánkkal feléke-sítve látandjuk, a derültség s a polgárok ujjongó örömkiáltásai, mint hajdan gyakran történt, a mi sohajtásaink és könyeink által zavartassanak stb."

LXII.

Ugyan ezen nap, nov. 14-én továbbá országos vegyes ülésből felirat intéztetett a királyhoz, a hitlevélből kimaradt pontokból alkotandó törvények iránt; s a királyi válaszokban ezek iránt tett észrevételekre ellenészrevételeit adván elő az országgyülés, a hitlevéli volt 3-ik pont iránt, mely a vallás ügyéről szólott, ezt mondta ezen felirat:

„A 3-ikra. Az ágostai és helvécziai hitvallásokat követők vallási ügyében felséged külön válasza közbejövén."

Mely kifejezés az országgyülési gyakorlat szerint annyit tett: „Semmi észrevételünk nem levén, ezen ügy be van fejezve; a válasz, ugy a mint van, el van fogadva."

LXIII.

November 30-*án* **Kolonics László** gróf kalocsai érsek meghivása folytán, az ő szállásán tanácskozmányt tartottak a püspökök, káptalani küldöttek, s a világi r. katholikus országgyülési tagok.

Tanácskozási tárgy volt, mi módon s minő indokolás mellett lehetne a királyt arra birni, hogy nov. 7-ki válasza a vallás ügyében ezen országgyülés törvényczikkei közé ne jusson? A megállapodás lőn, hogy a r. kath. rendek nevében felirat késztessék, s abban adassanak elő az okok, minő jogsérelem következnék a r. kath. vallásra a nevezett kir. válasz beczikkelyezéséből. A kérést pedig különösen négy pontban kell összefoglalni. Először, hogy az áttérés büntetés alá eső ténynek nyilatkoztassék; másodszor, hogy a vegyes házassági gyermekek a r. kath. vallásban neveltessenek; harmadszor, hogy az evangélikusok házassági ügyei is a r. kath. egyházi székek birósága alá tartozzanak; negyedszer, hogy az evangyéliomi vallás ne nyilatkoztassék nyiltan „bevettnek," mert különben a r. kath. vallással egyenjoguvá tétetnék, s a királyi méltóságra lealázó, ha ő felsége magát az evangélikusok egyháza fejének mondja.

S a felirat már előre készen levén, azt a jelenlevők közől az alább megnevezendők aláirták, több követ azonban részint a felirat késztése előtt eltávozott, részint pedig végig ott maradván, az alá-

irást utasitása folytán megtagadta. A bibornok herczeg-primás e közben jövén vissza Bécsből, a kalocsai érseknél azonnal megjelent, s a történtekről értesülvén a feliratot szintén aláirta. Ezen feliratot december 2-án vitték Bécsbe **Kolonics** érsek, **Eszterházy Károly** gróf egri, **Andrásy** báró rosnyai, **Darabanth Ignácz** váradi g. e. püspökök. **Hollósy György** esztergomi, **Zsolnay Dávid** veszprémi kanonokok, a világiak közöl pedig **Illésházy János** gróf és némely mások.

Panaszkodik ezen felirat, hogy a linczi békekötés csak szabad gyakorlatáról, a kir. válasz pedig szabad használatáról is szól az evangyéliomi vallásnak.

Hogy ama záradék, mely a bécsi békekötésben meg van: „a r. kath. vallás jogsérelme nélkül," nincs ezen kir. válaszba felvéve.

Hogy a békekötéseken tul, a földesurak köteleztetnek belső telket adni az evang. templomoknak stb.

Hogy a r. kath. vallás jogsérelmének növelésével az evangélikusok nyilvános és magános vallásgyakorlata közötti különbség teljesen megszüntetett.

Hogy ámbár a szegény adózó nép fentartása fő közigazgatási gondnak van mondva, az evangélikusoknak szabadságukra hagyatott templomaik stb. javitása s ujaknak épitése.

Hogy a fiókhelyeken felállitandó templomok stb. ügyében működő megyei vegyes bizottmányoknak semmi utasitás sem adatik.

Hogy a nemzeti zsinatok megengedésével állam engedtetett meg az államban; és pedig oly állam, mely a királyi méltóság jogsérelmével is, nemcsak az ország négy rende, hanem a király hozzájárulása nélkül is, törvényhozási hatalommal bir.

Hogy a 4-ik pontban azon vallások szolgái (Ministros) papoknak (Ecclesiasticorum nomine) neveztettek (lásd az LX-ik fejezetben), holott az ő vallásuk sem ad azoknak különös hatóságot, hanem csak annyit, mennyivel minden világi bir. Mind vallásuk, mind egyházi fegyelmök körül csak a világiakkal együtt tehetnek azok valamit. — (Ezen kifejezés meg is lőn változtatva.)

Hogy felséged a dicső apostoli király czimmel birván, azon hitvallás fejének vallja magát, melynek sem nem tagja, sem nem akar lenni, sem nem is lehetne. – (A törvényből kimaradt.)

Hogy a falusi tanitók beállitása a községtől függ, s nem lőn ez ügyben megyei vegyes bizottmány előleges vizsgálata kikötve, a szegény adózó nép fentartása tekintetéből.

Hogy az evangélikusok saját könyvvizsgálói jogot kaptak.

Hogy az evangélikusok a r. kath. lelkészeknek fizetett bérek teljesitésétől stb. a papság kármentesitése nélkül fölmentettek.

Hogy a r. kath. lelkészek a betegekhez, foglyokhoz, kivégzendőkhöz, minden valláskülönbség nélkül, hivás nélkül nem járulhatnak.

Hogy a valláskülönbség nélküli hivatalképességre nézve némely kir. város kiváltságai épségben nem hagyattak.

Hogy az evangélikusok fölmentetnek Magyarország ama nagy asszonyának nevére esküt tenni.

Hogy az evangélikusok házassági ügyei a r. kath. szent széki biróság alól kivétettek, melyeknél azokat a bécsi béke s az 1647-ki 15-ik t.-czikk is meghagyták.

Hogy az 1647-ki 14-ik t. czikkben emlitett büntetésre történik hivatkozás, holott azon törvény a r. kath. papság és más r. kath. világiak ellenmondásával hozatott.

Hogy az ország alkotmányának alapjával: a r. kath. vallással „egyenlően bevett" vallásnak mondatik az evangélikusok vallása. — (Az „egyenlően," de nem a „bevett" szó is, kimaradt a törvényből.)

Hogy csak általában is bevettnek mondatik az, holott a békekötések csak szabad gyakorlatot engedtek az evangyéliomi vallásnak

Hogy a r. kath. vallás mintegy egyenlő állapotra tétetett a nevezett hitvallásokkal, arról is megengedtetvén az áttérés.

Hogy a vegyes házassági fiugyermeknek, ha az anya r. katholika, megengedtetik atyja vallását követni.

Aláirták ezen feliratot [1], melyben, mint látni lehet, ezen fél ismét tovább ment szigoruságban eddigi nyilatkozatainál, összesen 84-en.

És pedig *három* főpap: **Batthyányi József** bibornok herczegprimás, **Kolonics László** gróf kalocsai érsek, **Eszterházy Károly** gróf egri püspök.

Tizenöt más felsőházi tag: **Erdődy János** gróf horvát bán, **Végh Péter** tárnok, **Batthyányi József György** gróf főasztalnok, **Splényi József** báró temesi gróf, **Illésházy János** gróf, id. **Erdődy Sándor** gróf, **Batthyányi Lajos** herczeg, **Csáky Imre** gróf, **Keglevics Károly** gróf, **Eszterházy Kázmér** gróf, ifj. **Erdődy Sándor** gróf, **Csáky Antal** gróf, **Amade Antal** gróf, **Tolvaj Ferencz** gróf és **Fischer Imre** báró.

Huszonnégy megyei követ: **Bacskády József** Nyitra, **Szentiványi János** Bars, **Jeszenszky Elek** Bars, **Latinovics Miklós** Bács, **Kászonyi Ferencz** Bács, **Prileszky Károly** Trencsén, **Boros Ferencz** Vas, **Ebergényi István** Vas, **Boronkay József** Somogy, **Högyészy Antal** Komárom, **Misics József** Esztergom, **Stupiczky János** Esztergom, **Jeszenszky**

[1]) Ismételve vannak ezen felirat kifogásai alább az evangélikusok czáfolatában, lásd az LXVIII-ik fejezetet.

Sándor Tolna, **Sibrik Antal** Győr, **Temlényi Zsigmond** Moson, **Kapy József** Sáros, **Kapuváry Ignácz** Krassó, **Piacsek Miklós** Krassó, **Nagy Sándor** Sopron, **Horváth József** Veszprém, **Szentimrey Pál** Torna, **Angyal József** Békes, **Rakovszky Elek** Zólyom és **Benyovszky Mihály** Poson megyék követei; — tizenkilencz megye részéről negyvenkilenczből, azaz csupán öt megyének mindkét követe.

Négy királyi táblai tag: **Somogyi János** nádori, **Kornis József** országbíói itélőmesterek, és **Skultéty Mihály**, **Mikos László** ülnökök.

Huszonhárom városi követ: **Sarlay József** Pest, **Margarics József** Buda, **Péchy József Mihály** Szeben, **Smicsek József** Eperjes, **Vida János** és **Piestyánszky János** N.-Szombat, **Boros Imre** és **Sáj József** Fejérvár, **Lukácsy Miklós** Trencsén, **Bányay Mihály** Kassa, **Végiesy Imre** Szakolcza, **Pauer Ádám** Esztergom, **Visy István** és **Dorffner Jakab** Győr, **Rembeczky János** Bazin, **Andrejkovics Mihály** Sz.-György, **Vadász Imre** Selmecz, **Glabics János** Beszterczebánya, **Lopusinyi Ferencz** Breznóbánya, **Orgler Ferencz** Ujbánya, **Virág Mátyás** Bakabánya, **Müller Sebestyén** és **Klempay Tamás** Szeged városok követei. — Összesen 19 város részéről az országgyülésen képviselve volt negyvenöt város közől. S azon 19 város között, melyeknek követei a feliratot aláirták tizennégy volt olyan, melyek egyenkint két követtel birtak, s tiznek csak egyik követe irta alá. E szerint a városok közől kilencznek vett az aláirásban részt teljes képviselete.

S végre tizenöt távollevő mágnási képviselő, kiknek neveik: **Borsiczky János**, **Németh János**, **Hávor István**, **Szluha János**, **Petkó József**, **Kapuváry József**, **Szántó Albert**, **Balázs Károly**, **Bujanovics Károly**, **Prileszky Gábor**, **Jászay József**, **Jablanczky Károly**, **Erős József**, **Beniczky Miklós** és **Török Zsigmond**, kinek ezen tette ellen főnöke Balassa Ferencz gróf később levélben tiltakozott. — Van pedig távollevő főrendi képviselő a latin országos naplóban följegyezve száz harminczkettő. A magyar országos naplóban, Acsády Mihály nevének bizonyosan nyomdahibából kihagyásával, egygyel kevesebb.

LXIV.

Ezen tény után evangélikus részről nyomtatásban megjelent az országgyülési r. kath. tagok névsora, két részre osztva a szerint a mint a feliratot aláirták avagy nem, s nyolczvannégy ellenében az utóbbiak kétszáz kilenczvenegyen vannak felszámitva. Ennek ellenében ismét r. kath. részről lőn a r. kath. országgyülési tagok

névsora közölve, hibákat feszegetvén az evangélikus részről készitett névsorban. De hogy ez nem a legpontosabb szorgalommal készitett munka, tanusítja, hogy az aláirók között **Végh Péter** tárnokot és **Splényi József** bárót nem említi. Van továbbá ezen névsorban azon okoskodás is, melynélfogva az alánemirók közől ki kell számitani **Almássy Ignácz** Heves, és **Melczer László** Tolna [1]) megyék követeit, kik követi utasitásuk miatt nem irták alá a feliratot. Ezen névsor teljes érvényü kifogásai közé számithatni :

1) Hogy **Berzeviczy András** Szepes megye követe azon időben Pozsonban jelen nem levén, tiltakozott az ellen, hogy evangélikus részről az alánemirók névsorába tétetett; szintugy **Pálffy Leopold**, **Pálffy Rudolf, Pongrácz Károly** grófok, és **Pongrácz János, Pongrácz József** és **Pongrácz Thadé** bárók;

2) Hogy tizenegy országgyülési tag, ezek között egy megyei követ : **Benyovszky György** (Pozsony) s egy főrendi tag: **Batthyányi Fülöp** gróf, azt adta elő, hogy az összejövetelről semmit sem tudtak;

3) Hogy öt oly személy van az alánemirók közé sorozva, kik részint magok az aláirók között vannak emlitve, részint mint távollevő főrendüeknek képviselőik vannak az aláirók között;

4) Hogy az alánemirók között emlitettekből kettő róm. kath. lelkész,

5) Egy meghalt.

6) Három pedig evangélikus.

Összesen legfölebb levonandó a 291 számból 29. Ezen névsor továbbá még 25 horvátországi tag iránt tesz kifogást. De a kérdés nem az, ki minő véleménynyel volt a r. kath. urak közől a vallás ügyének rendezése iránt, hanem hogy kik azok, kik midőn az ügy második szakába lépett, a későbbi ellenmondás alapjául tekinthető felirathoz járultak, avagy legalább akartak járulni?

LXV.

December 2-án országos vegyes ülés volt. **Zichy Ferencz** gróf főpohárnok az ország sérelmeit és kivánatait rendező országos vegyes bizottmány részéről jelentette, hogy az ezen bizottmány által készitett felirat a kir. előterjesztményeket pontonkint fölvette, s azok iránt közelités eszközlésére szolgáló módokat ajánl fölterjesztésül; a vallás ügyéről szóló utolsó pont tárgyalásába azonban nem bocsátkozott, mivel ebben csak azon kivánsága van a fejedelemnek, hogy

[1]) Igy a röpiv, a naplók Borsod megye követének mondják Melczer Lászlót.

a vallás ügyében már kiadott nov. 7-ki válasza törvénybe iktattassék, ez pedig nem a bizottmányhoz tartozik. Ez alkalommal, jelenté továbbá szónok, a bizottmányban Hollósy György esztergomi káptalani küldött a r. katholikusok nevében azt nyilatkoztatta ki, hogy miután az országgyülés a vallás ügyét a linczi békekötés 4-ik pontja értelmében egyedül a czélból terjesztette fel a királynak, hogy a király igazságszeretetéhez és bölcsességéhez képest oly törvényczikket javasoljon az országgyülésnek, melylyel, mind a két fél megegyezvén abban, ezen ügy a királyi közbenjárás által elintéztethessék, és a kedélyek egyetértése előidéztessék, s ennélfogva nem végeldöntés végett volt ezen ügy a királynak fölterjesztve : a nov. 7-ki kir. választ sem lehet máskép tekinteni mint a többi királyi előterjesztményt, s ennélfogva ez ügyben még az országgyülés tárgyalására van szükség. Az érintett kir. választ országgyülési tárgyalás nélkül törvénybe nem lehet iktatni. Vay József Borsod megye követe azonban erre az evangélikusok részéről azt felelte, [1]) miszerint az evangélikusok annyival szilárdabban ragaszkodnak a kegyelmes kir. válaszhoz, s nem is fognak attól elállani, mert a bécsi és linczi békekötéseken van az alapulva, s s a róm. katholikusok és az evangélikusok köz megegyezésével terjesztetett a vallás ügyének eldöntése a király elé, annálfogva a r. katholikusok többé vissza nem léphetnek. Az országgyülés a linczi békekötés értelmében [2]) terjesztette fel ezen ügyet, ehhez többé semmi magyarázat sem fér; a vallásügy a kir. válasz által be van fejezve, s már csak az van hátra, hogy törvényczikkbe iktattassék az, s további vitatásnak tárgya nem lehet.

Ezen előadáshoz ezen ülésben egyik fél sem szólott.

LXVI.

December 7-én országos vegyes ülésben a kir. előterjesztményekre intézendő felirat tárgyalása folytán a 14-ik pontnál, mely

[1]) Torkos naplója szerint, Hollósy irásban adta be nyilatkozatát, s Vay József is azonnal irásban szerkesztve felelt.

[2]) A linczi békekötés 4-ik pontja igy szól : „Questiones vero, circa gravamina, negotium Religionis — concernentes, in futura primitus celebranda Regni Diaeta, — vel amicabili Dominorum Regnicolarum compositione sopiantur, vel authoritate suae Majestatis (vonatkozva azonban a fölebbi szavakra hogy : az országgyülésen, és mennyiben a rendek egymás között meg nem egyezhetnének, s hallgatólag föltételezve, hogy ez iránt a királyt felkérték) finaliter complanentur.“ —Ez ugyan egyedül a közelebbi (1647-ki) országgyülésre volt mondva, de mind a három rész kölcsönös beleegyezésével szabadságban állott ezen utat 1790-ben is követni.

a vallás ügyéről szól, **Zichy Ferencz** gróf ismételte, mit a dec. 2-ki országos vegyes ülésben előadott. A vegyes bizottmány tehát semmi szakasz-javaslatot sem készitett ezen pont iránt a feliratba iktatandót Hollósy György esztergomi kanonok beadványa folytán, ehhez járulván, hogy a r. katholikusok nevében püspökökből és világiakból álló küldöttség folyamodván ez ügyben a királyhoz, az erre adandó feleletet kivánják bevárni, azt is ismételvén egyuttal szónok, hogy Vay József Borsod megye követe beadványa szerint az evangélikusok szilárdul ragaszkodnak a kir. válaszhoz, s annak, a mint van, beczikkelyezéséhez, s ettől legkevésbbé sem fognak elállani.

Ezután a bibornok herczeg-primás előadta, hogy nov. 30-án a kalocsai érseknél ez ügyben tanácskozmány volt, melyen a püspökökön és káptalani küldötteken kivül sok r. kath. világi is megjelent, s ezek a kir. válasz iránti észrevételeiket feliratba tevén, azt alá is irták, s a kebelökből megbizott küldöttség által a királynak előterjesztették. Következőleg ez ügyben a törvényczikk szerkesztését addig teljesítni nem lehet, mig a jobban értesült fejedelemtől válasz nem érkezik. Ha az evangélikusoknak tetszik észrevételeiket a király elé terjeszteni, az nekik is szabadságukban áll.

Ezen nyilatkozatra **Teleki József** gróf, s **Balogh Péter** Nógrád, **Domokos Lajos** Bihar, **Vay István** Szabolcs és **Máriássy István** Gömör megyék követei, mindnyájan evangélikusok, mind megyéik, mind az evangélikusok nevében azt viszonozták, hogy ők megvigasztalva és köszönettel tisztelik a kir. választ, abban megnyugosznak, s következőleg attól sem el nem állanak, annál kevésbbé az ellen kifogást tenni nem akarnak, hanem annak beczikkelyezéséhez szilárdul ragaszkodnak. S mindenkit arra emlékeztettek, hogy midőn a folyó országgyülés alatt még Budán sept. 5-én a király elé terjesztettek a koronázás előtti törvények javaslatai a koronázási hitlevéllel, mind a r. katholikus mind az evang. rendek egyhangulag azt határozták, hogy miután a vallásügyi törvényjavaslat iránt a két fél meg nem egyezhetett, három törvényjavaslat terjesztessék fel, melyekre a király törvényczikkbe iktatandó választ méltóztassék kiadni; s ez ekkép történvén, helytelenül cselekesznek a papság s néhány r. kath. világi, midőn most ellenkező uj zavarokat támasztanak, s a kedélyeket ujolag felakarják ingerelni.

Erre a bibornok primás azt felelte, hogy nemcsak a papságnak, hanem a r. katholikusok legnagyobb részének értelmében is történt az észrevételek fölterjesztése a királyhoz.

Ez ellen néhány, nevezetesen Pest, Liptó, Árva, Arad, Nógrád és több tiszai megye r. kath. követei azt nyilatkoztatták, hogy ők ám-

bár megvoltak híva, az érintett tanácskozmányra nem mentek, sem azon feliratot alá nem irták, s küldőik nevében a kir. válasznak, a mint az van, beczikkelyezéséhez ragaszkodnak.

A főrendüek közől maga az országbiró, s **Grassalkovics Antal** herczeg, **Zichy Ferencz**, id. **Pálffy János** országzászlósok, továbbá **Batthyányi Alajos, Batthyányi Ferencz, Széchenyi Ferencz** grófok, **Ürményi József** Bács megye főispánja és személynök, **Forgács Miklós**, **Haller Antal, Brunszvik Antal** grófok s több más főrendü a mellett küzdöttek, hogy a kir. válasz az országnak elvégre megállapitandó nyugalma végett, a mint kiadatott, beczikkelyeztessék.

Nevezett **Pálffy János** gróf az egész országra disztelennek lenni mondta, ha azok, mik magán összejövetelekben történnek, országos tényül tekintetnek; s illetlen volna a királytól azon válasz megváltoztatását kérni, mely az ország összes rendei közmegegyezéssel előadott kivánságára adatott ki. Szónok igaz r. katholikus, s mint ilyen is fog meghalni, de azt ki kell mondania, miszerint az itt ülő kanonok, prépost és püspök urak emlékezzenek meg, hogy nem mint ilyenek, hanem mint polgárok ülnek e helyen.

Három óránál tovább vitatkoztak ez ügyben magok a r. katholikusok a leghevesebben. Az evangélikusok a kir. válaszhoz kinyilatkoztatott ragaszkodásukon tul egyebet semmit sem mondtak.

Némelyek azt kivánták, hogy miután a kalocsai érseknél tartott tanácskozmányból fölterjesztett felirat alá magokat többen aláirták, azon r. katholikusok nevei is jegyeztessenek és terjesztessenek fel a királynak, kik azon feliratba bele nem egyeztek; de ezen eszme keveseknél nyert tetszést, nehogy ebből a jövőben következés vonassék, ha a rendek valamiben meg nem egyezhetnek egymás között.

A buzgóbb egyházi és világi r. katholikusok azt is kivánták, hogy ne végeldöntést kérjen az országgyülés a királytól, hanem csupán uj választ, hogy az ujabb, lehetőleg nekiek ismét nem kedvező választ, tárgyalás alá vehessék; de a többség abban állapodott meg, hogy a történtek a végett terjesztessenek fel a királynak, hogy ezen ügyet végkép döntse el.

Igy szól ezen ülésről Torkos naplója; lássuk most, mit mond az országos napló, mely nem ellentétes ugyan amazzal, de szintén említ oly részleteket, melyekre Torkos naplója nem terjedt ki, s a kettő kölcsönösen egésziti ki egymást.

„Némelyeknek, igy szól az országos magyar napló, gondolatjok a római katholikusok részéről oda czélozott, hogy mivel ő felsége a vallás dolgában meg nem bizattatott, hanem csak egyedül arra kérette-

tett, hogy a fenforgó kérdésnek elintézésére alkalmatos módot mutatni méltóztasson, és ennek értelméhez képest kiadott kegyes resolutiójában is elméjét csak az eránt nyilatkoztatta ki, mely módon lehetne a vallásnak szabad gyakorlását mind a két résznek megnyugtatásával állandó lábra állitani, és ezen dologban fenforgó viszálkodásoknak egészen végét szakasztani : azért valamint az emlitett királyi resolutiót végső elintézésül venni nem lehetne, hanem ő felsége ebbeli kivánságát is, mint egyéb királyi propositiókat, kellene tekinteni, következendőképen az országnak arról való tanácskozása továbbá is fenmaradna, hogy és miképen lehessen ő felségének resolutióját a törvények sérelme nélkül teljesíteni. Ő eminentiája nagyméltóságu ország primása az ország rendeinek eleikbe adta, hogy a főtisztelendő egyházi rend, több világi római katholikusokkal egyetemben ő felségének benyujtott instantiájok által, mind azon sérelmeket, a melyek ezen resolutióból a katholika hitre terjednének, nyilván fölfedezték ; mig tehát erre ő felségének bővebb végezése nem érkezik, ezen királyi propositióról való tanácskozást elhalasztani szükségesnek vélte. M. ország főbirája azon akadályokat tekintvén, melyek a vallás dolga miatt az ország rendei egyesülését mind eddig hátráltatták, és ez után is nehezíteni fogják, azt a köz módot legalkalmatosabbnak itélte, hogy mivel reményleni nem lehetne, hogy ő felsége az egyházi rend és azzal egy értelemben levő katholikusok által beadott instantiára valamely resolutiót az országhoz ne [1]) bocsásson, hogy a vallás dolga ujabban azzal a kéréssel ő felsége eleibe terjesztessen, hogy mind a két részről beadott okokat kegyesen megvizsgálván, bölcs és igazságos végezése által ezen dolgot mind a két résznek megnyugtatásával elintézni méltóztasson, melyre sokan annyival inkább reája hajlottak, mivel csaknem minden vármegye utasitó levelei oda czéloznak, hogy a vallás dolga ezen ország gyülése alatt törvénybe iktattasson, ezt pedig a sok ellenkezésekre nézve más uton elérni nem lehetne. Ellenben mind a két confession levő evangélikusok a királyi resolutiónak maga épségében való inarticulatióját sürgetvén, jelentették, hogy az ország rendei azért bocsátották a vallás dolgát ő felsége végső elintézése alá, mivel a hosszas vetélkedésben sok időt el kellett volna tölteni, és még is az országnak egyesülését reményleni nem lehetett volna, hogy pedig az eránta kiadott

[1]) A napló végén a nyomdahibák között az van följegyezve, hogy ezen „ne" szónak ki kell maradni. Azonban, a latin forditásu országos napló előadása által is támogatva, a következők folytán méltán azt lehet vélni, hogy ezen „ne" szónak meg kell maradni.

királyi resolutiót mint kötelező végezést kellessen venni, csak azért is kétséget nem szenved, minthogy a linczi békekötésnek 4-ik feltétele szerint, a midőn az ország rendei meg nem egyesülhettek, ő felsége mint legfőbb itélő biró, a vallás dolgában az előforduló nehézségeket végképen elintézheti, és arra teljes hatalma is vagyon; következendőképen az ő felsége törvényszerző hatalma az ilyetén környülállásokban világos levén, hogy a fejedelem csak mint közbenjáró kivánt volna ezen dologba avatkozni, királyi méltóságával is összeférkeztetni nem lehetne, azért is a többször jelentett királyi resolutióhoz tovább is ragaszkodnak, és annak törvénybe való iktatását állandóul kivánják. Ő eminentiája nagyméltóságu ország primása elébbeni okaihoz még hozzáadta, hogy a római katholikus Status abban megállapodott, hogy a királyi resolutiónak azon szavakkal való inarticulatiójára, a mint kiadatott, épen reá nem állhat, azon állapotok eránt mindazonáltal, a melyeket meg kellene változtatni, különböző vélekedések fordulván elől, sokan a római katholikusok közül abban is megnyugodtak, hogy még most a királyi resolutiónak megvizsgálába azért is nem bocsátkozhatnak, mivel reménységek vagyon, hogy ő felsége az egyházi rend, és azokkal egy értelemben levő világi katholikusoknak instántiájára maga további akaratját kinyilatkoztatni fogja, és a katholikus deputátusok tudósitásából is azt lehet kihozni, hogy ő felsége mostani resolutiójához egészen ragaszkodni nem kiván. — Ezen kivül némelyek a királyi resolutióban azért is felakadtak, hogy olyas dolgokat foglal magában, a melyek az ország alkotmányát némi nemüképen illetik, és a katholika hitnek, és azzal összekapcsolt sarkalatos jusoknak valóságát homályba hozzák. Valamint pedig a sarkalatos törvényeket diaetalis tanácskozás alá húzni nem lehet, ugy az országnak hatalmában nincsen, hogy azoknak valamely részét a fejedelemnek végezése alá bocsássa: azért szükségesnek állitották, hogy azok a többiektől megkülönböztetvén, nyilván fentartassanak; de ez eránt az a nehézség adta elől magát, hogy ha az ország rendei a vallásbeli dolgoknak különböztetésébe bocsátkoznának, a kir. resolutiót pontonkint fel kellene venni, azt pedig reményleni sem lehetne, hogy az ország rendei csak abban is megegyezhetnének, melyek volnának nevezetesen a királyi resolutióban azon pontok, a melyek tulajdonságokra nézve olyanok, hogy az ország alkotmányának sérelme nélkül tanácsozás alá sem lehetne venni? Azonban az evangélikusok az eránt emlékezvén, hogy midőn a Mixta Deputátio által a vallás dolgában készitett munka az ország eleibe terjesztetett, abban mindnyájan megegyeztek, hogy ő felsége a vallás dolgának el-

intézésére kérettessen, a mely kivánságra minekutána a királyi resolutió kiadattatott, annak kötelező erejét továbbá kétségbe nem lehet hozni, annyival is inkább az ilyes esetben a fejedelmet illető törvényszerző hatalmat kérdésbe venni. Melyre való nézve, magokat a királyi resolutióban teljességgel megnyugtatván, annak semmi részétől el nem állanak, és törvénybe való iktatását tovább is kivánják, a mely kivánságban való egyesüléseket némely katholikusok is ezen alkalmatossággal kinyilatkoztatták. Mások ellenben ezt azon okbul is ellenzették, hogy csak ott vagyon az inarticulatiónak helye, a hol valamely dolog az országnak köz egyesülésével megállittatik, ha pedig valamely akadályok adják elől magokat, azokat egymás közt tartandó tanácskozással szükséges előbb megegyeztetni, és ezen okból némelyek azt javasolták, hogy felvevén a bécsi és linczi békességkötéseket, és a királyi resolutiót ezekkel összevetvén, ha olyanok találkoznának benne, a melyek az említett békességkötéseknek értelmével meg nem egyeznének, mind a két félnek akaratjával kihagyattassanak. M. personális ur, a különböző vélekedéseknek összeegyeztetése végett, kétféle módot adott elől. Elsőben: hogy azon okokbúl, melyeket M. ország főbirája már előre bocsátott, a vallás dolga ő felségének továbbá is bemutattasson, azzal a kéréssel, hogy mind azokat, a melyek akár a katholikusok akár pedig evangélikusok részéről későbben beadattattak volna, méltó tekintetbe venni, és a vallás dolgát végsőképen elintézni méltóztasson, hogy az után, a szerint törvénybe iktatni lehessen, vagy pedig másodszor: hogy mind a katholikusok, mind pedig az evangélikusok közül némelyek rendeltetnének, kik leginkább azon pontok eránt, a melyek legnagyobb nehézségek alá vannak vettetve, valamely egyesülésnek utját feltalálnák, hogy ily formán az ország rendjeinek csak nagyobb része is a vallás dolgában szerzendő törvényczikkelyre hajolhasson. Midőn már többnyire az ország rendjei megegyesültek abban, hogy a vallás dolga ismét ő felsége végezése alá bocsáttasson, ez eránt teendő végezésnek értelmérül ujabb kérdések támadtak; a katholikusok közül némelyek azt nyilván kitétetni kivánták: hogy ő felsége a katholika hitnek sérelme nélkül intézze el a vallás dolgát; de erre mások ismét addig reá állani nem akartak, mig meg nem határoztatik, hogy mibül állók legyenek a katholika hitnek sérelmei, melyek a vallás dolgábúl származhatnának. Nem különben az evangélikusok részéről is annak bejelentése sürgettetett, hogy némely katholikusok a királyi resolutiónak inarticulatiójában megegyeztek. Végezetre ezen szókkal állittatott meg a dolog :

Hogy mivel az egyházi rend, és alája irott katholikusok részé-

ről, a vallás dolgában kiadott királyi resolutió ellen, ő felségének instántia beadatott, legnagyobb része azon kivül a katholikusoknak magokat abban kinyilatkoztatták, hogy az említett resolutiónak, ugy a mint fekszik, inarticulátiójában meg nem egyezhetnek: Az evangélikusok pedig tett jelentések szerint, melynek benyujtását magoknak fen tartották, és némely római katholikusok a királyi resolutióhoz szorosan ragaszkodtak, és annak törvénybe való iktatását sürgették, következendőképen az egyesüléshez most is reménység nem lehet: Arra való nézve az egész dolognak mivolta a végre ő felsége eleibe terjesztetik, hogy ezen viszálkodásokat *végsőképen* kegyelmesen meghatározni méltóztasson; hogy aképen még ezen diaeta alatt a vallásnak dolga törvénybe iktattathasson."

Ezen ülésen nagy mértékben meglátszik azon hamis helyzet következménye, hogy az $179^{0}/_{1}$-ki országgyülés, az 1836-kival és a következőkkel ellentétben, de a korábbiakkal következetesen, mindjárt kezdetben elejtette a vallás ügyében törvényhozási szerepét, és csupán két vallási táborrá lőn. És ezen téren kétségtelenül törvényesen, sőt az országgyülés törvényhozási jogainak csonkítása nélkül is, fölterjeszthették ugyan, a linczi béke 4-ik föltételében levő eset hasonlatossága nyomán, a vallás ügyét a király érvényes bizalmi birósági elhatározása alá; hanem már maga ezen kivételes, és szabályos alkotmányos életbe nem való fölterjesztési mód is világos bizonyság, minő hamis helyzetben volt ez ügyben az $179^{0}/_{1}$-ki országgyülés.

Egyébiránt tiszteljük a gondviselést! Hogy az $179^{0}/_{1}$-ki 26-ik törvényczikk alkotásában ily kitünőleg nagy része volt a fejedelemnek, az uralkodó ház fejének: azt vonta maga után, hogy ha egykor, a körülmények változtával az ország törvénykönyvében levő többi czikk tekintélye megfogyatkozik is: ennek, mely nemcsak „magyar" törvény, hanem a bizalmi biróságra kért uralkodó ház fejének, és pedig mint alább látni fogjuk, kétszeri kiadással is még inkább megerősített ünnepélyes chartája, mind a két hitvallásu evangélikus alattvalói számára önkényt kinyilatkoztatott szent adománya, s mint némileg a magyarországi evangyéliomi vallás fejének is, egy részről a r. katholikusok és az evangélikusok, más részről pedig maga és az evangélikusok között kötött örök érvényü sérthetlen egyezménye, soha sem csonkulhat meg érvénye. *Ezen törvénynek épen ezen rendkivüli, nem-szabályos alkotmányos életi alkotásánál fogva még sokkal inkább nagy lett ereje; annyival inkább biztosítja ez a magyarországi evangélikusokat!*

LXVII.

December 9-kén o r s z á g o s v e g y e s ü l é s volt. A vallásügyi tegnapelőtti szerkezet hitelesitésénél ismét hosszas vita keletkezett.

A b i b o r n o k h e r c z e g-p r i m á s azt nyilatkoztatta ki, hogy ámbár a kedélyek nyugalma és az egyesség végett „e l t ü r n i l e h e t n e,“ hogy az evangélikusoknak a kir. válasz szerint teljes vallás-gyakorlati szabadság engedtessék, mennyiben ez a római kath. vallás elveivel összeütközésbe nem jő: azon pontok iránt azonban, melyek a r. kath. vallással világosan ellenkeznek, s melyeknek törvénybe iktatásába a római katholikusok vallásuk sérelme és veszélye nélkül meg nem egyezhetnek, ellenmondani, s ezen felszólalásnak világos emlékét hagyni szükséges. Ezen osztályba sorozza pedig, hogy a római kath. vallásról az evangyéliomi hitvallások valamelyikére szabad legyen áttérni, hogy az evangélikusok egyházi itélőszékeket állíthassanak fel, s azokon házassági ügyeiket saját elveik szerint itélhessék el, s végre hogy a vegyes házassági fiuk, ha az atya evangélikus, az anya római katholika, az evangyéliomi hitvallásban neveltessenek.

Ugyanazon véleményt nyilvánították a kalocsai érsek és egri püspök, hogy t. i. semmi pontnak törvénybe iktatásába sem egyeznek meg, melyek a római kath. hit elveivel ellenkeznek, s az olyan pontokat királyi elhatározás alá sem terjeszthetik.

Különösen panaszkodott a kalocsai érsek továbbá az ellen is, hogy a kir. válasz a római kath. vallásra is a „bevett“ kifejezést használja, és szükségesnek állította ezek iránt ellenmondást terjeszteni a király elé.

Splényi Ferencz báró váczi püspök megemlítvén, mily szükséges az ország boldogsága fentartására a kedélyek egyessége, ugy nyilatkozott, hogy az evangélikusok most olyanokat nyerhetnek meg jó móddal és köz egyetértéssel, miknek eddig sem a békekötések, sem törvények által nem tudtak birtokába jutni, s hogy azokat, miket eddig az egyházi rend és némely római katholikus ellenzésével birtak, most azoknak megegyezésével is alkotandó törvény által birhatják, csak az olyanok sürgetésétől álljanak el, miknek eddig sem voltak gyakorlatában, s melyek nélkül mind polgári, mind vallási teljes szabadságuk épségben megállhat, mikre nézve azonban a római katholikusok hitágazataik világos sérelme nélkül nem egyezkedhetnek. Ezek közé számlálta szónok az áttérés szabadságát a római katholika hitről valamelyik evangyéliomi hitre, mit a római katholikusok, mivel csak egy igaz üdvözitő hitet ismernek, a magok felekezetebelieknek meg nem

engedhetnek, az evangélikusok pedig, mivel azt tartják, hogy más keresztyén hitben is üdvözülhet az ember, nem akadhatnak fel azon, hogy a római katholikusok a magok felekezetebelieket e részben korlátolni akarják, — továbbá, hogy az evangélikusok egyházi székekkel birhassanak, melyeknek mivel sem a békekötések sem a törvények folytán ez előtt birtokában nem voltak, azokat vallás-szabadságuk sérelme nélkül ezentúl is nélkülözhetik, — harmadszor, hogy a római katholika hit „b e v e t t"-nek neveztessék, mely nevezet azonkivül, hogy az evangélikusok szabadságát sem nem segíti, sem nem öregbiti, a római katholika hitnek, mely az ország törvényes alkotmányának szerzésével együtt vette e hazában eredetét, felette sérelmes; — végre hogy a vegyes házasságban az evangélikus atyának fia apja vallásában növeltethessék, mit ugyanazon okból, a melyért az áttérést, kötelesek a római katholikusok ellenzeni. Ellenzésének ezen négy pontra szorításával kérte szónok az evangélikusokat, hogy ezeknek sürgetésétől, melyek nélkül ugy is teljes mértékü valóságos vallás-szabadsággal birhatnak, álljanak el, s ezen esetre ajánlotta, hogy mindazon szabadságban és engedményben, melyekkel eddig akár a békekötések akár törvények folytán az egyházi rend és némely r. katholikus ellenmondása mellett birtak, most köz megegyezéssel alkotandó törvény által meg fognak erősíttetni, melynek folytán az evangélikusok tetszésök szerint szabadon építhessenek templomokat, állíthassanak iskolákat, a hova tetszik hivhassanak lelkészeket, s vallásukat minden legkisebb akadály nélkül szabadon gyakorolhassák. Sőt az egyházi rend abban is megegyez, hogy a római kath. lelkészeknek eddig fizetni szokott pap- és ágybértől is fölmentessenek az evangélikusok. Szóval, ama négy ponton kivül, minden szabadsággal és engedménynyel, melyek a királyi válaszban az evangélikusok kivánsága szerint vannak, és megelégedésökre szolgálnak, köz megegyezéssel alkotandó törvény mellett szabadon és állandóan élhetnek. Továbbá is kérte szónok az evangélikusokat, hogy a köz haza sorsát szivökre vevén, ezen atyafiságos szerettel és felebaráti tiszta indulattal ajánlott egyességet fogadják el, s örökre eltemetvén minden visszavonás és meghasonlás kútfejét, a bonthatlan egyesség és kedélyek nyugalmának helyreállítását ne akadályozzák.

Zichy Károly gróf országbiró is óhajtván a fenforgó kérdéseknek köz egyetértés általi elintézését, a római katholika hitről az evangélikusokhoz való áttérés iránt ugy vélekedett, hogy talán mind a két fél megelégedésére ugy lehetne a dolgot elintézni, ha a törvénybe csak az tétetnék, hogy az áttérést sem börtön-, sem más polgári büntetés nem

érheti. Az egyházi székek iránt pedig azon értelemben van, hogy talán az egész országra jó volna, ha a házassági ügyek itélése az egyházi rend birósága alól kivétetnék, s mivel ezen ügyben a római katholikusok részéről mostanában hirtelen végkép intézkedni nem lehet, az evangélikusok reá állhatnak, hogy ezen ügyek legalább az ő részökről, addig is míg a római katholikusok részéről is hasonlóan lehet intézkedni, a polgári törvényszékekhez tétessenek át. Mi pedig a vegyes házassági gyermekeket illeti, mivel a kir. válasz a római katholikusoknak kedvezményt nyujt, rendelvén, hogy a római kath. atyának mindkét nemü gyermekei atyjok vallását kövessék, ebben megnyughatnak; s nem kételkedik, hogy az evangélikusok sem fogják a római kath. vallásra alkalmazott „b e v e t t" kifejezés kihagyását ellenzeni.

Ürményi József személynök az eddig kijelentett véleményeket megfontolván, a czélba vett egyesülés megközelítése végett, a kérdéses pontok iránt következő kiegyenlítési módokat ajánlott: Hogy a r. kath. vallásróli áttérés általában ugyan ne mondassék büntetés alá esőnek, hogy azonban egyszersmind a vakmerő áttérés is, melytől a a polgári társaságra is különféle veszély következhetnék, meggátoltassék, valamely foganatos intézkedések történjenek, melyek a vallássali vakmerő játékot sikeresen akadályozhassák. Hogy az evangélikusok házassági ügyei addig is, míg a római katholikusokra nézve is szükségesnek tartott uj intézkedés megtörténhetik, az országbiró véleménye szerint a polgári törvényszékek által itéltessenek. Megemlítette szónok, hogy a mult században más ügyek is tartoztak még a szent székek birósága elé, melyek azonban a törvények tanúsága szerint, a polgári törvényszékekhez tétettek át; következőleg az evangélikusok házassági ügyeit is, a római kath. vallás jogsérelme nélkül, át lehet a polgári törvényszékekhez tenni. A vegyes házassági gyermekekre nézve azt vélte szónok, hogy a kir. válaszban levő kedvezményen felül, szabad legyen a vegyes házassági feleknek az egybekelés alkalmával, a római kath. vallás előnyére magokat lekötelezni.

De az evangélikusok s némely római katholikus a kir. előterjesztések ezen 14-ik pontja iránt a tegnapi határozathoz annyival inkább ragaszkodtak, mivel a kalocsai érsek és egri püspök ismételve tiltakozván a kir. válasz beczikkelyezése ellen, kijelentették, hogy a váczi püspök nyilatkozatával ellenkező értelemben vannak; az evangélikusok tehát kiemelték, hogy az egyházi rend sincs egyenlő véleményben, s a világi római katholikusok sem ragaszkodnak mindnyájan az egyházi rendhez.

A v á c z i p ü s p ö k kijelentette, hogy az előbb előadott egyes-

séget csak azon esetre érti és szorítja, ha az evangélikusok azon atyafiságos föltételekre állanak.

A megyei követekből is többen azt nyilvánitották, hogy őket útasításaik csak a békekötésekben foglalt szabadság és engedmények visszaszerzésére kötelezik, valami azokon felül és kivül adatik a kir. válasz által, azoknak törvénybe iktatásában meg nem egyezhetnek, s mivel az ügy kimenetele kétséges, atyafiságos egyezményt javaslottak, s némelyek országos vegyes bizottmányt is kivántak egyeztetés végett kineveztetni.

Az evangélikusok s némely r. katholikus azonban végképen állhatatosan ragaszkodván nyilatkozataikhoz, a mult ülési határozat, mely már akkor is felolvastatott és megállapíttatott, csakugyan megmaradt.

„Ezen alkalmatossággal, ezzel végzi az országos magyar napló ezen tárgyalás előadását, közben szólott M. **Bacsinszky András** ó-katholikus (g. e.) munkácsi püspök úr is, hogy tudniillik, mind azokban, a mik a katholika hitnek ágazatit sértenék, meg nem egyezhetne, a mit azonban a fejedelem a különböző értelmek eránt végezend, azok ellen törekedni nem fog."

LXVIII.

Az evangélikusok felirata, melyet dec. 12-ről azon felirat ellenében intéztek a királyhoz, melyet a római katholikusok nov. 30-ról nyujtottak be a fejedelemnek a november 7-ki vallásügyi királyi válasz ellen. — Átadatott ezen felirat dec. 16-kán. (Forditás.)

„Császári királyi és apostoli felség, legkegyelmesebb urunk!

Meg fogja nekünk felséged atyai kegyessége engedni, hogy midőn felséged legmagasabb kijelentése által megismert, a papság és ahhoz szorosabban ragaszkodó polgártársaink része által pedig még ellenzett vallási jogainkat és szabadságunkat ügyünk legméltányosabb és legjobb birája előtt védjük, s azoknak hatályos pártfogását felségedtől, kegyelmességében és igazság-szeretetében fektetett erős bizalommal, alázatosan, könyörgésekkel kérjük, a vallás ügye tárgyalásának ezen országgyülésen egész menetét röviden legmagasabb figyelme alá terjesszük.

Midőn a dicsőséges emlékü felséges II-ik József császár és király a folyó évi január 28-ki leiratában, mely által az ország régi közigazgatási módját helyreállította, a kölcsönös keresztyéni türelem iránt kiadott parancsát, az ő szelídségének ezen örökös emlékét, me-

lyet mi és utódaink soha sem fogunk lelkünk benső hálaérzete nélkül említeni, tovább is érvényében maradandónak nyilvánitotta: öt vagy hat megye kivételével, polgártársainknak az érintett leirat folytán kelt felirataikban azon csaknem egyhangulag kifejezett nyilatkozatuk, miszerint a keresztyéni türelmi parancs nem azért nem tetszik, mintha a polgártársaiknak visszaadott vallás-szabadsági részt irigy szemmel néznék, hanem mivel még nem adatott mindaz vissza, mihez a kölcsönös kötések folytán jogunk volt, nem csekély örömet gerjesztett bennünk.

Reménylettük, hogy az ő felsége által oly szerencsésen vetett magból, a vallás Magyarországban is életerőt nyert, s polgártársaink immár kölcsönös szeretetre és jó indulatra lesznek buzdítva.

Növekedett ezen remény, midőn csaknem egyetemes megegyezéssel, és pedig az oly megyékben is, melyekben a mi feleink csekély számmal vannak, avagy épen teljesen hiányoznak, mint például Sclavoniában Verőcze megyében, az országgyülésre küldött követeknek azon megbizást hallottuk adva lenni, hogy a vallás ügyét, ellen nem állván a később alkotott törvények, rendeletek és explanátiók, a bécsi és linczi békekötések, s az 1608-ki és 1647-ki egyezményi törvények állapotára igyekezzenek visszahelyezni.

Ezen általános elvet, ha a papságot, és ezt sem egészen, s az ahhoz szitó túlheves buzgóságu kevés római kath. polgártársunkat kivesszük, egyhangulag elfogadva lenni, az ezen országgyülésen történtek, nevezetesen mind a tiszai és dunai kerületek, mind az országos vegyes bizottmány javaslatai, melyeket a folyó évi septemberben felségedhez intézett emlékiratunkhoz A. B. C. D. E. alatt mellékeltünk, s melyeket rövidség végett ezen betük alatt most is ide csatolunk [1]), és maga a felségedhez sept. 5-ről intézett országos felirat, s az azzal együtt fölterjesztett hitlevél-javaslat, minden kétségen kivülivé teszik.

De mivel a javaslat részletei iránt, a papság s az ahhoz szitók által gerjesztett kérdések felett, hosszas vita nélkül egyességet reményleni nem lehetett, nehogy az idő, s ez által a koronázás és hitlevél halasztassék, s a további vita közben a kedélyek ingereltessenek, az ügy a linczi békekötés 4-ik pontja értelmében, azokra nézve, melyek iránt a felek meg nem egyeztek, az (országos) napló tanúsága szerint következő szavakkal terjesztetett felséged elhatározása alá: „Melyekre nézve (a rendek) utóljára abban állapodtak meg (ezek a napló szavai, lásd az

---

[1]) Ezen öt melléklet a következő: Az evangélikusok javaslata a tiszai kerületek ülésében; a római katholikusok javaslata ugyanott; a tiszai kerületek vallásügyi törvényjavaslata; s ugyanaz a dunai kerületek és az országos vegyes bizottmány részéről, melyeket már fölebb láttunk.

LIII-ik fejezetben), hogy mind a kerületeknek ezen dologban készített munkájok, mind pedig a Mixta Deputatiónak azon munkákból kidolgozott czikkelye ő felsége eleiben terjesztessenek, és ő felsége által a Bécsben és Linczben kötött békességek értelméhez képest „elintéztessenek;“ szabad levén ezek mellett ugy a catholicusoknak, valamint az evangélicusoknak a magok hasznára czélozó okaikat ő felsége eleiben bocsátani.“

Mely határozat következtében benyujtottuk felségednek már említett legalázatosabb emlékiratunkat, melyben az ügyet, mely felett köztünk és polgártársaink között vita folyt, a legjobb hiszemmel felséged bizalmi birósága (arbitratui) alá terjesztettnek vallottuk; s nem kételkedhetünk, hogy ugyan azt tette az ország primása és bibornok is a római katholikusok részéről felségednek benyujtott észrevételeiben.

Mindezekről felséged magának részletes jelentést tétetni kegyelmesen megparancsolta, s ekkép mind a két felet kihallgatva, a mint azt (ezek felséged kegyelmes válaszának szavai) a tárgy fontossága, s a magyar nemzetben ez által leginkább eszközölhető örök egyetértés, és mit egyedül annak folytán lehet reményleni, az ország boldogsága kivánta, érett megfontolás alá venni, s ez ügyben kir. válaszát kiadni, s ennek czikkekbe szerkesztve, köz törvény által örökre megerősítését akarni, a f. évi nov. 9-ről kelt kegyelmes kir. előterjesztményeinek 14-ik pontja szerint kegyesen kinyilatkoztatni méltóztatott.

S miután felséged igazságossága, szeretete és jósága ezen kitünő bizonyitékáért, a még hátralevőket felséged ezen a törvényekben alapult, s felséged által vallásunk elveinek menten hagyásával kiadott válasza szellemének megfelelő kegyelmes gondviselésére és az időre hagyván, legalázatosabban köszönetet mondtunk, s felséged kegyelmes válaszában megnyugodtunk, annyival inkább minden további vita-okot megszüntnek kellett hinnünk:

a) Mert a kegyelmes előterjesztések s ezen legkegyelmesebb válasz kihirdetése alkalmával, felséged kegyelmes akarata, a kalocsai érsek és hozzá szító néhány hevesebb buzgóságu pap, s némely más r. katholikus kivételével, egyhangu örvendező felkiáltással fogadtatott.

b) Mert az ország rendei f. é. nov. 14-ki feliratában [1]), mely felséged f. é. sept. 21-kén kiadott kegyelmes leirata folytán kelt, azon

[1]) Lásd a LXII-ik fejezetet.

pontnál, mely a vallási kérdésről szól, minden kifogás nélkül van a kir. válasz közbejövése említve.

c) Mert az országos vegyes bizottmány is, F. betü alatt mellékelt [1]) jegyzőkönyve szerint, ámbár a papság már itt felséged biróságának elháritási szándokát jelengetni kezdte, a vallás ügyét egyedül csak a beczikkelyezéstől vélte függőnek.

Nehogy azonban mindenképen biztosítva lehessünk, a papság hatalma, tekintélye és befolyása hazánk ügyeiben, teljesen kieszközölték.

Először ugyan is azokat, kik országgyülési joggal birnak, részenkint magához édesgetvén, azok előtt, kiknek lelkiösmeretében könnyen lehetett kétségeket támasztani, felséged kegyelmes válaszából (mintha felséged ámbár r. katholikus fejedelem, a méltányossághoz képest, s mennyire a más vallást követők elnyomása nélkül történhetik, a római kath. vallás fentartásáról nem gondoskodnék eléggé) azon vallásra közel veszélyt festve le élénken, másokra más okok által hatva, oda vitte a dolgot, hogy saját és más aláirt római katholikusok nevében bizonyos, felséged kegyelmes válaszával ellenkező irat terjesztetett elő az ő kebelökből megbizott küldöttség által felségednek.

Azután, midőn az aláirók nem foglalták magokban a karok és rendek oly nagy részét, mint kivánták, oda irányozták a dolgot a hasonló módon magokhoz édesgetett országgyülési tagok által, hogy ámbár magoknak a r. katholikusoknak nagyobb része (potior pars) ragaszkodik is a kegyelmes kir. válasz szavaihoz némelyekben, az nyilatkoztassék ki, hogy általában azonban a római katholikusok legnagyobb része (maximam partem) felséged kegyelmes válaszának a mint van, beczikkelyezésében meg nem egyezhet, s jelentessék ki, hogy ezen kérdések elhatározása felségednek nem kegyelmes itélete, hanem csak közbenjárása alá volt terjesztve.

Melyek a mint előre voltak készítve, a folyó évi és hó 7-kén tartott ülésben megtörténvén, ezen tárgyalási módja az ország köz ügyeinek a derék (cordatorum) római kath. hazafiak helytelenitését idézte elő, melyet nyiltan is tanusitottak. Mi pedig megelégeljük, hogy az ügy egész menetét fiui bizalommal felséged figyelme elé terjesztettük.

Mi a tárgyat közelebbről illeti, szokatlanok levén, különösen, midőn komoly fejedelemmel van dolgunk, bárminő hiú magyarázattal jobban bebonyolítani az ügyeket, nem ismerhettük el, hogy a tárgy

---

[1]) Lásd a LXV-ik fejezetet.

csak felséged egyszerü közbenjárása alá volt terjesztve, mi a fejedelmi tekintélyhez az egyenlő alattvalók és polgárok közötti kérdésben nem is illett volna, hanem azt állitottuk, hogy magában a feliratban idézett linczi békekötés 4-ik pontja értelmében, miután az ügyet barátságos egyetértéssel befejezni nem lehetett, felséged elintéző határozása alá terjesztetett az, s ezen jog a tárgy természeténél fogva is megilleti felségedet, és felséged kegyelmes válaszához ragaszkodva, nyilatkozatunkat irásban is ajánlottuk benyujtani.

És ámbár néhány kevés hevesebb kedélyü római katholikus polgártársunk azt állitotta, hogy olyanok is vannak a kegyelmes válaszban, melyek az alkotmánynyal ellentétben állván, soha sem lehettek volna királyi elhatározás alá terjeszthetők; mások azonban, szintén r. kath. polgártársaink, igazságos lelköknél fogva azt felelték, hogy az olyanokat, melyek az alkotmánynyal ellentétesek volnának, királyi közbenjárás alá sem lehetett volna terjeszteni, következőleg maga ezen tény által, hogy felségednek az ország által felterjesztettek, országosan meg lőn ismerve, ~~hogy azoknak az evangélikusok javára elhatározását az alkotmánynyal ellenkezőnek nem lehet mondani.~~

Ezután nem kevesen mind az országzászlósokból, főrendekből és az utasitásaikra hivatkozó megyei követekből a mi véleményünk mellett nyilatkozván, végre abban lőn megállapodás, hogy a papság, s a felségedhez intézett, általok aláirt emlékiratukhoz ragaszkodó r. katholikusok, s a többi római katholikusok nagy része felséged kegyelmes válaszának, a mint van, beczikkelyezésében megegyezni nem akarván, más részről az evangélikusok mindnyájan, a karok és rendek feliratához csatolandó nyilatkozatuk értelmében, a többi római katholikusokkal együtt, felségednek, ~~mint a linczi békekötés 4-ik pontja értelmében a felek kölcsönös megegyezése által meghatározott bizalmi birónak itéletéhez ragaszkodván~~, s annak beczikkelyezését kivánván, a tárgy egész menete terjesztessék fel felségednek, ~~hogy azt végkép intézze el,~~ s azután az még ezen országgyülés törvényczikkei közé iktattassék.

Ezen határozat következtében a legközelebbi dec. 9-kén tartott ülésben, a G. alatt ide mellékelt nyilatkozatunkat [1]) beadtuk, melyben:

1-ör Nemcsak azt mutattuk meg az irományokból, s magából a naplóból, és minden az országgyülésen jelenlevő köztudomására hivatkozva, hogy a vallás ügyében fenforgott kérdések, miután barátságos

[1]) Minthogy az ezen csatolványból levő okok a jelen feliratban szintén fejtegetve vannak, az ismétlések kikerülése végett nem közöljük azt is külön.

8

egyezkedés által el nem voltak intézhetők, egyhangu egyességgel felséged legmagasabb bizalmi birósága alá voltak terjesztve, hanem azt is:

2-or. Hogy a tárgy és a kölcsönös kötések természete szerint, az egyenlő alattvalók és polgárok közötti kérdésekben, birói itéletre van szükség, s e tekintetben a linczi békekötés 4-ik pontja világos szavakkal felségedet bizza meg, következőleg:

3-or. A mi szabadságunk pártolását, sértett jogaink visszaállitását a legmagasabb és legméltányosabb felségi jogok gyakorlatához tartozónak megmutattuk.

De mielőtt ezen nyilatkozat felolvastatott volna, tetszett némelyeknek ismét megkisérteni ezen ügynek a felek közötti barátságos kiegyenlitését, ugy azonban, hogy előzetesen azon három ponthoz, melyekben, midőn ezen ügy elhatározása felségedre bizatott, a különbség köztünk és római katholikus polgártársaink között állott, nevezetesen az áttéréshez a római kath. vallásról valamelyik evangyéliomi vallásra, a vegyes házassági gyermekek neveléséhez, s az evangélikusok házassági ügyeinek saját egyházi székeikhez utasitásához, még azok is, kik a papságban mérséklettebbeknek látszottak, a mint kinek-kinek gondolkodási módja vagy szelídségi mértéke engedte, majd több, majd kevesebb pontot kivántak még adni, melyek mint mondták, a római kath. vallás elveivel összeférhetlenek; azok pedig, kik aláirták, a már felséged elé terjesztett kifogásokhoz nyilatkoztak ragaszkodni.

Minek folytán mi, ámbár semmit sem szeretnénk jobban a békénél és egyetértésnél, inkább visszavonultunk a boldog siker semmi alapos reményével nem biró barátságos egyezkedés kisérletétől, semhogy a további vitában a kedélyek még nagyobb ingerültségére nyujtsunk alkalmat, s a felséged válaszában megnyugvó római katholikusokkal együtt felséged kegyelmes válaszához tovább is szilárdul ragaszkodni nyilatkoztunk.

Mert felségednek a kihirdetéskor oly nagy tetszéssel fogadott kegyelmes válasza, mely az országgyülés által kinyomatott, s több Magyarországban élő nyelvre is lefordittatott, az egész országban, sőt csaknem egész Europában nyilvános bizonyitékot nyujtván ama kitünő, és minden előitélettől ment igazság-szeretetéről s az emberiség jogai iránti tiszteletéről, melyekkel felséged tündöklik, sem a királyi méltósággal nem véltük összeférhetőnek, hogy a legmagasabb kijelentés által már egyszer elhatározott tárgyat vitának és különféle válságnak tegyük ki, sem ahhoz nem éreztünk magunkban jogot, hogy azoktól, melyeket felséged mint maga a linczi békekötés által rendelt

legjobb biró, a békekötések s az 1608-ki és 1647-ki egyezményi törvények értelme szerint a mindkét hitvallásu evangélikusokat illetőknek nyilatkoztatott, elálljunk, s tettünkkel polgártársainknak kegyelmesen és igazságosan megismert jogait megcsonkitsuk.

Mivel azonban néhány polgártársunk a már följebb G. betü alatt legalázatosabban mellékelt nyilatkozatunk felolvasása folytán attól félvén, hogy uj viták kezdésére fog az alkalmat nyujtani, azt nekünk azon kijelentéssel kivánták visszadatni, hogy egyenesen felségedhez terjesszük azt legalázatosabb emlékiratunkkal, mi annál inkább engedtünk ezen kivánságnak, minél őszintébb igyekezetünk, hogy minden alkalmat kikerüljünk, mely vetélkedésre adhatna alkalmat.

A tárgy menetének, mely ezen országgyülés alatt a királyi herczeg Magyarország nádora, mint egyik párthoz sem szító legjobb tanú előtt folyt le, ezen egyszerü előadását egyedül azon legalázatosabb, de felséged méltányossága és kegyelmessége iránti szilárd bizalomban alapuló kéréssel terjesztjük felséged trónja elé, méltóztassék kegyesen gondoskodni, hogy kegyelmes válasza a kegyelmes kir. előterjesztmények 14-ik pontjához képest érvénynyel és tekintélylyel birjon.

Követeli ezt 1-ör maga a királyi méltóság, s felséged személyének becsülete, mely a válasznak a papság kivánságához képest egyszerü közbenjárási tervvé vagy javaslattá szállitásával, mindenesetre komolyan megsértetnék, s továbbá a trón fénye, melyet felséged a lelkiösmereti szabadság helyreállítása, s előitéletektől ment lelkével az emberiségi jogok visszaállitása, és az egyoldalu rendelkezések megszüntetése által, egész Európa szeme előtt magasabbra emelt. Mely felségednek, mint a reá bizott népek atyjának szeliden működő jótékony működését örvendve csodálja.

Ajánlják 2-or a nemzet több mint fele részének könyörgései, mely felséged kegyelmes válasza által biztositva, s tulajdon és az emberiség jogainak ezen kegyelmes és önkénytes megismerése által életet és erőt nyerve, örvendezve emeli kezét az ég felé felséged hosszu életéért és boldog országlásáért, az örök hála leghűbb adójával életet és vért ajánlván felségednek és fenséges családjának.

Kivánja 3-or. A világos többség. Bizonyos ugyanis, s magából a kölcsönös egyességek természetéből foly, hogy a római kath. és evangélikus rendeket a vallás ügyében egy erkölcsi testnek nem lehet tekinteni, hanem két egyezkedő és alkudozó félnek; annálfogva ezen szempontból egyenlő két résznek kell őket nézni. Mivel pedig az evangélikusok, az egyik fél, mindnyájan, a római kath. rendekből pedig nem kevesen, a megyék által adott utasitások szerint is felséged ké-

gyelmes ítéletéhez, mit első helyen kellett volna említenünk, ragaszkodnak, ha a már érintett feliratokban kinyilatkoztatott közönséges nemzeti érzelem elhallgattatnék is, kétségtelen, hogy a többség, ellen nem állván a papságnak polgártársaink kedélyeinek tőlünk elvonására irányzott mindennapi törekvései, mostanig a mi ügyünk igazsága mellett van.

Továbbá bizonyosan nem szeretjük ugyan felségednek folytonosan a reá bizott népek boldogítására fordított idejét elfoglalni, engedje meg azonban felséged, hogy a felséged által kegyesen és igazságosan megismert jogaink ellen a papság és a többi aláirók által emelt ellenvetésekre legalázatosabb észrevételeinket következőleg sorolhassuk elő.

— Bevezetésökben azt mondják: hogy felséged oly eszközöket javasol, melyekhez a hazai törvények mellett, a constitutonalis r. kath. vallás jogai épségben maradásával, lelkiösmeretök szerint semmi esetre sem járulhatnak, ámbár semmit sem óhajtanak annyira, mint hogy felséged tanácsát követhessék. S magok a beczikkelyezett bécsi és linczi békekötések világos értelmén s czélján túl és kivül is vannak azok, melyeket felséged örök alapul méltóztatott fölvenni. —

Felséged kegyelmes válasza azonban bizalmi birói itélet (Judicis Arbitri, et compromissionalis sententia est), melyet tanácsnak nevezni a királyi méltóság és becsület épségben tartásával nem lehet.

Ha a püspökök, kik az eretnekek üldözésére, kikhez bizonyosan minket is számitanak, ünnepélyes esküvel vannak kötelezve, lelkiösmeretök szerint a békéhez s jogaink megismeréséhez, melyek hogy minket magok az emberiségi jogok, s a nyilvános kötések szentsége szerint megilletnek, felséged kegyelmesen megismerte, nem járulhatnak, a mi feladatunk ellenök kir. pártfogást kérni, s felséged előtt alázatosan könyörögni, hogy azokat, kik ezen üldözési esküt, mely Magyarország politikai rendszerével, hol több bevett vallásnak kell békében élvezni jogaikat, össze nem fér, letették, a maga utján attól feloldoztatni, azokat pedig, kik ezentúl fognak püspöki hivatalra emeltetni, ezen záradék kihagyásával, a különböző vallásu polgárok biztosságával megférő esküvel kötelezteni méltóztassék. Elháríttatván ekkép a fő akadály, a vallás vissza fogja nyerni eredeti erejét, szeretetét s irántunki részvétét, kiket annak szolgái hibában tévedezni véltek. És inkább gyarapodni fog, mint a perpatvar és a gyöngébbek elnyomásának magvát elhinteni. S akkor azon világi polgártársaink is, kik most

még nem oly testvéri szeretettel tekintenek minket, mint mi óhajtanók, a püspökök példája nyomán kölcsönös szeretetünkhöz fognak hajolni.

Ha vajjon a római kath. vallás jogaival ellenkező, s a többször idézett békekötések értelmén és czélján túl és kivül, valamit méltóztatott-e nekünk felséged adni? a kegyelmes válasz részletes elemzésénél ki fog tünni.

Azon kifejezés azonban: „constitutionalis vallás," mely minden nép törvényeiben ismeretlen, s ezen országgyülésen találtatott fel először jogaink kijátszására, nem bir határozott értelemmel.

Mert ha minden vallás, mely az ország törvényei által (pragmaticis constitutionibus) állapíttatott meg: constitutionalis, ugy mind a két hitvallásu evangélikusokat is megilleti ezen névvel a feldiszités.

Ha pedig az alkotmánynyal egykoru vallását jelenti az országnak, akkor nálunk a pogány vallás az alkotmányi, mert a szent István idejében folytatott vallás már a vezérek alatt meg volt a kormányzás megalapitásakor a történelem bizonyitása szerint. A görög vagy latin szertartásu keresztyén vallás váltotta-e fel a pogányt? a történelmi irók vitatása alá hagyjuk. Annyi bizonyos, hogy azon katholika, vagy is a mi mindegy, azon egyetemes keresztyén egyházi hit elveiben, melyet sz. István 1-ső könyve 1-ső fej. 4-ik §-ában oly világosan előad, mind a g egyesültek, mind a g. nem egyesültek, mind a két hitvallásu evangélikusok teljesen megegyeznek a római katholikusokkal. Minél fogva, miután a keresztség egysége által (mellőzve az elmés hittudorok vitáit) minden keresztyén mintegy egy testet alkotunk, miért nem nyilváníttatik a király és ország által minden javadalom, mely bárminő czimen a polgárokat illeti, tulajdon az ország első alapitói szerint, minden polgárra nézve különbség nélkül közösnek? mi ugyan át nem láthatjuk [1]).

[1]) István emlitett törvénye Athanásiusra hivatkozva szól a „katholika" (nem használva e szót: „római") hitről. Álljon itt e tárgyban a következő idézet: „Mi a katholika hit? kérdi a főcolonellus (az 1674-ben nápolyi gályákra kisért magyar evangélikus lelkészektől). Melyre felele Lányi György (korponai ágostai hitvallásu tanitó), mi tudjuk azt az Athanásius Symbolumából mi a közönséges hit: Mert az egy istent háromságban, a háromságot egy istenségben hisszük, és tiszteljük, ki atya, fiu és szent lélek. Hisszük a Krisztus Jézust egyetlen egy idvezitőnek és közbenjárónak lenni, a ki született a boldogságos szüz Máriától, megfeszittetett, meghalt, feltámadott, az égbe felment, és onnan eljön itélni eleveneket és holtakat. Ezt pedig sziveśen hiszszük és valljuk az anyaszentegyház tudománya szerint.

Ha végre azon vallás nevezhető alkotmányinak, mely az ország politikai alkotmányával leginkább összeillik, akkor minden keresztyén vallás joggal és méltán használhatja ezen nevet. Mert valamint az erkölcs-tan, mely, ha némely magán zavargó azt bemocskoló hasztalan különböztetéseit nem számitjuk, mindenikben ugyanaz: ugy Europa is, mely a monarchiákat, s a mérséklett és köztársasági kormányokat minden keresztyén vallással valósággal összeférni tettleg tanusitja, bizonyság, hogy minden vallás minden polgári kormány-formával és alkotmánynyal megállhat. S e tekintetben a két hitvallásu evangélikusok vallása, mely az ország törvényes fejedelmén kivül, melynek alá van rendelve, semmi más világi vagy egyházi főt nem ismer, egyiknek sem enged.

— A kegyelmes válasz 1-ső pontja ellen azt mondják, hogy az a linczi békekötésen túl, a vallásnak most nemcsak szabad gyakorlatot, hanem annak használatot is enged; s hogy a bécsi béke záradékát „a r. kath. vallás jogsérelme nélkül" kihagyja. —

A szabad használat és gyakorlat kifejezés a linczi békekötés 2-ik pontjában, a földmüvelőkre is kiterjesztve, világosan meg van. Ugyan ezen kifejezés látható a bécsi békekötésben az 1-ső pontra, s az 1608-ki 1-ső czikkben is. Méltányosabb jogon mondhatnók mi, hogy a véghelyek (confiniorum) említése kimaradt, de nem szavait, hanem szellemét tekintve ezen kegyelmes válasznak, legbensőbben meg vagyunk győződve, hogy felséged kegyelmes válaszának azon általános kifejezése alatt: „és senki bárminő rendü és sorsu legyen is," mind a véghelyek lakosai, mind minden más bárminő osztályu lakosa az országnak benfoglaltatnak.

Nem kivánunk ugyan mi legkisebb jogsérelmet sem okozni a r. kath. vallásnak. Maradjon épségben a r. katholikusok lelkiösmereti szabadsága, annak tetszésök szerinti szerinti gyakorlása, a püspökök és szent székek tekintélye, minő azokat azon vallás emberei irányában illetheti, bántatlanok maradjanak a templomok, és sértetlenek végre mindazok, melyeket mások jogsérelme nélkül birhatnak: de az evangélikusok vallás-gyakorlatának korlátlan szabadsága, mely ugyanazon szavakkal van kifejezve, melyekkel az akkor (Betlen Gábor) erdélyi fejedelemnek engedett megyékben az 1622-ki 29-ik t. czikk által a r.

---

1 Tudjuk hát mi a katholika hit és valósággal katholikusok is vagyunk, — de nem római katholikusok, hanem apostolico-katholikusok. — Kősziklán épült ház ostroma. Forditotta 1738-ban Bod Péter.

katholikusoké szabaddá tétetett [1]), miután a lelkiösmeret szabadsága s azon vallásnak követése, melyet mindenki legigazabbnak vél, csakhogy annak elvei a polgári társaságot fel ne forgassák, minden más egyenlő embert természet szerint megillet, a r. kath. vallás jogsérelmei közé nem számitható.

S ámbár, hogy ama záradék jó szándokkal lőn beiktatva, s nem lehetett más értelme, mint a mi fölebb előadatott, Mátyás főherczeg 1606-ban sept. 23-kán kelt magyarázó diplomája, melyet itt H. betü alatt [2]) mellékelünk, tanusitja: nehogy azonban ezen szükségtelen kifejezéssel perpatvarra szolgáltassék alkalom, midőn 1608-ban az ország rendei a bécsi czikkeket tárgyalás alá vették (az 1608-ki királyi megerősitő diploma czikke 3-ik §-ának szavai), s megfontolták és bizonyos örökké tartandó rendszerbe szerkesztették, ezen záradék az 1608-ki k. e. 1-ső t. czikk tanúsága szerint kimaradt, s többé sem a törvényekben, sem a linczi békekötésben nem ismételtetett, minél fogva, hogy felséged e részben is kétségtelenül azon békekötések és az 1608-ki és 1647-ki egyezményi törvények nyomait követte, melyeket az országlakosok is alapul véltek felveendőknek, kétségtelen.

— A 2-ikra azt adják elő, hogy a földesurak jogain csorba van ütve, midőn ők az evangélikusok egyházai, stb számára, a bécsi és linczi békekötéseken túl, belső telket adni köteleztetnek. Növekedik pedig a r. kath. vallás jogsérelme a magános és nyilvános vallás-gyakorlat közötti különbség megszüntetésével, melyet az 1647-ki 9-ik t. czikkben megvoltnak állitanak. Egyébiránt az adózó nép fentartása iránt nem vélnek kellő gondoskodást téve, midőn a templomok javitása és épitése, s az iskolamesterek beállítása azon helyeken, hol az evangélikusok valósággal a vallásgyakorlat használatában vannak, a nép szabadságára hagyatik; azon esetekre pedig, midőn vegyes küldöttség szükséges, semmi utasitás sem adatik. —

A mi az elsőt illeti. Azon összeköttetés természete, mely a jobbágy és földesur között van, követeli. hogy a vallás elvei szerinti illendő ünnepélyes isteni tiszteletre, s az iskolára, melyben a jobbágyok

---

[1]) Szintugy a Rákóczi György erdélyi fejedelemnek engedett megyékben az 1647-ki 20-ik t. czikk által.

[2]) Tartalma mind itt, mind alább ismételtetvén, a szöveg egész terjedelmében közlése szükségtelen.

fiai, kik egykor a földesuraságnak fognak hasznot hajtani, tanittatnak, önkényt adjanak a földesuraságok helyet. Megismerték ezt mind a dunai, mind a tiszai kerületek, valamint az országos vegyes bizottmány is C. D. E. alatt, ugy hogy e részben is ellenvetést tenni arra mutat, hogy mindent felakarnak forgatni, még azokat is, mikben a felek egyértelmüleg megegyeztek.

De ez, a felek ezen kölcsönös egyessége, miután az evangélikusok az 1647 óta elfoglalt templomok visszakövetelésétől, a közbéke kedvéért, önkényt, csakhogy jogaiknak más kellő biztositását megnyerhessék, lemondanak, az 1647-ki 10-ik egyezményi t. czikkben s magában a dolog természetében gyökerezik.

A másodikat a mi illeti, mindenki tudja, hogy semmi törvény sem szól a magán és nyilvános vallás-gyakorlat közötti különbségről, sőt a bevett vallás eszméjével nem is állhat az meg, hanem először is azért lőn kigondolva, hogy eltilthassák a vallásukbeli földesurak kápolnáitól a jobbágyokat, s azután II-ik József császár és király által az irigység mérséklése végett tartatott meg, melyet az evangélikusok az ő kegyes pártfogása alatt ismét fölvett vallás-gyakorlata akkor kelthetett.

Az idézett 1647-ki 9-ik. t. czikkben semmi magán vallás-gyakorlatról sincs emlités, sőt hogy ezen korban másképen gondolkodtak r. katholikus polgártársaink, az akkor országlott felségnek benyujtott, „Vastam quaerelarum sylvam“ kezdetü nyilatkozatukból bőven kitetszik; ez van ugyan is ebben mondva: „Ámbár a vallás-gyakorlat csupán házban vagy más magán helyen történik, hogy az igy is szabad és pedig nyilvános vallás-gyakorlat, tagadni nem lehet.“

A harmadikat a mi illeti, a kegyelmes válasz e pontban megszünteti az egyenetlenségek és felesleges költségek okait, melyek az ily vizsgálatok alkalmával a földmüvelő népre hárultak, egyuttal azonban az ujonnan behozandó vallás-gyakorlat eseteire elegendőleg gondoskodik a nép kimeritésének megakadályozásáról.

Valóban valamint, a mindennapi tapasztalás bizonyitása szerint, a nyomás a nép buzgóságát emeli, ugy a szabadság természetes határai közé helyezi azt; s ezen szabadság a törvények és kötések által megállapitott szabad vallás-gyakorlat mellett, a templom-javitók tehetsége arányának meghaladására soha sem fog vezetni.

Mi pedig nem csodálkozhatunk eléggé, hogy a papság egyszerre oly nagy aggodalmat érez az adózók fentartása iránt, holott eddig kétszeres papbérrel (stola) és más tartozásokkal terhelni a népet nem tartotta hivatalával össze nem férőnek.

— A 3-ikra. Nem tevén észrevételt, a 4-re ellenvetik, hogy felséged a két hitvallásu evangélikusok isten igéjének szolgáit papoknak (ecclesiasticorum nomine) méltóztatott nevezni, s hogy a nemzeti zsinatokon alkotandó kánonokot változhatlanoknak kivánja, s ez által attól félnek, hogy állam fog az államban alakulni. —

Készséggel elhallgatjuk azokat, mik a mi istenigéje szolgáink ellen azoknak csekélységök megmutatása végett mondatnak, elégnek tartván azt jegyezni meg, hogy ők a linczi békekötés 3-ik pontjában egyházi pásztoroknak (Ecclesiae Pastores) neveztetnek. Egyedül vallási ügyeket és egyházi fegyelmet érdeklő dolgokat tárgyalandó zsinataink soha sem fognak államot képezni az államban; mert mindig a király tudtával, s oly polgárok által fognak tartatni, kik semmi az országon kivüli akár egyházi akár világi főnek, semmiféle, annál kevésbbé esküvel szentesitett kötelékkel nincsenek alá vetve; felséged királyi emberét felügyelés végett befogadandják; s az azokban ujonnan alkotandó kánonok és szabályok csak a kir. jóváhagyáson átmenetelök után birandnak érvényességi erővel.

Hogy ily zsinatok mindjárt a bécsi békekötés után, nádori pártfogás mellett Semptén és Zsolnán tartattak, azok meglevő határozatai bizonyitják.

Vallásunk, mely hasonlóan a keresztyének közé tartozik, bevétetvén, annak az egyházi fegyelmet és beligazgatást illető kánonait megfontolni és megerősiteni az apostoli király fényét nem kevesbiti, hanem növeli.

S mivel egyik vallás a másik felett semmi urasággal vagy joggal sem birhat, a r. kath. vallás jogai ezek által nem sértetik meg.

— Az ötödikre. Kifogást tesznek az iskolák szaporitásának felettébb nagy szabadsága ellen, s a (falusi) iskolamesterek beállitását a megyék tetszésére kivánják bizatni, és semmi okát sem látják, hogy miért birjunk külön censurával, kik sem külön nemzet, sem külön törvényhozó test nem vagyunk. —

A tapasztalás tanitja, hogy nem lehet felettébb nagy, különösen a népnél, a gyermekek tanitása iránti gondoskodás. Segíteni kellene inkább ezen igyekezetet, nem akadályozni, ha az országot, melynek boldogsága leginkább a polgárok jó nevelésétől függ, boldognak akarjuk. Miért is e pont iránt sem a tiszai kerületek, sem az országos vegyes bizottmány ülésében semmi nehézség sem emeltetett.

Mi a censurát illeti. Hogy ezt a symbolikus, hittani és az ájtatosság gyakorlatára tartozó könyvekre nézve (mert csak ezekről van szó), vallásunk szabadsága mellett, másokra nem lehet bizni, annyira világos, hogy valóban semmi bizonyitásra sem szorul. De ezért sem külön nemzet, sem külön törvényhozó test nem vagyunk.

— A hatodikra. Az ezen pontban érdeklett papbér (stola) és másnemü tartozások iránt a törvény kihirdetésétől rendelt három havi határidőt, és pedig határozatlan időre kivánják kiterjeszteni. —

Ezen tartozások eltörlésében, melyek eddig is az 1647 : 11 és 12; és az 1681-ki 26-ik t. czikk 20. pontja, s a természeti igazság ellenére szedettek, mind a négy kerület s az országos vegyes bizottmány egyhangulag megegyeztek, és pedig minden további határidő szabása nélkül.

Felséged a maga bölcsesége szerint három hónapi határidőt méltóztatott akkor adni, a papság pedig határozatlan ideig kéri még ezek kizsarlását megtarthatni. De ha vajjon ügyeinek rendezése végett elegendő határidő engedtetvén felséged által, túl azon, hogy ezek a törvény és természeti igazság ellenére zsaroltattak, a folyó évek terméketlensége és insége által annyira kimerített néptől tovább is lehet-e azoknak folytatását kérni vagy elszenvedni? Felséged legmagasabb itéletére bizzuk.

— A 7-ikre. Azt kivánják, hogy a r. kath. lelkészek mindig szabadon járulhassanak a betegekhez és foglyokhoz.

Ha azt kivánják, hogy az ő vallásukbeli foglyokhoz járulhassanak a szokott rendőri vigyázat mellett, abba nem akarunk avatkozni De ha a mi vallásunkbeli foglyokról és betegekről szólanak, csak meghivás nyomán és nem feltolakodva (se obtrudentes) jelenhetnek meg helyesen, különben, mikép a tapasztalás szerint hajdan többször történt, kelletlenül tolván fel a jótéteményt, csak a kedélyek egyességét erkölcsileg sértő kellemetlen káromlásokra szolgáltatnék ok és alkalom.

— A 8-ikra. Minden hivatalra valláskülönbség nélkül alkalmazandóknak vélik ugyan a hazafiakat, némely kir. város kizáró szabadalmait azonban épségben kivánják tartatni. —

Ezen szabadalmak, ugy is mások jogainak épségben maradása mellett kiadva, a két oldalu kötésekbe, s az ország törvényeibe, különösen az 1608-ki k. e. 13-ik, 1609-ki 44-ik, 1647 : 78. 1649 : 12-ik t.

czikkekbe ütköznek, melyek két ezer forint, a kir. ügyész javára mindannyiszor megveendő büntetés terhe alatt szabaddá teszik a házak vételét, s minden városi hivatalt valláskülönbség nélkül rendelnek osztandónak, s mint ilyenek, mások és az ország közönséges törvényeinek roppant jogsérelmét czélozván a 2-ik r. 9. 10. 11. és 12-ik czimei szerint érvénytelenek. Ennél fogva mind a kerületek, mind a vegyes bizottmányi javaslatok szerint, már kereskedelmi tekintetből is, az egész ország egyhangu szavazata ezek ellen nyilatkozott. S valóban, midőn az ellenkező törvények és kir. rendeletek ellen nem állván, a vallás ügye felséged és az ország egyhangu megegyezésével a bécsi és linczi békekötések, s az 1608-ki és 1647-ki egyezményi törvények állapotára visszahelyeztetik, ezen kérésnek helyet adni világos ellenmondás nélkül nem is lehetne.

— A 9-ikre. Elnézik, hogy ha nem esküszünk is az eskü záradéka szerint a boldogságos szüzre és minden szentre, de nem akarják, hogy világos törvény által menteknek nyilatkoztassunk ezen kötelezettség alól. —

Hogy minden polgári jog megillet minket, magok ezen polgártársaink sem tagadják. Azt is megengedik, hogy minden köz hivatal elnyeréséhez is van jogunk. Szabad vallás-gyakorlatunk feszegetését sem látszanak akarni. De ezeknek nem ellenzésével, hitágazatainkkal ellenkező eskü letételét követelni, világos ellenmondás volna.

A bécsi béke 1-ső czikkében minden korábbi törvény ellen nem állónak nyilatkoztatott. Ezen általánosságnak bizonynyal biztositani kellett volna minket a kötések szellemében, hogy hitünk ágazataival ellenkező eskü letétele ne kivántassék tőlünk; de hogy ezen szin alatt, midőn semmi más ürügy nem találtatott ezen világos sérelem mentségére, csaknem minden köz hivatalból kizárattunk, ők sem tagadták, kikkel most dolgunk van. A mi biztosságunk követeli tehát, hogy ezen akadály köz törvény által eltöröltessék, hacsak inkább az nem tetszenék, hogy minden eskü-forma, mint az más r. kath. országokban is történt, ugy módositassék, hogy azt minden vallásu polgár egészen, vallása hitágazatai sértése nélkül, letehesse.

Mert az ajánlott elnézés (dissimulatio), melynek már maga neve is gyanús, sem a király sem az ország méltóságához nem illő, s alig is lehetne azt őszinténak tekinteni.

— A 10-ikre. Nincs észrevételök. A 11-ikre azt mondják, hogy a bécsi békekötés 7-ik czikke szerint az van rendelve, hogy a szent székek (sedes spirituales) megmaradja-

nak, s ez az 1608-ki k. e. 7-ik t. czikk által meg van erősitve. Hogy pedig itt nem más székek, mint a r. katholikusokéi értetnek, mind a használt nevezésből, mind abból világos, mivel nem lehet felfogni, hogy az evangélikusoknak már akkor lettek volna egyházi székeik, kik nyilvános vallás-gyakorlattal sem birtak. Ezen kérdés aztán a szent székekről a linczi békekötés alkalmával ismét szőnyegre kerülvén, s a közelebbi országgyülésre halasztatván, az 1647-ki 15-ik t. czikk által az határoztatott, hogy az evangélikusok a házassági ügyekre nézve az eddigi szokás mellett maradjanak, s ezekből kivilágolni állitják, hogy ők (a r. kath. szent székek) a házassági ügyek feletti biráskodási jogot a harczok leggyászosabb időszakában sem vesztették el, s hogyan lehetne tehát most uj birósságot felállitani, nem láthatják át; s ők nem is tekinthetik az evangélikusok elvei szerint hozott elválási itéleteket érvényeseknek, s nem is lehet az ily itéleteket, melyek a r. katholikusok elveivel gyakran ellenkeznek, végrehajtani. —

Ezen kérdésre, ámbár semmi sem lehet természetesebb, mint hogy egyik az országban törvények által megállapitott vallás tagjai, a másik vallás felsőségeitől semmi részben se függjenek, mely kérdés azonban oly nagy zajjal lőn felállitva, elég lesz a következőket felelni.

1-ör. Az evangélikusok házassági ügyeit nem törvény, hanem VI-ik (III-ik) Károly császár 1731-ben kiadott rendelete tette a r. katholikusok szent székeihez, ugy azonban:

2-or. Hogy ezen ügyek az evangélikusok elvei szerint itéltessenek el, mely föltételnek a szent székek

3-or. Ha eleget nem tettek, világos, hogy tulajdon azon rendeletet is áthágták, melynél fogva ezen jogot az evangélikusok irányában bitorolták, következőleg hatályos orvoslásra van szükség.

A szabad vallás-gyakorlat természetével ellenkezik ugyan is, hogy valakinek házassági ügyében az ő vallásával ellenkező vallás elvei szerint itéljenek. Ha pedig e részben elég volt téve, mint mindenesetre jog szerint eleget kellett volna tenni, akkor minden most előadott kifogás, a szent szék által, de a mi vallásunk elvei szerint hozott itéleteket is sujtja.

4-er. S nincs is nehézség ezen itéletek végrehajtására nézve a polgári hatóság irányában, mert csak polgári hatásukról van szó azon itéleteknek, nem pedig a lelkiösmeret kormányzását illetőkről. Miért is a zsidók házasságügyi itéleteik is minden rázkódás nélkül megálla-

nak és megtartatnak az országban. Ezért azon itéletek, melyek a biróságoknak II-ik József császár és király alatt történt uj rendezése után, ámbár a mi vallásunk elvei szerint hozattak, az egész ország megegyezésével érvényeseknek, s a r. kath. hitágazatot meg nem sértőknek tekintettek. Annál kisebb pedig ezen nehézség, ha megfontoljuk, hogy az evangélikusok házasságai mind föltételesek.

A szent székeken érvényteleneknek tekintett házassági elválás iránti itéletek, ámbár a mi egyházi székeinken hozattak, hatásukban nem sérthetik meg polgártársaink lelkiösmeretét. Hogy ezen és más hasonló következménye a szabad vallás-gyakorlatnak a r. kath. hitágazatnak nem esik jogsérelmére, a német birodalomnak a r. kath. egyházi elvekkel együtt mindezek melletti virágzó békéje minden kétségen kivülivé teszi. Ezeknek általában előbocsátása mellett

5-ör. Minő okoknál fogva volt a bécsi békekötés alkalmával a szent székek eltörlése sürgetve, az I. betü alatt ide mellékelt [1]) viszont felelet, mely Mátyás főherczeg válaszára Bocskai fejedelem, s a vele tartók részéről 1605-ben nov. 24-kén adatott, bővebben előtünteti. Nem volt itt kérdés az evangélikusok házassági ügyeiről, melyek hogy a szabad vallás-gyakorlat megállapitásával, a r. kath. püspökök egyházi székeihez nem tartozhatnak, világos volt. Mert

6-or. Ámbár azok, kikkel dolgunk van, meg nem foghatják, miképp birhattunk volna mi már ezen korban, s mielőtt vallásunk gyakorlata köz törvény által megállapíttatott, egyházi székekkel: a történelem tanúsága szerint azonban, az evangyéliomi vallást azon időben csaknem az egész nemzet követte, s hogy az evangélikusok saját egyházi törvényhatóságot is képeztek, az 1545-ben Erdődön, 1549-ben Tornán, 1552-ben Beregszászon, 1549-ben Óvárban, 1557-ben és 1558-ban Csengerben, 1566-ban Gönczön, 1568-ban Szikszóban, s ugyan ezen évben a császári hadsereg Magyarországban levő főparancsnoka Schwendi Lázár pártfogása alatt Kassán s másutt tartott több nemzeti zsinat bizonyitják. Annál fogva.

7-er. Elég volt az 1608-ki k. e. 1-ső t. cz. által azt határozni meg, hogy minden vallásnak saját felsőségei vagy superintendensei legyenek, kiknek egyházi székeihez

8-or. Hogy a házassági ügyek eldöntése tartozott, minden más mellőzésével, bőven bizonyitja a nádori pártfogás mellett 1622-ben tartott zsolnai zsinat VI-ik czikke, mely igy szól: A köz zsinaton

[1]) Alább vissza fogunk erre térni az 1791-ki 26-ik törvényczikk összehasonlitásánál az ezen országgyülésen felmerült különböző törvény-javaslatokkal.

(vagy mostani nevezet szerint az egyház-kerületi gyülésen, avagy consistoriumon) vétessenek tárgyalás alá mind a házassági mind a többi az egyházi szék elé tartozó ügyek, s egyik esperes se kisértse meg, hogy valamely ügyet magán uton tárgyaljon, kivevén a superintendens engedelmével, ugy azonban, hogy a határozatot megerősités végett a superintendenshez terjeszsze [1]). Ennél fogva

9-er. Midőn az 1647-ki 15-ik t. czikk által rendelkezés tétetett a szent széki működés körül, a 3-ik §-ban az evangélikusok házassági ügyei a r. katholikusok hasonló ügyeitől „pedig" (vero) szócskával különböztettek meg, s azok az 1608-ki k. e. 1-ső t. cz. szerint, mely a superintendensek törvényes hatóságát alapitja meg (és nem az 1608-ki 7-ik t. czikk szerint, mely a szent székekről szól), az eddigi szokás mellett hagyattak meg [2]). Melyet későbben is, valameddig a papság túlhatalma, különösen az idézett Károly-féle rendelet után, abból ki nem ütött, folytattunk, mikép a tiszántúli egyházkerület példájából is világos, mely a mennyiben most Erdélyhez tartozó megyékre is kiterjed, ezen gyakorlatot egész azon ideig megtartotta, midőn a házassági ügyek (II-ik József alatt) a polgári törvényszékekhez tétettek át.

Ezen tény és gyakorlatunk annyira világos, hogy a Baranyi-ügyben, mely egész a pápai székig fölebbezve, ezen legfelső felülvizsgálaton is átment, a Baranyi-örökösek törvényes leszármazása azon alapon állapíttatott meg, mivel az evangélikusok még a lefolyt században házassági ügyeik elitélésének jogában levén, nemzőjök első feleségétől történt elválása törvényesnek tekintendő.

— A 12-ikre azt nyilatkoztatják, hogy ők ugyan az evangélikusokat szabad vallás-gyakorlatukban és templomaik

[1]) Ezen czikket ugyanezen évről Szeberényi János Corpus Synodorum. Pestini 1848. — művében, mint a „Semptaviense consistorium" törvényét találjuk. Akár „consistoriumnak" akár zsinatnak nevezte legyen azonban ezen gyülés magát, az kétségtelen, hogy 1622-ben, de nem Zsolnán, hanem Semptén hozatott ama törvény.

[2]) Ezen az ellenfél okoskodását teljesen kiforgató előadás mellett nem lesz felesleges az idézett §-nak szóról-szóra itt állani. Az idézett 1647 : 15-ik t. czikk, bevezetésében és két első §-ában a szent székek eljárásáról szólván a végrendeleteket és házassági ügyeket illető tárgyalásban, világosan mint olyan dologról, melyről tulajdonképen mint ide nem tartozóról, szükségtelen is e helyen emlitést tenni, igy szól a 3-ik §-ban az evangélikusok ügyeiről : „Evangelicis vero, de vigore Articuli, Anni 1608. ante coronationem, ad primum editi, in matrimonialibus, in usu consveto permanentibus."

használatában nem akarják akadályozni, de az 1647-ki 14-ik t. czikkben meghatározott, s ezen §-ban idézett büntetésnek nincs helye, mert azon egész t. czikk a praelatusok és több más r. katholikus ellenmondásával van meggyengitve. — Alaptalanul van állitva, hogy azon törvényczikk, mely ezen egyezményi törvények megszegőire büntetést szab, ellenmondással van meggyengítve, mert ezen t. czikk szóról-szóra a 9-ik azon pontok között, melyek ezen országgyülés alatt a felek kölcsönös megegyezésével határoztattak el.

Gyakorlatban is van azt, mint kereset-leveli t. czikket, az ujabb időkben is idézni a jövedelmek erőszakos elfoglalói ellen; s a büntetéseket a szerint szokás a megszegők ellen kiszabni.

Egyébiránt 1-ör maga azon sokszor idézett, a linczi békekötés beczikkelyezése ellen irányzott ellenmondása a papságnak s némely világi r. katholikusnak, a már idézett elhatározott kilencz pont elseje által, országosan, a r. katholikusok és evangélikusok köz megegyezésével ellen nem állónak, s örökre semmi érvénynyel nem birónak nyilatkoztatott. Ezért

2-or. Ezen békekötés 4-ik Ferdinánd és 1-ső Lipót által az 1659-ki 1-ső t. cz. szerint az egész ország egyhangu kérésére az ugyanazon törvényczikkbe iktatott hitlevélben már minden ellenmondás nélkül erősíttetett meg. Sőt

3-or. Tulajdon az azon korbeli papság, magok a püspökök is, nevezetesen H o s s z u t ó t h y L á s z l ó váczi püspök, mint királyi biztosok résztvevén az elfoglalt templomoknak ezen békekötés szerinti visszaadásában, hozzájárulásukkal megerősitették azt. Végre

4-er. Ha mindezeket elhallgatnók is, vajjon ezen ellenmondást a békekötéssel, különösen annak kelte után két év mulva, érvényesen ellentétbe lehetett volna-e állitani? ki a köz jogban nem teljesen járatlan, mindenkinek itélete alá lehet bocsátani.

— A tizenharmadikra. Ezen pont ellen több kifogás van:

1-ör. Hogy a római kath. vallás jogainak épségben maradása mellett, mely az ország mostani alkotmányának alapja és talpköve volt, ezen ős és alkotmányi vallást nem lehet e g y e n l ő e n (aeque) b e v e t t n e k nyilatkoztatni.

2-or. Az ágostai és helvécziai hitvallásuakat nem ismerhetik meg törvény által bevetteknek. A békekötések ugyan is csak a vallás szabad használatát és gyakorlatát engedték meg.

3-or. Élénken fájlalják, hogy az áttérés a római katho-

lika vallásról valamelyik evangyéliomi vallásra nincs büntetés alá vetve, holott az 1-ső r. 14-ik cz. 14-ik §-a szerint a r. kath. vallást elhagyni hajdan is tiltva volt.

4-er. A bécsi békekötés alkalmával kijelentett szabad vallás-gyakorlat egyedül az első nyilatkozatra szól, de ki azután is a r. kath. vallást követte, annak a linczi béke világos tartalma szerint nem volt szabad azt elhagyni.

5-ör. Hogy az áttérést a római kath. vallásról bárminő másra megengedni, a római kath. vallás elveivel nem egyez meg. —

Az elsőre. A magyar alkotmánynak, melynek első alapjai a történelem szerint korábbiak az országnak a keresztyén vallásra térésénél (mert hogy a vezérek idejebeli törvények nincsenek a hazai törvények gyüjteményében, a kérdést nem oldja meg), egy vallás sem nevezhető alapjául és talpköveül.

Minden ős alkotmány közös alapja és talpköve, a társaságba egyesülő polgárok megegyezése.

Ha vajjon és minő joggal és értelemben lehet a köz törvények védelme alatt álló vallások egyikét vagy másikát alkotmányinak nevezni? már fölebb érintettük, most még csak az van hátra, hogy az „egyenlően" szóról szóljunk.

Nem a vallás régiségéről van itt szó, melyet a maga értelme szerint mindenik vallás magának követel, s melyet a hittudorokra hagyunk vitatni. Mert a harmadik szülött fiu is egyenlően szintugy fiu, mint a korábban szülöttek, s a későbbi törvények is szintugy egyenlően törvények mint a korábbiak.

Hanem a nemzetről van szó, mely a vallást beveszi, és a törvényről, mely a nemzet által bevett vallásnak biztosságot nyujtott.

Bizonyos, hogy a magyar nemzet sz. István alatt keresztyén vallást, — lett légyen az görög vagy latin szertartásu, itt nincs helye kutatni, — vett be; de egyenlően bizonyos, hogy ugyanazon nemzet a 16-ik században és a 17-ik kezdetén a két felekezetü evangyéliomi vallást egyenlően és pedig oly közönségesen bevette, hogy sokkal nagyobb részét alkották annak tagjai mind a földmüvelőknek mind a rendeknek, annál fogva az evangyéliomi vallás azon korban a nemzeti volt.

Mi tehát a nemzet általi bevételt illeti, mind a két vallás egyenlően be van véve, s valamint semmi polgári jog, melyek a pogány vallást követőket illették, nem szünhetett meg a keresztyén vallásra való áttérés által, ugy bizonynyal az evangélikusokat is teljes joggal,

megilleti mind azon javadalom, melyekhez az ország-alapítók czélja szerint az ő elődeik azelőtt joggal birtak.

Mi a törvények általi bevételt, s a feleknek ez által szerzett biztosságot illeti, e tekintetben a vallások ismét egyenlően bevétettek; mert

1-ör. Bizonyos, hogy a r. kath. vallás biztosságáról törvény által történt gondoskodás, de az is bizonyos, hogy egyenlően ugyancsak törvényeink az evangélikusokról sem feledkeztek el; de

2-or. Mi még különösebben tartozik a kérdésre, hogy a bécsi békekötésben nemcsak a két hitvallásu evangyéliomi, hanem a r. kath. vallás szabadsága is volt tárgyalva, Bocskai fejedelem s a vele tartóknak L. betü alatt ide mellékelt viszonzásaik és kivánataik tanúsitják [1]. S ez az oka.

3-or. Hogy mind az 1608-ki k. e. 1-ső t. czikkben, mind II-ik, III-ik Ferdinánd és 1-ső Lipót király hitlevele 6-ik pontjában, a nélkül hogy akár a r. katholika akár egyik vagy másik felekezetü evangyéliomi vallás neveztetnék, csak általában történik egyenlően rendelkezés a vallásügy szabadságáról.

4-er. Ezeknek következtében az 1622-ki 29-ik t. cz. 1-ső §-ában az rendeltetett, hogy az erdélyi fejedelemnek engedett megyékben, a katholika vallás szabad gyakorlata is, és az egyházi törvényhatóság békével megengedtessék, és megmaradjon. De

5-ör. Az 1647-ki 18-ik t. czikk, mely igy szól: „Panaszkodik a katholikus rend, hogy ámbár mind az ország törvényei, mind a királyi hitlevelek által az erdélyi fejedelemnek engedett hét megyében „is“ (quoque) a katholika vallásnak szabad gyakorlat engedtetett, Kassa város a katholikusok ilynemü gyakorlatát még is, nem régen, megzavarta,“ — minden további vitatási okot megszüntet. Ha vajjon ugyanis a „quoque“ kifejezés nem ugyanazt jelenti-e, mit a most használt „aeque“? s nem az fejeztetik-e most ki ezen szóval „bevett,“ mit azon korban, midőn a bevett és tűrt vallás közötti különböztetés a közjogi tudorok előtt szokatlan volt, a szabad vallásgyakorlat megengedésével kifejeztek? minden a dologhoz értőnek készek vagyunk bizalmi birósága elé terjeszteni. Minélfogva bármit hoznak is fel ezen magában a méltányosságban, s a polgároknak az ország minden javadalmához egyenlő

[1]) Lásd alább bőven az 1791-ki 26-kik törvény összehasonlitásánál a különböző törvényjavaslatokkal.

jogában alapult kifejezés ellen, ennek mind méltányossága, mind világos törvényekben gyökerezése kétségtelen. Ezért

6-or. Boldog emlékezetü I-ső József császár az 1708-ki országgyülés alatt kiadott explanáló rendeletében, a Magyarországban bevett három vallás („trium Religionum in Regno Hungariae receptarum," saját szavai azon rendeletnek) ügyét az utóbbi törvények értelmében maradandónak nyilatkoztatta, s azoknak szabadságáról és biztosságáról ugy igért gondoskodni, hogy az érintett törvények ellenére a földesurak jogaikkal vissza ne élhessenek, avagy bármelyiken a nevezett vallások közől (cuicunque praemissarum Religionum) lelkiösmereti hatalmaskodás ne követtessék el.

Mi a másodikat illeti. Nem találtatik ugyan ezen szó „bevett" (recepta) a békekötésekben és egyezményi törvényekben, mert, mint már emlitve volt, azon korban még nem diszíttetett fel a közjogban polgári joggal. S ezért magában a westphali békekötés ben sem olvasható azon szó, ámbár hogy a római-német birodalomban meglevő három vallás ünnepélyesen be van véve, senki sem kétli. S a fölebb érintett 1622-ki 29-ik törvényczikkben, melylyel hogy akkor az erdélyi fejedelem alá rendelt megyékben kétségtelenül mindazon jog meg lön adva, melyeket a bevétel jelent, senki sem kételkedik, hasonlóan nem élnek őseink más kifejezésekkel, mint a melyek azon korban szokottak voltak, s melyek az evangélikusok szabad vallásgyakorlatára is egyenlően alkalmaztattak.

De ha a bevétel lényege a vallás szabad használatában s a polgári jogok egyenlőségében áll, az evangyéliomi vallás bevételét többé nem lehet kétségbe vonni.

Ennélfogva midőn először I-ső Lipót császár alatt a bevett vallás kifejezés a közjogban elő kezdett jőni, mind ő, 1704-ben kiadott rendeletében, mind utóda I-ső József császár, már érintett az országgyüléshez intézett 1708-ki leiratában, mind a szatmári béke, boldogult VI-ik (III.) Károly alatt, az evangyéliomi vallást a bevett vallás czimével régen feldiszítették.

Mi a harmadikat illeti. 1-ör. Hogy a kárhoztatott eretnekség czimét, melyet az 1-ső r. 14 cz. 14 §-a használ, azon vallásra, melynek biztosságáról törvények gondoskodtak, sértés nélkül, polgári értelemben, miről itt egyedül van szó, alkalmazni nem lehet, elég lesz megemlíteni.

2-or. Hogy a polgári törvény csupán a szabad cselekvésre terjeszkedhetik, a meggyőződés pedig egyik vagy másik vallásról nem szabad cselekvény, avagy akaratunktól függő, annálfogva minden törvény, mely az áttérést egyik vallásról a másikra büntetés alá vetné, a természeti jogba ütközik, s ennek kell pedig lenni minden polgári jog

alapjának, már azon kérvényünkben legalázatosabban előadtuk, melyet a folyó évi septemberben terjesztettünk elő fölségednek.

A negyedikre. A bécsi békekötésben megállapított szabad gyakorlatot az első nyilatkozatra szorítani semmi módon sem lehet, mert :

a) Az 1608-ki k. e. 1-ső t. czikk nem él az ismét felvétel (voce reassumptionis) kifejezésével, hanem a vallás gyakorlatát nemcsak az országzászlósoknak, főrendeknek és nemeseknek, hanem a szabad városoknak és az ország minden rendének, saját javaikban, és a közügyészéin, valamint a mezővárosoknak is és a falvaknak, melyek „a z t“ (eam) szabadon elfogadni (acceptare) akarják, mindenütt szabadságukra hagyja.

b) Ugyanezen szabadság II- és III-ik Ferdinánd valamint I-ső Lipót hitlevele 6-ik föltételében az egész századon át, csupán azon különbséggel, hogy az „eam“ (azt: religionem) szó helyett „illud“ (amazt: religionis exercitium) tétetett, s csaknem ugyanazon szavakkal megerősittetett; s gondoskodva lőn, hogy a vallás szabad használatában és gyakorlatában senki, bárminő sorsu és rendü, semmi módon és semmi ürügy alatt ne zavartassék avagy n e a k a d á l y o z t a s s é k. Már pedig

c) Ha egész városoknak és falvaknak szabad volt „azt“ (e a m), azaz a vallást, vagy „amazt“ (illud), azaz a vallás gyakorlatát elfogadni (acceptare), annyival kevésbbé lehetett azt az egyenkint vett egyéneknek megtiltani; s erre is czéloznak a hitlevelek 6-ik pontja végső szavai, melyek nemcsak arról gondoskodnak, hogy a vallás használatában senki se zavartassék (ne turbetur), hanem hogy n e i s a k a d á l y o z t a s s é k (ne impediatur). Akadályoztatnék pedig

d) Ámbár nem zavartatnék mindaz, kinek bárminő büntetés terhe alatt megtiltatnék azon vallás követése, mely előtte legigazabbnak látszik; de

e) Nem szükséges ezekről sokat szólani, mert bizonyos, hogy minden ez ügyben kezdett tiszti kereset alapja csak a Károly-féle rendeletben volt, melyet a papság szorgalmatoskodott előállitani. S melyik legyen a linczi békekötés azon pontja, melynek világos tartalma szerint a r. kath. vallást elhagyni nem szabadnak állitják, mi ugyan nem is gyanitjuk. Sőt ellenkezően azt tudjuk :

f) Hogy mivel az említett Károly-féle rendelet idejéig semmi törvény sem volt, mely az áttérést bármely bevett vallásra tiltotta volna, valamint a római-német birodalomban, ugy Magyarországban is azok, kik ekkép vallásukat változtatták, minden polgári és bűnügyi büntetés félelmétől mentek voltak.

Az ötödikre. Hogy a r. kath. vallás a maga szertartásainak elhagyását nem helyesli, megengedjük, mert senki sem tarthatja jónak az áttérést azon vallásról, melyet igaznak hiszen; de még az ezt állító polgártársainkat sem sérthetjük meg annyira, hogy föltegyük, hogy a lelkiösmeret szabadsága, mely a keresztyén vallással ellenkező nem lehet, a r. kath. vallással ellentétben áll. Ezen lelkiösmereti szabadsággal pedig, melynek hibás parancsolatát is követni kell, semmi kényszerités, mit minden polgári büntetés magával hord, meg nem állhat.

Valóban kitünő tanúságát adta békességes és szelid indulatának e részben a munkácsi püspök az országos ülésben, ki mind a mellett, hogy a kölcsönös keresztyéni türelemről kiadott parancs a büntetést eltörölte, oly okoknál fogva, melyeket magok az áttérők leginkább tudnak megfejteni, számosabb evangélikusokat nyilvánított az ő, a többinél egyébiránt ridegebb vallására áttérteknek, mint a mennyien azt elhagyták, s egyuttal azt is kinyilatkoztatta, hogy ő felségének a hitágazatokkal nem ellenkező válaszában meg fog nyugodni.

— A 14-ik pontra, mely Horvátországot és Sclavoniát illeti, semmi észrevétel. A 15-re azt mondják, mikép az, hogy a vegyes házasságban az evangélikus atya és r. kath. anya fiugyermeke atyja vallását követhesse, a csalhatlan római kath. vallás legvilágosabb elveivel ellenkezik. —

Hogy ez nem egyetemes és állandó elve a r. kath. vallásnak, hazánk, ezen századnak közelebbi idejéig folytatott gyakorlata, mely szerint ha a felek egymás között máskép meg nem egyeztek, a vegyes házassági gyermekek nemök szerint növeltettek, és a tiszai kerületek C. alatt mellékelt törvényjavaslata, mely könnyebb növelési politikai okokból minden gyermeket az atya mint családfő vallásában vél növelendőnek, valamint a vegyes bizottmány E. alatt mellékelt javaslata, mely mind a két szülő természeti jogánál fogva nemök szerint kivánja a gyermekeket növeltetni, bizonyítja. —

Az előadottakból világos, hogy midőn felséged kegyes jó indulatában, kegyelmes válasza által jogainkat pártolni és megismerni méltóztatott, igazságot gyakorolt ugyan, miért ismételve örök hálát nyilvánítunk, de semmit sem adott nekünk, mi a bécsi és linczi békekötések szellemében nem illetett minket.

Ha a jelen országgyülésen jelenlevőknek csak számát tekintjük, sokkal kisebb része vagyunk annak. Az országos vegyes bizottmánynak alig alkottuk negyedrészét. Nem a mi tettünknek, hanem r. kath. polgártársaink méltányosságának, s az ügy legyőzhetlen igazsá-

gának kell tehát tulajdonítani, hogy a tiszai kerületek és a vegyes bizottmány javaslatai (mert hogy a dunai kerületek javaslata, mint nem velünk tartott kölcsönös értekezés folytán, hanem egyedül a r. katholikusok által, s a papság legnagyobb befolyása nyomán, készült, szigoruabb, nem lehet csodálni) mind azon pontot, melyek nekünk felséged kegyelmes válaszában kedveznek, teljesen magokban foglalják, mint ezt az ide M. alatt mellékelt [1]) irat bővebben földeríti, s állitásunk igazságát megbizonyitja. Nem is lehet okkal föltenni, hogy polgártársaink az alapul fölvett békekötések és egyezményi törvények szellemén tul, különösen a r. kath. vallás jogsérelmével, engedtek volna nekünk valami kedvezményt. De oly méltányosan tárgyalták jogainkat, hogy azoknál, miket felséged bölcsesége a körülmények szerint nekünk „visszaadni“ (reddere) méltóztatott, egészben véve sem egyik sem másik törvényjavaslat nem foglal magában kevesebbet; sőt felséged, az ügyek mostani állását tekintve, némelyekről, miket polgártársaink minket illetőknek nem tagadtak, most még (nunc adhuc) hallgatni vélt szükségesnek.

Mivel tehát az előadottakból kitűnik:

1-ör. Hogy a vallás ügyének eldöntése országosan felséged bizalmi birósága alá volt terjesztve; de

2-or. Hogy a dolog természete s a kölcsönös egyezmények, nevezetesen a linczi béke 4-ik pontja szerint, mennyiben a vallás ügyét érdeklő sérelmek és kérdések barátságos megegyezéssel el nem intézhetők, felséged birósága elé tartoznak; következőleg

3-or. Hogy szabadságunk pártfogása, s meggyengített jogaink visszaadása a felségi jog gyakorlatához tartozik.

4-er. Hogy azok, miket nekünk felséged kegyelmesen megadni (resolvere) méltóztatott, az ország törvényjavaslataiban érintett jogaink határát tul nem lépik, következőleg felséged csak olyakat adott vissza kegyelmes igazságával, melyek minket a bécsi és linczi békekötések s az 1608-ki és 1647-ki egyezményi törvények folytán megillettek.

5-ör. Hogy velünk, kik ezen két oldalu kötéseknél fogva egyik fél vagyunk, nem kevés r. katholikus szavazata is egyesülvén, ehhez járulván különösen felséged itélete is, mit első helyen kellett volna említenünk, a szavazatok többsége is mellettünk van, s végre

---

[1]) Minthogy alább nemcsak ezen kir. választ és a tiszai kerületek valamint az országos vegyes bizottmány javaslatait egymás között, hanem minden fölmerült törvényjavaslatot összehasonlítunk az alkotott törvénynyel, itt ezen kimutatást mellőzzük.

6-or. Hogy a királyi méltóság, s már egész Európában hirdetvén a válasz felséged igazságosságát s előitéletektől ment lelkét, felséged legmagasabb személyének becsülete is követeli, hogy a királyi szó, mely a mi jogainkat visszaadta, szent és sérthetlen legyen. Mivel, mondjuk, mind ezek az előadottakból a napnál világosabbak, felséged igazságosságában erős bizalommal, ismételve legalázatosabban kérjük felségedet, hogy ezen kegyelmes válaszának érvényt és tekintélyt szerezni, s azt a kir. előterjesztmények 14-ik pontja folytán a jelen országgyülés törvényczikkei közé soroztatni méltóztassék. Mely kegyességért örök hűséggel leendünk. Pozsony, dec. 12 1790. Felségednek legalázatosabb örök hűségü alattvalói és szolgái. A Magyarország mostani országgyülésén jelenlevő evangélikus rendek.

LXIX.

Január 24-*én* 1791-ben országos vegyes ülésben felolvastatott a vallás ügyében ujabban érkezett, január 18-án kelt királyi válasz, mely azon feliratra adatott ki, melyben az országgyülés a nov. 7-ki válasz után vég elhatározás alá terjesztette fel ezen ügyet. Ezen válaszhoz volt mellékelve a szerkesztett törvényczikk is, miképp foglaljon az a törvénykönyvben helyet.

Ezen szerkezet egészen az, melyet a törvénykönyvben látunk, csakhogy :

A törvény bevezetésében levő megemlitése a papság és más világi r. katholikusok ellenmondásának mint későbbi esemény, ezentuljött be.

Továbbá a teljes pontosság végett megjegyzem még, hogy az országos napló irományai között meglevő, s az 1791-ki országgyülés folyama alatt külön röpiven is nyomtatásban megjelent két példánynyal pontosan összehasonlitván a törvénykönyvünk kezemnél találtató példányában levő czikket, a következő különbségeket találtam, melyek azonban egy részben a törvénykönyv nyomdahibái is lehetnek :

A bevezetésben, a törvénykönyvben „inserto," ama példányokban „insertae" van.

A 2-ik pontban a törvénykönyvben „congruis," ama példányokban „congruus" van.

A 4-ik pontban a t. könyvben „disciplinae partes" helyett „disciplina partes" van.

Ugyanezen pontban alább a t. könyvben ez áll: „praevie ut dictum," ama példányokban ezután még ezen szó van : „est."

Ismét alább a t. könyvben ez áll: „in omnibus supremae regiae," ama példányokban a két utolsó szó megfordított renddel áll.

Ismét alább a t. könyvben „Majestatis,“ ama példányokban „Majestati“ áll.

Az 5-ik pontnak mindjárt kezdetén a „habent“ szó után e szavak vannak : „retinere“ és „erigere,“ ezek ama példányokban nincsenek.

Ezen pont végén a törvénykönyvben ezen szó van „novius,“ ama példányokban „novitus.“

A 6-ik pontban a törvénykönyvben igy áll : „illis significabitur,“ ama példányokban „illi“ stb.

A 10-ik pontban a törvénykönyvben ez áll : „Juventuti,“ ama példányokban „Juventute.“

A 11-ik pont végén a törvénykönyvben az áll : „necessitate,“ ama példányokban „a necessitate.“

A 13-ik pont első szava a t. könyvben „Cum,“ ama példányokban „Quum.“

A 14-ik pont közepe táján a t. könyvben ez áll : „de eorum,“ ama példányokban „dem“ rag van még ezen szóhoz kötve.

Kész szerkezetben, és pedig mint e végett két izben felkért bizalmi birótól, érkezvén le tehát ezen 1791-ki vallásügyi törvény a fejedelemtől, ez több mint egyszerü törvény a magyarországi evangélikusokra nézve, különösen a fejedelemhezi viszonyukban: ez valósággal az ő különös és örök biztositásukra kiadott *fejedelmi charta és egyezmény is!*

Különös jellemvonásai ezen második kir. válasznak az első irányában a LX-ik fejezetben elmondottakon kivül, hogy a r. katholikusok nov. 30-ki felirata folytán csak ezen változtatások vannak ebben :

1) hogy az evangélikus lelkészek nem evangélikus papoknak (Ecclesiastici) hanem vallási szolgáknak (Ministri Religionis) neveztetnek, miután az evangélikusok sem nyilatkoztattak ragaszkodást a r. katholikusok feliratára tett dec. 12-ki feleletökben a „pap“ szóhoz;

2) hogy a király nem vette fel a törvényben az evangyéliomi egyház fejének czímét, mit nem is sürgettek az evangélikusok dec. 12-ki feleletökben, de a felügyelő jog megállapitása meg van a törvényben. (Lásd erről bővebben a III-ik részt.)

3) hogy az „egyenlően bevett“ kifejezésből nem ugyan a „bevett,“ de az „egyenlően“ szó kimaradt; az azonban, mintha a „bevétel“ nem egyenlővé tenné a vallásokat, ezen „bevétel“ szónak első emlitésével törvénykönyvünkben, csakugyan nincs kimondva.

Továbbá még nevezetesebb jellemvonásai ezen válasznak :

4) hogy a r. katholikusok feliratának kiemelése daczára, misze-

rint a zsinat oly törvényhozó hatalom, mely nemcsak az ország négy rende, hanem a király „hozzájárulása“ (absque concursu Regis) nélkül is gyakorolja ezen jogot (mert a felügyelési, különösen a „legfelsőbb“ felügyelési jog mindenben illeti az államhatalmat mi az országban van, legyen az bár vallás is; de miután az evangélikusokra nézve ki van mondva, hogy minden vallási ügyben „egyedül“ saját felsőségeik alatt állanak, miután nyilton ki van jelentve, hogy a zsinatra küldött királyi ember sem elnökség, sem igazgatás, hanem csak felügyelés végett, azaz mint oly tanú van jelen, ki arra ügyel fel, hogy csupán vallási ügyek tárgyaltassanak, s miután világosan sem a dolog természetével sem az evangélikusok autonomiájával meg nem egyeznék, hogy az ezen egyházi törvényeket alkotó hatalom — mint a parlamenti kormányu országokban — közös legyen olyan elemmel, mely az egyházon kivül áll 1) vallásánál, 2) annál fogva, mert az autonomia elvei szerint a hitsorsosokból is csak azok birhatnak az egyházban valamely hatalommal, kik e tekintetben az egyháztól meg vannak bizva; világos tehát a lényeges különbség különösen a „legfelsőbb“ felügyelés és nem mondom a kezdeményezési jog, hanem csak a „hozzájárulás“ a törvényhozási jog közösen gyakorolhatása között is), még is és következőleg az emlitett elvek öntudatos ismerete mellett, biztositja az evangélikusok zsinattarthatási jogát, mint világos mellőzhetlen kellékét az evangélikusok vallásszabadságának, hogy egyházi törvényeiket, a kir. „legfelsőbb“ felügyelési jog sértetlen hagyásával, ők magok, és teljesen egyedül magok alkothassák;

5) hogy az evangélikusok dec. 12-ki kérvényében levő kifejtés után, miszerint a „ne akadályoztassék“ (ne impediatur) kifejezés az áttérés megengedése, ezen kifejezés kétszer jő elő a törvény első pontjában;

6) hogy az áttérni akarók hat heti oktatásának törvény általi behozatalától, mi későbben más uton csakugyan megtörtént, elállott;

7) hogy a második válasz szerint az evangélikusok egyházi székeinek szervezéseig a) a polgári törvényszékek, s még pedig b) a II-ik József császár idejében életben volt elvek szerint itélnek az ő házassági ügyeikben;

8) hogy a vegyes házasságokat mindig a r. kath. lelkészkösse össze.

LXX.

Február 8-án országos vegyes ülésben [1]) a különböző szerkezett törvények során a kir. előterjesztések 14-ik pontjánál:

[1]) Ezen ülés hű képét az által véltem eltalálhatni, hogy az országos és Torkos-napló terjedelmes külön előadásait összeállitottam.

Zichy Károly gróf országbiró előadta, hogy miután köz tudomás szerint ezen ügy a rendek egyhangu megegyezésével azon kéréssel terjesztetett a király elé, hogy azt végképen méltóztassék ő felsége elhatározni, s a király a rendek kivánságát a küldött törvényczikk-szerkezettel teljesitette, az országos vegyes bizottmány ennek tárgyalásába nem is bocsátkozott, s ezen ügy végeldöntését az országgyülésre hagyta. Szónok szerint jelenleg nincs más hátra, mint a fejedelem által leküldött szerkezetet, a mit van, a jelen országgyülés törvényei közé iktatni.

Szirmay Antal Zemplén megye követe, megyéje felolvasott utasitása szerint, mind az ország rendei között való egyesülés megerősitésére, mind pedig az országgyülés végzéseinek fentartására annyival szükségesebbnek itélte, hogy a vallás ügyében kiadott czikkely változás nélkül törvénybe iktattassék, mivel többszöri kisérlet után is a rendek az ez ügyben fenforgott kérdéseket egy értelemmel el nem intézhették, s azért terjesztették azokat a királynak mint legfőbb bizalmi birónak bölcs és végitélete alá; a fejedelmet illető tisztelet, s a királyi tekintély csorbitása nélkül tehát abban semmi változást sem lehet tenni, s a rendek saját korábbi végzéséhez képest is törvénybe kell azt iktatni.

Boronkay József Somogy megye követe, hosszas beszédet olvasott fel arról, hogy a kir. válaszból számos sérelem következik a r. kath. vallásra, hogy az evangélikusoknak az által adott szabadságok a r. kath. vallás hitágazatival semmiképen meg nem egyeztethetők, s a bécsi és linczi békekötéseken is túl mennek azok; a r. kath. vallás jogsérelmének eltávoztatása sincs abban kimondva, mit a bécsi békekötés nyiltan fentartott; sőt eme második kir. válasz ezen szavakkal: „uti et privilegiis" (a törvény 1-ső pontjának elején), melyek még az első válaszban nem voltak, szabadalmait is eltörli a r. kath. vallásnak. Következőleg szónok a leküldött szerkezetnek beczikkelyezésében meg nem egyezhet. — Ezen beszéd külön kinyomatott, s e sorok irásánál előttünk fekszik, de nem elég súlyos az, hogy bővebb kivonatot adjunk abból. Minden legkisebb emelkedettség nélkül teljes iszonyt tüntet az fel a vallás-szabadság iránt. Alapelve, hogy hazánk „Máriaapostoli ország," s itt a r. kath. vallásnak uralkodónak kell lenni.

T r e n c s é n megye követe (a naplók nem nevezik, melyik?) azt adta elő, hogy megyéje utasitása azt kivánja, hogy a vallás ügye a bécsi és linczi békekötések s az ezek után következett törvények alapján intéztessék el Mennyiben tehát a kir. válasz ezekkel megegyez, annak törvénybe iktatását nem akadályozhatja; mennyiben azonban

azoknál tovább megy, annak ellenmondani, s ha a beczikkelyezés megtörténik, ezen ellenmondásának a törvényben megemlitését sürgetni kénytelen.

Bars megye követe még kevésbbé összefüggő következtetéssel nyilatkozott. Mivel világos utasitása van, hogy a vallás ügyében hozott törvényeket, következőleg az 1715-ki 30-ik t. czikket is (mely törvény szerint a király önkényes rendelkezése alá tartozik a vallás ügye), erejökben fentartsa, távolról sem akarván a felségi jogokat megcsonkitani, (a jelen törvény-javaslat pedig a fejedelmi önkényes rendelkezés alól elvéve, az országgyülés törvényhozási körébe állitja ezen ügyet) és szeme előtt tartván, hogy a vallás ügye a viszálkodások eltávoztatása végett rekesztetett ki az országgyülési tanácskozási tárgyak sorából: a törvények világos értelmében, a leküldött szerkezetnek törvénybe iktatásában meg nem egyezhet.

Nyitra megye egyik, **Tolna**, **Sáros**, **Esztergom**, **Komárom** és **Vas** megyék követei is nyiltan kijelentették, hogy a két hitvallásu evangélikusok szabad vallás-gyakorlatát ugyan semmiképen nem kivánják gátolni, de mivel a kir. válaszból a r. kath. vallásra nem kevés sérelem hárulna, és igy az a bécsi békekötéssel világosan ellenkezik, azért annak törvénybe iktatásához nem járulhatnak.

Pozsony megye követe pedig azt mondta, hogy mivel a vallás ügye elintézésében egyedül a köz egyesség a főczél, azt pedig könnyen át lehet látni, hogy az evangélikusok a következő országgyüléseken ujabb kérdések feszegetésével ujabb viszályokra fognak alkalmat szolgáltatni, és igy az óhajtott czélnak eléréséhez teljességgel semmi remény sem lehetne, hogy egyuttal azon viszályok is megelőztessenek, oly módon egyezik meg a kérdéses szerkezet beczikkelyezésében, ha egyuttal arról is törvény hozatik, hogy az evangélikusok ezzel megelégedvén, a vallás ügye többé az országgyülésen föl ne vétessék.

Ung (Horváth Pál) és **Nógrád** (Muslay Antal) megyék r. katholikus követei azonban mind azért, mivel a királynak második válaszában azon pontok, melyekből a r. katholika vallásra nevezetes sérelem következhetett volna, megváltoztattak, és a r. katholikusok javára jobban megvizsgáltattak, mind pedig azért, mivel az ország rendei magok között meg nem egyezhetvén, a királyt választották ez ügyben bizalmi birónak, s az ügy elhatározását oly módon bocsátották bölcs itélete alá, hogy ugy fogják azt törvénybe iktatni, a mint a király határozandja el, az ezen egyezmény szerint készült szerkezetnek beczikkelyezését kivánták.

Batthyányi Alajos gróf beszéde legnagyobb tetszését idézte elő a többségnek, s minthogy ezen beszéd szónok tisztelői által mind latinul mind pedig magyar forditásban pár nap mulva kinyomatott, ime a nyomtatott példány [1]) szerinti akkori forditás, csupán helyesirási módjában nem követve azt:

„Felséges Királyi Herczeg!
Nagyméltóságu Főrendek!
és Tekintetes Státusok!

Az a kérdés láttatik itt fen forogni, ha vajjon a vallás dolgában ki jött legfelsőbb meghatározásnak a közönséges törvények közé be kelljen-e tétetni? és ha vajjon az eránt a törvényben leendő ellenmondásnak helye légyen-e? Az emberséges ember, azt, a mit belől érez, nyilván ki is mondani és arról közönségesen is vallást tenni soha sem szégyenli. Szabad legyen tehát énnékem is az én elmémnek gondolatait egy kevés idő alatt előadnom; rövid lészek, és hogy e nagy dolgot summáson elől adhassam, a nagy Iliást dióhajba szoritom. De valamint hogy én, ezen egész országgyülése alatt senkinek sem beszédemmel, vagy hasztalan csevegésemmel terhére nem voltam; ugy viszontag kikérem, hogy végig meghallgattassam, és beszédemben meg ne akadályoztattassam. Nyilván való tehát, hogy a vallás dolga, ezen egész országgyülésének kezdetitől fogva, a közönséges dolgoknak folyamatját annyira megakadályoztatta, és oly terhes vetélkedéseknek, és keserves szakadásoknak szülő anyja vala, hogy utoljára már semmi más mód nem volt, hanem hogy ő felségéhez, mint olyan köz-biróhoz, a kinek a maga népeire egyforma gondja vagyon, alázatosan folyamodjunk. Ezen ő felségéhez már két izben tett folyamodás, olyan törvénytétel eránt való alku, a melyben két egymással vetélkedő felek, valamely harmadik személynek itélet tételében megegyeznek: a honnan, minthogy azon fő köz itélő birónak bölcs itélete, felebb való törvényszéket nem esmér, itt tehát, se ujonnan való megvizsgálásnak, se semmi bal magyarázatnak, se az ellent mondásnak semmi helye nincsen; de meg se lehet engedni, hogy vagy tekervényes magyarázatok, vagy éles alattomba való fentartások (subtile mente reservatum), vagy akármely egyéb névvel nevezendő kérdések a mi hazánkfiainak sziveket további sebekkel illessék: mert ugyan is nincsen itt szó valamelyik vallásnak belső méltósága felől, hanem az elméknek megegyesüléséről, nincs arról hogy az apostoloknak, hanem hogy a közönsé-

[1]) Torkos: Appendix 674. l.

ges társaság gondját sziveken hordozó haza atyjainak kötelességeiben eljárjunk, nincs végre arról is, hogy a visszavonásoknak utálatos magvát a következendő nemzetségre is elhintsük, és mivel mi boldogok nem vagyunk, maradékainkat is boldogtalanokká tegyük; hanem a társaságnak köz jusai, az emberi nemnek azon megbánthatatlan szentséges törvényei forognak itt fen, a melyeket a mi atyánkfiaitól, barátainktól, és véreinktől meg nem tagadhatunk, kiknek fejedelmünk eránt való különös tiszteleteket, a hazához nem csupa szokásból vonzó szereteteket, és a közjónak előmozditásában megbizonyitott fáradhatatlan buzgóságokat gyakori bizonyságokkal tapasztaltuk. A lenne tehát az én alázatos vélekedésem, hogy a vallás dolgában jött felséges rendelés, akárki ellenkezésének félretételével, melynek a törvény tételben azonkivül is semmi helye nincsen, még ezen országgyülésen a közönséges törvények közé beiktattassék. Mert ugyan is nagyméltóságu főrendek és tekintetes státusok ugy látszik, hogy elérkezett már valahára azon idő, a melyben a mi országunk látása határának egén is a világosságnak piros hajnala derülni kezdvén, mind a szeretetnek, mind egyéb szoros kötelességeknek kölcsönös és elszakadhatatlan köteleivel magunkat azon kedves hazánkfiaival egybekössük, a kik ezen előre minden jót igérő időknek alkalmatosságával, az elmult időknek mostoha emlékezetét és ha szabad ugy szólani, boszantásait elméjekből egészen kitörölni, és jó királyunk tiszteletében, hazánk oltalmazásában, s drága szabadságunk megerősitésében velünk egyesült erővel munkálódni fognak, hogy e képen egész Európa meggyőzettessék arról, hogy a régi tudatlanság homályának eloszlásával, mi is szemléljük már a felkelő napot, és hogy ama nagy mesternek igaz követői vagyunk, a ki a maga törvényét, a magáéihoz való hallatlan szeretettel pecsételte meg. Én ugyan már ezekről ugy meg vagyok győzettetve, hogy ezen értelmem, és felséges urunk a vallás dolgában kiadott rendelése mellől, mely valamint a Krisztus tudományának valóságos értelmével, ugy a mi országunk boldogságával egészlen megegyezik, soha míg élek csak egy körömnyit is eltávozni nem akarok. De nem is foghatom meg, hogy valaki a hazaárulásnak terhes gyanúja nélkül ezen rendelésnek a törvénybe való beiktatását megakadályoztathassa, vagy annak ellene mondhasson. Szabad legyen énnékem a főtisztelendő papi rend által teendő ellenmondást egy kevéssé mérő serpenyőre vetnem. Az előre látó bölcs férfiu minden dolognak a czélját és végét szokta meggondolni. Ugyan kérlek, mi lehetne ezen ellenkezésnek czélja? Avagy nem az-e, hogy ama csupa vélekedésen épült jus fen tartassék, és boldogabb időkre halasztassék?

De kérlek micsoda jus lehet az, a mely más harmadiknak megsértetődésével vagyon egybekötve, és a mely, sem az ország boldogságával, sem Európának mostani egyben szerkesztésével, melynek csakugyan mi is egy része vagyunk, meg nem egyezik? Továbbá mi lenne ezen ellene mondásnak a vége? avagy nem az-e, hogy ellent nem állván ezen törvényünk szentségét mocsokkal illető ellenmondás, csakugyan azok, a miket az ország rendjei ő felségének megegyezésével végeztenek, tökéletességre menjenek. Micsoda következést lehet már innen húzni? avagy nem azt-e? „hogy lehet egy egész statusnak (rendnek) megegyezése nélkül is törvényeket hozni, és hogy a törvénytevő testnek azt a részét, a mely az ország boldogságát mindenkor ellenzi, és a melynek ellenmondásának a törvényben semmi ereje nincsen, mint épen szükségtelent ugy kellessék a törvénytevő hatalomban nézni." Ezeket kell annakokáért minékünk gondolóra vennünk, hogy czélunkat el ne hibázzuk, és a vallás előmozditása gondolatlan buzgóságától elragadtatván egész Európa előtt gyalázatot ne valljunk."

Zichy Károly gróf országbiró a régi viszálkodás és egyenetlenség kiirtása végett leghasznosabbnak vélte, hogy a rendek egyezzenek meg a kir. válasz törvénybe iktatásában, a dologhoz járulván, hogy ő felsége a r. katholikusok kivánatait méltó tekintetbe vevén, elhatározását ugy intézte, hogy a r. kath. vallás elvei semmi jogsérelmet se szenvedjenek. Kisebbségére szolgálna a királyi tekintélynek, ha a kir. válasz ujabb kérdések alá vétetnék, miután a rendek abban egyeztek meg, hogy a királyt kiadandó valasza által a vallásügye végelintézésére kérjék fel.

Hont, Máramaros, Gömör s több megye követei kijelentették, hogy küldőik a kir. válasz törvénybe iktatását kivánják.

Batthyányi József bibornok herczeg-primás. Valahányszor a vallás ügye hajdan az országgyüléseken tárgyalás alá került, mindig nagy vita és oly komoly akadályok keletkeztek abból, hogy csaknem soha sem lehetett egyik vagy másik fél ellenmondása nélkül törvényt hozni. Világosan bizonyitja ezt az 1681-ki országgyülés, melyen az evangélikusok annyira ellenzették a vallás ügyében alkotni kivánt törvényt, hogy inkább akartak az országgyülésről is elmenni, mint azon törvény hozatalába egyezni. Nyilván való tehát, hogy e téren az egyességet elérni nem lehet, mi pedig fő inditó ok volt arra, hogy ő felsége törvény által kivánta a vallás ügyét elintéztetni. Ezért történt, hogy az 1715-ki országgyülésen III-ik Károly és a rendek belátván, hogy a vallás ügyének országgyülési tárgyalása sok villongásra ad alkalmat, ennek kike-

rülése végett ugy gondoskodtak, hogy törvény által kimondták, miszerint a vallásügyi kérdések a királyi hatalom rendelkezése alá tartoznak. Mivel továbbá a kir. válaszból a r. kath. vallásra nevezetes jogsérelmek hárulnának, s az a bécsi és linczi békekötéseken túl megy, kinyilatkoztatta, hogy az egyházi rend és több világi r. katholikus annak törvénybe iktatásában meg nem egyezhetnek.

Pálffy Lipót gróf főajtónálló ugy kivánja a kir. választ törvénybe iktattatni, hogy többé a vallás ügye semmi szin alatt se vétessék fel az országgyülésen, hanem az előfordulható kérdések, az 1715-ki 30-ik t. czikk értelmében, a most alkotandó törvény szerint a király által intéztessenek el. Ha pedig az evangélikusok ezen föltételben meg nem akarnának nyugodni, a jelen kir. választ csak mint ilyet, azaz mint életbe léptetendő de törvénybe nem iktatandó rendeletet kell tekinteni, s az evangélikusokat a korábbi törvényes (azaz törvényen kivüli) állapotban kell hagyni.

Batthyányi József György gróf főasztalnok s Nógrád megye főispánja, a kir. válasznak törvénybe iktatását a jövő országgyülésre kivánja halasztani, hogy addig is életbe léptetve levén ez mint kir. rendelet, a tapasztalás megmutassa, ha vajjon elérhető-e az által a kedélyek kitüzött egyetértési czélja? — Igy az országos napló; Torkos naplója pedig csak annyit mond a főasztalnok nyilatkozatáról, hogy csupán az iránt kivánt törvényt hozatni, mikép az evangélikusok a békekötések állapotára visszahelyeztetnek.

Ürményi József személynök. Az országgyülési határozatok szentségét neki mint az alsó tábla elnökének különösen feladata levén megtartani és védeni, azt adja elő, hogy azon alkalommal, midőn a vallás ügye végeldöntés végett a királynak másodszor fölterjesztetett, a főpontok és nehézségek hosszas vita tárgyai voltak; de mivel a vélemények nagyon megoszlottak, s a különbségeket kiegyeztetni, mely részben szónok is tett kisérletet, nem lehetett, és a kölcsönös egyetértéshez semmi remény sem volt, az utasitások pedig csaknem minden megye részéről azt kivánják, hogy a vallás ügye világos törvény által állandóan intéztessék el, végre az lőn a megállapodás, miszerint a király kéressék meg, hogy bölcs itélete által a vallás ügyi kérdéseket végkép eldönteni, s az eddigi hosszas versengést megszüntetve, végelhatározást hozni méltóztassék, melyhez képest a vallásügyet törvénybe lehessen iktatni. Ezen közösen hozott határozat irásba tétetett, ismételve fölolvastatott, s minden további ellenmondás nélkül helybenhagyatott. Miért is valamint az országgyülés méltóságával össze nem férő az ily módon hozott határozatot kétségbe vonni, ugy a királynak a rendek

kivánságára kiadott és törvényczikki szerkezetbe öntött elhatározását is annyival kevésbbé lehet megtámadni, mert a király ezen második válaszában a r. katholikusok által előadott sérelmek nevezetes része iránt is orvoslást nyujtott. Mi pedig némelyek azon véleményét illeti, hogy ezen elhatározás csupán életbe léptetendő kir. parancsnak tekintessék, de törvénybe ne iktattassék, ez sem a megyék utasitásaival, sem az országgyülés világos határozatával meg nem egyez ; ideiglenesen érvényben maradandó rendelkezések nem tekinthetők azon állandó és örök béke fentarthatásának elég hatályos eszközeiül, mely a királynak kiadott válaszában czélja volt, s melyre az ország fő törekvése is van intézve. Ezekhez járul, hogy mind azok, kik ezen választ törvénybe nem iktatva, egyedül mint érvénybe lépendő kir. parancsot kivánják tekintetni, mind azok, kik az 1715-ki 30-ik törvény állapotában kivánják a vallás ügyét hagyatni, azon elvet tartják, hogy az ez ügyben fenforgó kérdések eldöntése a királyra tartozik; annálfogva, miután a rendek a jelen országgyülésnek mindjárt kezdetével abban teljesen megegyeztek, hogy a vallás ügye, ellen nem állván a későbbi ellenkező törvények és kiváltságok, a bécsi és linczi békekötések, s az 1608-ki és 1647-ki törvények állapotára helyeztessék vissza, s az ügy az országgyülés megegyezésével a királyra bizatott bölcs és végkiegyenlítés végett: a királyi tekintély e részbeni hatályát kétségbe vonni annyival kevésbbé lehet, mert az 1715-ki törvény szerint is a királyt illette a vallási ügyek magyarázata és világositása. Megemlité szónok ezután némelyek azon kivánságát is, hogy a kir. válasz azon föltétel alatt iktattassék törvénybe, hogy az evangélikusok ezen túl soha se terjeszkedjenek, s a jövő országgyüléseken semmi kérdést ne gerjeszszenek. Szónok is óhajtja azt, hogy minden további vallási kérdés és villongás eltávoztatásával a különböző vallásu polgárok között örök béke legyen megállapitva, s a király által előadott törvény-szerkezet teljes reményt is nyujt e részben, mivel a király, kire ezen ügy bizva volt, a békekötésekből s az azokról szóló törvényekből származható minden vallásügyi kérdést végképen elintézett, szónok tehát nem láthatja át, mi módon lehetne ezen törvény sérelme nélkül tovább terjeszkedni, idővel is ujabb kérdéseket támasztani. Ezen és több más oknál fogva, melyek a kir. válasz mellett a rendekkel közöltettek, a szerkezetben leküldött czikket, mely a r. katholikusok kivánatainak is, mennyire lehetett, eleget tőn, törvénybe kivánja iktatni.

Kolonics László gróf kalocsai érsek, az országgyülés megegyezése ellen azon kifogást teszi, hogy ő már a korábbi ülésekben is világosan kinyilatkoztatta, hogy a r. katholikusok azokat, melyek a hitágazato-

kat érdeklik, királyi elhatározás alá nem bocsáthatják, következőleg a rendek említett határozata köz egyetértéssel nem hozatott.

Zichy Károly gróf országbiró azt felelte, hogy lehettek némelyek ellenkező véleményben, de ez az országgyülés határozatát meg nem akadályohatta. Nem lehet tehát állitani, hogy a vallás ügye nem az országgyülés megegyezésével bocsáttatott a király végeldöntése alá.

Ekkor a bibornok-primás benyujtotta ellenmondási okmányát, melyet (lásd a gyülés végével) Kornis József itélőmester felolvasott.

Széchenyi Ferencz gróf azon szempontból szólott az ellenmondás ellen, hogy egyik rend ellenmondása elégtelen arra, hogy a többi három rend határozatát megerőtlenitse.

Forgács Miklós gróf nyitrai főispán, elkésettnek nevezte az ellenmondást. Akkor volt volna annak helye, midőn a vallás ügye a király elhatározása alá terjesztetett, s mivel azt akkor az egyházi rend elmulasztotta, arra most annál kevésbbé lehet tekintet, mert a király az országgyülés által már másodszor is felkéretvén a vallás ügyének elintézésére, ezen kivánsághoz képest már törvénybe iktatandó szerkezetet is küldött az ország rendeihez.

Kérdés támadt ekkor mi történjék az egyházi rend ellenmondásával? Némelyek azt kivánták, hogy magába a törvényczikkbe, mások pedig hogy csupán a naplóba iktattassék. Erre ismét mások azt felelték, hogy a benyujtó bibornok egyiket sem kivánta.

Ekkor a primás azt jelentette ki, hogy Sándor főherczeg nádor által aláirandó országgyülési bizonyitványt kér magának az ellenmondásról kiadatni.

Zichy Károly gróf országbiró helyesebbnek találta akár bizonyitványt adatni arról, akár a naplóban emliteni azt meg, mint a törvényben mondani ki: „a tiszt. papság ellenmondása ellen nem állván.“.

De a papságból és világi r. katholikusok közől azt kezdték ekkor némelyek sürgetni, hogy ezen ellenmondásról világosan iktattassék a törvénybe emlités.

Teleki József gróf ugocsai főispán, szükségesnek vélte az iránt bizonyosságra jutni, ha vajjon az egész egyházi rend megegyez-e a benyujtott ellenmondásban, avagy pedig annak egy része, a helyreállitandó egyesség szüksége végett, kész a kir. válasz törvénybe iktatásában megegyezni?

A papság felkiáltással az ellenmondásban megegyezni nyilatkozott.

Sokáig folyt ekkor a vita a felett, hogy vajjon megemlitessék-e a törvényben az ellenmondás?

Többen ellenzették azt, helytelennek s a királyi felséget sértőnek mondván, a rendek köz megegyezése által felkért kir. elhatározásnak ellenmondani. Sőt az országgyülésre nézve is sérelmes ezen ellenmondás, mert miután az 1715-ki 30-ik törvény által a vallás ügye az országgyülés által a királynak átadatott, kizárólag a királyi jogok körébe jutott az, most pedig a király ezen ügynek tárgyalására az országgyülést felhiván, ismét közölte ezen felségi jog gyakorlását a rendekkel, az országgyülés ez ügyben ujolag a törvényhozó hatalom közösségébe lépett, az ellenmondás által tehát az országgyülés is meg van bántva. S végre ámbár a papság az ország első rende, midőn a többi rend többsége valamely törvényt akar alkotni, a köz jog szerint ez ellen semmi ellenmondásnak sincs helye.

Zerdahelyi Gábor korczolai (czimzetes) püspök Ulászló VII-ik decretuma előszavának 4-ik §-ából azt igyekezett megmutatni, hogy midőn minden rend meg nem egyez, kir. szentesités alá nem lehet törvény-javaslatot terjeszteni.

Az országbiró azonban azt felelte, hogy Ulászló II-ik decretuma 31-ik [1]) törvényczikkével meg van czáfolva azon értelem, melyet a püspök úr tulajdonitott az általa idézett szavaknak. S azt is megemlitette, hogy jóllehet a békekötések ellen is emeltettek ellenmondások, mindig kötelezőknek tartattak azok.

Trencsén megye követe azt kivánta, hogy miután világi r. katholikusok is sokan vannak, kik a kir. válasz törvénybe iktatásának ellenmondanak, ezek ellenmondását is meg kell emliteni.

Hosszasan folyt ekkor e felett a vita.

Az országbiró sajnálatát fejezte ki, hogy az országgyülés vége felé nem lehet oly szerencsés, egyetértést eszközölhetni, mint azt többször sikerült előidéznie.

A primás. Mi ugyan (értve a papságot) nem mondhatunk azért köszönetet.

Az országbiró nagy tüzzel felkiáltott, hogy ezen szavakkal ő eminentiája önmagát sértette meg, miután az egész országgyülés kénytelen megismerni, mennyit tett szónok országbiró a köz jó ügyében.

Örményi József személynök, nyomos beszéddel kérte a rendeket, hogy végezzék be elvégre ezen küzdelmeket, s a rendek köz egyetér-

---

[1]) S még inkább Ulászló tulajdon VII-ik decretuma 48-ik t. czikkével.

tésével ez ügyben végelhatározásra felkért király iránti tisztelettel a választ annyival inkább fogadják el, mivel ez a békekötésekben van gyökerezve, s mert nem lehet tagadni, hogy mindezen szabadsággal korábban is éltek az evangélikusok.

Csongrád megye követe azt mondta, hogy a királyi válasznak az egyesség fentartása végett törvénybe iktatását nem ellenzi, ha az evangélikusok arra ajánlják magokat, hogy soha többé a vallás ügyében az országgyüléseken semmi kérdést sem fognak támasztani, s ennek megakadályozására még ezen országgyülésen törvény hozatik.

Pogány Lajos (evang.) Mármaros megye követe, s Bereg megye főispáni helytartója. Az evangélikusok ez előtt felettébb meg voltak szoritva vallásuk gyakorlatában, sérelmöket azonban türelmesen szenvedték, mit az ország rendei látván, önkényt keltek pártfogásukra, és csaknem minden megye ugy nyilatkozott, hogy a vallás ügye a jelen országgyülésen törvény által intéztessék el. Hogy tehát jelenleg a vallás ügye tárgyalás alá került, az egész ország kivánsága szerint történt. Valamint ekép hajdan is eléggé tanúsitották az evangélikusok, mennyire óhajtják az állandó békét, ugy, ha az alkotandó törvény sértetlenül meg fog tartatni, attól nem lehet félni, hogy a jövő országgyüléseken az evangélikusok uj kérdéseket támasszanak.

Balogh Péter Nógrád megye követe, az evangélikusok nevében örök hálával fogadottnak nyilatkoztatván a kegyelmes kir. választ, a rendeknek is köszönetet mondott, kik minden gyülölséget félretéve, ezen igazságos ügyet előmozditották, s felvilágosodottan pártfogó kezet nyujtottak; a jövő nemzedékek hamvaikban is áldani fogják ezért őket. Sőt a bibornok-primást is megdicsérte, hogy ezen ügyben, az egész idő lefolyása alatt, nemcsak mint főpap, hanem államférfihez illőleg is viselte magát. Az ellenmondást azonban ezen két oknál fogva félretevendőnek vélte. 1-ör Mert a tiszt. egyházi rend is megegyezvén abban, hogy a király végleg elintézze a vallás ügyét, az egyházi rend beleegyezésével lőn a király ezen ügy bizalmi biróságára választva, s valamint semmi további fölebbvitelnek ugy ellenmondásnak sem lehet az ellen helye. 2-or Mert az egyházi rend a törvény felforgatását czélozza a benyujtott ellenmondással. A mult időkben is ez adott alkalmat különféle balmagyarázatra és az evangélikusok elnyomására, kik azonban az alatt is egyenlő hűséget tanúsitottak a király és haza iránt, és egyik rendnek sem törekedtek kárára. Hogy jogaik fentartására törekedtek, azt nem lehet nekik vétkül tulajdonitni, mert a természeti jog is kényszeriti őket sorsuk védelmére. Megemlitette továbbá, hogy mivel az evangélikusok az egyházban semmi hierarchiát,

egy főtől függést nem ismernek, ő (ki a magyarországi összes ágostai hitvallásu evangélikusok főfelügyelője volt), mint megyei követ, hitesorsosai irányában semmi kötelezettséget sem vállalhat el; s kijelentette, hogy a vallás ügyét a jövőre sem lehet az országgyülési tárgyalás alól kivonni, mert ha az evangélikusok jövőben sérelmet szenvednek, védelmökben, mire a természeti jognál és a békekötéseknél fogva fel vannak hatalmazva, nem lehet őket akadályozni. A kir. válasz törvénybe iktatását továbbá is sürgeti.

A prímás kinyilatkoztatta, hogy mindazon módot, melyek az evangélikusok vallás-gyakorlatának szabadságához tartoznak, s a r. kath. vallás jogsérelme nélkül megállhatnak, békességesen el kivánja nézni, de mivel az evangélikusok törekvése tovább terjed, ez által akadályoztatik a szabad vallás-gyakorlat előmozditása, s nem lehet a r. katholikusokat e részben vádolni.

Haller József gróf mármarosi főispán. A tiszt. egyházi rendnek azért nem lehet ellenmondásáról bizonyitványt adni, mert ezen tettével a törvény erejét akarván meggyengiteni, az országgyülés saját czéljával jőne ellenkezésbe az ellenmondás elfogadásával. Ha pedig az ellenmondásnak nincs sikere, a bizonyitvány különben is szükségtelen

Széchenyi Ferencz gróf azért ellenzi az ellenmondás megemlitését a törvényben, mert a kir. válasz fő czélja az egyesség helyreállitása, melylyel amaz ellenmondás teljes ellentétben áll.

Szatmár megye követe. A tiszt. papság ellenmondása az ország jogainak sérelme nélkül annálkevésbbé állhat meg, mivel a vallás ügye eddig a királyi hatalomtól függvén, most pedig ismét az országgyülés jogkörébe tétetvén, a tiszt. papság ezen ellenmondásával egyenesen az ország jogait is megakarja szoritani.

Jezerniczky Károly Nyitra megye követe. Miután az első kir. válasz a főbb panaszos pontok körül változtatást szenvedett, s az ellenmondás jövőben is különféle kérdésekre és vitákra adhatna alkalmat, legtanácsosabbnak nyilvánitotta, hogy a tiszt. papság és a világi r. katholikusok azon reményben, hogy ezen válaszszal örök köz egyetértés fog megállapittatni, s az evangélikusok minden további uj kérdés gerjesztését elfogják mellőzni jövőben, ellenmondásuktól elálljanak.

Az országbiró is ezt vélte legjobbnak; sőt arról is gondolkodott, nem volna-e jó a vallás ügyét az 1741-ki 8-ik t. czikk védelme alá helyezni [1]), de megfontolván az ezen vélemény utjában álló akadá-

[1]) Ezen törvényczikk szerint az ország sarkalatos jogai az országgyülés tárgyalásának is felette állanak.

lyokat, s hogy az ellenmondásnak a törvényben megemlitése sem a törvénynek sem a feleknek nem fog ártani, sőt idővel talán többet árthatna az, ha elhallgattatnék, annak megemlitése felett, azt hiszi, felesleges fenakadni, s minden aggodalom nélkül ajánlotta azt az 1647-ki 5-ik t. cz. példájára megemliteni.

Végre a rendek, a mindkét részről felhozott okok megfontolása után az országbiró véleményében megnyugodtak, s hogy a korábbi példák szerint az egyházi rend és az azzal egyetértő világi r. katholikusok ellenmondása a törvényben megemlitessék, elhatározták.

Az országbiró azt vélte, hogy legalkalmasabb helyen lesz ezen emlités megtéve, hol azt a törvényben valósággal látjuk is.

Elfogadtatott.

Ezután felolvastatván az 1647-ki 5-ik t. czikkben levő megemlitése az ellenmondásnak, ajánlotta az országbiró, hogy ez uttal is ugyanazon szavak használtassanak. Csak ezen a világiakra vonatkozó két homályosabb értelmünek látszó szó: „aliorum quorumvis“ (más néhány) helyett vél alkalmasabbakat használandóknak.

Egy óránál tovább folyt e felett a vita.

Némelyek az 1647-ki törvény nyomán az „aliorum quorumvis“ szavak mellett küzdöttek, mások ezen szavakat sürgették: „nonnullorum,“ „aliquorum,“ „complurium.“

Illésházy János gróf Trencsén és Liptó megye főispánja. Szónok is jelen volt a r. katholikus rendeknek a kalocsai érseknél tartott gyülésében, midőn a nov. 7-ki vallásügyi válasz elleni észrevételek szerkesztettek, s ő is aláirta azokat, de meg kell vallania, hogy sem minden r. katholikus, sem a többség alá nem irta a feliratot, hanem csak egy részök, annálfogva, mivel az igazsággal nem volna megegyező azt mondani, hogy mind vagy legtöbben aláirták azt, igy ajánlotta a világiakat megemlittetni: „et alicujus partis saecularium catholicorum“ (és a világi r. katholikusok egy részének).

S valósággal ezen kifejezést is látjuk a törvényben.

Némelyek az „alicujus“ szót ki akarták hagyni.

Ennek az lőn ellene vetve, hogy mivel ez ügyben két fél van, idővel azt következtethetnék ezen kifejezésből, hogy a r. kath. fél egészen, vagy is a világiak is mind ellenmondtak.

Az országbiró a kétértelmüség kikerülése végett igy ajánlotta a kifejezést: „et partis e catholicis saecularibus.“

A személynök is ezen szerkezetet vélte legjobbnak, de a többséget az Illésházy által előadott szerkezethez látván hajolni, ő is ahhoz állott.

Az országbiró akkor felolvasta, mikép lesz a többség kivánsága szerint az ellenmondás megemlitve és érvénytelennek nyilvánitva az 1647-ki 5-ik törvényben levő kifejezéssel, az „aliorum quorumvis" szavak helyett Illésházy módositványát fogadva el.

Némelyek még a „habentibus" szó helyett, minthogy a záradék a jövőre szól, ezt akarták tétetni: „habituris," de a többség az országbiró által javaslatképen felolvasott szerkezet mellett maradt, mint azt a törvényben látjuk.

És ezzel a tanácskozás a vallás ügye felett az $179^{0}/_{1}$-ki országgyülésen befejeztetett.

Az $179^{0}/_{1}$-ki 26-ik törvény által tanúsitott legfőbb vivmány, hogy a vallás ügye többé nem a királyi rendeletektől függ, hanem a nemzeti törvényhozás mezejére tartozik, a törvényhozó test mindenik részének kölcsönös egyetértése és befolyása által meg lőn alapitva.

LXXI.

Az ellenmondás, melyet a bibornok-primás febr. 8-kán az országos vegyes ülésben a vallás ügyében benyujtott: (Forditás.)

„Mi Batthyányi József bibornok stb. herczeg stb. esztergomi érsek stb. stb. Saját nevünkben s Magyarország és az ahhoz kapcsolt részek egyetemes papságának nevében és személyeiért, ünnepélyes tiltakozás és ellenszólás módjával nyiltan, közönségesen és világosan fölfedezzük és kinyilatkoztatjuk, hogy midőn a jelen, ő cs. kir. felsége, legkegyelmesebb urunk által, Magyarország és az ahhoz kapcsolt részek összes rendeinek, szabad királyi és fő Buda városba a közelebb mult 1790-ki év Pünkösd utáni második vasárnapjára eső junius 6-ára összehitt, s későbben szabad királyi Pozsony városba áttett országgyülésen, más országgyülési tárgyalások között az ágostai és helvécziai hitvallásu vallások ügye ismét előkerült; mivel a mult időkben ezen hitvallások ügyének országgyülési tárgyalás alá vételével az ország primásai az esztergomi érsekek s Magyarország és az ahhoz kapcsolt részek többi papsága ezen tárgyalásokban s lehető határozatokban soha egyébkint részt nem vettek, csak és a mennyiben azt az ős katholika vallás, s az egyházi jogok és szabadalmak jogsérelme nélkül tehették, sőt minden összes és egyes kötésnek és czikknek, melyek bárminő módon és bármely szóval ellentétben állottak a katholika vallással, s annak jogaival és szabadalmaival, és jogsérelmet okoztak azoknak, minden záradékukban, pontjokban és részökben teljesen és mindenkép ellene mondtak és szólaltak: azért elődeink ezen dicséretes

példája által vezérelve, s pásztori hivatalunk által is kötelezve, nehogy hallgatásunk által valamiben megegyezni látszassunk, mi is saját nevünkben s Magyarország és az ahhoz kapcsolt részek egyetemes papságának nevében és személyeiért, a nevezett ágostai és helvécziai hitvallások ügyében eddig tartott vagy ezentúl tartandó tárgyalásoknak, s a jelen országgyülésen netalán alkotandó törvényczikknek, mely a katholika vallásra, s az egyházi jogokra és szabadalmakra bárminő módon, és bármely szóval jogsérelmes lenne, az ország összes rendei előtt nyiltan, közönségesen és világosan ellenmondunk és ellenszólunk; ezen ellenmondásunkat és tiltakozásunkat a velünk egyetértő világi katholikus urakra is kiterjesztvén, s egyuttal kinyilatkoztatván, hogy azon eddigi tárgyalásokban és határozásokban mi és Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek papságából mindenki nem másképp vettünk részt, vagy az ezentuliakban vehetünk és akarunk részt venni, csak és a mennyiben azok a katholika vallásra, s az egyházi jogokra és szabadalmakra sérelmesek nem volnának; s a jelen országgyülés törvényeinek aláirásából bármely szin és ürügy alatt a papság megegyezését a vallásügyi törvényben következtetni nem akarjuk. Egyszersmind kérvén, hogy nekünk s Magyarország és az ahhoz kapcsolt részek egyetemes papságának, mindnyájunk nagyobb biztositására és a szent katholika vallás védelmére, erről bizonyitvány adassék ki. Kelt Pozsonyban, február 8-kán az úr 1791-ik évében. — Batthyányi József bibornok, Magyarország primása saját és az egész papság nevében. (P. H.) Kondé Miklós kattarói püspök, esztergomi kanonok, s ő eminentiájának esztergomi főhelytartója.

LXXII.

Február 10-*én*, 11-*én és* 12-*én* vegyes tanácskozmányt tartottak az ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikusok Pozsonyban **Teleki József** grófnál [1].

Jelen voltak: **Teleki József** gróf kamarás, ugocsai főispán, s a helv. hitvallásuak dunamelléki kerületének főgondnoka, **Jeszenák Pál** báró k. tanácsos, **Vay Dániel** báró, **Vay Miklós** báró, **Prónay Sándor** báró, arany sarkantyús vitéz és a magyarországi ágostai hitvallásuak főfelügyelői helyettese; **Balogh Péter** udv. tanácsos, hétszemélynök, Nógrád megye követe, s a magyarországi ágostai hitvallásuak főfelügyelője, **Pogány Lajos** Bereg megye főispáni helyettese, és Máramaros követe,

[1] Ezen „conventus mixtus“ jegyzőkönyve megvan az ágostai hitvallásuak pesti levéltárában: Acta Baloghiana, ad Fasc. 2-um. N.

Vay István k. tanácsos, Szabolcs megye követe, **Darvas Ferencz** arany sarkantyus vitéz, helytartósági tanácsos, Pest megye követe, **Vay József** helytart. tanácsos, Borsod megye követe, **Tihanyi Tamás** k. tanácsos, alországbiró, **Bernáth József** kir. tanácsos, kir. táblai ülnök, **Radvánszky János** k. tanácsos, arany sarkantyus vitéz, Zólyom megye követe, s a bányakerületi ágostai hitvallásuak egyházkerületének felügyelője, **Radvánszky Ferencz** al-ajtónálló, s az ágostai hitvallásuak tiszamelléki egyházkerületének küldötte, **Domokos Lajos** Bihar megye követe, **Pázmándy József** Győr megye követe, s a dunántúli helv. hitvallásu egyházkerület algondnoka, **Máriássy Ferencz** [1]) Gömör megye követe, **Fáy Pál** Torna megye követe, **Rédey Ferencz** kir. tanácsos, arany sarkantyús vitéz, a tiszántúli helv. hitv. egyházkerület főgondnoka, Szatmár megye követe, **Máriássy Farkas** Szepes megye követe, **Plathy Gáspár** Liptó megye követe, **Zorkovszky Simon** Túrócz megye követe, **Lónyay Menyhért** Ugocsa megye követe, **Domokos Lőrincz** Békés megye követe. — **Raksányi Pál** Beszterczebánya város, **Stetner József** Pozsony város, **Szmrecsányi Ignácz** Korpona város, **Szombathy István** és **Domokos Imre** Debreczen város, **Keresztes András** Szatmár város, **Vörös Imre** Selmecz város, **Szegner János** Szent György város, **Kleinrath Károly** Ruszt város követei. **Jablanczy János** és **Oláh Mihály** Hajdu városi követek. — Továbbá **Berzeviczy Gergely**, **Zontagh Mihály**, **Petykó Pál**, **Szabó-Sáray Sámuel**, **Melioris László**, **Pázmándy Pál**, **Mesterházy Dániel**, **Kichmájer Pál**, valamint **Crudy Dániel** és **Institoris Mihály** pozsonyi ágostai hitvallásu lelkészek, és **Nyisnyánszky György** az ágostai hitvallásuak budai ügynöke, mint mind a két felekezet által felkért jegyző.

Teleki József gróf előadván, hogy a második kegyelmes kir. válasz az utóbbi országos vegyes ülésben a törvények közé czikkelyeztetvén, nincs egyéb hátra, mint ezen jan. 18-ki kir. válaszért a két hitfelekezet ünnepélyes vegyes küldöttsége által a királynak minél előbb hálás köszönetet nyilvánitani.

Ezen küldöttségben részt venni kérettek az ágostai hitvallásuak részéről: **Balogh Péter**, **Jeszenák Pál** báró, **Podmaniczky József** báró, **Prónay Sándor** báró, **Tihanyi Tamás**, **Radvánszky Ferencz**, **Berzeviczy Gergely**, **Vörös Imre**. A helv. hitvallásuak részéről: **Teleki József** gróf, **Ráday Gedeon** gróf, **Vay István**, **Darvas Ferencz**, **Rédey Ferencz**, **Domokos Lajos**, **Pázmándy József**, **Hollósy József**, **Szombathy István**. Határoztatott továbbá, hogy:

---

[1]) Igy a jegyzőkönyv, a naplók Máriássy Istvánnak nevezik Gömör m. követét.

A küldöttség alázatos köszönetet mondván a trón előtt, hálás szivet kifejezni jelenjék meg a királyné és Ferencz trón-örökös előtt is.

Azután pedig ujabb kihallgattatást kérvén, kisebb számmal jelenjék meg, és terjeszsze elő az evangélikusoknak a törvénynek minden tekintetben leendő hű végrehajtása iránti alázatos kérelmét, nevezetesen az evangélikusoknak a hivatalokra alkalmazását illetőleg.

Hogy azonban a kérelmet kellő rendben lehessen megtenni, az alkotott törvény felolvastatott és tanácskozás alá vétetett.

Mely alkalommal annak végrehajtása iránt megjegyeztetett: (lásd ezen észrevételeket alább a III ik részben, a törvénynek a különböző törvény-javaslatokkali összehasonlításánál.)

Továbbá a küldöttség által a királynak felterjesztendő, s Teleki József által szerkesztett felirat felolvastatván, köz helyeslést nyert.

Nagy örömmel fogadta a tanácskozmány Bernáth József k. táblai ülnök azon nyilatkozatát, hogy az evangyéliomi vallás történelmét Magyarországban a József-féle türelmi parancs idejétől a jelen törvény alkotásáig ki akarja dolgozni.

Végül az határoztatott, hogy az evangélikusok meggyöngitett törvényes jogainak és szabadságának visszaállitásáért, a két felekezet minden egyházában hálaadás mondassék a mindenható istennek a folyó évi május első napján, s a tárgyhoz alkalmazott egyházi beszédek tartassanak a néphez.

A köszönő felirat az 1791-ik évben febr. 16-kán terjesztetett Bécsben a király elé.

„Nem hiú hizelgések ezek felséges úr, mondva van ezen latinul szerkesztett feliratban [1]), minőkkel gyakran mind a szavak értelmét, mind különösen az uj fejedelmek lelkeit el szokták rontani, nem oly szavak ezek, melyek alacsony és földön csúszó indulatból származva, semmi jelentőséggel sem birnak, s az utódok előtt minden hitelöket elfogják veszteni; szólunk, mint szabad nép része a népei szabadságát biztositó ritka példájú fejedelemhez; szólunk nem valamely remény által kecsegtetve, hanem mint a kiknek reményök már teljesült, szólunk végre tettekkel érdemlett dicsérettel, melyet soha semmi kor sem tagadhat meg.“ — Előadja ezután a felirat a dolgok ismert folyamát, mint lőn az ügy először felterjesztve, mint mondtak az evangélikusok köszönetet az első kir. válaszért, az abban nyert igazságért, s a második után még inkább lekötelezve érzik magokat a király állhatatos

---

[1]) Az ágostai hitvallásuak levéltárában ugyanott, ad Fasc. 2-um Q.

kitartásáért irántuk való jó indulatában. Nagyszerü valóban, igy szólnak, és fejedelmi dolog igazságosnak lenni, de még nagyobbszerü és közel isteni, kitartónak lenni az igazságban. Mert ezen kitartás, nemcsak boldogokká teszi a népeket, hanem, mi nélkül maga a boldogság is kelletlen lehet, biztosítja is azokat a boldogság megmaradásáról. S annyival nagyobb becset helyeznek az evangélikusok a király ezen megvívhatlan kitartására az igazságban, mert ez az iránt is biztositék, hogy a törvény végre is fog hajtatni, s ők minél hamarabb használatába fognak annak jutni. Mi iránt buzgóan ismétlik is kérésöket.

LXXIII.

Márczius 5-*én* az országos vegyes ülésben még egyszer parlamenti társalgás tárgya lőn a vallás ügye.

Kolonics László gróf kalocsai érsek a papság s az azzal tartó világi r. katholikusok nevében kijelentette, hogy a vallásügyi törvénybe iktatott ellenmondásuk után, annak érvénytelenitése az ő akaratjok ellen tétetett oda; miért is nehogy ez által az ellenmondás érvénye csorbát szenvedjen, az ahhoz ragasztott záradéknak a papság és az azzal tartó világi r. katholikusok nevében ellenmond, s ezt kéri a naplóban följegyeztetni, s erről magának bizonyitványt kiadatni.

Boronkay József Somogy és más dunai megyék követei pártolták.

Mások azt jegyezték meg, hogy miután az ellenmondás érvénytelensége ki van mondva, a mostani ellenmondás nem mehet a naplóba.

Batthyányi József bibornok-primás. (Irásból olvasta latin beszédét, mely nyomtatásban [1]) is megjelent.) Kik az ellenmondást beiktatni kivánták, igy szól ez, természetesen nem egyezhetnek meg annak érvénytelenitő záradékában. Kik pedig azt beiktatni, de egyszersmind érvénytelenitve akarják, természetesen sürgetik a záradékot, és pedig az 1647-ki 5-ik t. cz. példája nyomán. Ebből származott a meghasonlás, holott most már nem tárgyról, hanem mind két részről felesleges szavak felett foly a versengés. Akárminő szavakkal történik az ellenmondás megemlitése, mindig világos lesz, hogy az megtörtént. Minden korban voltak a vallásügyi törvények ellen vagy a r. katholikusok, vagy az evangélikusok részéről ellenmondások, s ezeknek daczára mindig hozattak törvények, de a körülmények és okok szerint későbben érvényre jutottak ezen ellenmondások, mint ezt az 1681-ki, 1687-ki és 1715-ki törvények tanusitják. Szónok azonban ámbár nem szünt meg feladatának megfelelni, a királyhoz intézett feliratában az

---

[1]) Ezen kiadás példánya mellékelve van Torkos naplójához a 957-ik lapon.

1681-ki, 1687-ki és 1715-ki törvények fentartása mellett szavát emelvén, s előadván, hogy minő bajokat fog azoknak eltörlése előidézni, soha sem tért el az igazság, méltányosság és ildom engesztelő eszközeitől. A papság discretiójáról tanúságot tesznek a vallás ügyében működött országos vegyes bizottmány iratai is. A papság azonban kénytelen volt a vallás jogainak óvásával fellépni, melyeket a bécsi és linczi békekötések is mindig megkivántak óvni a földesuri jogoknak világos szavakkal kijelentett fentartásával. Miért is szónok panaszosan említi a kötések kétoldaluságát.[1]) Szónok minden versengést mellőztetni óhajt. Feledésnek kivánja átadni a különféle iratok, nyomtatványok ingerléseit, a keserü boszantásokat, rágalmakat, a Batthyányi Alajos gróf tudta nélkül kinyomtatott beszédében foglalt (hazaárulási) vádat, melyet az előadás szelidsége módosított. Szónok erősen föltette magában, hogy többé semmit sem fog ez ügyben mondani, mi a versengés gyászos emlékét megujithatná, s a közbékét bizonyosan megzavarhatná. Arra forditsuk, igy végzé a derék magyar főpap beszédét, minden igyekezetünket, tettel, szóval és példával, hogy az ellenmondás alapja és oka magában megszünjék, és így annak használatára soha se legyen szükség; soha se keljen fel egymás ellen, ámbár különböző vallásuak és érzelmüek, egyik rend a másik ellen, s a községek és egyének boszantásokra és szidalmakra ne ragadtassanak; a kedélyek anynyira óhajtott nyugalmát nem érhetjük el biztosabban, mint ha mindenkinek megadjuk a magáét; ha ágostai és helvécziai hitvallásu polgártársainkat, kik a polgári jogok és rokonság által ugyis hozzánk vannak csatolva, ámbár vallási véleményben tőlünk különböznek, az örök béke és egyesség végett királyi rendelet által kapott legszabadabb vallási gyakorlatukban, valódi és őszinte szeretettel, mely nem verseng, senkinek sem irigye, szemléljük, s tőlök ugyanazon őszinte szeretet viszonzását várjuk.

Teleki József gróf az uj ellenmondás lényegére megjegyzi, hogy

---

[1]) Ezen kijelentése a bécsi és linczi békekötések kétoldaluságának Magyarország primásának irásból felolvasott beszédjében igen nevezetes. Teljesen összevág ez az evangélikusok által eredetileg kivánt törvényjavaslat okoskodásával, s azon elvvel, hogy minden többségre való tekintet nélkül, mint egyenlők állanak egymással szemközt a felek; s következőleg, mint dec. 12-ki feliratukban (lásd fölebb) kifejtették, világos volt az evangélikusok többsége, miután ők mindnyájan, s velök nem kevés r. katholikus együtt tartottak.

ha az elfogadtatik, az evangélikusok nevében ő ismét ennek fog ellenmondani.

Batthyányi Alajos gróf sértőnek mondta magára nézve a primás czélzását, mivel az országgyülésen mindenkinek szabad szólása van; s a mit ő mondott, abban a rendek nagy többsége a legnagyobb tetszéssel egyetérteni nyilatkozott.

Az országbiró azt adta elő, hogy a primás beszéde az ország főpapjának hivatalos nyilatkozata volt, s ez az evangélikusokra nézve jogsérelmes nem lehet, miután ő mellettök szól a vallásügyi törvény záradéka. Egyébiránt a napló, mint a történtek foglalatja, a törvények értelmén semmit nem változtatva, természetesen meg fogja említeni a papság uj ellenmondását is, valamint az ez ellen emelt viszont-ellenmondást.

Az országbiró ezen nyilatkozatában mindenki megnyugodott.

LXXIV.

Márczius 13-*án* végre az országgyülés utolsó napján, az országos vegyes ülésben felkelt:

Teleki József gróf ugocsai főispán, s az evangélikusok nevében, azon őszinteséggel és törhetlen határozottsággal, melylyel az ügynek tartozott, hogy ugyanis az evangélikusok kivánságai még nincsenek kielégitve, de egyszersmind azon hagyományossá vált diplomatiai ildommal, mely főleg sikerre, békes állapotba jutás eszközlésére törekedvén, mennyire csak lehet, mindenkit kímél, mindenkinek nyájasan kezet nyujt, hogy minél több barátot szerezhessen, vagy legalább az ellenséget is lehetőleg megengesztelje maga iránt, s mely két jellemvonás: az őszinteség és ildom, rendesen jellemezni szokta a magyarországi mind két hitvallásu evangélikusok tanácsteremi küzdelmeit, ünnepélyesen köszönetet mondott a vallásügyi törvényért irásból olvasott (latin) beszédben, mely nyomtatásban is megjelent. [1])

„Ha volt valaha törvény, igy kezdé szónok, sokszoros és szélesen kiható hasznú, ugy méltán ilyennek lehet azt tekinteni, mely a vallás ügyében a jelen országgyülés alatt a legigazságosabb fejedelem és az ország rendei megegyezésével hozatott. Mert ezen törvény által a polgárok egy része a sértések bajainak és alkalmatlanságainak okozásától, másik része pedig azoknak szenvedésétől szabadult meg, mind a kettő pedig alkalmasabbá tétetett ez által a köz boldogságra, mely ekkép mind kettejökre nézve közös, megszerezhető és érezhető lett. Jelesül gon-

---

[1]) Torkos naplójához mellékelve az 1017-ik lapon.

doskodva lőn továbbá ezen uj törvény által, hogy a minden keresztyén vallással, annálfogva a római katholika vallással is ellenkező ama türelmetlenség gyanuja a más vélemények iránt, mely, nem lehet elmondani, mennyit ártott annak, szépen megszüntessék stb.

„Miután tehát ezen uj törvény által annyi haszon háramlik az egész hazára, és a keresztyén vallásra is, nem állhattam meg, hogy szerzőinek az ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikusok nevében nyiltan és közönségesen köszönetet ne mondjak. Örök hálát mondunk tehát, isten után, először is felséges II-ik Lipót legigazságosabb királyunknak, ki mint hajdan a törvény által, ugy most mind a két fél által felkért bizalmi biró ugy járt el, hogy, ámbár nem nyertük meg minden visszakért jogunkat, magunk átlátva, hogy áldoznunk kell valamit a béke és egyetértés végett, s a még hátralevőket polgártársaink további jó indulatára és méltányosságára hagyva, kiegyeztető határozatában megnyughattunk.

„Nem lehet továbbá, itt az ország színe előtt, a legnagyobb gyönyörüséggel ki nem jelentenünk, hogy r. kath. polgártársaink, nevezetesen mind a nagyméltóságu főrendek, mind a tekintetes karok és rendek legnagyobb része, mennyire örökös hálára köteleztek minket. Megismervén ugyanis ügyünk igazságát, és belátván, minő haszon háramlik a közjóra a polgárok egyességéből, oly kitünő részt vettek jogaink visszaadása ügyében, hogy részünkről ügyünknek minden védelmét feleslegessé látszottak tenni. Mely ennyire kitünő tanúsításával méltányosságuknak és emberiségöknek, nemcsak a jelen és jövő kor dicséretét és tiszteletét érdemelték ki mind hazánkban mind a külföldön, hanem minket is és minden maradékunkat az őszinte szeretet örök kötelékivel fűztek magokhoz és maradékaikhoz.

„Sőt végre magát a tiszt. r. katholikus papságot sem mellőzhetem itt hallgatással. Azon része iránt, mely vagy nyilván előmozdította ügyünket részvétével, vagy minden akadály-támasztástól tartózkodott, nem kevéssé érezzük magunkat hálára kötelezetteknek; a másik résznek pedig, mely eddig ügyünket ellenzette, miután ezen világos törvény rendelkezése által a szilárd és állandó béke meg van állapitva, őszintén ajánljuk jobbunkat és jó indulatunkat, csak azon egyet kérve tőlök, hogy ők is nyujtsák nekünk azt, s ezen, kölcsönös és ünnepélyes kötéseken alapuló, uj törvény iránt oly tisztelettel viseltessenek, hogy az ellene emelt, de a törvény által örökre érvénytelennek nyilvánított ellenmondást nem nekünk ártó szándokból, hanem csupán mintegy hivatalból keletkezettnek tapasztaljuk. Tegye ezt a tiszt. papság méltányosan s egyszersmind kegyesen és előrelátással.

Mert ámbár ő eminentiája a primás és bibornok, minapi itt tartott beszédében az 1647-ki 1681-ki 1687-ki és 1715-ki törvények példájával élve, azon aggodalmat akarta némileg a két hitvallásu evangélikusokba önteni, hogy könnyen megtörténhetik, miszerint ezen ellenmondás, most maga a törvény által érvénytelenitve, valamikor a körülmények és okok szerint föleleveníthető lehet; mi azonban, csak a kedvező gondviselés, mit nem hiu reménynyel várunk, a mostani példájára alakult fejedelmeket adjon hazánknak, nevezetesen igazságosokat s a kormányzási mesterséghez értőket; csak gyakran legyenek a magyar r. kath. egyháznak oly primásai, minőt a maiban tisztel hazánk, ki ugyan is az igazság szeretetét és a szelidséget, mind parancscsal, mind pedig és főleg példával tudja is, akarja is papságának kitűzni, s ez által mindenki, még ügye ellenfeleinek tiszteletét is, mint a mostani az enyémet, méltán kivívja: nem vélünk nagy veszélyt fenforogni, hogy ezen jelenleg eltemetett ellenmondás ismét életre támadjon. Különösen ha ezen reménynek támaszául továbbá azt is adhatom, hogy mi is igyekezni fogunk, s ezen gondoskodást utódainkra is átszállitjuk, nehogy a kölcsönös kötésekben és törvényekben alapuló erő valaha vagy helytelen eljárás, vagy ellenséges tettek, vagy hanyagság által elavulhasson. Mind közös keresztyén vallásunk szelleme, mind pedig a két fél nyugalma, s az ezzel kapcsolatban levő haszon azt ajánlja, hogy ezentul nem egymás közötti gyülölséggel, nem visszavonással, nem boszantásokkal, hanem mint azonegy haza polgáraihoz illik, a kölcsönös jó indulat és szeretetre kész legnemesebb vetélkedésével versenyezzünk. Mely legkellemesebb versenyre valamint egy részről a tiszt. papságot az evangélikusok nevében a lehető legnyájasabban felhivom, ugy más részről, hogy ezen legvidámabb látvány minket és hazánkat minden időben gyönyörködtethessen, s annak folytatásától semmi szomoru aggodalom által el ne vonassunk, felséges királyunkat, s ezen országnak itt összegyült minden rendét, ezen törvény minden pontjának végrehajtása és megtartása végett, mindenre a mi szent, s minél semmi sem lehet szentebb, a haza és igazság szeretetére kérjük, s alázatosan esedezünk; egyszersmind pedig mind a két fél javára minden igyekezetünket, minden vagyonunkat s magát az életet is szentül és örökre felajánljuk.

Mindezek eredménye lőn az $179^{0}/_{1}$-ki 26-ik törvényczikkely.

HARMADIK RÉSZ.

Összehasonlítása az 179⁰/₁-ki 26-ik törvényczikknek egy részről: 1) a róm. katholikusok első vagy is Sauer-féle, 2) a r. katholikusok második, 3) a dunai kerületek,—más részről pedig: 4) az evangélikusok első, 5) az evangélikusok második, 6) a tiszai kerületek, s 7) az országos vegyes bizottmány törvényjavaslatával, valamint 8) a november 7-ki vagy is első királyi válaszszal. S a törvény mindenik pontjára észrevételek az evangélikusok közjogi szempontjából. Függelékül állván az evangélikusok 1791-ben február 10—12-kén Pozsonyban tartott vegyes tanácskozmányának észrevételei az ujon alkotott törvény végrehajtása iránt.

Történtek ugyan már e munka folyamában a különböző javaslatok, s a nov. 7-ki, első királyi válasz és a törvény között összehasonlitások, mennyiben a közvetlen szükség kivánta, de mert a javaslatok és ellenjavaslatok ezen tengerében lehetlen, hogy még a legjobb emlékezetü olvasó is teljesen tisztában legyen az eddigiek egyszeri elolvasása után az iránt, mit pedig ezen munkának fő czélja figyelembe ajánlani, hogy melyek tehát azon eszmék, melyek az 1791-ki nevezetes 26-ik törvényczikk alkotásánál, az abban levőkön kivül, még fölmerültek, s mi volt a törvényben levő eszmék eredeti alakja, és minő változtatásokon mentek azok keresztül míg törvény-alakot nyertek; nem minden ismétlése nélkül ugyan a már mondottaknak, mert az lehetlen volt, álljanak itt, általános áttekintés végett, az 1791-ki országgyülésen folyt vallásügyi tárgyalásnak a közjog tájékozó világa mellett előadott körvonalai.

Az 179⁰/₁-ki 26-dik törvényczikk bevezetése igy szól forditásban:

„Miután a rendek a köztök örökre megállapítandó egyesség végett igazságosnak ismerték, hogy a vallás ügye, egyedül Magyarország kebelében (intra ambitum Regni Hungariae solum) az 1608-ki és 1647-ki törvények állapotára visszahelyeztessék, s hogy következőleg mind az ágostai mind a helvécziai hitvallást követő evangélikus országlakosok örökre helyreállitott szabad vallásgyakorlatának alapjául és talpkövéül, az 1608-ki koronázás előtti 1-ső t. czikk által idézett, s a törvénykönyvbe sorozott bécsi békekötés, s az 1647-ki 5-ik t. czikkbe iktatott linczi békekötés tartalmai vétessenek és megujittassanak; ennélfogva ő felsége kegyelmes hozzájárulásával (a papság, s a világi katholikusok egy részének ellenmondásai ellen nem állván, sőt örökre semmi érvénynyel nem birván) rendeltetik :"

Az ellenmondási záradék, mint tudjuk, egyik javaslatban sem volt meg eredetileg, hanem a febr. 8 ki országos vegyes ülésben lőn beiktatva.

— Egyébkint a tartalmi elvek egészen egyeznek a r. katholikusok mind első vagyis Sauer-féle, mind második javaslatával (mind a kettőnek bevezetésében), csakhogy az első javaslat némi őszinteségi hiánynyal nem bécsi és linczi „békekötésekről," hanem bécsi és linczi „czikkekről" szól.

— A dunai kerületek javaslata azonban, ámbár szintén hivatkozik (bevezetés hiányában az 1-ső pontban) a békekötésekre, nem szól azoknak megujitásáról, s nem is azt mondja, hogy a vallás ügye az 1608-ki és 1647-ki törvények állapotára „visszahelyeztessék," hanem hogy azok szerint „tárgyaltassék;" s a szabad vallásgyakorlatnál azon záradékot foglalja magában, hogy „a róm. kath. vallás jogsérelme nélkül, s a földesuri jogok és Horvátországra stb. nézve az 1741-ki 46-ik t. czikk épségben maradásával."

— Az evangélikusok első javaslatában (bevezetés hiányában az 1-ső pontban) nemcsak 1) az evangélikusoknak „jogaik és szabadságuk" mondatnak a békekötéseken alapulóknak vallásuk gyakorlatához és követéséhez, hanem 2) az is ki van emelve, hogy azok kétoldalu kötések, sőt 3) külföldi jótállás által is biztositva vannak, melyeket tehát egyik fél 4) egyoldalu törvényekkel s annál kevésbbé rendeletek-

kel meg sem gyöngithetett, s következőleg az evangélikusok „jogai“ 5) az országgyülési többségeknek, s annál inkább minden ellenmondásnak, megszorításnak stb. is felette állanak a békekötések természeténél fogva.

— Az evangélikusok második javaslatában (a bevezetésben) már ott van a „Magyarországban“ záradék, azaz : „Magyarországban s az ehhez kapcsolt részekben és nem az osztrák örökös tartományokban is.“

— A tiszai kerületek és az országos vegyes bizottmány javaslatai (egyenlő bevezetéseikben) csaknem ugyan azon szavakkal szólanak, melyekkel a törvény, ama záradék azonban egyszerüen csak igy állott ezekben: „Magyarországban.“ Említve volt még ezekben, hogy a békekötések II-ik III-ik Ferdinánd és I-ső Lipót hitleveleivel is meg voltak erősitve.

— A nov. 7-ki első kir. válasz a törvény bevezetésével összevág.

— Tekintsük már most a törvény bevezetését önálló közjogi szempontból; de lássuk először is ezen törvény fő jellemvonásait, s általában a magyarországi evangélikusok közjogának alapelvét.

Fő jellemvonásai az 179$^{0}{}_{1}$-ki 26-ik törvényczikknek :

1) Hogy a vallás ügyét a két független fejedelem : egy részről a császár-királyok, más részről az erdélyi fejedelmek között kötött bécsi és linczi békekötések, tehát kétoldalu kötések állapotára tette vissza.

2) Hogy tehát általában és világosan is eltörlött minden azokkal ellenkező későbbi törvényt és felsőbb rendeletet.

3) Hogy különösen eltörlötte már magával létrejövetelével az 1681 — 1715-ki törvények azon rendelkezését, mely szerint a vallás ügye az országgyülési tárgyalások sorából kirekesztetvén, a fejedelmi „arbitrium“ intézkedései alá rendeltetett; és ismét az országgyülési tárgyak közé vevén fel a vallás ügyét, nemcsak szerves egésznek ismerte el az evangyéliomi vallást és biztosította annak mint ilyennek jövőjét, hanem saját védszárnyait is kiterjesztette arra; a zsinattartási világosan biztosított jogon kivül és felül a nemzeti törvényhozást tette annak legfőbb biztositékául.

4) Hogy miután a vallásszabadság általános kinyilatkoztatása azon ideig nem tapasztaltatott eléggé sikeresnek, ámbár a magyar országgyülések különben nem igen voltak barátai az ily részletes előadásoknak, bővebb fejtegetésébe bocsátkozott annak, mit ért a vallásszabadság alatt. S némelyekben ugyan megszoritóbban ütött ki a részletes előadás, mint a békekötésekből folyni kellett volna, mintha magok ama békekötések idejében adták volna elő részletesen a felek, mit értenek az általánosságok alatt, egészben véve azonban mégis oly épület ezen törvény, mely a bécsi és linczi békében mint alapkövein emel-

kedve, ha nem tette is valóban teljesen vissza az evangélikusokat ama békekötések állapotára, oly megnyugtató menhelyet nyujtott azoknak, melynél jobbal és biztosabbal, ama békekötések közvetlen legközelebbi időszakán kivül, sem a II-ik József császár türelmi parancsának érvénye idejében, s annál kevésbbé az előtt, soha sem birtak.

5) Hogy ez nemcsak „magyar" törvény, hanem a bizalmi birósággal megtisztelt fejedelemnek, az osztrákház fejének, kétszeri kiadással is még inkább megerősített ünnepélyes chartája, annak evangélikus alattvalói számára önkényt kinyilatkoztatott szent adománya, s mint evangélikus alattvalói és némileg a magyarországi evangyéliomi vallás fejének [1]) is, egy részről a r. katholikusok és az evangélikusok, más részről pedig maga és az evangélikusok között szerzett örök érvényü sérthetlen egyezménye.

6) Hogy csupán a békekötések kifejtője levén, intézkedései az evangélikusokra nézve szigoruabbakká nem, hanem egyedül kedvezőbbekké tétethetnek.

S általában a magyarországi evangélikusok közjogának alapelve pedig szintoly világos a minő egyszerü.

Az 179⁰/₁-ki 26-ik törvény bevezetése ünnepélyesen azt nyilvánitván: hogy az evangélikusok örökre helyreállitott szabad vallásgyakorlatának alapjául és talpkövéül a bécsi és linczi békekötések vétetnek, és megujittatnak, ezen nyilatkozattal a magyarországi evangélikusok közjogának alapjául és talpkövéül kétségbevonhatlanul a nevezett békekötések (s minthogy a linczi békekötés a bécsire lőn épitve, főleg ezen utóbbi) vannak bevallva; és mind a törvény bevezetésének szavait, mind a fölebb közlötteket tekintve, világosan is csak az a nevezett 1791-ki 26-ik törvény következő pontjai alkotásának oka, hogy mivel, a tapasztalás tanúsága szerint, a bécsi és linczi békekötések általános rendelkezései az életben nem voltak mindig eléggé sikeresek az evangéliku-

[1]) Rex Hungariae, lege ita constituente, summus est Ecclesiae Ev. Inspector, jus autem summi Episcopatus (az egyházat igazgatni) penes neminem alium est, nec stantibus Christi institutis, penes alium esse potest, quam penes ipsam Ecclesiam, ut eam §-o praecedente definivimus. — Klein Sámuel: Tentamen Juris Ecclesiastici Evangelicorum in Hungaria. Lipsiae, MDCCCXL. — Az 54. lapon.

sok megvédésére, részletesen és bővebben előadassanak az evangélikusoknak a békekötésekben alapuló jogaik.

Ha tehát van az 1791-ki 26-ki törvényben e részben valamely megszoritás, ez egyáltalában nem temethette el az evangélikusoknak ama békekötéseken, s különösen a bécsi, mint alap-békekötésen alapuló jogaikat. Mert ha botlás van is a pontokban, a bevezetésben tisztán fen van tartva az elv, a békekötések érvénye.

Világos és egyszerü alapelve pedig a bécsi békekötésnek, mit mindjárt bővebben is meg fogunk mutatni :

Hogy az mindenben egyenlövé teszi az evangyéliomi vallást hazánkban a r. katholika vallással.

Minél fogva semmi az evangélikusoknak, valamely ujabb törvény által, részletesen biztosított jog és szabadság „uj,“ azaz, a bécsi békén felül vagy kivül álló nem lehet, mert az már minden egyenlőségi jogot magában foglal elvileg.

Minden későbbi kétségre és kifogásra csak az szolgáltatott okot, hogy azon korban elegendőnek tekintették csupán általánosan rendelkezni ez ügyben, mert az ország nagy többsége, a hatalmas urak legnagyobb része ugy is az evangyéliomi vallást követvén, csak arra volt szükség, hogy az utóbbiak bárminő általános és rövid törvényre támaszkodhassanak. Azon viszony mellett, melyben a nemesség a bécsi béke korában a fejedelem és földnépe irányában volt, az urak, kik a kötés alkotásába befolytak, nem tartották szükségesnek a részletesebb rendelkezéseket. Saját és jobbágyai vallásszabadságát minden ur elég hatalmas volt megvédeni a törvénynek egyetlen rövid kijelentése mellett.

Lássuk most annak bővebb bizonyitását, hogy a bécsi béke valóban teljesen egyenlővé tette az evangyéliomi vallást a r. katholikával.

A bécsi békekötés törvénybe iktatása, mikép azt törvénykönyvünkben látjuk, két szembetünő ügyességi hiányát tünteti fel azon kornak.

Az első a codificationalis ügyesség hiánya. A bécsi béke kötésekor tulajdonképen ugyan nem is állapodtak meg a felek egymás között a tárgy felett, nem egyeztek meg egymással végkép, hanem több pontra nézve a következő országgyülésre halasztották a végelintézést; de, és épen ebben állott a codificationalis ügyesség hiánya, az alkudozás közben egymáshoz küldözgetett czikkeik nem is önálló, kötésileg szerkesztett, szabatosan szóló pontok, hanem csak izenetek voltak.

A második a parlamenti ügyesség hiánya, hogy mind a mellett miszerint csak izenetek váltattak a felek között, s nem valamely ön-

álló kötési szerkezet tárgyaltatott, „bécsi békekötés" czim alatt ezen izeneteknek csak egyike, a jun. 23-ki legfelsőbb válasz, lőn a törvénykönyvbe iktatva, holott erre mint végső válaszra legtöbb érvény esik ugyan, de távolról sem foglalja ez magában az egészet, sőt több pontjában teljesen érthetetlen elszigeteltségében.

Ha már nem valamely önálló kötési szerkezetet tárgyaltak, nem ilyen felett állapodtak meg a felek, a törvénybe iktatásnak mulhatlanul minden közbejött izenetre ki kellett volna terjesztetni. És pedig annyival inkább, mert a felek ezen korábbi izeneteire maga a törvénykönyvbe iktatott jun. 23-ki legfelsőbb válasz bevezetésének 1-ső, 2-ik és 3-ik pontjai is hivatkoznak; s a 3-ik ponti hivatkozás világos bevallása szerint ezen jun. 23-ki válasz egyedül is csak az „első kötésből" (ex priori Tractatu) még fenmaradt nehézségekről szól; világosan nem foglalja tehát ez magában az egész valóságos bécsi kötést, következőleg hiányos ugyan ennek törvénykönyvünkbe történt beiktatása, de a mi valósággal „anyagilag" beiktatva nincs, hivatkozás van arra téve, s ennélfogva tehát nemcsak felvilágosítás gyanánt, hanem érvényes erővel is lehet a bécsi békekötés folytán váltott izenetekre hivatkozni.

De hivatkozzunk bár csupán felvilágositás gyanánt, a dolog oly világos, hogy mindenki kénytelen lesz az alább következők nyomán a bécsi békekötés általunk felállitott alapelvének bebizonyitását elismerni.

A Bocskai-részről először fölterjesztett czikk, az első kivánság a vallás ügyében igy szólott : [1])

„1. Art. Kévánnya a magyar nemzeth, hogy ő felsége minden várban, városon, falun, és mindenütt egész Magyarországban, szabad vallásában kitkit megtartson, és abban senkit is meg ne háboritson. A Lajos király Decretumából az két articulus, de comburendis et exstirpandis Lutheranis, az 1604 esztendőbeli constitutióból (törvényből) az utolsó articulussal öszve, kitöröltessék és cassáltassék."

Erre a Mátyás főherczeg részéről Forgács Zsigmond gróf által a korponai „nemzet gyülésébe" (azon korbeli kifejezés) az 1605-ki nov. 21-ére küldött felelet ez volt :

„Mint annak előtte hogy chászár ő felsége senkit szántszándékkal hitiben megh nem háboritot, most is, ezután sem háborit, hanem kitkit hitiben meghtart."

A Forgács Zsigmond által hozott felelettel a korponai országyü-

---

[1]) Lásd a következő okmányi idézetek iránt :] Sylloge actorum publicorum pacificationis Viennensis. Opera Victorini de Chorebo (Sinai Miklós) MDCCXC.

lés meg nem elégedvén, 1605-ben nov. 24-ről ujabb pontokkal küldött Illésházi főnöksége alatt követséget a főherczeghez Bécsbe, melyek között a vallásügyi, világosan tanúsitván minden vallás egyenlőnek tekintési kivánságát, igy szólott:

„1. Chyászár urunk ő felségétől még is azt kévánnyuk, hogy az Romana, Lutherana és Helvetica Religióban [1]) ne háborgasson senkit, és assecuráljon felőlök, hogy nem háborgat bennek. Mert tudva van Matthias herczeg parancsolattya a chyászár ő felsége nevébe, kibe parancsolja a kassai templom elvételét [2]) az lutheranusoktól és ki űzését. Ezent kérjük, kévánjuk a tizenhárom városban is, [3]) és kiket excludáltanak volna is azokban a városokban, avagy magokkal, avagy praedicatorokkal restitualtassanak. Az Lajos király decretumából penigh az két Artic. de comburendis et exstirpandis Lutheranis, az 1604 esztendőbeli constitutióból az utolsó articulust, kit ő felsége proprio motu irt oda, deleáltassa ő felsége publico edicto gyülésében (az ország gyülésében) és ezen kivül is ehez hasonlók valamik találtatnának, többek is, kik az ország törvényével ellenkeznek, szabad (ne) légyen meg hujjitany, és corrigáltathassanak, deleáltassanak."

Erre Mátyás főherczeg 1606-ik évi február 9-ki válasza (resolutio), mely a korponai 1605-ik évi nov. 24-ki végzéssel együtt neveztetik „első kötés"-nek (prior tractatus), igy szól forditásban:

„A vallásügye Magyarországban mindenütt azon állapotban hagyassék, melyben boldogult Ferdinánd és Miksa s más boldog emlékezetü kegyes magyarországi királyok idejében volt. Az 1604-ik évi törvények utolsó czikke pedig, mely országgyülésen kivül, s az országlakosok megegyezésének hozzájárulása nélkül csatoltatott oda, ő felsége által a többi czikktől elválasztatik és eltöröltetik." [4])

---

[1]) Tehát: egyenlően mindegyikben. Az egyenlőség eszméje világosan ki van tüntetve a „R o m a n a" vallás megemlitésében, melyben ugy sem volt senki háboritva.

[2]) A parancs kelt 1603-ban nov. 11-én, a templom elvétele történt 1604-ben jan. 6-kán.

[3]) Pete Márton kalocsai érsek és Forgács Ferencz nyitrai püspök mint biztosok küldetvén ki a bécsi békekötést megelőzött időszakban az evangélikusok templomait elvenni, eljárásukat Galgóczon kezdték meg, s több helyen sikerrel folytatták.

[4]) Ezen okmány nincs meg azon gyüjteményben, mely a fölebb idézett „Sylloge stb." czimü munkában világot látott; látható azonban azon okmány-gyüjteményben, mely a nemzeti muzeum könyvtárában a következő czimü 1608-ik évi kéziratban találtatik, s mely Thurzó György gróf könyvtárából került oda: Acta tumultus Bocskaiani. Eredetiben ezen pont így hang-

Ezzel, mint visszalépővel, még kevésbbé levén az 1606-ki kassai országgyülés máj. 12-én megelégedve, ujabb pontokkal küldte fel ismét Illésházit és társait Bécsbe, s ezek között az első, mely mint mindig, a vallásügyi volt, még inkább tanúsitja, hogy „teljes" egyenlővé tételéről volt szó a vallásoknak; ámbár a bécsi békekötésnek fő jellemvonása, hogy az evangyéliomi vallás „bevételével" különösen foglalkozni, miután ugy is a nagy többségé az, nem szükséges, hanem csak törvényes állásáról és háboritlanságáról kell annak a legközelebbi évek háborgattatása után gondoskodni. Ezen pont a „bevett" (recepta) sőt „helyeslett" (approbata) s „terjeszkedni" (diffundálni) szavakat is használva, igy hangzik :

„Legelőszer is peniglen a hol „pure, simpliciter, és egyáltalyába" kévántuk és kéványuk most is, hogy Chyászár ő felsége hitünkbe és vallásunkba minden háborgatás és üldözés nélköl, akarmi renden való embereknek abban való politikája és csyalardkodása ellen is megh tarcsyon és óltalmazzon bennünket, sőt ugyan nevezet szerint, vagy declarative, hogy az „háromféle" Religio, nimirum Romana, item Evangelica, et Cristiana, quae a nonnullis Helvetica atque Lutherana nuncupatur, szabadságos hérdetésbe legyen, „országunknak usurpált usussa és szokássa szerint" köztünk, és hogy minden ez mi Religionk ellen ferált Articulusok is, quocunque tempore lati abrogáltassanak s deleáltassanak mind az utolsó gyülésben szereztetett Articulussal egyetemben : Nem érthettyük, sőt csudálkozunk is rajta, hogy ő felsége ez Religiónknak megtartása és libertássa felől, contra expressum intentum, votum, atque postulatum nostrum, oly választ ád nékünk, hogy az Religio dolga azon Statusban, és karba maradyon, az mint az boldog emlékezetü Fejedelmek Ferdinandus, és Maximilianus Urunk ideibe tartattatot; holot ő felsége az Forgács Zsigmond Uram által adot válasz tételébe Simpliciter et expresse az mi kévánságunk szerént meg engedte vala, hogy az három ki exprimált, és kévánságunkba feljegyzett Religio, utpote Romana, Helvetica, atque Lutherana szabadságos hérdetéssébe maradgyon. Sőt Bastha is ő felsége Mandatumával publicáltatta [1]) minden Vármegyében, hogy ő felsége mindeneket meg-

zik : „Ad primum. Religionis exercitium ubique in Hungaria in eo statu relinquatur quo tempore divorum quondam Ferdinandi et Maximiliani aliorumque piissimorum Regum Hungariae felicissimae recordationis fuit. Articulus vero postremus constitutionis anni 1604 extra Diaetam et non accedente Regnicolarum consensu adiectus per suam Majestatem a reliquis Articulis separatur et tollitur."

[1]) A Bocskaival folytatott háboru alatt.

tart Religiójába, kinél többet sem kévánnánk, és meg is maradnánk sziveink nyugalmával rajta. De az boldogh emlékezetü Ferdinandus, és Maximilianus ő felségek ideiben tartatot Religiónak állapottyára való igazitássa ő felségének nagy akadált vét elönkbe, az mely idő tájba nagy háborgatássa és üldözése volt itt Kassán is, egyéb helyeken is az evangélikusoknak, az mint erről bizonyitó irásokath mutathatunk, és élő emberek is vallást tésznek bőséggel felőle, az kik azokra jól emlékeznek az dolgokra. Ne arra az időre nézzen és mutasson azért ő felsége, hanem az mi kévánságunkra. Mert nem abból az időből, hanem az mi kévánságunkból viheti véghez ebben az mi szükségünket ő felsége. Ezt peniglen az mi kévánságunkot egész ez országban való helyekben, szabad és kulcsos koronához való, és mezővárosokon is, juxta „receptam" et usitatam liberae et „approbatae" professionis omnium ordinum consvetudinem solide praestállya, s az vallásnak keresztyéni hirdetésének és tanitásának szabattságát, intra ambitum totius [1]) Regni universaliter, absque omni impedimento resonalni és „diffundálni" engedgye ő felsége.

Az hol peniglen ajánlya azzal is ő felsége magát, hogy az utolsó gyülésben [2]) Religiónk ellen szerzett utolsó Articulust is separállya. Mi abban is nem valami simplex Articulus separatiót kévánunk ő felségétől, hanem sőt azon instálunk, hogy minden Articulusokat, qui unquam quovis tempore adversus Religionem Evangelicorum fuerunt conditi, lati et editi, aboleállya, és annihilálya ő felsége. Hogy azért ebben is az mi méltó kévánságunk szerént cselekedgyék ő felsége, s ezt a nagy lelkünk terhelő obstaculumot elöllünk el vegye, nem méltatlan szorgalmaztattyuk ő felségét. Emlékezzék ő felsége meg, hogy ennek a mostan fel álló ellenkező indulatnak az Religio dolgának megbántása, és az Religio ellen ország consensusa, approbálása kivől condált Articulusnak publikáltatása hozot legfőb okot, melyet ugy kel ő felségének az többivel egyetemben most ez mi kévánságunkban mególtani és fojtani, hogy azután soha az vissza vonásnak okot, avagy szikrát ne adhasson, de maradékink is nyughassanak csen-

---

[1]) Ezen kifejezés is mutatja, hogy a „Magyarország" szó alatt nem az értetik, miszerint „a kapcsolt részek kivétetnek," hanem hogy az osztrák örökös tartományokról nincs szó. Ezen kifejezés igy lőn későbben alkalmazva „intra ambitum Regni Ungariae solum." Teljes elcsavarás.

[2]) 1604-ben.

desen meg rajta, kit mi bennünk mostan vihet véghez könyő móddal s jó alkalmatossággal ő felsége."

A kérdés tehát nyiltan fel lőn téve „a teljes egyenlő vallás szabadság felett" az akkori kifejezésekkel: t. i. ismételve emlitvén „a három" vallást, és kitüntetve, hogy minden különbségtétel nélkül egyenlően emlittetnek azok.

Először is meg kell jegyeznünk a mi nagyon fontos, hogy egyik fél sem kivánt „az evangélikusok" vallásügyéről „k ü l ö n" rendelkezni, és valóban sem a bécsi békekötés sem az 1608-ki k. e. 1-ő t. czikk nem szól arról „külön," hanem általában a vallás, azaz minden (értve csupán a kérdéses hármat) vallás ügyéről. Ezen feltevése a kérdésnek, azaz egyenlően való tárgyalása mind a három vallásnak, jól megfontolt s az evangélikusok részéről eredett eszme volt, mely szoros következetességgel magában foglalja a vallások egyenlőségi elvét.

Az egyik fél tehát, mely nem akarta, hogy az evangyéliomi vallás teljes egyenlőséget nyerjen a r. kath. irányában, igy formulázta kivánságát: „A vallás ügye azon állapotra tétessék vissza, melyben Ferdinand és Miksa alatt volt."

A másik fél pedig, teljes egyenlőséget kivánván, nem elégedett meg azon állapottal, mely Ferdinánd és Miksa alatt volt, ámbár mint e munka első részében láttuk, azon állapotot sem igen lehet az evangélikusokra nézve az elnyomás időszakának nevezni, hanem a kornak minden hatalmában álló szabatosságával igyekezett a teljes törvényes egyenlőség elvét kimondani. Igy formulázta tehát kivánságát akkori kifejezésekben:

„Tiszta, egyszerü, egyáltalában (azaz teljesen egyenlő) megtartást és oltalmat (azaz teljes szabadságot) kivánunk hitünkben és vallásunkban, nevezet szerint a háromféle: római, helvetika és lutherana vallásokban, (azaz mind a háromban egyenlően, sem mi evangélikusok kevesebbet a r. katholikusoknál, valamint azt sem kivánjuk, hogy ezentul a r. katholikusoknak legyen kevesebb joguk mint nekünk leend). Mind a három vallásnak szabadságos hirdetése legyen a szokások szerint (azaz mind a három vallásnak „egyenlő" szabadsága legyen a törvényes szokások szerint, tehát minden elsősége, kitünősége avagy épen urasága nélkül egyiknek a másik felett). Ki is nyilatkoztatta már a főherczeg első feleletében, hogy mindenkit (azaz mindenkit egyenlően) megtart vallásszabadságában, kivánjuk még csak azt ehhez tétetni, hogy az országban minden helyen a szabad és mezővárosokban, a szabad és helyeslett vallás-követés bevett és rendes szokása szerint engedje meg a király annak hirdetési és tanitási szabadságát hangoz-

tatni és terjesztetni. — Ismételve is megemlíti továbbá ezen fél, hogy az evangyéliomi vallást megszoritó 1604-ki póttörvénynek nem valamely „simplex“ eltörlését kivánja, hanem minden más az ellen bármikor hozott czikket is megsemmisíttetni akar, azaz nem csupán v a l a m e l y, hanem m i n d e n megszoritás alól felmenteni, s tehát a r. kath. vallással egyenlővé tétetni kivánja az evangyéliomi vallást.

Erre jött az 1606-ki jun. 23-ki válasz, mikép az törvénykönyvünkbe van iktatva. És azon kifejezéssel szól ez talán, mely azon korban a „n e m t e l j e s“ egyenlőség elvének volt alakja, miszerint a vallás ügye a Ferdinánd és Miksa idejében létezett állapotra tétetik vissza? Nem. Hanem egyenesen azon alakban szól, mely azon korban a teljes vallásegyenlőség elfogadott kifejezése volt, s melylyel ezen teljes egyenlőség kivánva is lőn. Ezen válasz ugyanis:

1-ör. Az evangélikusok által követelt egyenlőség elve szerint általában szól a vallás ügyéről, tehát lényegesen magában foglalja a vallások teljes egyenlőségének elvét.

2-or. A kassai országgyülés által panaszosan emlitett kivánságnak, miszerint az első felelet mellőzve van, megfelelőleg, hivatkozik arra.

3-or. Előszámlálja, folytonosan az evangélikusok kivánsága szerínt, hogy hol mindenütt szabad az országban a vallás, és pedig még bővebben mint a kassai gyülés sürgette. S hogy még sem számlálta el teljes bőséggel, annak világosan nem az akarat-hiánya, hanem a kor nem eléggé kitünő codificationalis ügyessége volt oka.

Igy szól ugyanis a bécsi békekötés név alatt törvénykönyvünkbe iktatott jun. 23-ki második válasznak, mely a kassai országgyülés máj. 12-ki végzésével a „második kötésnek“ (posterior tractatus) neveztetik, illető része, mely mindjárt egészen más fényben áll a fölebbiek közlése után, mint a törvénykönyvben levő elszigeteltségében:

„*Az első czikkre:*

„Mi tehát a vallás ügyét illeti, ellen nem állván a korábbi (pro tempore) köztörvények, valamint az 1604-ik évi utolsó czikk sem (miután az, országgyülésen kivül, s az országlakosok beleegyezése nélkül csatoltatott oda, s ezért el is töröltetik) határoztatott:

„1. Hogy ő cs. kir. felsége első válasza szerint (m e l y r e a z o r s z á g l a k o s o k v i s z o n t - f e l e l e t ö k b e n h i v a t k o z n a k), nevezetesen hogy a rendeket összesen és egyenkint, egyedül a Magyarország kebelében lakókat, mind a főrendüeket, nemeseket, mind a szabad városokat és szabadalmas mezővárosokat, s a közvetlen a koronához tartozókat, valamint Magyarország véghelyeiben is a magyar

katonákat, vallásukban és hitvallásukban sehol és soha meg nem háboritja, sem mások által megháboríttatni vagy akadályoztatni nem engedi.

„2. Hanem az emlitett minden rendnek vallásuk szabad használása és gyakorlása engedtetik; de a r. kath. vallás jogsérelme nélkül, s hogy a r. katholikusok papsága, templomai és gyülekezetei érintetlenül és szabadon maradjanak, s annálfogva azok, melyek ezen zavarok idejében mind két részről elfoglaltattak, ismét visszaadassanak.“

Hogy azonban ezen jun. 23-ki választ nem tekintette a bécsi alkudozó fél teljesen és mindenképen meghatározónak, elintézőnek, végszónak, tanúsitja először is a 9-ik czikk a Bocskai személyét illető rendelkezések során, mely azt mondja: „Mihelyt minden el lesz fogadva Bocskai ur s a hozzá szítók által.“ De tanúsitja továbbá, mit első sorban kell vala említenünk, hogy maga a békekötés, azaz világosabban szólva, a jun. 23-ki válasz is több helyen az országgyülés későbbi intézkedésére utal, s ezen kivül ujabban is történt a felek között megállapodás, mely az egész békekötést a pozsonyi országgyülésre tette át.

A mint ugyanis a fejedelem követe Illésházi ezen jun. 23-ki választ Kassára levitte, nagy elégedetlenséget idézett az elő mind a fejedelem mind az urak részéről, különösen pedig annak ama két záradéka, melyek a r. kath. vallás jogsérelméről, és a papságról stb. szólanak.

Ujjolag Bécsbe küldte tehát a fejedelem a követséget, hogy jobb szerkezetü választ eszközöljön, de Mátyás főherczeg sept. 23-án kelt ünnepélyes diplomájában azt adván elő, hogy Rudolf király már a jun. 23-ki kötést aláirásával megerősitvén, azon többé nem lehet változtatást tenni, azt nyilatkoztatta ki, a fejedelem követei beleegyezésével, hogy minden további elintézés a jövő országgyülésre hagyatik, mint a hol a felek ugy is ujolag össze fognak jőni, az első czikk 2-ik §-ára addig is kijelentvén, hogy valamint minden jó hiszemmel lőn alkotva a nevezett kötésben, ugy ennek záradékai is ravaszság nélkül csatoltattak ahhoz, hogy egyik fél se zavartassék meg vallásában és annak gyakorlásában. [1])

Ezen nyilatkozat folytán aláirván a fejedelem követei végleg a jun. 23-ki választ, a fejedelem országgyülésre gyüjtötte össze hiveit Kassára az 1606-ik évi dec. 13-kára.

---

[1]) Itt még folyvást hézag van a bécsi békekötés történelmében. Ismerjük Mátyás főherczeg sept. 23 ki diplomáját, de nem ismerjük a Bocskai-részről ujolag Bécsbe küldött követek utasitását, s illetőleg az általok a főherczegnek 1606-ban sept. 9-én tett előterjesztést. Vajha ezek is előkerülnének a levéltárak porából.

Ezen országgyüléshez intézett előterjesztésében előadja a fejedelem, hogy nehézségek levén a jun. 23-ki válasz ellen, a főherczeg biztositó levele szerint „ott fel az következendő generalis diaetán" lesznek azok elintézendők, felszólitja tehát ezen gyülést, hogy végezzen, mikép legyenek ott ama nehézségek elintézendők. Neki ugy tetszett, hogy „az első, harmad, nyolczad, kilenczed, tized, tizenkettődik articulusokban vannak complanálásra való difficultások."

A kassai országgyülés ezek folytán dec. 22-kén ezt határozta : [1])

„Mi pedig a bécsi kötések czikkeit illeti, ámbár a legsúlyosabb nehézségek vannak azok ellen, nehogy azonban annyi munka hiában lássék elveszni, azon czikkek nagyobb részben ugy a mint vannak megmaradhatnak, de a nevezett leendő országgyülésen következőleg kell azokat megigazítani és kiegyenlíteni stb. stb.

„Az első czikk. A vallás szabad gyakorlatáról maradjon ugyan a mint van, de ezen szót is bele kell tenni „falvaknak" (villis), hogy nevezetesen a vallás gyakorlása a falvakban is szintugy megtörténhessék mint más helyeken. Továbbá azon czikknek vége, onnan kezdve : absque tamen praejudicio stb. kihagyassék."

S elkövetkezett az 1608-ki pozsonyi országgyülés, hol ama hires koronázás előtti első törvényczikk hozatott.

Szól pedig az 1608-ki k. e. 1-ső törvényczikk forditásban ekkép :

„A vallás ügyéről.

„Első czikk.

„Mi tehát a bécsi rendelkezés (Constitutionis Viennensis) első czikkét illeti; Magyarország [2]) karai és rendei által határoztatott :

„1. §. Hogy a vallás gyakorlata, mind az országzászlósoknak, főrendeknek és nemeseknek, mind a szabad városoknak is, és az ország minden rendének, saját javaikon és a közügyészéin; valamint Magyarország véghelyeiben is a magyar katonáknak, mindenkinek a maga vallása és hitvallása, mint szinte a mezővárosoknak és falvaknak, azt önkényt és szabadon elfogadni akaróknak (acceptare volentibus),

---

[1]) A „Sylloge stb." latinul közli ezen decemberi kassai országgyülés végzését; az Acta tumultus Bocskaiani czimü gyüjteményben, melyben általában igen csekély a Bocskai-részről kelt okmányok száma, ezen országgyülési végzés nincs meg.

[2]) Rövidség végett nem emlitvén : „és a kapcsolt részek," mert semmi határozat sem volt az iránt, hogy ezen ügy eldöntésében ne vegyenek részt a kapcsolt részek országgyülési tagjai. Természetesen mindenkire nézve is egyenlően szól aztán ezen törvény, kik azon országgyülés törvényhozási körébe tartoztak.

midenütt szabadon hagyassék: És senki azok közől annak szabad használatában és gyakorlatában meg ne akadályoztassék.

„2. §. Sőt, hogy a rendek között minden gyülölség és versengés megelőztessék, hogy minden vallásnak saját felekezetü felsőségei, vagy superintendensei legyenek, elhatároztatott.“

Ezen törvény fontossága nagyobb, mint a minőt némelyek annak tulajdonítanak.

Rendesen a törvénykönyvbe iktatott 1606-ik évi jun 23-ki válaszra hivatkozva mint a bécsi békekötésre, ezen törvényt mint egészen külön állót tekintik.

Ezen törvény azonban valóságos kiegészitő része a bécsi békekötésnek.

A Bocskai részről előadottakra jött végre — „az első kötés“ után „a második kötés“ során, — a jun. 23-ki legfelsőbb válasz, s erre tulajdon annak több helyen ismételt kikötése nyomán, s miután a felek külön és ujabban is az országgyülés végeldöntése alá bocsátották az ügyet, az országgyülés vagy is az ujolag összejött felek eldöntése.

S ezen törvény lényeges része is a békekötésnek, mert magyarázó és végleg eldöntő hatalmával derekasan élt az országgyülés. Azon teljhatalmánál fogva, melylyel: 1) mint az ország törvényhozása, 2) mint a megelőzött kötések által magyarázatra és végeldöntésre különösen is felhívott hatóság, s mindenek felett 3) mint különben is az eddig alkudozott feleknek — csupán ünnepélyesebb, országos alakban — ujabb gyülekezete, bírt, számos határozottabb jellemvonást adott a felek egyezményének.

Nevezetesen:

1) A jun. 23-ki válasz csak a nagyurak és városok szabad vallásgyakorlatáról szólott. — Az országgyülés döntő végszava a falvakra is kiterjesztette azt.

2) A jun. 23-ki válasz 1-ső czikkének végén ama homályos, borongó záradékok voltak a r. katholika vallás jogsérelméről és a papságról. — Az országgyülés teljes következetességgel a vallások egyenlősége iránt, és öntudatosan, hogy ezen értelemben történik a dolog, kihagyta azokat.

3) Sőt az országgyülés még teljesebben megakarván felelni ezen czélnak, s egészen híven Mátyás főherczeg azon biztositó diplomájához, hogy semmi sem történt a bécsi kötésekben csalárdul, azt is kimondta, hogy minden vallásnak saját felsőségei, elöljárói legyenek. Meg volt győződve, hogy ezen egymás irányában való teljes függetlenséggel, mindent kifejezett a vallások egyenlősége iránt.

4) Koronáját tette fel pedig az országgyülés a teljes vallásszabadságnak és egyenlőségnek azzal, hogy „az önkényt és szabadon elfogadni akarókra nézve“ is általában szabadnak nyilatkoztatta a vallást, azaz mind a három vallást. Mely kijelentés után bámulatos, hogy mikép lehetett az áttérés szabadságát kétségbe vonni egykor.

5) A jun. 23-ki válaszban ez volt mondva: „egyedül Magyarország kebelében.“ — Az országgyülés, — ámbár ezen kifejezés iránt sem Bocskai sem a kassai országgyülés nem tettek kifogást, mert ugy tekintették azt, mint a mely nem a kapcsolt részek hanem az uralkodó ház többi örökös országa: Ausztria, Csehország stb. irányában van alkalmazva, melyeknek rendei szintén részt vettek a bécsi kötésekben, ki kellett tehát jelölni, ha vajjon az uralkodó ház minden országára kiterjesztetnek-e ezen kötések, avagy csupán Magyarországra, ehhez értve természetesen annak kapcsolt részeit is, — az „egyedül“ kétes szót kihagyta. És igy:

6) Teljes értelmet nyertek a törvény azon kifejezései, melyek egyébiránt már a jun. 23-ki válaszban is megvoltak: „a véghelyekben is“ (miután a kapcsolt részekben is voltak véghelyek), valamint mind azok, melyek a rendekről és városokról általában, tehát a kapcsolt részekbeliekről is mondattak.

7) Nem lehet tehát kétség, hogy az országgyülésen jelen volt rendek közől senkire és semmi vidékre sem lőn kivétel határozva e tekintetben; jelen voltak pedig a kapcsolt részek követei és tagjai, valamint Erdődy Tamás bán is.

8) Egyébiránt ama kétes szónak mulhatlanul is kikellett maradni, a mint kérdés alá jött, s higgadtan fontolóra vétetett, mert tulajdon a jun. 23-ki válasz 9-ik és 10-ik ponti részével is ellentétben áll annak valamely a kapcsolt részekre értendő megszorító értelmet adni, mint azt alább az 1791-ki 26-ik t. czikk 14-ik §-ának magyarázatánál még bővebben előadandjuk.

9) Kihagyta az 1608-ki koronázás előtti első t. czikk, ezen végszava és kiegészitő része a bécsi kötéseknek, azon bizonytalan kifejezését is a jun. 23-ki válasznak: „pro tempore,“ mely ugyan csak azt teszi: „korábbi,“ de azon értelmet is lehetne annak adni: „ideiglenesen,“ s mintha csak engedelem-formán, és mintegy „tűrelmileg“ nyert volna a vallásszabadság némi bizonytalan idejü megállapodást.

Ezek által tehát az 1608-ki k. e. 1-ső t. czikk, kapcsolatban a bécsi „első“ és „második“ kötésekkel, világosan felállitotta a különbség nélküli, tehát „egyenlő“ vallásgyakorlati szabadságot, azaz a min-

denben egyenlővé tételt a római katholika, s a két felekezetü evangyéliomi vallásokra nézve.

Az e tárgyban koronkint fölmerült kétség csak történelmi járatlanságból, avagy mások járatlanságára való számitásból eredhetett.

A hiány és hézag, mely abból ál!, hogy a felek nem készitettek egymás között végmegállapodási, rendes szerződvény-alaku czikkeket, hanem csak kivánatokat, feleleteket, izeneteket intéztek egymáshoz, s továbbá hogy a törvénykönyvbe csupán a jun. 23-ki legfelsőbb válasz (melyben egyébiránt a többi okmányt is érvényesitő hivatkozások vannak) lőn beiktatva „bécsi békekötés" név alatt : nehezebben érthetővé teszi ugyan eme dicső békekötést, de horderejét semmi tekintetben sem korlátozza, értelmét, jelentőségét nem csonkítja annak.

Mindezeknél fogva tehát világosan semmit sem bizonyitanak ama záradékok a r. kath. vallás jogsérelméről és a róm. katholikus papságról stb., mert kétségtelen, hogy az egész alkudozás a három vallás egyenlőségének elvén volt egyik részről folytonosan tárgyalva, másik részről pedig csak pillanatra volt ezen elvtől eltérés, s mind kezdetben mind végül szintén ezen elv szerint voltak a legfelsőbb helyről érkezett válaszok kiadva, az országgyülés által pedig épen szembeszökőleg ezen szellemben lőn ezen ügy végkép eldöntve.

Egyébiránt az első záradék a róm. kath. vallás jogsérelméről nehézséget keltett ugyan történelmileg, de könnyen meg lehetne fogni, ha az evangélikusok nem is tulajdonítottak volna annak azon időben nagy fontosságot, mert az csak annyit jelent valósággal, hogy ám de azért, tudniillik ezen egyenlő vallásszabadság mellett, a róm. kath. vallás, értsd : maga a vallás, ne szenvedjen jogsérelmet, azaz ne legyen ezentul elnyomott, minek kinyilatkoztatása, nem valóságos értelménél, hanem csak felesleges voltánál fogva lehetett aggodalmat gerjesztő az evangélikusokra, azon kor hatalmassaira nézve. Ezt bizonyitja a második záradék is, mely azt mondja : „hogy a róm. katholikusok papsága, templomai és gyülekezetei érintetlenül és szabadon maradjanak." Azaz, a hatalmas evangélikusok el ne nyomják azokat.

Az elsőségi, kitünőségi avagy épen uralkodó jellem megóvásáról, mint a tárgyalás fölebb közlött folyamából kitűnik, szó sem volt; holott pedig ezen a vallás ügyéről először rendelkező alap-békekötésben, az örökre elkésés terhe alatt, világosan kí kellett volna emelni a kötésekben ezen igényt.

S az 179⁰/₁-ki 26-ik törvényczikk alkotásával is ujabban meg lőn pecsételve ezen igény örökre megszünése, mert ámbár hévvel sürget-

ték annak határozott kifejezését a róm. katholikusok mind két javaslatukban, egyetlen szócskával sem lőn az a törvényben megemlítve.

Ez a magyarországi evangélikusok közjogának alapja a bécsi békekötés szerint, melyre későbben a linczi békekötés is, ezen második nyiltan bevallott alapja és talpköve az 179$^{0}/_{1}$-ki 26-ik törvényczikknek, épitve lőn.

S igénytelen véleményem szerint, azaz, melyről senki másra sem lehet bármely megszorító következtetést vonni, az 179$^{0}/_{1}$-ki 26-ik törvényczikk bevezetése (hallgatással kivánván e helyen mellőzni az „egyedül" Magyarország kebeléről szóló kifejezésnek némelyek által tulajdonított nem törvényeink szerinti értelmet, s az ellenmondásnak abba szúrt megemlitését) ezen alappal összhangzásban áll.

— A bevezetésre nem tartotta szükségesnek az evangélikusok 1791-ben febr. 10 — 12-kén Pozsonyban tartott vegyes tanácskozmánya észrevételeket tenni.

A törvény első §-a (szakasza) igy szól:

„1. Hogy tekintetbe nem vevén az utóbbi törvényeket, valamint a szabadalmakat, leiratokat, és explanátiókat, ezentul a vallás gyakorlata, a templomok, tornyok, harangok, iskolák, sírkertek és temetők szabad használatával mind az országzászlósoknak, főrendeknek, és nemeseknek, mind a szabad városoknak is, és minden rendüeknek saját jószágaikon és a közügyész javain, s a mezővárosoknak és falvaknak mindenütt szabadságukban hagyassék, és senki, bárminő rendü és állapotu legyen is, annak szabad használatában és gyakorlatában semmi ürügy alatt ő felsége, vagy más bármely földesur által, semmi módon ne zavartassék vagy akadályoztassék; a földmüvelők is legyenek azok akár mezővárosiak, akár falusiak, bárminő földesur és a közügyész jószágán, az ország közbékéje és nyugalma végett, a vallás szabad gyakorlatában és használatában, és hasonló módon ő felsége, vagy miniszterei, avagy földesuraik által semmi módon, és semmi ürügy alatt se zavartassanak vagy akadályoztassanak"

— A r. katholikusok első Sauerféle javaslata (a bevezetésben) nem említi a szakasz elején a szabadalmakat, sőt még a leiratokat és explanátiókat sem, melyek szerint az evangélikusok

ügyei III-ik Károly és M. Terézia idejében intéztettek. S a szabad városoknál azon záradéka volt ezen javaslatnak, hogy azoknak e részben levő kiváltságaik épségben maradjanak. De más részről meg voltak még emlitve ezen javaslatban, a bécsi és linczi békekötések nyomán, a mezővárosok előtt „és Magyarország véghelyein“ (in confiniis); s a „falvaknak“ szó után az 1608-ki k. e. 1-ső t. cz. nyomán ez állott „minden azt önkényt és szabadon elfogadni (acceptare) akaró részére.“ Szó volt ezen javaslatban a földmüvelőkről (rustici) is.

— A róm. katholikusok második javaslata (a bevezetésben) ugy foglalja magában a törvény 1-ső szakaszának rendelkezéseit, mint első javaslatuk, de itt már az van mondva a szabad városok e részbeni kiváltságaira, hogy azok ellen nem állanak.

— A dunai kerületek javaslata nem szól az utóbbi törvények stb. tekintetbe nem vételéről, s a földesurak által nem teendő akadályokról, hanem csak röviden fejezi ki (az 1-ső pontban), hogy az ország minden rendének, s magoknak a szabad városoknak is, valamint a mezővárosoknak és falvaknak szabad legyen vallásgyakorlatuk. Megvan ebben továbbá a „ne akadályoztassék“ kifejezés is.

— Az evangélikusok első javaslata (a 2-ik pontban) röviden szól e részben, de azt mondja, minthogy az evangyéliomi vallás a bécsi béke és az 1608-ki k. e. 1-ső t. cz. által világosan bevétetett, s annak gyakorlása minden azt önkényt és szabadon követni akaró részére és mindenütt szabadon hagyatott, s a lelkiösmereti szabadság nem abban áll, hogy mindenki azt hihesse bensőleg a mit akar, hanem hogy szájjal is vallhassa azt, ennélfogva valamint a r. katholika, ugy az evangyéliomi vallást is mindenki teljes és egyenlő szabadsággal, mind elfogadhassa (acceptare), mind nyilvánosan is gyakorolhassa. A földmüvelőkről külön nincsen szó.

— Az evangélikusok második javaslatában (a bevezetésben) a r. katholikusok első javaslatában kezdeményezett elszámlási mód levén fonalul véve, nincsenek ugyan a törvény elején emlitett szabadalmak még itt sem említve, de megvannak már a leiratok és explanátiók. Meg van továbbá világosan emlitve a szabad városok ellentétes kiváltságainak érvénytelenségök; és használva vannak a bécsi béke és 1608-ki törvény nyomán ama kifejezések, melyeket a r. katholikusok javaslataiban is láttunk. Van továbbá itt emlités az „akár nemes akár nemtelen lakosokról.“ A földmüvelőkről itt sincs szó.

— A tiszai kerületek és az országos vegyes bizottmány javaslatai (egyenlő bevezetéseikben) csaknem azon szavakkal szólanak, mint a törvény, de ezekben sincsenek a „szabadalmak“ megemlítve.

Ezekben is világosan ki van mondva a szabad városok ellentétes kiváltságainak érvénytelenségök. Ezekben is használva vannak ama kifejezések „és véghelyeken," valamint „minden azt önkényt és szabadon elfogadni akaró számára." Ezen utóbbi kifejezést azonban bizonyosan azért mellőzte a kir. válasz, mert 13-ik szakasza az áttérésről külön szól. A „véghelyek" lakosairól is bizonyosan azért nincs emlités, mert „bárminő rendü és állapotu" emberek alatt ezek is érthetők. A szabad városok ellentétes kiváltságainak érvénytelenitése is azért nincs világosan kimondva, mert az általános rendelkezés folytán ez ugy is világos, és csak akkor kellene e részben emlitést tenni, ha kivételül érvényben maradnának azok, és mert a szabad városi kiváltságok érvénytelenitésének kimondásából, a szőrszálhasogató következtetés folytán, melynek oly gyakran voltak martalékai az evangélikusok, még azt lehetett volna következtetni, hogy minden „más" e részben ellentétes kiváltság pedig érvényben marad. És mert végre épen, nemcsak a szabad városok kiváltságainak, hanem minden más lehető ilynemü szabadalomnak érvénytelenitése, s ama szőrszálhasogató következtetés meghiusitása végett foglalja magában a második kir. válasz, s ennek nyomán a törvény, mi egyik javaslatban sem volt ily bölcsen, általánosan kimondva: a szabadalmak tekintetbe nem vételét is.

— Mi a nov. 7-ki első kir. válaszban még nem volt kifejezve.

— Egyéni véleményem szerint a törvény 1-ső §-a nem szoritja meg a magyarországi evangélikusok közjogának alapját.

— Az evangélikusok pozsonyi vegyes tanácskozmánya csak azt jegyezte meg ezen pontra, hogy a „mezővárosiak" és „falusiak" között a „sive" (akár) szó nyomdahibából kimaradt. (A törvényben ott van).

A törvény 2-ik §-a igy szól:

„2. Az ekkép kinyilatkoztatott szabad vallásgyakorlat bővebb megszilárditása végett továbbá kijelentetik, hogy az már sehol sem magános, hanem mindenütt nyilvános, s ennélfogva a magános és nyilvános gyakorlat közötti különböztetés megszünvén, szabadságukban áll az evangélikusoknak, az alább megirt módon, jövőben azon helyekre is, melyek eddig fiókhelyeknek tekintettek, és mind azokban, hol az evangélikusok szükségesnek tartandják, egyházi szolgákat beállitani, templomokat tornyokkal vagy azok nélkül, s lelkészlakokat (parochiasque) és iskolákat, valamint különbség nélkül azon helyeken is, hol gya-

korlatuk van, minden további folyamodvány nélkül felállítani, vagy azokat javítani; azon biztositás mellett azonban, hogy mivel az adózó nép fentartása a közigazgatás fő feladata, azon helyeken, hol ezentul a szabad vallásgyakorlat behozatalával valamely uj templomot vagy imaházat kellene épiteni, vagy egyházi szolgát kellene beállítani, az illető megye által kiküldendő vegyes bizottmány, de a (róm. kath.) püspök befolyása nélkül, a szükséges költségeket s kiadásokat, és az adózó nép erejét, valamint az ott állandó lakhelylyel biró lelkek vagy családok[1], azontul a nyilvános vallásgyakorlat fentartására is képes számát, a földesuraság közbenjárulásával, megvizsgálja, elismerje, és a megyének jelentse, mely arról bizonyítványt advác, hogy elegendő alap van, valamint a vallásgyakorlat fentartására kellő szám sem hiányzik, a földesur csak alkalmas belső telket köteles az egyház, egyházi szolga és iskola számára adni, a kath. községek pedig az ily egyházak vagy iskolák felállitásához költséggel vagy igás avagy kézi napszámmal járulni semmikép sem kényszeríthetők, mi a földesurak és evangélikus községek részéről ís meg fog tartatni a r. kath. ujon épitendő egyházak vagy lelkészlakok iránt; a nemesek és evangélikus földesurak joga, a szabad vallásgyakorlat behozatala, valamint a templomok, és lelkészlakók épitése vagy javitása iránt egyszer mindenkorra korlátlannak és határtalannak nyilvánittatván."

— A r. katholikusok első javaslata (a 7-ik pontban) szól a magános és nyilvános vallásgyakorlat közötti különböztetés teljes megszüntetéséről, s hogy az evangélikusok az eddigi fiókhelyekre is állithatnak be egyházi szolgát stb., valamint azon helyeken is, hol gyakorlatuk van, minden a megyéhez vagy helytartótanácshoz intézendő folyamodvány nélkül épithetnek templomokat stb., de a r. kath. földesurak és községek az ily egyházak stb. felállitásához és ellátásához, nemcsak költséggel, s igás vagy kézi napszámmal, de telekadással sem kényszerithetők járulni. — Hiányzik tehát ezen javaslatból a törvényben levő eszmék közől, hogy az evangélikusok az eddigi fiókhelyeken

kivül mind azon helyeken is, hol szükségesnek tartandják, épithetnek templomokat stb. Hiányzik következőleg az is, mit a törvény az ily helyeken épitendő templomok stb. iránt rendel, hogy felsőbb helyre folyamodás helyett ezentul csak megyei vegyes bizottmányi eljárásra van szükség. Ellentétben áll pedig a törvénynyel, mennyiben ezen javaslat szerint a földesurak és községek nem kötelesek tőlök különböző felekezet templomának telket adni.

— A r. katholikusok második javaslata (a 7-ik pontban) annyiban különbözik az elsőtől, hogy e szerint mindazon helyeken is, hol a létező evangélikus népre szükségesnek tartatik, szabadságukban áll az evangélikusoknak egyházi szolgát beállitani stb., mennyiben ez, az adózó nép kimeritése nélkül történhetik! S a r. kath. földesurak és községek nem ugyan külső telket is, hanem csak belsőt tartoznak a templom stb. számára adni, hol ilyen még van! Ezen kötelezettség áll az evangélikus földesurak és községek részéről is az ujon felállitandó r. kath. lelkészállomások irányában.

— A dunai kerületek javaslata (a 3-ik pontban) nem szól a magános és nyilvános vallásgyakorlat közötti különböztetés megszüntetéséről, hanem csak azt engedi meg, hogy az evangélikusok az eddigi fiókhelyeken is állithassanak be egyházi szolgákat stb., mennyiben ez, az adózó nép kimeritése nélkül történhetik. Tehát még szűkebb föltételhez van ezen záradék kapcsolva, mint a róm. katholikusok második javaslatában, mert a dunaiak javaslata csupán a fiókhelyekről szól. Ezen záradékon tul, megyei vegyes bizottmányi vizsgálatot, a szükségnek elismerését, és ennek alapján a megyétől engedelmet is kiván ezen javaslat, mindig csak a fiókhelyeken felállitandó templomok stb. iránt is. Ezen engedelem megnyerésével a földesurak és községek az ily templomnak stb. egyedül belső telket tartoznak adni, hol ilyen még van.

— Az evangélikusok első javaslata (a 3-ik pontban) azt kivánja, hogy a magános és nyilvános vallásgyakorlat közötti különböztetés megszünjék, és sem személyekhez sem helyhez kötött ne legyen az, s hogy mindenütt szabadságukban álljon az evangélikusoknak az eddigi fiókhelyeken, s hol gyakorlattal birnak vagy birhatnak, a helytartótanácshoz vagy megyéhez intézendő folyamodvány nélkül templomokat stb. épiteni.

— Második javaslatukban (az 5-ik pontban) már világosabban van kifejezve, hogy a fiókhelyeken kivül, mindazon helyeken, hol szükségesnek tartják, templomokat stb. épithessenek. S hogy a róm. katholikus földesurak és községek telkeket (nem mondván, hogy

„csak" belső telket), de ezeken kivül semmit se tartozzanak azokhoz adni.

— A tiszai kerületek javaslata (a 6-ik pontban), csekély nyelvezeti különbséggel, az országos vegyes bizottmány javaslatával (a 6-ik pontban) egyenlően szól, s még pedig mint a törvényben látjuk, egész addig, hol az mondatik, hogy az evangélikusok mind az eddigi fiókhelyeken, mind másutt is, hol szükségesnek tartják, minden folyamodvány nélkül épithetnek templomokat stb. A tiszai kerületek javaslata csak belső telket kiván az ily templomokhoz stb. a r. kath. földesurak vagy községek által adatni.

— Az országos vegyes bizottmány pedig, a dunai kerületek javaslata nyomán, hosszas záradékot iktatott javaslata végéhez az adózó nép fentartása tekintetéből, mely aztán a törvénybe is átment, hogy midőn valamely helyen a vallás-gyakorlat ujonnan lesz behozandó templomok stb épitése által, megyei vegyes bizottmány tegyen vizsgálatot, s a r. kath. földesur csak belső telket tartozzék azokhoz adni. Itt jő először továbbá elő a törvény azon végzáradéka, hogy a nemesek és evangélikus földesurak joga a szabad vallásgyakorlat behozatala s templomok stb. épitése iránt korlátlan.

— A nov. 7-ki első kir. válasz a törvény 2-ik szakaszával teljesen összevág.

— Igénytelen véleményem szerint az uj templomoknak stb. épitését avagy csak vegyes megyei bizottmányok eljárásától tenni is függővé, ellentétben áll a bécsi békekötéssel.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmányának jegyzőkönyve ezen pontra azt mondja, hogy már csupán az e téren szükséges kellő tájékozhatás végett is, hogy e részben különösen a földmüvelő községek magokat a törvényhez alkalmaztatni tudják, és se tovább ne menjenek, mint szabad, se a törvény minden jótéteményét el ne mulaszszák használni, az ujon alkotott törvényczikk magyar s a többi hazai nyelvre fordittassék, s az esperesek által minden egyháznak elküldessék. Egyszersmind az is szorosan meghagyandó az esperesek által, hogy azon esetekben, midőn a vallásgyakorlat ujonnan lesz valamely helyen behozandó, azt az illető elöljáróságok, nevezetesen az egyházmegye, s a körülmények szerint az egyházkerület tudta nélkül ne kezdjék meg a községek. Megjegyeztetett továbbá, hogy ezent pontnak azon rendelkezéséből, miszerint a földesurak kötelesek belső telket adni, ezen telkek közteher mentessége önként foly. Kérdés támadt ezután, hogy azon egyházakat, melyek már eddig kiszakasztott belső telken épültek, s még is vagy közadót, vagy földesuri bért fizetnek,

mikép lehetne ezen törvénytelen tehertől megszabadítni, s mikép lehetne a törvény használatába helyezni? Megemlitetett, hogy némely egyház egyszerü önkény által kényszerittetett a belső telektől fizetni, másokra pedig a földesurral kötött szerződésnél fogva hárul ezen teher. A megállapodás az lőn, hogy az első esetben levő községeket utasítani kell, miszerint az eddig zsarolt földesuri bért a jövőre egyszerüen tagadják meg, és csak megtámadtatás esetében folyamodjanak az illető kormányszékhez. Hol pedig szerződés van, a községek előbb illő tisztelettel kérjék meg a földesuraságot, hogy arról mondjon le, s ha a földesurak reménységen kivül nem akarnának elállani joguktól, csak akkor folyamodjanak a községek a kormányszékhez, meglevén a jelenlevők győződve, hogy a n. m. m. k. helytartó tanács az ily szerződvényeket, mint a törvénybe ütközőket, érvényteleneknek fogja nyilvánitani.

Ugyanezen eset van a némely helyen eddig behajtott közadóra nézve is, azon különbséggel azonban, hogy ez iránt mind a két hitfelekezet legfőbb és egyházmegyei gondnokai vagy felügyelői az illető megyékhez előre nyilatkozatot adjanak be, az egyházak részéről azonban minden zavar kikerülése végett a központáraknál a folyó katonai év végéig, azaz november 1-ső napjáig, a közadó fizettessék, de azontul az egyházak a törvény jótékonyságával éljenek, s ezen tehernek többé magokat alá ne vessék. Ama nyilatkozat egyformasága végett **Bernáth József** kir. tanácsos kifogja azt dolgozni, s a két hitvallásu gondnokoknak és felügyelőknek el fog az küldetni.

A törvény 3-ik §-a igy szól:

„3. Az evangélikusokat illető szabad vallásgyakorlat következtében, legyenek azok akár mesteremberek, vagy más akárminő rendü és sorsu emberek, a czéhek szabadalmait sem véve tekintetbe, sem misére, sem járdalatokra, sem más szertartásokra s vallásukkal ellenkező cselekvényekre semmí szin alatt és semmi büntetéssel se kényszerítessenek, vagy bárminő nevü ily szin alatt teljesitendő tartozásokra ne köteleztessenek."

— A r. katholikusok első javaslata (a 6-ik pontban) szabadabb elvü volt ennél, mert a mesteremebereken kivül a katonákat is megemlítette, s azt is kimondta, hogy mivel a helvécziai vallástételt követők elvei szerint csak az isten igéjének szolgái teljesithetik a keresztelést, sem a bábák sem más világiak ne kényszerittessenek erre.

— A r. katholikusok második javaslata (az 5-ik pontban) szintén említi a katonákat, valamint a keresztelési ügyet, csakhogy ezt a következő 6-ik pontjában.

— A dunai kerületek javaslata (a 2-ik pontban) is említi a katonákat, de azon megjegyzéssel, hogy tisztán a katonai fegyelemtől függjenek. A keresztelési ügynek megemlítését pedig nem vette fel.

— Az evangélikusok első javaslata (a 2-dik pontban) szintén említi a katonákat, de említi a hivatalnokokat is, valamint a keresztelési ügyet.

— Az evangélikusok második javaslata (a 4-ik pontban) mint az első, kivevén, hogy ez már nem említi meg külön a hivatalbelieket.

— A tiszai kerületek javaslata is említi (a 4-ik pontban) a katonákat, valamint a keresztelési ügyet az 5-ik pontban.

— Az országos vegyes bizottmány javaslata (a 4-ik pontban) szintén említi a katonákat; de a keresztelési ügyet, azon oknál fogva, hogy a róm. kath. vallásra nézve sérelmes volna, ha a bábáknak tilos lenne szükség esetében az uj szülötteket megkeresztelni, ámbár csak az evangélikusokra szólott ezen pont, s a r. katholikusok mind a két javaslata is megegyezett abban, a többség nem kivánta megemlíteni.

— A nov. 7-ki első kir. válasz a másodikkal, s illetőleg a törvénynyel megegyez.

— Egyéni véleményem szerint a törvény 3-ik §-a a bécsi békekötés kifolyása; a katonák és keresztelési ügy kihagyása azonban nem.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya megkérendőnek határozta a királyt, hogy azontul minden olynemü záradék nélkül adassanak ki a czéh-szabadalmak, miszerint az urnapi járdalatokban és más r. kath. szertartásokban, büntetés terhe alatt, részt tartoznak venni a czéh tagjai; ha pedig az ily záradékok ezentul is minden remény ellenére megmaradnának, akkor és csak akkor világosan kimondassék, hogy az evangélikusok kivétetnek.

A törvény 4-ik §-a igy szól:

„4. Mind a két hitvallásu evangélikusok azokban, melyek a vallásra tartoznak, egyedül vallásuk felsőségeitől függjenek, hogy azonban ezen fokozatos felsőség a vallás tárgyában a maga bizonyos rendében álljon fen, ő felsége fentartja magának, mind a nevezett felsőség rendezését, mind a többi fegyelmi részt illetőleg, mindenesetre a vallásszabadság érintetlen hagyásával, oly rendet állapítani meg, mely

azon vallás mind világi tagjainak mind vallási szolgáinak közhelyeslésével leginkább egyezőnek fog tartatni.

Ennél fogva ő császári királyi felsége, az őt illető legfőbb felügyelési hatalomnál fogva, mind a két hitvallásu evangélikusokat továbbá meg fogja hallgatni, s egyuttal gondoskodni fog, hogy e tárgyban bizonyos, s az ő vallásuk elveihez alkalmazott rend állapittassék meg; addig továbbá rendeltetik, hogy az ő hitvallásu zsinataik által magok módja szerint alkotott kánonok, melyeknek ugyanis jelenleg használatában vannak, s az ezentul ezen törvény által meghatározandó módon alkotandók, sem kormányszéki parancsok, sem királyi rendeletek által ne lehessenek megváltoztathatók, szabadságukban álland tehát nekiek ezentul nemcsak mindennemü consistoriumot tartani, hanem zsinatokat is, előre meghatároztatván azonban ő királyi apostoli felsége által időről időre mind az azokban résztvevő személyek száma, mind a tárgyalandó ügyek, azon helyre, melyet ő felsége előzetes beleegyezésével választanak, összehivni, ugy azonban, hogy az egyik vagy másik hitvallásu evangélikusok egyházkerületeinek ezen, mint mondva volt, ő felségének előre bejelentendő zsinataira, ha ő felségének ugy fog tetszeni, valláskülönbség nélkül királyi embert is, nem ugyan igazgatás vagy elnöklés, hanem csupán felügyelés végett, befogadni tartozzanak, s az igy alkotott kánonok és szabályok, csak miután a királyi fő felügyelésen átmentek, és helybenhagyást nyertek, birjanak érvényességi erővel, mindenesetre mindenben ment maradván a királyi legfelsőbb felügyelési, az ország törvényes kormányszékei utján gyakorlandó, hatalom, valamint a többi királyi jog is, melyek ő felségét mind a két hitvallásu evangyéliomi egyház ügyei „körül" illetik (salvis item reliquis Juribus regiis Altefatae Suae Majestati „circa" Sacra Evangelicae Ecclesiae utriusque Confessionis competentibus), me-

lyeknek ő felsége soha sem fogja legkisebb megsértését sem elszenvedni.“

— A r. katholikusok első javaslata (a 9-ik pontban) szintén azt mondja, hogy a mind két hitvallásu evangélikusok vallási ügyeikben egyedül saját felsőségeiktől függjenek, de nem szól uj rendezés szükségéről, hanem csak szabad működési tért biztosit mind a helybeli presbytériumoknak, s egyházmegyei és egyházkerületi gyüléseknek, mind a zsinatoknak. S kimondja, hogy sem kormányszéki parancsok sem királyi rendeletek által meg ne lehessen változtatni nemcsak a zsinatok „e g y h á z i“ kánonait (canones ecclesiastici), hanem a presbytériumok, egyházmegyék és egyházkerületek határozatait sem. És megkivánja ugyan, hogy a zsinattartás a királynak előre bejelentessék, s kiköti, hogy a király biztost küldhessen arra, ki azonban csak mint tanú lehet ott, de semmit sem szól arról, hogy az egyházi törvények csak akkor birjanak érvénynyel, ha a királyi fő felügyelésen átmentek, sőt helybenhagyást is nyertek.

— A r. katholikusok második javaslata (a 9-ik pontban) ugyanazt mondja mit az első, szintén „e g y h á z i“aknak mondja az evangélikusok zsinatai által hozott kánonokat, mely melléknév ellen későbben nagyon feltámadtak a r. katholikusok, s mely ki is maradt a törvényből. A különbség a két javaslat között csak az, hogy a második egyedül a zsinati végzéseket és egyházi kánonokat mondja felső parancsok és rendeletek által meg nem változtathatóknak, s a presbytériumok, egyházmegyék és egyházkerületek határozatainak e tekintetben biztositásáról hallgat.

— A dunai kerületek javaslata (a 6-ik pontban) csak ennyit mond : Az evangélikusok vallási ügyeikben egyedül saját felsőségeiktől függjenek, szabadságukban álland tehát nemcsak mindennemü vidéki (particularis), hanem közzsinatot is az általok választott helyre összehivni, ezen utóbbiakat azonban a (tervezett) nemzeti országos tanácsnak előre tartoznak bejelenteni, mely, ha annak tetszeni fog, megbizottat fog kebeléből a zsinatra tanú gyanánt küldeni. — A hozandó egyházi törvények felül-visgálatáról avagy épen helybenhagyásáról tehát itt sincs semmi szó.

— A mind két hitvallásu evangélikusok első javaslata (a 4-ik pontban) ezen igen szabatos kifejezéssel kezdődik : „A vallás-szabadság azt követeli,“ hogy az evangélikusok a vallási ügyekben sem senki által ne akadályoztassanak, sem senkitől ne függjenek, hanem egyedül csak saját felsőségeiktől ; s mind presbytériumaik, egyházmegyéik,

egyházkerületeik, mind zsinataik rendelkezései, határozatai, itéletei, s a zsinaton alkotott egyházi kánonok nemcsak kormányszéki parancsok, vagy kir. rendeletek, „hanem kormányszéki felül-vizsgálat“ által se legyenek megváltoztathatók. Mert a vallási ügyekben a „teljes“ törvényhozó hatalom magát a felekezetet illeti.

És ez nemcsak jog szerint van igy a bécsi békekötés alapján, hanem a vallás- és lelkiösmereti szabadság s a józan ész szerint is mulhatlanul igy kell ennek lenni, mert különben egyes, és nem is hitsorsos emberek, mintegy második Luther vagy Cálvin avatkozhatnának a magyarországi evangélikusok ügyeibe, és követelhetnének magoknak egyház-reformátori jogosultságot, mi valóban a leghallatlanabb képtelenség volna.

S az 1791-ki 26-ik törvény maga is világosan mellőzi ezen igényt, azon ismeretes értelmü kifejezéssel élvén: „circa Sacra,“ mely csak az egyházi ügyek „körüli“ s nem az azokba ható („in Sacra“) királyi jogokat jelenti, ismeri el, és állitja fel.

Ezen utóbbi jog a fejedelem-pápaság eszméjét föltételezi [1]), melynélfogva például Anglia és Poroszország királyai rendeletek által határozgatták meg az evangélikusok liturgiáját és más belrendezési ügyeiket. Ez azonban nálunk nincs, mert a törvény világosan csak „circa Sacra“ és nem „in Sacra“ királyi jogokat emlit, s ezen utóbbit teljesen is lehetlen volna nálunk behozni: 1) mert a fejedelem más egyház tagja levén, épen nem lehet az evangélikusok pápája, s 2) mert a magyarországi evangélikusok presbyteri rendszere mellett még ha az evangyéliomi egyház tagja volna is a fejedelem, nem lehetne annak pápája, mert azon rendszer mellett semmi egyesnek sem lehet az egyház felett főnöki joga, s még az egyház tagjai közől is mindenki csak saját megbízás folytán lehet jogosulva valamely köz szolgálat-tételre, hatóságra.

Továbbá az evangélikusok ezen első javaslata is előre bekivánja ugyan jelentetni a zsinattartást a királynak, de azt is kifejezi, hogy azonban a zsinatok tarthatása az evangélikusoktól meg ne tagadtassék, s azoknak tartásában semmíkép ne akadályoztassanak. A kir. biztosról nincs szó ezen javaslatban, mely szorosan ragaszkodik az 1608-ki k. e. 1-ső t. czikk azon szavaihoz, miszerint minden vallásuak saját, azaz, csupán saját felsőségeik alatt álljanak.

---

[1]) Tentamen Juris Ecclesiastici Evangelicorum. Sam. Klein. Lipsiae. MDCCCXL. Az 50—61 lapokon.

— Az evangélikusok második javaslata (a 7-ik pontban) szintén ismétli azt, hogy a presbytériumoknak, egyházmegyéknek és egyházkerületeknek, melyektől az evangélikusok egyedül függjenek a vallási ügyekben, határozatait, s a zsinati egyházi kánonokat ne lehessen kormányszéki parancsok stb. által megváltoztatni, s hogy előre bejelentve, zsinatokat is tarthassanak az evangélikusok; itt már azonban — miután ezen eszme a r. katholikusok javaslata által kezdeményezve lőn, — a zsinatra küldendő kir. biztosról is van szó, de ki van mondva, hogy a biztos sem elnök, sem igazgató, hanem csak tanú gyanánt legyen jelen a tárgyalásoknál.

— A tiszai kerületek és az országos vegyes bizottmány javaslatai (mind a kettőben a 8-ik pont) csak annyiban különböznek egymástól, hogy 1) a tiszai kerületek javaslata az evangélikusok második javaslatának kifejezését ismétli a kir. biztosról, hogy nevezetesen csak mint tanú legyen az a zsinaton; az országos vegyes bizottmány javaslata pedig azt mondja, hogy a kir. biztos nem ugyan mint igazgató, vagy elnök, hanem csak „felügyelés végett" legyen a zsinaton jelen, 2) hogy az országos vegyes bizottmány még ezen ragasztékot csatolta a tiszai kerületek javaslatához: „S az igy alkotott kánonok és szabályok csak a királyi fő felügyelésen leendő átmenetelök után birjanak érvényességi erővel; mindenesetre mindenben megmaradván a legfelsőbb felügyelési hatalom."

Ezen záradék, lényeges változtatásokkal, megvan a törvényben is. A lényeges változtatások pedig (egyik az evangélikusokra nézve nagyon megszoritó, másik a körülményekhez képest biztositó) a következők: 1) az egyházi kánonok érvényességére nézve szükségesnek mondja az 1791-ki 26-ik törvény, hogy nemcsak átmentek legyen azok a királyi fő felügyelésen, mi csupán egy szerény fokozattal lehet több a tudomásul vétel végett szokott fölterjesztésnél, hanem hogy „helybenhagyást" is nyerjenek. Mely eszme nemcsak a három fölterjesztett, hanem a többi négy, az országgyülésen fölmerült törvényjavaslatban sem volt megemlítve, az evangélikusok első javaslata szerint pedig nemcsak a zsinati kánonoknak, hanem bármely más evangélikus egyházi szék határozatainak is csupán „felülvizsgálata" is összeütközésben nyilvánittatik lenni a vallás- és lelkiösmereti szabadsággal, és a bécsi békekötéssel; 2) a kir. legfelsőbb felügyelési hatalomra nézve az országos vegyes bizottmány javaslatán tul azon biztositékot nyujtja a törvény az evangélikusoknak, hogy ez az ország „törvényes" kormányszékei által fog gyakoroltatni.

Egyébkint pedig mind a tiszai kerületek mind az országos ve-

gyes bizottmány javaslatai, azon elv kimondása után, hogy az evangélikusok egyedül saját felsőségeiktől függjenek vallási ügyeikben, a zsinaton kivül a helybeli presbytériumokat, s az egyházmegyei és egyházkerületi egyházi székeket is világosan megemlítik; s nemcsak a zsinaton alkotandó kánonokra, hanem a presbytériumok, egyházmegyék és egyházkerületek határozataira is azt mondják, hogy azokat kormányszéki parancsok és királyi rendeletek által nem lehet megváltoztatni. Teljes szabadságukban áll következőleg az evangélikusoknak nemcsak minden nemü egyházi széket tartani, hanem, előzetes bejelentés mellett, az általok választandó helyre közzsinatot is összehivni.

Van tehát a törvény ezen pontjában, a már említett két változtatáson kivül, még több is, mi nemcsak a fölterjesztett három, hanem a többi négy törvényjavaslat egyikében sem volt megemlítve (s mint tudjuk, az eldöntés alá terjesztés értelme csak az volt, hogy azon pontok határoztassanak meg, melyek iránt a felek egymás között meg nem egyezhettek), és pedig :

1-ör. A működési térnek csupán szabad önállóságra hagyása helyett, bizonyos ujból rendezés szüksége van kimondva az evangélikusokra a törvényben. Biztositó záradékul azonban ide mellékeltetett: „mely (rendezés) azon vallás mind világi tagjainak, mind vallási szolgáinak közhelyeslésével leginkább egyezőnek fog tartatni.“

Erre meg kell jegyeznünk, hogy sokkal kedvezőbb leendett volna az evangélikusokra, ha ezen uj rendezés szüksége ki nem mondatik, hanem csupán önállóságukban biztosittatnak az evangélikusok, ennek körében magokra hagyatván, ha tetszik, uj rendezéshez is fogni. Előidézte az uj rendezés szükségének kimondását, mert ez épen alkalmatos oknak tetszett a házassági ügyek feletti biráskodási jog visszaadását, legalább ideiglenesen, továbbá is megtagadni az evangélikusoktól, s ezért bizonyos kiskorusági vád lőn felállitva ellenök.

2-or. A részletezett hét országgyülési törvényjavaslat közől egyedül az országos vegyes bizottmányi tesz emlitést a királyi „legfelsőbb,“ „fő“ vagy (mi alkalmasint a legszigoruabb jelentésü itt) az egyszerü „felügyelésről“ Sőt az evangélikusok első javaslata, mely kelte szerint mindeniknél elsőbb, nyiltan tiltakozott is a bécsi békekötés alapján minden „felülvizsgálat“ ellen, s mind a mellett hogy ez mindenki figyelmét felhivhatta az eszmére, sem a r. katholikusok javaslataiban, sem a dunai, avagy épen a tiszai kerületekében nem lőn az megpendítve, mig végre az országos vegyes bizottmány csakugyan hatalmasan kikerekítette azt az evangélikusok ellenében. A törvény azonban még tovább ment, s ámbár nem vonja kétségbe, mi mind

a hét törvényjavaslat szelleme, miszerint az egyházi törvényhozás m a g o k a t a felekezeteket illeti, sőt alább nyiltan is elismeri ezen elvet, s végül a királyi jogot is meghatározza az egyház irányában, hogy nevezetesen azzal csak az egyház ügyei „k ö r ü l" és nem behatólag („circa" és nem „in" Sacra) bir a fejedelem : előzetesen bizonyos határozatlan, borongó fordulattal megbővitve adja elő az országos bizottmány eszméjét, a mint következik : „Ő cs. k. felsége, az őt illető legfőbb felügyelési hatalomnál fogva, mind a két hitvallásu evangélikusokat továbbá m e g f o g j a h a l l g a t n i, s e g y u t t a l g o n d o s k o d n i f o g." E szavak arra látszanak mutatni, mintha e téren is oly közösség volna a törvényhozásban, minő a nemzeti törvényhozás iránt volt a király és a két tábla között; ezon eszmét azonban, a fejedelem-pápaság lehető igényét, a királyi jog már érintett meghatározásán kivül alább a törvénynek az országgyülési javaslatokon alapuló más szavai is világosan kizárják, igy hangozván ezek : „a z ő h i t v a l l á s u z s i n a t a i k á l t a l m a g o k m ó d j a s z e r i n t a l k o t o t t k á n o n o k" stb. ne lehessenek megváltoztathatók ; s ezért mondtuk a fölebbi kifejezést „határozatlan, borongó fordulatnak," mert valósággal semmi elv sincs abban felállitva, hanem csak egy pillanatra látszik ugy, mintha volna S mikép az evangélikusok első javaslata megjegyezte, ez nem is lehet máskép, nemcsak a bécsi békekötés alapján, hanem a vallás- és lelkiösmereti szabadság s a józan ész szerint sem, mert a legnagyobb képtelenség csak gondolni is, hogy az egyház kebelén kivül álló elem birhasson törvényhozó joggal valamely vallásfelekezetet irányában. S ebből következik, hogy benső életkörében „teljesen" is magát a felekezetet kell illetni az egyházi törvényhozásnak. Felügyelhet az államhatalom, hogy a felekezet túl ne lépje benső életkörét, de ennek kebelében tanácsadásra, vélemény-nyilvánitásra sem lehet hivatva.

Lehet érteni az oly felekezetet, mely ezen törvényhozási jogot csak bizonyos tagjainak, például lelkészeinek, avagy egyedül főpapjának engedi ; lehet érteni, sőt természetes is, ha az államhatalom minden felett felügyelési jogot követel magának, mi az államban létezik, tehát természetesen minden egyház, minden felekezet felett is, vajjon nem lép-e túl benső életkörén, melynek kebelében független ; de azt nem lehetne érteni, az a vallásszabadságnak legnagyobb megszoritása, gúnyos és lealázó profanálása, s egyszersmind a legszembeötlőbb állam-vallástalanság volna, ha az államhatalom, melynek tagjai nem is szerves részei a felekezetnek, és pedig épen a presbyteri rendszer létezése mellett, mely csak megbizás, választás utján ismeri el jogosultságát még

tagjainak is az egyházban bárminő közszolgálatra avagy épen hatóságra : közös részt venne magával a felekezettel az egyház igazgatásában sőt törvényhozásában is, vagyis fejedelem-pápaságot gyakorolna a felett. Ennyire, a presbyteri rendszer mellett, nem terjedhetne az államhatalom joga még ha az egyházhoz tartozó tagnak volna is az megbizottja, képviselője. Az államhatalom akkor sem terjeszthetné ki felügyelési jogát az egyházi törvényhozásba való avatkozásig, részvétig, ha az egyház ujitásokat kivánna is behozni, mert felekezeti minőségének meghatározása lényeges, természetében fekvő, s a többnyire minden országban létező különbségek által tanúsitott joguk is az evangélikusoknak. Annál kevésbbé lehet pedig arról szó, annál kevésbbé avatkozhatik az egyházon mindenképen kivül eső elem az egyház belügyeinek, elveinek, rendezésének vitatásába, tárgyalásába, midőn az egyház semmi ujítást sem kiván behozni, hanem csupán eddigi alapelvei szerint kivánja magát rendezni, mit egyébiránt a törvény „g o n d o s k o d n i f o g“ szavai nem is jelentenek, mert gondoskodni lehet az államhatalomnak az országban levő testületek működéséről egyenes beavatkozás nélkül is belügyeikbe. S világos is a róm. katholikusok nov. 30-ki felirata nyomán minő értelemben volt azon korban a kir. felügyelési jog az evangélikusok zsinatai irányában értve, minő értelme van az 1791-ki 26-ik törvénynek az evangélikusok törvényhozása körül. Felhívta ugyan is a r. katholikusok ezen felirata a fejedelem figyelmét, hogy a zsinat „a t ö r v é n y h o z ó h a t a l m a t a k i r á l y s a z o r s z á g n é g y r e n d e h o z z á j á r u l á s a n é l k ü l g y a k o r o l j a“ (legislativam potestatem absque concursu Regis et quatuor Statuum Regni exercet), s mindamellett a január 18-ki, vagy is a második királyi válasz, a törvény, az osztrák ház fejének ezen evangélikus alattvalói számára kiadott ünnepélyes chartája, azokkal kötött egyezménye, — ámbár több tekintetben eltért, a római katholikusok nov. 30-ki feliratának előadása folytán, a nov. 7-ki vagy is első királyi válasz rendelkezéseitől, s különösen a zsinatra nézve is uj megszoritásokat foglal magában : az államhatalom „hozzájárulásának“ az evangélikusok törvényhozása, a zsinatok irányában leendő biztositása végett semmit sem tett, tekintvén azt annak, mi az valósággal lenne : képtelenségnek. Sőt nyiltan is igy fejezi ki magát (mire az 5-ik szám alatt még mindjárt vissza térendünk) ezen második királyi válasz, az-az a törvény, hogy a fejedelmet csak az evangyéliomi egyház „k ö r ü l“ illetik királyi jogok.

A dicső emlékü II-ik Lipót meghatározása, örök érvényü egyezménye szerint tehát, az államhatalomnak az egyház irányában benső

beavatkozási joga (jus „in" Sacra) nincs, s egyedül az egyház életkörén kivül („circa" Sacra) eső ügyekre nézve létezik az, levén a fejedelem a magyarországi evangélikusoknak felügyelője ugyan, de nem pápája.

3-or. Nem voltak továbbá a hét törvényjavaslat egyikében sem a törvény következő szavai : „Előre meghatároztatván azonban ő kir. apostoli felsége által időről-időre mind az azokban (a zsinatokban) résztvevő személyek száma, mind a tárgyalandó ügyek." — Hogy ez még nem a belügyekre való hatás ugyan, de nagy kül-megszoritás, nem szükség bővebben fejtegetni.

4-er. A hét törvényjavaslat mind csak „előre bejelenteni" (insinuare) kivánta a zsinatot s annak helyét, a törvény pedig a király „előzetes beleegyezésével" (praevio adsensu) mondja a helyet kitüzendőnek. — Ez is uj megszoritás.

5-ör. Egyik törvényjavaslatban sem volt meg a hét közől a törvényben levő ezen kifejezés : „Mindenesetre mindenben ment maradván (a királyi legfelsőbb felügyelési hatalmon kivül) a többi királyi jog is, melyek ő felségét mind a két hitvallásu evangyéliomi egyház ügyei „körül" illetik."

Ez, mint már érintők, a legnagyobb biztositéka az evangélikusok belügyi függetlenségének, s „teljes" rendelkezési, törvényhozói jogának. S ezen kifejezés (még nagyobb jelentőséget nyerve az által, hogy a nov. 7-ki vagy is első királyi válaszban nyiltan az evangyéliomi egyház fejének mondta magát a király, a második válaszban pedig már elhagyta ezen igény megemlitését, mi által a fejedelem-pápaság eszméjének mellőzése sokkal világosabb lőn, mintha először nem lett volna az megemlitve, sőt ekkép épen szembeszökővé van az téve,) nagyon szükséges volt, hogy az 1791-ki 26-ik törvénybe az utolsó stádiumban becsúszott némely kifejezések ellenében meglegyen, és minden lehető félremagyarázástól megóvja az evangélikusokat.

— A nov. 7-ki, első királyi válasz 4-ik pontja (a II-ik rész LX-ik fejezetében egész terjedelmében közöltük) és a törvény 4-ik pontja között ismét nevezetes különbségek vannak.

1-ör. A tiszai (értsd: a tiszántúli helvécziai hitvallásu) egyházkerület és az egyházmegyei esperesek nevében a világi gondnokok befolyása ellen intézett észrevételek fölterjesztése tanúsitja, hogy a magyarországi evangélikusok egy töredéke 1790-ben kisérletet tőn „némi" hierarchiát alapitani meg.

Annyival inkább nem nyert pedig ezen eszme törvényes alapot :

a) mert ámbár ezen első kir. válaszban meg volt említve, kimaradt a törvényből, tehát a király mintegy visszavonta annak fontosságot tulajdonítani, s

b) mert az első kir. válaszban sem volt azon hierarchiai igény mint elv elfogadva, s alapul felállitva, az levén utána téve, hogy a király a vallás „mind világi mind egyházi férfiai közhelyeslésével leginkább egyező" rendet óhajt megállapitva látni;

c) mert a kir. válasz szavai szerint nem is általában volt azon észrevételekben kifogás téve a „világi elem" befolyása ellen, hanem csak az volt előadva, hogy a világi „gondnokok" „azon ügyekben" melyekben eddig csak az ezen hitvallásu lelkészek és illetőleg tanárok intézkedtek, „nagyobb befolyást" kivánnak nyerni. Tehát 1) csak némely ügybe való befolyás, s 2) nem is általában a világi elem befolyása, hanem különösen csak a gondnokok „valamely ügybeni" törekvése, és 3) ezen ügyekben is csupán a befolyás „nagyobbitása" ellen volt kifogás emelve. Minél fogva ha van is ezen egész ügyben hierarchiai igény, mint fölebb magunkat kifejeztük, csak „némi" igénynek lehet azt nevezni.

d) mert az első kir. válasz (mikép a törvény is) az evangélikusok „további meghallgatásáról" szólt, s ez 1791-ben a zsinaton, és pedig amaz igényt nem pártoló sikerrel, megtörtént, s nem ugyan az evangélikusok, mert az egész nevében csak a törvényes képviselet, a zsinat van jogosítva szólani, de minden evang. egyházkerület az 1856-ik év folytán is nyilatkozatra szólittatott ez ügyben. És mint tudjuk, nemcsak egyik egyházkerületi ülés többsége, hanem azokban egy hang sem emelkedett a világi elem befolyásának elve ellen, s távolról sem tünt fel, hogy a hierarchiai igény a vallás „mind világi mind egyházi férfiai közhelyeslésével leginkább egyező" volna.

És igy nemcsak semmi törvényes alapot nem nyert a hierarchia eszméje az első kir. válaszban előjövő megemlitéssel, sőt a második válaszból s illetőleg a törvényből kihagyatása által is megpecsételve, csak önmaga ellen tüntet fel tanúságot ezen akkori megemlités.

Álljon itt egyuttal, közelebb érintve a hierarchia elvét az evangyéliomi egyház kebelében, néhány a jövő egyházi törvényhozás körébe tartozó észrevétel az iránt.

A hierarchia, vagy papuralom ellenkezik a reformatió alapelvé-

vel, mert a reformatió a szent irás értelmében minden egyházi jogot, melyek a középkorban már kizárólag a papság hatalmába voltak jutva, ismét a hívek összeségének, a gyülekezetnek adott vissza, minél fogva az egyesek, következőleg a lelkészek is, csak a gyülekezet megbizása, illetőleg szabad választása által jogosulhatnak a közszolgálatok teljesitésére az egyházban.

Ebből szorosan következik :

Hogy minden az egyház kebelében élő egyén : egyházi, és pedig „egyenlő“ egyházi tag. Következőleg, hogy a lelkészek egyáltalában nem nevezhetők helyesen egyedül, avagy csupán nagyobb mértékben is egyházi tagoknak, mint a minők a többi egyházi tag, a helytelenül ugynevezett világiak.

Azon elv szerint továbbá a lelkészek, kiknek megbizatási körük az evangyéliomra tanitás és a sákramentomok kiszolgáltatása, nemcsak semmi előjogot nem követelhetnek az egyház kebelében annak beligazgatása körül az egyház többi tagja felett, azaz nem képezhetnek hierarchiát, de még az elnökség kettős voltáról az életben közönségesen elterjedve levő nézetek is tul mennek a reformátió alapelvén, az evangyéliomi rendelkezésen, a presbyteri rendszer természetén.

Azokból ezen elvek folynak szoros következetességgel az egyház beligazgatására és képviseletére nézve :

1) A hivek összeségének, magának a gyülekezetnek kezébe levén a teljes hatalom visszaadva az egyházi jog körében, minden egyházi tag : lelkész vagy nem-lelkész, gazdag vagy szegény egyenlően jogosulva van e téren, következőleg a gyülések az egyházak képviselői. A lelkész tehát, mivel rendesen minden gyülekezetben csak egy [1]) van, s egy ember nem gyülés, nem rendelkezhet az egyház igazgatása körében.

2) A mely gyüléseket választott tagok képeznek, nem szükséges „elv szerint,“ hogy a lelkészekből és a többi egyházi tag közől valami szigoru arány szerint választassanak azokba képviselők, mert a lelkészek az evangyéliomi egyházban egyáltalában nem külön rend avagy osztály, s a helytelenül ugynevezett világiak is a lelkészekkel egyenlően egyházi tagok.

---

[1]) S nagyon óhajtható, hogy mindazon községben, melyekben több lelkész van, ne közösen álljanak azok az egész gyülekezet felett, hanem mindeniknek saját meghatározott területe, ekklézsiája legyen. A közös lelkészségek mellett alig van nyoma azon üdvös béfolyásnak, melyre a lelkész a gyülekezet tagjai irányában hivatva van. Az egyház ügyeinek igazgatására nézve azért megmaradhatna az egység a községben.

3) Szükség levén azonban, hogy minden egyházi gyülésben legyenek hittani tudorok, vagy legalább a hittanban különösebben járatos egyének, következőleg, minthogy a lelkészek között rendesen gyakoriabbak az ilyenek, mint a többi egyházi tag, az ugynevezett világiak között, általában mindig tanácsos kellő számmal választani lelkészeket az egyházi gyülésekre. De nem hivataluk miatt, s mintha valamely „rendet" alkotnának az egyházban. S nem hivataluk miatt illetvén őket ezen tekintet, az oly lehető hittani tudor, ki bár nem is lelkésze valamely gyülekezetnek, sőt nincs is a helv. conf. 18. 7. §-a szerint a seniorok imádkozásával, s kezeiknek rátételével, ezen hivatalra rendelve, nagyobb tekintetet érdemel minden más nem hittani tudor lelkésznél. Ám tartsák meg az egyes gyülekezetek, egyházmegyék s általában az egyházi gyülések azon szokást, hogy minden választásnál egyenlő számmal választanak minden megbizatásra mind lelkészeket mind ugynevezett világiakat, de ezt kötelező elv gyanánt felállítni ellenkezik a reformátióval. Nagy kár volna, ha a választott gyülésekből a szokás által (elv szerint épen nem lehetne) akár a lelkészek akár a nem-lelkészek kirekesztetnének, s meglehet épen a mind két részről való egyenlő választási „szokás" a legczélszerübb biztositék e tekintetben. De mint kötelező elvet mondani azt ki valamely hozandó egyházi törvényben: világos papi rend felállitás, a reformátiótól visszaesés volna.

4) Ezek következtében a gyülésekben az elnökséget, törvény által, akár kirekesztőleg lelkésznek adni, akár pedig a lelkészeket az elnökségből kizárni, mint szintén a mostan divatos kettős elnökséget törvény által megállapitani, nem egyez meg a reformátió alapelvével, mert épen „papirend" felállitása volna az, mi pedig a helv. conf. 18-ik része 8-ik pontjával ellenkezik. Minden egyházi gyülésnek teljes joga van tehát bizonyos egy napra vagy bárminő hosszu időre elnökséget választani, — s meglehet, hogy legbölcsebb dolog: szokásba venni a kettős elnökséget, de a reformátió elve ellen van azt meghatározni, törvényben kimondani, hogy az mulhatlanul lelkészi avagy nem-lelkészi, vagy kettős legyen.

5) Ha azonban a hozandó egyházi törvény a kettős elnökség szükségét az oly gyülésekben, hol az a gondnoki és superintendensi s illetőleg esperesi hivatalokból önkényt nem látszik folyni, például a zsinaton és minden nemü bizottmányban, felállitani a reformátió alapelvénél fogva nem akarja, szükséges volna világosan kimondani, hogy bárminő hosszú évek során át szakadatlanul folytatott gyakorlatból soha sem lehetend azon következést vonni, hogy az elnökségből akár

a lelkészeket akár a többi egyházi tagot ki lehetne rekeszteni, avagy csak azt sem, hogy hol fő vagy első elnök, s e mellett egy vagy több alelnök van, egyike vagy másika ezen hivataloknak, a szokás folytán, jog szerint vagy kirekesztőleg a lelkészeket vagy a többi egyházi tagot illetné; sőt még azt sem, hogy hol fő- és alelnök van, ha a főelnök a lelkészek közől való, az alelnök „m i n d e n e s e t r e“ a többi egyházi tagból választandó, és viszont.

2-or. Különbséget alkot az első kir. válasz és a törvény között, az elsőnek ezen kifejezése: őszintén óhajtjuk, hogy mind a felsőség rendezésében, mind a többi fegyelmi részben oly rendet „l á s s u n k“ megállapitva stb.

A „l á s s u n k“ szó tanúsítja, hogy a királynak az volt eredeti alapeszméje, hogy az evangélikusok ezen igazgatási rendének megállapitásánál ne avatkozzék be közvetlenül.

3-or. Az evangélikusok lelkészei az első válaszban papoknak (Ecclesiastici) neveztettek, a r. katholikusok nov. 30-ki feliratának élénk tiltakozása folytán azonban, az evangélikusok dec. 12-ki felirata sem vitatván ezen ügyet, a törvény 4-ik §-ában „vallási szolgáknak“ (religionis ministri) a 7-ik §-ban „evangélikus szolgáknak,“ a 10-ik §-ban „az evangélikusok szolgáinak“ neveztetnek.

4-er. Az első kir. válasz „köz vagy nemzetinek“ mondta a zsinatokat, mely melléknevek a törvényben nem jőnek elő; valamint a kánonok „egyháziaknak“ nevezése sem, mikép az első kir. válaszban lehetett olvasni.

5-ör. Az első királyi válaszban egyenesen mind a két hitvallásu evangyéliomi egyház fejének mondatik a király lenni, miért is a róm. katholikusok nagyon elégedetlenek voltak, hogy mikép nevezheti magát igy róm. katholikus fejedelem.

Erről már fölebb is szólván, e helyen még csak azt szükséges megjegyezni, hogy, bizonyos tekintetben, az evangélikusokra nézve előny is volt ezen szavakban, mert ezek által eme törvénynek ünnepélyes charta-, s az evangélikusokkal az osztrák ház feje részéről mint „féllel“ kötött egyezmény-alakja mindenesetre nagy mértékben ki van tüntetve. S ezen jellemvonást legkevésbbé sem vesztette el azért a második királyi válasz, s illetőleg a törvény, hogy már ebben nincsenek meg azon szavak, mert e tekintetben jelentésök, erkölcsi erejök világosan átszállott a második királyi válaszra, s illetőleg az 1791-ki 26-ik törvényczikkre.

Ama három különbségről s illetőleg megszoritásról, melyek a zsinatok irányában a második királyi válaszban láttak először világot, s következőleg a törvényben is megvannak, s melyek a róm. katholikusok nov. 30-ki fölterjesztése által idéztettek elő — nevezetesen : 1) hogy az egyházi kánonok érvényére szükséges, hogy, a fő felügyelésen leendő átmenetelen kivül, királyi helybenhagyást is nyerjenek azok, 2) hogy a zsinatokban részt veendő tagok száma és az azokban tárgyalandó ügyek a király által előre meghatározandók, 3) hogy a király beleegyezésével tüzhetik ki az evangélikusok zsinataik helyét, — melyek azonban legnagyobb mértékben az által nevezetesek, hogy felhivatván a fejedelem figyelme a róm. katholikusok vádja által, hogy : „a zsinat a király hozzájárulása nélküli törvényhozó hatalom,“ csak ennyi módositást foglal magában a második királyi válasz, és semmit sem tett magának azon jogilag nem létezőnek nyilvánított „hozzájárulásnak,“ az egyenes részvételnek, beavatkozásnak, közös törvényhozói jognak biztositására, világos levén ennek az ügy természetével való ellenkezése, — már fölebb szólottunk.

Azon eszmék közől, melyek a törvényben megvannak, de egyik törvényjavaslatban sem voltak meg, az első királyi válaszban szintén megvoltak :

1) Az evangyéliomi egyház ujból rendezésének szüksége.

2) Ama bizonyos határozatlan, borongó fordulattal való megbővitése a felügyelési jognak, de kevésbbé mint a második királyi válaszban.

3) Az evangélikusok egyházi ügyei körüli királyi jog.

Nem voltak meg az első királyi válaszban a másodiknak ezen minden törvényjavaslaton kivüli eszméi, először eme megszoritók :

1) Hogy a zsinatokon alkotandó kánonokhoz királyi helybenhagyás kell.

2) Hogy a zsinatokban résztvevő tagok száma s a tárgyalandó ügyek előre meghatároztatnak a király által.

3) Hogy a zsinat helyének kitüzéséhez a király beleegyezése kivántatik.

S ezen biztositó :

4) Hogy a legfelsőbb felügyelési hatalom mindig csak az ország törvényes kormányszékei által fog gyakoroltatni.

— Igénytelen véleményem szerint tehát ezen 4-ik §-ban több dologra nézve ellenmondás van a törvénynek a bevezetésben felállitott alapelvével.

S megemlitendő, a már elmondottakon kivül, még az is, mit

Árva megye a törvényhatóságokhoz intézett körlevelében [1]) a dunai kerületek javaslatára tett észrevételei során a zsinati királyi biztosokra nézve megjegyzett, hogy ezekről semmit sem tud a bécsi és linczi béke, s némi bizalmatlanság rejlik azokban az evangélikusok iránt.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmányában ezen pont folytán a zsinatról levén szó, hosszas tárgyalás folytán, főleg a helvécziai hitvallásuakra nézve (mert az ágostai hitvallásuak a mult 1790-ki novemberben Pozsonyban tartott conventjökben ezen kérdések egy részét már megoldották) ez határoztatott :

1-ör. Hogy ő felségének felirat által terjesztessék elő, miszerint mind a két hitvallásu evangélikusok, az uj törvény értelmében, az abban említett tárgyak elintézése végett, még ez évben, a következő augusztus 15-ik napján Budán és Pesten, zsinatokat akarnak tartani, mely zsinatokat, hogy annál kevesebb költségbe kerüljenek azok, csak mintegy száz személyből állóknak kivánnak egyenkint. Minek folytán kérik a királyt, hogy a nevezett helyekre és időre zsinatot összehívni s azokat tartani az ujon alkotott törvény szerint hatalmat adni, s azt is kegyelmesen megengedni méltóztassék, hogy ha valamikép, és bárminő oknál fogva az egyházkerületek ezen határidőnek elhalasztását szükségesnek találnák, ez is megtörténhessék.

2-or. Hogy ezen felirat másolata, mindjárt annak előterjesztése után, vagy az előtt is, közöltessék az egyházkerületekkel, egyuttal azt is megirván, hogy minő okoknál fogva nem vélte a tanácskozmány ezen zsinat kérését elhalasztandónak ; nevezetesen

a) mivel a tanácskozmány tagjai meg vannak győződve, hogy mind egyházi mind világi hitsorsosaik részére semmi kedvesebb dolgot nem tehetnének annál, mintha őket az uj törvényben világosan kinyilatkoztatott jótétemények élvezetében minél hamarabb részeltetik, s azoknak használatába helyzik,

b) mivel ezen jó alkalmat annyival inkább és gyorsabban szükségesnek látszott felhasználni, mivel a király bizonyos hírek szerint Olaszországba készül menni, nem lehetett tehát ezt az idő rövidsége miatt elszalasztani, hacsak ezen oly világosan kivánatos dolog sürgetését el nem akarták mulasztani.

3-or. Hogy a zsinati tárgyak kidolgozása, nevezetesen a helvécziai hitvallásuak részéről a kánonok ügye, s a házassági törvények, és egyházi székek rendszere, az ágostai hitvallásuak részéről a házassági, és fegyelmi vagyis egyházkormányzási ügyek, bizonyos egyénekre bizassanak.

[1]) Pest megye levéltárában.

Ez alkalommal előadta **Balogh Péter**, hogy az ágostai hitvallásuak, míg az ő bécsi ügynöki állomásuk ürességben van, a helvécziai hitvallásuak bécsi ügynökét **Nagy Sámuelt** kivánják megbizni. Miben a helvécziai hitvallásuak szívesen megegyeztek.

A törvény 5-ik §-a igy szól:

„5. Nemcsak mind alsó mind grammatikai iskoláikat, melyekkel birnak, megtarthatják, hanem mindenütt, hol szükségesnek tartatik, ujakat és felsőbbeket is, ezek iránt előzetesen kir. jóváhagyás járulván, állithatnak, s azokba mestereket, tanárokat, igazgatókat (rectores), aligazgatókat hívni, azokat elbocsátani, azoknak számát növelni, vagy kevesbiteni, valamint mindennemü iskoláik igazgatóit (directores) avagy gondnokait, mind a helybelieket mind a felsőbbeket és legfelsőbbeket saját hitvallásuk embereiből választani, a tanitás és tanulás módját, szabályát és rendjét (ezen iskolák irányában is ment maradván ő felségének, mint előre bocsátva van, az ország törvényes kormányszékei által gyakorlandó, legfőbb felügyelési hatalma) elrendezni, a jövőben mindig szabad leend a két hitvallásu evangélikusoknak, a rendek alázatos fölterjesztése nyomán őfelsége által meghatározandó közoktatási rendszer azonban ezen iskolákra is kifogván terjesztetni, de ide nem értve a vallási tárgyakat, melyeknek minden vallásra nézve a sajátoknak kell maradni. Tanulóiknak továbbá nemcsak adományért és egyházi szolgaságra leendő segélyezésért jóltevőikhez biztosan járulhatni, hanem tanulás végett külföldi akadémiákra is minden akadály nélkül mehetni, s a számukra ott létező alapítványokat felvehetni, szabad legyen. S mind symbolikus, mind hittani s az ájtatosság gyakorlatára tartozó könyveiket a magok által rendelendő s a királyi tanácsnak névszerint bejelentendő hitvallásukbeli saját censorok felügyelése alatt szabadon kinyomathatni azon feltétel alatt azonban felszabadíttatnak, hogy ezen könyvekbe a katholika vallás ellen semmi gúny vagy sértés ne iktattassék, ezen gúnyok és sér-

tések iránt a kinyomatás alá bocsátókra hárulván a felelősség terhe; s a kir. rendelkezés, hogy az ujon nyomatott könyvekből a kir. helytartó tanács utján három példány mindig felterjesztessék ő felségének, ezen könyvekre is kiterjesztetvén."

— A r. katholikusok első javaslata (a 10-ik pontban) szintén biztositja az evangélikusokat, hogy iskoláikat megtarthatják s ujakat is állithatnak, és a felsőbbek iránt sem fejezi ki a kir. jóváhagyás szükségét. Biztositja továbbá az evangélikusoknak azokban tanár- és igazgató-választási jogukat. Hallgat a tanitási és tanulási rendről. Biztositja azonban nemcsak a symbolikus és hittani, hanem az „iskolai" könyvek szabadon a gondnokok és superintendensek felügyelése alatti kinyomathatását is, ezekre hárulván a felelősség terhe az ily könyvekben lehető sértésekért a r. kath. vallás irányában.

— Hasonlóan szól a r. katholikusok második javaslata (a 10-ik pontban), csakhogy az evangélikusok könyveit a r. kath. könyvekkel egyaránt kivánja a censura alá helyeztetni.

— A dunai kerületek javaslata (a 7-ik pontban) ugy szól mint a r. katholikusok második javaslata, csakhogy ebben az is mondatik, hogy az ujabban felállitandó felsőbb iskolákra nézve különös királyi szabadalom szükséges.

— A mind két hitvallásu evangélikusok első javaslata (az 5-ik pontban) azon közjogi elv kinyilatkoztatásával szól a dologhoz, hogy ha az evangélikusok a növelés ügyében gátoltatnak, s mind felső, grammatikai és alsó iskoláikat, melyekkel jelenleg birnak, meg nem tarthatják, és mindenütt nem birhatnak azokkal, s teljes joguk és szabadságuk nincs minden nemü tanitókat és igazgatókat hívni és elbocsátani, azoknak számát növelni vagy kevesbbiteni, a tanítás és tanulás módját, szabályát és rendét, és pedig saját tetszésök szerint, elrendezni, a tankönyveket megválasztani, s mind ezeket, mind a symbolikus, hittani és az ájtatosság gyakorlására tartozó könyveket minden további censura nélkül kinyomatni, ugy hogy iskoláik, s azokban a tanulmányok és az egész növelés egyedül saját felsőségeiktől függjenek, s tanulóik pártfogóikhoz járulhassanak és a külföldi akademiákra mehessenek: ugy nem is birnak vallásszabadsággal.

— S ámbár a körülmények tekintetbe vételével, és csakhogy valami sikert nyerhessenek, több és nem csekély fontosságu kérdés felett tetemes áldozatot hoztak az evangélikusok második javaslatukban, az ezen pontban foglalt elveket annyira szoros összefüggésben állóknak

tekintették vallásukkal, egyházaikkal; annyira meg voltak győződve, hogy ezek alapjai szerves önállóságuknak, mert nélkülözhetlen biztositékai az egyház veteményes kerteinek, s ezen elvek nélkül végre semmi más különbség sem is lenne többé az állami és felekezeti iskolák között, minthogy — csak amazokat fizetné az állam; és annyira világosnak tartották, hogy azon „szabadság" az oktatási rendszerben, mely egyedül volt oka, egyedül érdemelte meg, és egyedül ad értelmet, hogy a felekezet magának és az országnak, az állami iskolákon kivül, tanintézeteket emeljen, s csak ezen szabadság biztositási eszméje lehet is egyedüli józanul elgondolható alapelve bárminő állam törvényének, egyszerüen csak létele által, mihelyt általában megengedi valamely vallásfelekezetnek az államiakon kivül iskolákat állitani fel; annyira nem kételkedhettek, hogy a vallásszabadság elve meg nem engedheti, hogy a tanitás és tanulás módját, szabályát és rendét más rendezhesse el, mint maga a felekezet: hogy második javaslatukban is (a 8-ik pontban) szorosan ragaszkodtak első javaslatuk minden elvéhez. A pont végéhez csatolván egyedül azt, minek kimondása sem egyházi elveikbe, sem közjogaikba nem ütközhetett, hogy az evangélikusok felügyelete alatt megjelenendő iskolai, symbolikus és hittani könyvekben semmi sértés se legyen a r. katholika vallás ellen.

— A tiszai kerületek javaslata (a 9-ik pontban) az evangélikusok második javaslatának volt visszhangja.

— Hasonlóképen az országos vegyes bizottmány javaslata is (a 9-ik pontban), csakhogy ebben már a symbolikus és hittani könyvek előtt kimaradt az „iskolai" könyvek megemlitése, s azon kifejezés helyett „minden további censura nélkül" alkotmányos aggodalomból ezen szó tétetett „szabadon." A tanitás és tanulás módjának, szabályának és rendének az evangélikusok kezében biztosításánál pedig ezen záradék van beszúrva: „épségben maradván a koronázási hitlevél 22-ik pontja szerint az országgyülésileg meghatározandó elvek."

— A nov. 7-ki első királyi válaszban látszik ugyan már azon előny nyoma, mely, az országyülésen levő felek meg nem egyezése folytán, az ügynek bizalmi biró elé terjesztéséből erre hárult; s a kir. legfőbb felügyelési hatalom ez ügyben is biztosításánál, mi egyik törvényjavaslatban sem volt inditványozva, nem volt azon egyensulyzó ellenbiztositék, melyet a törvényben látunk, hogy az mindig az ország törvényes kormányszékei által fog gyakoroltatni; de nem volt még az első királyi válaszban a törvényben levő ezen záradék: „a rendek alázatos fölterjesztése nyomán ő felsége által meg-

határozandó közoktatási rendszer azonban ezen iskolákra is kifogván terjesztetni." De megvolt már a törvény azon végső záradéka, mely ugyan szintén nem volt meg egyik törvényjavaslatban sem, s mely egyszersmind igen jeles példa, mikép gyakorolható az államhatalom bizonyos fokig természetes legfőbb felügyelési joga, a bécsi békében alapuló általános vallásszabadsági, világosabban szólva: önkormányzási közjogok megsértése nélkül; s ez azon záradék, mely minden ujonnan kijött könyvnek három példányban legfelsőbb helyre leendő terjesztéséről szól.

— Mi már most ezen pont, s tulajdonképen a közoktatási rendszerről szóló ama záradék közjogi oldalát illeti, világos, hogy ennek alapeszméje az országos vegyes bizottmánynak azon záradéka volt, hogy ezen rendszer elvei országgyülésileg fognak meghatároztatni. S miután II. Lipót egy részről szorosan ragaszkodott ahhoz, hogy a koronázási hitlevél csak az legyen, melyet M. Terézia kiadott, következőleg abba ezen ügy be nem jöhetett, más részről pedig igen méltányos hajlammal viseltetett, lehetőleg megnyugtatni jogaik és biztositékaik iránt mind az országgyülést, mind az ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikusokat: ugy jött ezen záradék a törvénybe.

Mert ezen záradék az akkori körülmények között s eredetileg nem volt egyéb, mint egy részről az országgyülésnek a törvényhozási jog terén kettős ujabb vivmánya, a törvényhozás eddig általa nem gyakorlott két ágában: a közoktatás és vallás ügyében, jogának a király általi elismerése; más részről az evangélikusokra nézve pedig, az 1715-ki törvények által királyi önkény alá rendeltetésök ellenében, *egygyel több biztositék.*

Lássuk először is az országgyülést illetőleg.

A záradék értelme az országgyülés irányában ez: A koronázási hitlevélből ugyan kihagytam, mit abban 22-ik pont gyanánt kivánt esküvel pecsételtetni vegyes bizottmánytok, mely pontban ez volt: „*Az ifjúság közoktatási rendszerét soha, sem mi, sem örököseink, nem fogjuk saját tetszésünk szerint meghatározni, sem semmi nemü udvari bizottmánynak, vagy bárminö udvari avagy külföldi kormányszéknek alá nem rendelendjük, hanem az országgyülésileg megszabandó általános nemzeti közoktatási elvek szerint fogunk intézkedni. Az országba és kapcsolt részeibe semmi idegen nyelvet, annál fogva a németet sem fogjuk behozni, s a nemzetre tanulás végett rákötni.*" De azért, ámbár tudom, képzelem, hogy imez elvektől soha sem fogtok eltérni, s ekkép ez által most akkorra biztositván benneteket, azaz mind az országgyülést, mind az evangélikusokat, hogy én is hódolok ezen elveknek, ezennel megismerem, hogy

ezen ügy törvényhozási tárgy, s midőn jelenleg különben mindenre nézve egyezményre lépek az evangélikusokkal, ezen ügy végeldöntését az országra bízom, nem fogok az iránt egyedül intézkedni.—Azaz, ezen záradék tulajdonképen nem is a fejedelemnek, hanem az országgyülésnek tartott fen jogot.

S az $179^0/_1$-ki 67-ik törvény valóban országos bizottmányt is küldött ki ez ügyben tervet késziteni. Nemcsak tehát annál fogva, mit fölebb a vegyes bizottmány koronázási hitleveléből közöltünk, senki sem tagadhatja, hogy II-ik Lipót bizonyosan maga is előre korlátozva tekintette ama záradékot, melyet ő iktatott a közoktatási rendszerről a törvénybe; s a világosan bizonyos szellemben szerkesztett záradékokat soha sem szabad ujabb irányok szerint kizsákmányolni, elcsavarni: de ugyan azon ország-gyülésen alkottatván ezen 67-ik t. czikk, melyen a 26-ik czikk 5-ik §-ának kérdéses záradéka megjelent, teljesen világos, hogy vagy a 67-ik t. czikk értelme szerint áll meg a 26-ik t. czikk 5-ik §-ának ama záradéka, azaz: vagy országgyüléssel közösen kell meghatároztatnia az oktatási rendszernek, hogy az evangélikusok iskoláira kiterjeszthető legyen, vagy pedig a 67-ik czikk által biztosított közremunkálás, beavatkozás megszüntével, a 26-ik czikk 5-ik §-a záradékának kötelező ereje is megszűnik.

Az evangélikusokra nézve pedig már az eddigiekből is kitünik ugyan az országgyülési ellenőrzés „conditio sine qua non" nagy biztositéka a jövőre, valamint a tanitás nyelvét illető alepeszme, de még ezeken is túl, a következőkből áll ezen záradék biztositó jelleme irányukban.

Az 1791-ki 26-ik törvény czikk egyik fő jellemvonása abban áll, hogy az evangélikusok már csupán létre jötte által kivétettek a fejedelmi „arbitrium" alól, mely alá őket, a bécsi és linczi békekötésekkel ellentétben, az 1681 — 1715-ki törvények állitották, s ügyök ismét országgyülési tárgyalás alá tartozónak nyilvánittatván, magok önálló és szerves egésznek ismertettek el, és a nemzeti törvényhozás védpaizsa alá fogadtattak.

Nemcsak törvény, a valaha tekintélyében megfogyatkozható „magyar" törvény, hanem a magyarországi evangyéliomi vallásnak némileg feje, a bizalmi biróságra kétszer felkért fejedelem mondta ezt ki ünnepélyesen kiadott chartájában, az evangélikus féllel kötött egyezményében.

Az 1791-ki 26-ik t. czikk előtt az evangélikusok törvényes állása (természetesen az eltörölhetlen két oldalu kötések s alaptörvényekkel kiáltó ellentétben) abban állott, hogy tulajdonképen épen nem birtak

törvényes állással; magok az 1681—1715-ki törvények átadták az evangélikusokat a kir. rendeleteknek és explanátióknak. Ezen törvényen kivüliség megszüntetése az 1791 ki 26-ik törvényczikknek már csupán létre jötte által felállított egyik fő jellemvonása. És ezen elvnek elismerése, kezdeményezése magától a dicső emlékü II-ik Lipóttól származott ezen 1791-ki 26-ik t. czikk alkotása folyamában, ki bölcs és nagylelkü jó indulatában ünnepélyes, uj szent egyezményt akart az evangélikusokkal kötni.

Ezen törvényt tehát legkevésbbé lehet bárminő változott vagy változandó körülmények között az evangélikusok ellen fordítani, mert ez nem fejedelmi „arbitrium" alá vetette, hanem épen ellenkezőleg az alól vette ki az evangélikusokat, s ha van valami értelme a közoktatási rendszerről szóló záradéknak, ez egyedül azon ujabb világos lemondása a fejedelemnek az „arbitriumról" az ország, a nemzeti törvényhozás javára, melyet mindig fő védpaizsoknak tekintettek az evangélikusok, mert magok is megjelenhettek ott ügyöket védeni. S midőn a törvényhozó hatalom az országgyülésről más kézre megy át, szoros következetességgel lehetlen ugy okoskodni, hogy a közoktatási rendszer elveit meghatározó jognak, mely a fejedelmi „arbitriumról" való világos lemondással adatott a korábbi törvényhozásnak, az evangélikusok irányában ismét amaz lehessen örököse. Ekkor, azt hozza magával a következetesség, mivel a felekezet már jogositva van saját iskolákat tartani, a tanitási rendet is mindenben annak áll jogában meghatározni a törvény szerint.

Vagy létezését is tagadni kellene az 1791-ki 26-ik törvényczikknek, ezen nevezetes törvénynek, mely nemcsak „magyar" törvény, hanem ünnepélyes, kétszeri kiadással még inkább megszentesített fejedelmi charta, a fejedelemnek mint evangélikus alattvalói, s némileg az evangyéliomi vallás fejének is, kinyilatkoztatott adománya, s egy részről a r. katholikusok és az evangélikusok, más részről pedig maga és az evangélikusok között kötött uj és örök egyezménye: vagy egyáltalában nem lehet az evangélikusokat, és épen ezen törvény folytán, az 1681—1715-ki törvények szerint felállitva volt „arbitrium" alá vonni. Mert

Már többször érintettük, s fogjuk még érinteni ezentul is, mivel bizonyos dolgokat soha sem lehet eléggé ismételni, hogy az 1791-ki 26-ik törvénynek, mint ilyennek, mint törvény-alaknak valamely körülmények között megcsökkenhet tekintélye, de mint az evangélikusok, s némileg az evangyéliomi vallás fejének chartája, az evangélikus féllel kötött egyezménye, mindenesetre örök érvényre számithat.

A törvény ama záradéka a közoktatási rendszerről egygyel

több biztosíték levén, hogy az evangélikusok többé nincsenek a fejedelmi „arbitrium" alatt, az országgyülések nem létével, mulhatlanul az 1791-ki 26-ik t. czikk általános szellemében s a bécsi és linczi békekötések állapotában (melyekre az 1791-ki törvény mint alapjaira hivatkozik) kell az ügynek maradni, vagy is az evangélikusok jogkörében; biztositván a bécsi békekötést meghatározó 1608-ik k. e. 1-ső t. czikk, valamint maga az 1791-ki 26-ik t. czikk is, hogy az evangélikusok saját felsőségeiktől függjenek, és semmi esetre sem történhetik, nem következhetik az 1681—1715-ki törvények szerinti „arbitrium" alá visszaesés. [1])

Az általános következtetés, hogy mi korábban országgyülési tárgy volt, a következő idők törvényhozó hatalmának is jogkörébe esvén, az evangyéliomi vallás ügye is a fejedelem teljes rendelkezése alá jutott, világosan téveszme, mert 1) az 1791-ki 26-ik törvényczikk, nemcsak magyar törvény, hanem a fejedelemnek, mint némileg a vallás fejének, maga és az evangélikusok között kötött „egyezménye" levén, a mely „arbitriumról" ezen egyezmény lemondott, nem lehet azt ismét egyoldalulag fölvenni, mert 2) mint egygyel több biztositékot állitotta ezen egyezmény az országgyülés védelmét épen az „arbitrium" ellenébe, mert e czélból 3) a kérdéses záradékkal a fejedelem emez az evangélikusokkal kötött egyezménye „az országra," a nemzeti törvényhozásra hagyta ezen ügy eldöntését; nem döntvén pedig el azt „az ország," marad az ügy eredeti alapállásában, a békekötések és az 1791-ki 26-ik t. czikk általános szellemében, azaz, a szerves egésznek ismert evangyéliomi egyház saját jogkörében, mert 4) midőn többé nem létezik az országgyülés, fenmaradt a szerves egész, az evangyéliomi egyház, melynek, képviselői által, az országgyülésen a dologhoz, az eldöntéshez szólása, közrehatása világosan számitásba volt véve ama fejedelmi charta záradéka által; minden esetre marad tehát az ügy eldöntése, legeslegalább is, az evangélikusok és a fejedelem közötti, azaz— zsinati tárgy, mert és főleg 5) ha megváltoztak is az általános törvényhozás körülményei, nem változtak meg a fejedelem és az evangélikusok közötti viszony, annak korlátai és alakja, mivel az $179^{0}/_{1}$-ki 26-ik vallásügyi törvényczikk nemcsak „magyar" törvény, hanem az osztrák ház bizalmi biróságra kétszer felkért fejének ünnepélyes chartája, annak evangélikus alattvalói számára önkényt kinyilatkoztatott szent

[1]) Az 1647-ki 10-ik egyezményi törvényczikk különösen is biztosította az evangélikusok szabadságát iskoláik körül.

adománya, s mint evangélikus alattvalói és (felügyelő minőségében) némileg a magyarországi evangyéliomi egyház fejének, egy részről a római katholikusok és az evangélikusok, más részről pedig maga és az evangélikusok között szerzett örök érvényü sérthetlen egyezménye. És ez kimondja ezen 5-ik pont alakítása által, hogy az iskolák a vallás ügyeihez tartoznak, a 4-ik pont által pedig biztositja, hogy az evangélikusok csupán saját felsőségeiktől függjenek vallási ügyeikben, valamint hogy egyedül a zsinat a törvényhozó hatalom ezekre nézve.

És nem kézalatti kijátszása volna-e a törvény eme világos és szent rendelkezéseinek, s azon engedelem sőt kinyilatkoztatott szabadság alapeszméjének, hogy az evangélikusok szabadon állithassanak fel iskolákat, ha az iskolák fenállhatásának akadályok gördíttetnének elé?

Mit jelenthet mást „az iskolával birhatás,“ mint a tanitás és tanulás rendjét meghatározhatni?

Avagy az lenne-e az iskolával birhatási jog, hogy a falakat fölemeltethetjük, — s a tanárokat fizethetjük?

Lehetne-e ezt komolyan állitani?

S továbbá nem a sötét üldözés leggyászosabb korára emlékeztető volna-e, ha valamint hajdan a nyilvános és magán vallásgyakorlat között, ugy ezentúl a nyilvános és magán tanintézetek között tétetnék különbség?

Nem egyenes és lényeges megszorítása volna-e magának vallásszabadságnak, ha az evangélikusoknak vallásukkal annyira szoros öszszeköttetésben álló iskoláik, ezen veteményes kertei az egyháznak, megszorittatnának?

Ha például iskoláikban a bölcsészet tanitása akadályoztatnék, mert mikép lehetne képzelni evangyéliomi vallásu lelkészt, ki bölcsészetet nem tanult, s avagy lehetne-e azt azoknak más felekezetü tanároktól hallgatni? Hova lenne ekkor az evangyéliomi vallás?

És avagy nem föllehet-e tenni az evangélikusokról, hogy a mi javítani való van iskoláik körül, azt magok is nagy buzgósággal készek, és bizonyosan fogják és tudják is eszközölni, teljesedésbe venni, csak engedtessék ahhoz az egyházi élet körében kellő szabadság?

Mondhatja talán a történelem, hogy ezen országban szégyenelni kellett eddig magokat a mind két hitvallásu evangélikusoknak iskoláik miatt, hogy ezek voltak a legelmaradtabbak, legroszabbak?

— Az evangélikusok pozsonyi vegyes tanácskozmánya ezen pont

iránt azt határozta, hogy mivel az illető országos küldöttségnek az országgyülés által majdan tárgyalandó s illetőleg elfogadandó közoktatási rendszere az evangélikusok iskoláira is ki fog terjesztetni, minthogy világosan menten van e mellett hagyva a „semmit rólunk nélkülünk“ elv, a két felekezet is meg fog néhány tagot bízni, hogy ezek, a tanitási és tanulási szabadság elvének minden lehető biztositásával közoktatási tervet készitsenek, s ezt az országos küldöttségnek beadják.

A censura iránt abban történt megállapodás, hogy mig a zsinat e tárgyban részletesebben íntézkedhetik, a törvényben határozott szabály szigoruan megtartassék.

— Álljon itt egy uttal a következett időszaki fejlemény.

Az 1791-ki 26-ik törvényczikk ezen 5-ik pontjának végrehajtása körül némi „találmányok“ merültek fel későbben, melyek nem következnek a bécsi békekötésből. Az első helytartósági intézvény, mely 1793-ban okt. 16-án kelt, még csak azt rendelte, hogy az evangélikusok iskoláiba járó r. kath. tanulók a hittani előadások és vizsgálatok óráiban az iskolából elbocsáttassanak. Az 1797-ki sept. 12-ki intézvény csak különös kir. engedély mellett engedte meg a r. kath. ifjaknak, hogy az evangélikusok iskoláiba járhassanak. Az 1798-ki dec. 5-ki intézvény oly helyeken, hol a r. katholikusoknak is vannak iskoláik, megtiltotta, hogy a r. kath. ifjak az evangélikusok iskoláiba járhassanak. Az 1820-ki dec. 19-ki és 1824-ki aug. 31-ki intézvények pedig határozottan megtiltották, hogy a r. kath. ifjak az evangélikusok iskoláiba járhassanak.

Más részről azonban az 1799-ki okt. 18-ki intézvény azt rendelte, hogy a városi házi pénztárak is járuljanak az evangélikusok számához képest, azok iskoláinak fentartásához.

Szintén a törvény ezen pontjának végrehajtása körül még más nemü intézkedések is történtek, melyeket meg kell emlitenünk.

Az 1806-ki apr. 8-ki [1]) és 1807-ki aug. 7-ki [2]) intézvény a r. katholikusok iskoláiba behozott közoktatási rendszert, a vallásoktatás kivételével, az evangélikusok iskoláiban is elakarta fogadtatni. De nemsokára azon meggyőződés nyervén túlsulyt, hogy nem az országgyülés által megállapított, következőleg a törvény által föltételezett terv levén kérdésben, ez ellenkezik az 1791-ki 26-ik t. cz. szellemével, az 1819-ki jan. 9-ki intézvény kinyilatkoztatta, hogy az evangélikusok iskoláik

[1]) Klein : Tentamen stb.

[2]) Hist. Eccl. Evang. aug. Conf. addictorum universè praecipue vero in Tredecim oppidis Scepusii.

rendezésének jogában továbbá is meghagyatnak, és csak azt kivánta, hogy minden félévben jelentést tegyenek tanulóik haladásáról. Az 1820-ki dec. 19-ki intézvény továbbá azt is megkivánta, hogy az evangélikusok ezen iskolai jelentéseiben minden tanulónak pontosan megneveztessék vallása. — Az 1820-ki jul. 25-ki intézvény az evangélikusok iskolai szüneteiről rendelkezett, miután azonban az evangélikusok arra hivatkoztak, hogy az ő iskoláik egyházukkal a legszorosabb összeköttetésben állanak, s azok szabadságának megcsonkitásával egyenesen annyi vérrel és szent kötés által szerzett és biztosított vallásszabadságuk is meg van csonkítva, és ezért is nyujtja nekik a törvény amaz ezen országban eléggé rendkivüli, biztosítékot, hogy „saját“ iskolákkal birhassanak : az 1825-ki márcz. 22-ki intézvény ettől is elállott, és teljesen az evangélikusok felsőségeire, elöljáróira hagyta az evangélikusok egész oktatási rendszerét, ide értve még az iskolai szigorlatok és szünetek iránti rendelkezést is.

A törvény 6-ik §-a igy szól :

„6. A pap- és ágybérek (stolae et lecticales), melyeket eddig az evangélikusok katholikus lelkészeknek és mestereknek, avagy más egyházi szolgáknak vagy készpénzben, vagy termesztményekben, vagy munkákban szolgáltattak, jövőre teljesen megfognak szűnni, s ezen országgyülés törvényeinek kihirdetése után számitandó évnegyed mulva sehol sem lehet azokat többé követelni, hacsak az evangélikusok a nevezett lelkészek működésével önkényt nem élnek, mely esetben azokért a katholikusokkal egyenlő papbért tartoznak letenni. Mikép kártalaníttassanak pedig a katholikus lelkészek ezen elvesztett jövedelmekért? ez iránt a helytartó tanács meg fog hallgattatni, de egyszersmind az is ki fog jelentetni annak, mikép ő felsége soha sem fog ahhoz járulni, hogy ezen kárpótlás színe alatt vagy az adózó népre, vagy a királyi kamarai kincstárra valamely teher háruljon. A templomok, lelkészlakok és iskolák épitése vagy javitása alkalmával pedig sem a katholikus nép az evangélikusoknak, sem az evangélikus nép a katholikusnak kézi vagy igás napszámot teljesíteni nem köteles, s minden ez iránt kötött szerződvény eltöröltnek tekintendő.“

— A r. katholikusok első javaslata (a 12-ik pontban) szintén elismerte ezen eltörlés jogosságát, csakhogy nyiltan kiakarta tétetni, hogy a kir. tized és földesuri jogok ide nem értetnek. Nem tett továbbá arról sem szót, hogy az eltörlés csak a törvény kihirdetésétől három hónap mulva történjék.

— A r. katholikusok második javaslata (a 12-ik pontban) valamint a dunai kerületek javaslata (a 4-ik pontban), az evangélikusok első és második javaslata (a 7-ik és 10-ik pontokban) a tiszai kerületek javaslata (a 11-ik pontban), az országos vegyes bizottmány javaslata (a 11-ik pontban) szintén kivánják a törvényben rendelt eltörléseket, a három hónapi határidő megemlitése nélkül.

— A nov. 7-ki első királyi válasz ugy szól mint a törvény.

— Közjogi szempontból a törvény ezen pontja hiven megfelel a kivánatnak; csupán a három hónapi határidő iránt lehet észrevétel.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya ez ügyben azt határozta, hogy mivel az evangélikusok már több helyen megtagadták ezen törvény hírére ezen tartozások teljesítését, minden superintendensnek megirandó, hogy gondoskodjanak, miszerint a törvény leendő kihirdetésétől számitandó három hónapig, az evangélikusok elleni panaszkodások elkerülése végett, ezen tartozások teljesíttessenek.

Azon némely kir. város és nagyobb község iránt, melyekben a közös házi pénztárból szokás a r. kath. lelkészt, iskolatanitót stb. fizetni, s az egyházakat, iskolákat stb. építeni és javítani, ezen városok követei felszólíttatnak, hogy az ily tartozások állapotát, s egyéb vallási sérelmeiket, azok eredetének és alapjának kimutatásával, világosan adják elő, s ezen tanácskozmánynak nyujtsák be.

A törvény 7-ik §-a igy szól:

„7. Mind a két hitvallásu evangélikus szolgák, beteg és fogoly hitsorsosaikat, a szokott rendőrségi óvatosság alkalmazása mellett, mindig és mindenütt szabadon meglátogathatják, halálra készithetik, s a kivégzésre itéltek mellett a kivégzés helyén nyilvánosan is, de beszédet nem tarthatva, megjelenhetnek, a r. katholikus lelkészeknek pedig midőn a betegek, foglyok és kivégzendők által hivatnak, a rendőrségi szokott óvatosság alkalmazása melletti, megjelenhetésök, semmikép meg ne tagadtassék.“

— A r. katholikusok első javaslata (a 8-ik pontban) ugyan ezt kivánta.

— Második javaslatuk (a 8-ik pontban) hasonlóan, csakhogy a beszédtartási tilalmat s a rendőrségi óvatosságot egyik sem említette, s azt is kimondta mind a kettő, hogy az ilyenekhez meghívás nélkül járulni a r. kath. lelkészek ne követeljenek magoknak jogot.

— A dunai kerületek javaslata (az 5-ik pontban) szintén megengedi az evangélikus lelkészeknek, hogy nevezett hitsorsosaikhoz járulhassanak, de ezután azt mondja, hogy beszédeket tartaniok „mind az uton mind a kivégzés helyén tilos." Továbbá pedig: „A (római) kath. lelkészek pedig az ilyenekhez járulni, s őket teljes szelidséggel oktatni, mindig teljes szabadsággal fognak birni."

— Az evangélikusok első javaslata (a 3-ik pontban) s a második (a 6-ik pontban), kimondván, hogy az evangélikus lelkészek szabadon és nyilvánosan járulhassanak beteg, fogoly vagy kivégzendő hitsorsosaikhoz, ehhez azt teszi, hogy a r. kath. lelkészek pedig ezek irányában semmi látogatási, oktatási és járulhatási jogot se követelhessenek.

— A tiszai kerületek és az országos vegyes bizottmány javaslatai (mind a kettő a 7-ik pontban) azt mondják mit az evangélikusok, ehhez tevén, hogy ha a r. kath. lelkészek azonban „az ily elitéltek" által hivatnak, akkor azok mellett megjelenhessenek. A vegyes bizottmány javaslata csak annyiban különböz a tiszai kerületekétől, hogy az a meghivhatást az elitélteken kivül a betegekre és általában a foglyokra is kiterjeszti, mikép a törvény is. Tehát ezek sem szólanak a beszédtartásról és rendőrségi szabályokról.

— A nov. 7-ki, első kir. válasz épen ugy szól mint a törvény.

— Közjogi szempontból a beszéd nem tarthatás iránt észrevételt lehet tenni, mig ezen rendőrségi szabály minden vallásu lelkészekre egyenlően ki nem mondatik.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya ezen pont végrehajtása iránt semit sem vélt szükségesnek megjegyezni.

A törvény 8-ik §-a igy szól:

„8. Mind a felsőbb mind az alsóbb közhivatalokra nézve rendeltetik, hogy azok a magyar állam iránt érdemes s a törvények által kivánt képességekkel biró hazafiaknak, minden valláskülönbség nélkül adassanak."

— A r. katholikusok első javaslata (a 14-ik pontban) szintén „vallásküiönbség" nélkül mondja a hivatalokat adandóknak; itt is ehhez tevén, hogy a kir. városok e tárgyu kiváltságai épségben maradnak.

— Második javaslatukban (a 14-ik pontban) azt mondják a róm. katholikusok mit az elsőben, csakhogy a városi kiváltságokat nem említik.

— A dunai kerületek javaslata (a 11-ik pontban) ugyanazt mondja mit a törvény.

— Az evangélikusok első javaslata (a 9-ik pontban) minden nemü hivatalt előszámlálva mondja, hogy azokban alkalmaztassanak az evangélikusok. Megemlíti továbbá, hogy a városokban a polgárok közé és a czéhekbe is mindenütt bevétessenek. S mivel a békekötések rendelkezése a „valláskülönbség" nélküli alkalmazásról az utóbbi időkben mindig kijátszatott, megkívánta határoztatni, hogy ezentul az ország legfőbb kormányszékénél a tagok fele mindig evangélikusokból álljon, a többi kormányszéknél s azok alsóbb hivatalnokai között pedig a tagoknak legalább harmada, s legfölebb fele, hasonlóan evangélikusok legyenek.[1]

— Második javaslatukban (a 13-ik pontban) ragaszkodnak az evangélikusok ahhoz, hogy a tagok száma „minden" kormányszéknél legalább harmadában, s legfölebb felében evangélikusokból álljon.

— A tiszai kerületek javaslata (a 14-ik p.) azt mondja, hogy mind az udvari mind a kormányszéki hivatalokra, értve mind a felsőket mind az alsókat „igazságos, és az eddiginél nagyobb, arányos számmal" alkalmaztassanak. Hasonlóan az országzászlósi, főispáni, valamint minden katonai, kamarai és bányai hivatalra; s erre mind a király, mind azok, kik hivatalosztási vagy kijelölési joggal birnak, esküzáradék által köteleztessenek. A megyékben és városokban a róm. katholikusokkal egyenlően kijelöltessenek és választassanak, a számra való tekintet nélkül, egyedül a képesség szerint. Igy a polgárok közé és a czéhekbe is felvétessenek bárminő kiváltság stb. ellen nem állván.

— Az országos vegyes bizottmány javaslatában (a 14-ik pontban) az van mondva, hogy az udvari és kormányszéki hivatalokra „igazságos s nagyobb számban mint jelenleg azokban vannak" alkalmaztassanak; az arányos számmal kifejezés tehát kimaradt, miután az arányos szám mennyiségét nehéz volna meghatározni; egyébiránt ezen pont ugy szól mint a tiszai kerületeké.

— A nov. 7-ki első királyi válasz ugyanazt mondja, mit a törvény.

— Közjogi szempontból elvileg semmi kifogás sem lehet ezen pont ellen, miután azonban épen a részletesebb kifejtés volt a törvény

egyik czélja, nem ártott volna az országos vegyes bizottmány javaslatát törvénybe iktatni.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya megkérendőnek határozta ezen pont folytán a királyt, hogy a mennyiben netalán a főispánok utasításai ezen törvénynyel ellenkeznek, ehhez alkalmaztassanak, s komolyan is meghagyassék azoknak kir. rendelet által ezen pont megtartása.

S mivel a nemesi czímek osztása utóbbi alkalmával az evangélikusok csaknem egészen elmellőztettek, megkérik az evangélikusok a királyt, hogy mind az egyszerü nemesség, mind a javak adományzásánál kegyelmes tekintettel legyen az evangélikusokra.

A törvény 9-ik §-a igy szól :

„9. Az evangélikusok a törvényes eskü letételétől is menteknek nyilatkoztatnak a záradékra nézve (a boldogságos szűz Máriára, istennek szenteire és választottaira)“.

— A r. katholikusok mind első mind második javaslatai (mind a kettőben a 6-ik pontban), valamint az evangélikusok mind első mind második javaslatai (a 2-ik és 4-ik pontban), továbbá a tiszai kerületek javaslata (az 5-ik pontban) és az országos vegyes bizottmány (az 5-ik pontban) ugyanezt kivánják.

— A dunai kerületek javaslata nem foglalja magában ezen fölmentést.

— A nov. 7-ki első királyi válasz a törvénynyel egyez.

— Közjogi szempontból semmi megjegyezni való.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya semmi észrevételt sem tett ezen pont iránt.

— A törvény 10-ik §-a igy szól :

„10. Az evangélikusok alapítványai, melyek egyházaik, s az ő szolgáik, és bárminő nevü iskoláik, kórházaik, árvaházaik, s mindazok, melyek az ágostai és helvécziai hitvallásu szegények és ifjúság részére alapíttattak, vagy jövőben alapíttatnak, valamint az alamizsnák is, tőlök semmikép el ne vétessenek, sem az ő kezeikből és az ő kezelésök alól semmi szín alatt ki ne vétessenek, [1]) továbbá ezen alapítványok igazgatása azoknál, kiket ez az ő kebelökből helyesen meg-

[1]) II-ik József császár 1789-ben márcz. 14-én azt kivánta, hogy minden vallásfelekezet kórházi, árvaházi stb. alapitványai az államnak négyes százalékért átadassanak.

illet, épségben és érintetlenül meghagyassék, azon alapitványok pedig, melyek a két hitvallásu evangélikusoktól az utóbbi országlás alatt netalán elvétettek, azonnal visszaadassanak, a királyi fő felügyelés, hogy ezen alapitványok az alapítók czélja szerint kezeltessenek és osztassanak ki, ezekre is kiterjesztetvén."

— A r. katholikusok első javaslata (a 11-ik pontban) valamint a második is (a 11-ik pontban) szintén biztosítani kivánta az evangélikusoknak alapitványaikat s azoknak általok leendő kezelését, és visszaadatni rendelte nekiek az utóbbi országlás alatt netalán elvesztetteket. A kir. fő felügyelésről egyik sem tett emlitést.

— A dunai kerületek javaslata (a 8-ik pontban) szintén úgy szólott; el kivánta azonban továbbá tiltatni, hogy az országlakosok jövőben az országon kivül is tehessenek alapítványokat.

— Az evangélikusok első javaslata (a 6-ik pontban) s a második (a 9-ik pontban) ugyan azt mondja, mit a törvény, a kir. fő felügyelés megemlitésén kivül.

— A tiszai kerületek és az országos vegyes bizottmány javaslatai (mind a kettő 10-ik pontjában) szintén biztositják ezen alapitványokat és azok kezelését, „továbbá, igy szóltak ezen javaslatok, ezen alapitványok igazgatása helybeli és főbb gondnokaiknál, a legfőbb felügyelés pedig egyházkerületi consistoriumaiknál, épségben és érintetlenül meghagyassék." Visszaadatni kivánják ezután a József császár országlása alatt netalán elvett alapitványokat is.

— A nov. 7-ki első királyi válasz a törvénynyel egyez.

— Igénytelen véleményem szerint ezen pont nem ellenkezik a bécsi békekötéssel, mert közjogi sérelem nélkül felügyelhet arra, azaz: csak arra az államhatalom, ha vajjon az alapitók czélja szerint kezeltetnek-e az alapitványok, s ez még nem teszi azt, hogy azoknak igazgatása annál volna; de mindenesetre kivül esik a békekötéseken ezen gondoskodás.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya ezen pont iránt sem tett észrevételt.

A törvény 11-ik §-a igy szól:

„11. Mind a két hitvallásu evangélikusok minden házassági ügyének elitélése az ő saját egyházi székeikre hagyassék, ő felsége azonban királyi hivatalához képest, magokat a mind két hitvallásu evangélikusokat meghallgatván,

alkalmas módról fog gondoskodni, hogy nemcsak a perlekedő felek minden oldalu bíztosságára kellően szerveztessenek ezen egyházi székek, hanem hogy azon elvek is, melyek szerint ezen egyházi székek annak idejében a házassági ügyeket itélni fogják, felügyelés és megerősítés végett neki fölterjesztessenek. Addig pedig ezen házassági ügyek a közelebb mult években divott elvek szerint fognak a világi székek által itéltetni, a megyékben ugyanis, és a saját törvényszékkel ellátott kerületekben azok törvényszékei által, a szabad királyi és bányavárosokban pedig azok tanácsai előtt, fenmaradván a királyi, s illetőleg a hétszemélyes táblához is a fölebbezés; annak világos megjegyzésével azonban, hogy az elválási itéletek csak polgári hatásuk iránt tekintessenek mindenütt érvényeseknek, a püspököket pedig az ily kötések érvénytelenségének megismerésére, s ennek a katholikusokra kiterjesztéséére nem kötelezhetik. Mi a hazai törvények által tiltott, az evangélikusok elvei által pedig megengedett fokozatokban leendő engedélyezést [1]) illeti, ő felsége az evangélikusokat, az ilyetén engedélyeknek, a harmadik és negyedik fokozatban, nála keresésétől, mikép már korábban boldog emlékezetü felséges II-ik József császár és király szeretett testvére által rendelve volt, egyszer mindenkorra felmenti."

— A r. katholikusok első javaslata (a 13-ik pontban), valamint a második (a 13-ik pontban) azt mondta, hogy az evangélikusok házassági ügyeit saját, egyházi és világi tagokból álló, egyházi székeik itéljék, „s az ezekben hozott elválasztási itéletek *mindenütt* érvényeseknek tekintessenek." S nem is kivánta ezt egyik sem bizonyos rendezéstől, avagy épen elvek megállapitásától függővé tenni, és csak az volt mondva mind a két javaslatban, hogy „vallásuk elvei szerint."

— A dunai kerületek javaslata (a 9-ik pontban) azt kivánta, hogy ezen ügyek, nevezetesen a tisztán evangélikus felek közötti házassági ügyek is, a r. katholikus egyházi székek által itéltessenek el,

[1]) Az 1-ső Lipót alatt kezdett üldözés előtt az evangélikusok consistoriumai adtak minden házassági engedélyt.

a bécsi béke és 1608-ki k. e. törvények 7-ik czikke, s az 1647-ki 15-ik t. czikk folytán.

— Az evangélikusok mind első mind második javaslata (a 8-ik és 12-ik pontokban) szintén saját egyházkerületi egyházi székeiknek kivánta az illetőséget adatni, az elválasztási itéletek „mindenütt" érvényeseknek tekintését is kimondván. A második javaslat az engedélyezési kérdést is megemlíti, ebben is az evangélikus egyházi székek illetőségét mondván ki.

— A tiszai kerületek és országos vegyes bizottmány javaslatai (mind kettő a 13-ik pontban) szintén az evangélikusok egyházi és világi tagjaiból álló egyházkerületi egyházi székeinek adják az illetőséget ezen ügyben vallásuk elvei szerint itélni, s az elválasztási itéleteket szintén „mindenütt" érvényeseknek kivánják tekintetni. A törvények által tiltott, az evangélikusok hitágazatai által megengedett fokozatokban pedig egyszer mindenkorra kimondván a törvény általi felmentést.

— A nov. 7-ki első királyi válasz pedig hasonlóan nevezetes különbséggel a törvény irányában, ezt mondta az evangélikusok egyházi ügyeiről:

„Mind e két hitvallásu evangélikusok minden házassági ügyének, vallásuk elvei szerinti elitélését saját egyházi székeikre kell hagyni, egyszersmind meghatároztatván, hogy az ezekben hozott elválasztási itéletek *mindenütt* érvényeseknek tekintessenek; megkivánja azonban tőlünk királyi hivatalunk, hogy a helyesen s a perlekedő felek minden oldalu biztosságára szervezendő egyházi székek iránt előre meghallgatván mind a két hitvallásu evangélikusokat, czélszerü módban egyezzünk meg ő velök."

Nem függesztette fel tehát az első királyi válasz az evangélikusok egyházi székeinek birói illetőségét bizonyos, mai napig elmaradt rendezéstől, hanem azonnal ismét életbe léptetendőnek nyilvánította az 1731 előtt létezett gyakorlatot. S nem azt mondta, hogy az evangélikus egyházi székek által hozandó elválasztó házassági itéletek csak polgári hatásuknál fogva tekintendők „mindenütt" érvényeseknek.

— A kérdés közjogi oldalára nézve lássuk legelőször is, mikép áll a dunai kerületek javaslatának azon állitása, miszerint a r. kath. szent székek a bécsi béke és az 1608-ki k. e. törvények 7-ik czikke szerint jogositva vannak a tisztán evangélikus felek közötti házassági ügyekben is követelni a birói illetőséget.

Fölebb az evangélikusok dec. 12-ki feliratában fel van már állitva

az okoskodás fonala, hogy ama 7-ik czikkek (a bécsi békekötésben és az 1608-ki koronázás előtti törvények között) egyáltalában nem tanúsitják azt, mintha az evangélikusok házassági ügyeinek eldöntését a r. kath. szent székek illetősége alá rendelte volna a bécsi békekötés, és az 1608-ki országgyülés, s e helyre csak az okmányok közlését tartottuk fel.

Igaz ugyanis, hogy a törvénykönyvbe iktatott 1606-ki jun. 23-ki főherczegi válasz a szent székekről (forditásban) igy szól :

„*A hetedikre.*

„Ezen czikk is megerősittetik az első kötés határozata szerint: Hogy a szent székek maradjanak.

„1. Ha azonban azokban valamely visszaélések gyökereztek volna meg, elő lehet azokat adni, s meglehet korlátozni és javítani a következő országgyülésen ő felsége és az ország rendei előtt.

„2. Hol hasonlóan a tized iránti panaszokat, és visszaéléseket is elfogják a király és az országlakosok intézni."

Igaz továbbá, hogy az 1608-ki k. e. 7-ik törvényczikk (fordításban) igy szól :

„A szent székről.

„*7-ik czikk.*

„A hetedikre. A szent székről alkotott korábbi czikk is marad, miként a bécsi czikkekben bővebben elő volt adva.

„1. Hozzá adván, hogy ezen czikk mindjárt a koronázás után, ő királyi felsége és az országlakosok által, elintéztessék és rendbe hozassék."

Ezekből azonban csak azon esetben következnék, hogy tehát az evangélikusok házassági ügyei is a r. kath. szent székek birósága alá tartoznak, ha általában ezen illetőségi kérdés felett folytak volna azon alkudozások, mint első tekintetre valóban gondolni lehet, melyekre ama jun. 23-ki válasz és az 1608-ki 7-ik t. czikk vonatkoznak : ámde ezt csak a tudatlanság állithatja, — tisztelettel legyen mondva a dunai kerületek iránt, melyeket nem igen ügyes fülbesugók vezettek félre.

Szó sem volt azonban az ezen választ megelőzött 7-ik ponti alkudozásokban az evangélikusok házassági ügyeiről, melyek hogy, a szabad vallásgyakorlat megállapitásával, a r. kath. püspökök egyházi székeihez nem tartozhattak, világos volt.

Egészen más nemüek voltak azon visszaélések, melyek miatt a bécsi békekötés feletti alkudozásokban Bocskai-részről a szent székek ellen panasz emeltetett. Nem is tartozott a bécsi békekötés ezen

pontja a tulajdonképeni vallásügyhöz, az evangyéliomi vallás szabadsága kérdéséhez, hanem mint a nádorválasztásról, a kamarákról, a törökkel kötendő békéről, a koronának az országban tartásáról stb. szóló pontok, az ország köz ügyeihez. Ime a teljesen meggyőző bizonyságok.

A Bocskai-részről fölterjesztett előleges pontok során a szent székről ez állott:

„VII. Art. Hogy a szent szék letétessék, és a titularis püspököknek tanácsban (az országos tanácsban) meneteli és törvényben voxok ne légyen. Mert constál, hogy némely püspöket, avagy praepostot, chak propter pluralitatem vocum ültetik az tanácsban, ki, nem nézvén sem istenét, sem jó lelki esméretét, sem az országnak törvényét, kevés ajándékért országunk törvénye és szabadságunk ellen való voxot mondott, azért causákat is dirimáltattak, kik nem az ő székeket illették, birák is magok voltak, peresek is a szerint magok, kik per fas et nefas itéltek, és törvényt tettek akármi dologban is, ha nem az ő székeket illette is. Azért kévánnyuk, hogy deleáltassék. Ezben az ország utolszor adhaereált az László (Ulászló) kir. 2. decret. 37. titulusához."

Ha már most ezen idézett 1495-ki 37-ik törvényt megtekintjük, látni fogjuk, hogy ez sem szól házassági ügyekről, hanem a papi tizedről, s azt mondja, hogy a tizedet illető kérdésekben a megyei törvényszéké a birói illetőség, s végül korlátozza a papságot a tized megtagadása miatt gyakorolni szokott egyházi átok alá vetési jogában.

A fölebbi pontra 1605-ben nov. 21-kén következő feleletet hozott Forgács Zsigmond gróf Mátyás főherczegtől.

„Az szent szék és a secularis törvén (törvényszék) különböz: szükség azért az szent szék is meg légyen."

Erre a korponai országgyülés nov. 24-én ezt mondta:

„VII. A szent széken ülő vicáriusok nyilván való országunknak szokása, szabadsága, és törvénye ellen az országbelieket különbféle hallatlan excommunicálásokkal, sok költséggel felette megbántották. Az többi közzül igy egynéhányat elöl számlálunk. Trenchin vármegye a dézma dolgába excommunicáltatott, holott az Matthiás, és Uladislaus és Lajos király decretumában megvagyon irva, hogy praelati propter decimas neminem excommunicent. Maga Sigmond chászártól Magyarországnak királyátul is szép confirmatiója vagyon super pecuniaria solutione Decimarum. [1]) Annak felette 1563 esztendőben Art. 72. vége-

---

[1]) A n. muzeum könyvtárában levő „Acta stb.", mely azonban a más párti Thurzó György könyvtárából való levén, ennél fogva kevésbbé szolgálhat zsinórmértékül, némi különbséggel, nevezetesen rövidebben közli a korponai pontokat általában, e helyen azonban ezen gyüjteményben még ezt is ol-

zet volt arrúl az ország, hogy azhol annak elötte pénzül fizették [1]) meg az dézmát, pénzül vegyék fel a praelátusok. A hol penig in specie szedték, in specie szedgyék. Sáros vármegyét is az egry vicárius hasonlóképen az quártáért sokat vexálta, melyeket a memoria hominum soha nem szedtek. Vadnak efféle sok exemplumok, és melyeket hosszu volna elöl számlálnunk.

Továbbá oly pöröket vettek fel propter vexationem az szent széken, melyek semmiképen nem illették a szent széket. Vagyon olyan constitutio is, hogy ha az dézma felöl valami contentió lenne: tehát az vármegye, melyben vagyon dirimállya azt Uladislaus 2. decr. szerént Art. 37. Ergo nem illet szent széket. Végezetre az praelátusok és vikáriusok, etiam invitis Patronis Ecclesiarum az minémő plébánust ők kedvellettek, olyat helyheztettek parochiákban, ha nem aeceptálták, mindgyárást excommunicálták. Azzal semmit nem gondoltak, hogy országunk külömbet végezet annál, ugymint Uladislai decr. 3. Art. 66. Eiusdem decr. 5. Art. 26. Azért még is kéványuk ő felségétől, hogy ő felsége ezt végye el róllunk, és az dézmáknak dolgát haggya az Ladislay (Ulászló) decretumának continentiája szerént, hogy az vármegyén dirimáltassék, az mint ot az ország végezte volt. Az Trenchén vármegye is maradhasson az ő réghy szabadságában meg, az töb helyekkel egyetemben."

Erre az „első kötést" kiegészitő febr. 9-ki válasz [2]) ugyanazt mondta, mit a jun. 23-ki második válasz, (lásd alább és törvénykönyvünkben), csak ezen szavak tétetvén a második válaszban az elsőnek elejére: „Ezen czikk is megerősíttetik az első kötés határozata szerint, hogy." (Etiam iste Articulus confirmatur, juxta prioris Tractatus conclusionem : quod — maneant sedes spirituales.)

Ekkor ezzel nem levén megelégedve az 1606-ki kassai országgyülés, ujabb felterjesztésében máj. 12-én igy szólott ezen ügyre nézve :

„Az szent szék felől való ferált hetedik Articulusunkba ő felségének recensealtuk az szent széknek sok rendbeli Abususait, kivánván azt simpliciter hogy ő felsége publico Regnicolarum statuto et consensu annak recenseált sok terheit tollálya közűlünk, s el végye hatalmaskodását rólunk, és az decimáknak querelait is rectificállya,

---

vassuk: „kibe három ecclesiastica praescriptio is tölt." Világosan azt mondja továbbá, hogy „Trencsén vármegyét az nyitrai püspök excommunicálta."

[1]) Az „Acta stb." czímü kéziratban „fizették," a Syllogé-ban „szették." Az utóbbi világosan egyike az ezen munkában levő temérdek nyomdahibának.

[2]) Acta tumultus Bocskaiani.

aboleálván minden abususit és excessusit azoknak is. Sőt azokban az caussákban is lehessenek chyak byrák az papok, az kiket az ország limitál nekiek. Kiben való kévánságunk conformis lévén az országnak törvényével, erről való solicitálását az országnak ő felsége hadgya vigorába, s lö-llyen jó remediumot *sok abususiba* az, mint ajánlya is magát ő felsége."

Nem kivántatott tehát többé Bocskai-részről a szent szék teljes (simpliciter) eltörlése sem, hanem csak a tized és e miatt egyházi átok alá vetés körüli kihágásainak, „a sok visszaélésnek" korlátozása.

S ekkor érkezett a törvénykönyvünkben látható jun. 23-ki válasz, mely azt mondja, hogy maradjanak a szent székek, s a tized iránti panaszok a jövő országgyülésen intéztessenek el; mely válaszban a Bocskai részén levőkre nézve nem lehetett semmi aggasztó.

S mikep fölebb már láttuk, Bocskai fejedelem, az 1606-ki dec. 13-ki kassai országgyülés elé adott előtérjesztéseiben, nem is említi ezen 7-ik pontot azok között, melyek iránt véleménye szerint, complanálásra való difficultások vannak.

S valóban a pozsonyi leendő országgyülésre menendő elvrokonok számára, ezt találjuk ezen országgyülés dec. 22-ki végzésében ezen pontra nézve (forditásban) utasitásképen följegyezve:

„*Helyeseltetik* a hetedik czikk, hogy a szent székek visszaélései eltöröltessenek, s a tizedek iránti panaszok a következő országgyülésen megszüntessenek."

S igy született aztán a fölebb már közlött 1608-ki koronázás előtti 7-ik t. czikk.

Ennek folytán aztán a koronázás utáni czikkek között az 5-ik igy szól:

„Az is rendeltetik, hogy a tizedek ügyei ezentul a világi törvényhatóság előtt, azaz azon megyében, hol a tized követeltetik, és nem a szent szék előtt tárgyaltassanak, vizsgáltassanak, és igazitassanak el."

Világos tehát ezekből, hogy a bécsi béke 7-ik czikkénél nem is mint a házassági ügyek biróságáról volt szó a szent székekről, s következőleg egyáltalában nem azt teszik a bécsi békekötés 7-ik czikkének ama szavai: „Hogy maradjanak a szent székek stb.", mintha az evangélikusok házassági ügyei felett ezentul a r. kath. szent székeket illetné a biróság.

Hogy pedig az 1647-ki 15-ik törvényre szintoly kevés szerencsével lehet hivatkozni azon állitás bizonyitása végett, mintha a békekötések az evangélikusok házassági ügyeinek elitélését a r. kath. szent

székekre bizták volna, azt a most okmányilag kétségtelenné tett kimutatáson kivül már fölebb az evangélikusok 1790-ik évi dec. 12-ki feliratának szövege is világosan megbizonyitotta.

S tévedésben vannak azon evangélikusok, kik nem tudom minő szabadelvüségi szempontból kiindulva, készek a világi törvényhatóság javára lemondani arról, hogy házassági ügyeikben, az 1791-ki 26-ki t. cz. világos biztositása szerint, saját egyházi székeik itéljenek. A házassági ügyek itélését világi törvényhatóságra bizni, mit a folyó és mult században oly gyakran hallottunk sürgetni, lényegesen r. kath. eszme; tőlök származott az, nekik volt e részben szükségök valamiről gondoskodni; s a polgári házasság eszméjével párhuzamos, abból kifolyó ez; a papi uraság alóli szabadulás czélja ennek. Az evangélikusoknak azonban, kiknek a polgári házasságra nincs szükségök, mert ugy sem tartják a házasságot sákramentomnak, s különösen a presbyteri rendszerü magyarországi evangélikusoknak nincs okuk attól félni, hogy ugynevezett világi tagokból is álló egyházi székeik a hierarchia eszközei legyenek. A következés tehát az, hogy a magyarországi evangélikusok hitágazatai és egyházi rendszere különben is megfelelvén azon czélnak, melyet az európai szabadelvüség a házassági ügyeknek a világi törvényhatósághoz áttételével, a polgári házasságokkal el akart érni, nem szorultak arra, hogy ezen orvoslási módhoz folyamodjanak. Sőt nemcsak nem szorultak arra, hanem magasabb szinvonalon is állanak e részben a szabadelvüség eszméjénél, birván az evangélikusok egyházi szolgákból és más egyházi (helytelenül ugy nevezett „világi") tagokból álló egyházi székei sokkal több biztositékával a jó biróságnak mint bárminő világi törvényhatóság, mert ama világi elem, mely megakadályozza, hogy ezen ügyek elitélési joga egyedárusággá ne váljék valamely osztály kezében, itt is meg van; és csak a világi törvényhatóság lehet ennél hiányosabb biróság, mert ez más vallásuakból is állhat, s alakitása módja sem nyujt az iránt biztositékot, hogy a tagjai gyanánt alkalmazandó evangélikusok is valósággal vallásuk elveit ismerő tagjai egyházuknak.

Közelebb alkalmazólag szólván már most a törvény ezen pontjáról, súlyos dolog az, hogy a törvényben nemcsak azt nem találjuk az evangélikusok házassági ügyeiben ideiglenesen itélő világi törvényhatóságokra nézve kimondva, mit a majdan szervezendő evangélikus egyházi székekre nézve előre biztos kilátásba helyzett a dicső emlékü II-ik Lipót nov. 7-ki királyi válasza, hogy nevezetesen azoknak vallásuk elvei szerinti elválasztási itéleteik „mindenütt" érvényeseknek

tekintessenek: sőt egyenesen az van mondva, hogy az ideiglenesen eljáró világi székek, a II-ik József idejében divott elvek szerint fognak itélni, s elválasztási itéleteik csak polgári hatásuk iránt tekintessenek mindenütt érvényeseknek. Ezen ideiglenes biróság jogkörének ilyetén megszoritásából azonban annyival kevésbbé lehet annak idejében következtetést vonni a szervezett evang. egyházi székek ellen, mert túl a dicső emlékü II-ik Lipót nov. 7-ki válasza által előre biztos kilátásba helyzett, fölebb már emlitett, kimondva s felállitva levő elven kivül, az evangélikusok 1790-ki dec. 12-ki feliratában idézett példa szerint, a pápai szék is érvényesnek tekintvén a Baranyi- ügyben az evangélikus egyházi szék elválasztási itéletét: a magyarországi evangélikusok egyházi székeinek ezen jogköre, nemcsak a bécsi békekötés által biztositott vallásszabadságuk, vérrel pecsételt közjoguk alapelvében, hanem a dicső emlékü II-ik Lipót által 1790-ben ujabban és szabad akaratból nyilvánitott meghatározásában, sőt még a r. katholikusok főpapja elismerésében is hatalmas és megdönthetlen támaszszal bir.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya ezen pont végrehajtása iránt sem vélte szükségesnek észrevételeket tenni.

A törvény 12-ik §-a igy szól:

„12. A két hitvallásu evangélikusok mindenkép biztosittatván az ekkép alkotott és örökké tartandó törvény rendelkezése által vallásuk szabad gyakorlata, s templomaík, iskoláik és lelkészlakaik, valamint alapitványaik megtartása iránt, hogy még inkább megszilárditassék köztök és a római katholika vallást követő országlakosok között a béke és egyetértés, rendeltetik: hogy a nevezett templomok, iskolák, lelkészlakok és alapitványok iránt (épségben maradván azonban a Szirmai, Hrabovszki valamint Apaffialapitványok iránt, mennyiben azt próbákkal bizonyithatják, az evangélikusok követelése) mind két részről a jelen birtokállapot vétessék zsinórmértékül oly móddal, hogy ezentul a katholikusok alapitványai a katholikusok az evangélikusok alapitványaí pedig az evangélikusok számára fordittassanak, annál fogva nemcsak mind két részről szünjék meg jövőre ezeknek további visszakövetelése,

hanem ezentul semmiféle ürügy alatt soha semmi elfoglalása se engedtessék meg a templomoknak, iskoláknak és lelkészlakoknak; azokra nézve pedig, kik ily erőszakos foglalásokban bünösökké teszik magokat, az 1647-ki 14-ik törvény czikkben meghatározott 600 magyar forint büntetés maradjon."

— A r. katholikusok első javaslata (a 15-ik pontban) szintén nyujtja ezen biztositékot a templomok stb. megtartása iránt, s a jelen birtokállapotot kivánja zsinórmértékül vétetni, nem szól azonban különösen a törvényben emlitett három alapitványról, s ezen törvény megszegőinek büntetéséről.

— A r. katholikusok második javaslata (a 15-ik pontban) ugy szól mint az első. Ez azonban (a 11-ik pontban) ama három alapitványt is megemlitette. Azonkivül pedig azt mondja, hogy a templomok stb. foglalói ellen a törvények megszegőire határozott büntetés szabassék. Egyébiránt pedig az evangélikusok több kedvezményt sem az országgyülésen sem azon kivül soha se kérhessenek többé.

— A dunai kerületek javaslata (a 12-ik pontban) kivevén, hogy ama három alapitványról hallgat, ugy szól mint a r. katholikusok második javaslata, csakhogy a „ne kérhessenek" helyett ez van mondva: „kérni se merjenek."

— Az evangélikusok első javaslata (a 12-ik pontban) azon feltétel alatt ajánlkozik az elvett templomok stb. visszakövetelésétől elállani, ha az evangélikusok jogai az előbocsátottak szerint elismertetnek. A jelen törvény megszegőit (a 11-ik pontban) nem az 1647-ki 14-ik törvény szerint 600 forinttal, hanem az 1507: 8 szerint hivatal- és jószágvesztéssel kivánja büntetni.

— Második javaslatukban (a 16-ik pontban) a templomok stb. iránt elfogadják az evangélikusok a jelen birtokállapotot zsinórmértékül; egyébkint ugy szólanak mint az elsőben. A 9-ik pontban ama három alapitványt is megemlitik.

— A tiszai kerületek javaslatában (a 17-ik pontban) szintén a jelen állapot vétetik zsinórmértékül, s a templomok stb. foglalói, és ezen törvény megszegői ellen az 1507: 8-ik törvény szerinti büntetés határoztatik. Ama három alapitvány iránt már a 10-ik pontban volt emlités.

— Az országos vegyes bizotmány javaslata (a 17-ik pontban) ugy szól mint a tiszai kerületeké, csakhogy büntetésül az 1647-ki 14 t. czikket veszi alapul.

— A nov. 7-ki első királyi válasz nem emlitette a három alapitványt, nem foglalta magában ama záradékot, hogy ezentul a r. katholikusok alapitványai a r. katholikusok, az evangélikusokéi pedig az evangélikusok számára forditttassanak, s végül nemcsak a templomok stb. foglalói, hanem azok ellen is alkalmazandónak mondta a büntetést, kik ezen törvényt egészben vagy valamely részében megsértenék.

Hogy egyébiránt a törvény ezen pontjában ujból emlitve vannak az alapitványok, miután ezekről a törvény 10-ik pontjában már szó volt, tévedési zavarnak kell tekintenünk.

— Közjogilag véve a jelen birtokállapotnak zsinórmértékül felvétele, nem foglal magában sérelmet, és csak a kölcsönös egyesség ügye.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya felszólitandónak határozta a debreczeni collégiumot és azon más községeket, melyeknek hasonló követelésök van, hogy jogaik kimutatását, mind a törvényben emlitett három, mind minden lehető más alapitvány iránt mutassák ki, hogy annak idejében további lépéseket tehessen az elöljáróság.

A törvény 13-ik §-a igy szól:

„13. Mivel az áttérés a katholika vallásról valamelyikre a békekötések által bevett evangyéliomiakra, a katholika vallás elveivel ellenkezik, nehogy az vakmerően történjék, az ily előjövendő esetek ő királyi felségének lesznek megjelentendők; szigoru büntetés alatt meghagyassék továbbá, hogy végre senki se merjen valamely katholikust az evangyéliomi vallás követésére bárminő eszközzel kecsegtetni."

— A r. katholikusok első javaslata (a 3-ik pontban) az evangyéliomi vallások valamelyikére áttérő nemest közhivatali képesség elvesztéssel kivánta büntetni; a nemteleneknek pedig egyszerüen meg kivánta tiltatni az áttérést.

— A r. katholikusok második javaslata (a 3-ik portban) azt mondja, hogy az áttérő nemes törvényesen megidéztetvén, ha a püspök vagy ennek küldötte hat heti oktatása után sem tér vissza, közhivatali képességét elveszitse, a nemtelen áttérőket pedig, és az ilyen vagy amolyanokat elfogadó evangélikus lelkészeket az alispán (önkénye szerint) büntesse.

— A dunai kerületek javaslata (a 10-ik pontban) azt mondja, hogy mivel a római katholikusok értelme és szelleme szerint ezen vallásról az áttérés nem engedhető meg, az ily áttérés ezentul is komo-

lyan és sulyos, a körülmények szerinti (arbitraria) büntetés alatt tiltva legyen. És annyival inkább, mert az ily elszakadás megengedése a r. kath. elvekkel merőben ellenkezik, s továbbá ez nem annyira a vallás gyakorlása, mint terjesztése volna a r. kath. vallás világos jogsérelmével.

Láttuk fölebb, hogy ezen utóbbi ok semmi közjogi nyomatékkal sem bir.

— Az evangélikusok első javaslata nem ismeri ezen szót „áttérés" „transitus," melylyel uj elv alakjában lőn felállitva, mit a bécsi békekötés azzal fejezett ki, hogy „vallásukban és hitvallásukban" sehol és soha senki „se zavartassék és ne akadályoztassék," s mit az 1608-ki k. e. 1-ső t. cz. igy fejezett ki: „azt (mindenki a maga vallását) önkényt és szabadon elfogadni (acceptare) akaróknak."

— Az evangélikusok második javaslata, mely a r. katholikusok első javaslatának megjelenése, s az „áttérés" eszméjének felállitása és nehezitése után keletkezett, már szintén szól erről (az 1-ső pontban), s közelités eszközlése végett azt ajánlja, hogy mind az evangyéliomi vallásra áttérni kivánó r. katholikusok, mind pedig a r. kath. vallásra áttérni akaró evangélikusok lakásuk helyén a megyei püspök s illetőleg superintendens által kinevezendő lelkész által hat heti oktatás alá vétessenek, de semmi boszantásnak se legyenek e mellett kitéve, valamint az oktatás kiállása után a bizonyitvány se tagadtassék meg tőlök.

— A tiszai kerületek ülésében a felek nem egyezhetvén meg ez ügyben, az országos ülésre halasztották (az 1-ső pontban) ezen kérdés eldöntését.

— Az országos vegyes bizottmány nem sokkal jobban tudta ezen kérdést megoldani, s e tekintetben eléggé nyaka-szegett javaslata (az 1-ső pontban) igy szól:

„Ámbár a római katholikusok által a r. katholika vallásról az evangélikusok valamelyik hitvallására az áttérés törvényesen megnem engedhető, de mivel erre semmi polgári vagy bünügyi büntetést sem lehet szabni, a katholika vallástóli elszakadás megelőzésére, a törvényhozás által, az ujonnan megkoronázandó felséggel egyesült erővel, annak szerencsés megkoronázása után, a vallás természetével megegyező, és az evangélikusok szabad vallásgyakorlatával nem ellenkező eszközök fognak megállapittatni."

— A nov. 7-ki első királyi válasz pedig a törvénytől nevezetes különbséggel igy szólott:

„Mivel az igaz keresztyéni türelem, minden kényszeritést kizár

azok ellen, kik az ország egyik törvényesen bevett vallásáról másik egyenlően bevett (aeque receptam) vallásra térnek át, hithagyási bűnvád miatt tiszti kereset ne indittassék, vagy valamely fogsági, verési s közmunkai büntetés ellenök ne szabassék; hogy azonban azoknak, kik elegendő oktatás hiányában szakadnak el a r. kath. hittől, szabad visszatérési mód szereztessék, a hit igazságáról a szerzetesek házában hat heti, mérséklettel teljes s a keresztyén valláshoz illő szelidséggel alkalmazott oktatásuk kisértessék meg; mind a két felekezetü egyházi szolgáknak pedig parancsoltassék meg, hogy semmi eszközzel se merjenek valamely katholikust az evangyéliomi vallás követésére kecsegtetni, vagy valakit abba fölvenni, kinek a hat heti oktatás helyesen kiállásáról az illető kath. lelkésztől bizonyitványa nincs. A katholikus lelkészeknek pedig kötelességök lesz, az oktatás kiállása után a kérő félnek a kívánt bizonyitványt haladék nélkül kiadni."

— Közjogi észrevétel gyanánt megjegyezzük, hogy az első királyi válasz tehát nevezetes, az evangélikusok közjogával egyező elvet fejez ugyan ki e szavakban „egyenlően bevett" vallások, de mégis eltér attól, midőn minden kölcsönösség nélkül gondoskodik a r. kath. vallástól elszakadás eseteiről. Ez ügyben azonban, mind tudjuk, ujabb törvény is hozatott 1844-ben, mely jobban megközeliti az evangélikusok egyenlőségi jogát. Ugy a mint volt, ezen pont az 1791-ki 26-ik t. czikk azon pontjaihoz tartozott, melyek egyáltalában nem állanak következetességben a törvény bevezetésének azon kinyilatkoztatásával, hogy a bécsi és a linczi békék vétettek alapul, mert ellenkeznek az ezen békekötések által felállitott teljes egyenlőség elvével a vallások irányában.

— Az evangélikusok pozsonyi vegyes tanácskozmánya részéről semmi észrevétel a végrehajtás iránt.

A törvény 14-ik §-a igy szól:

„14. Már többször ki lőn nyilatkoztatva, hogy az evangélikusok ezen jogai egyedül Magyarország kebelében birnak érvénynyel, Dalmátia, Horvátország és Sclavonia tehát helyhatósági törvényeik további használatában meghagyatnak, annál fogva az evangélikusok azon rszágokban sem birtok - sem köz- avagy magán- hivatali képességgel nem birnak; szabadságukban maradjon azonban az ágostai és helvécziai hitvallásu evangélikusoknak ősi birtokjogaikat a

törvény rendes utján azon országok kebelében is visszakövetelni, s ha valamely birtokot nyernek azokban, ő felsége fentartja magának az ő kárpótlásukról gondoskodni, továbbá alsó Sclavóniában azon néhány részint ágostai, részint helvécziai hitvallást követő község továbbá is necsak semmikép ne bántassék, hanem a szabad vallásgyakorlatban, azon módon, melylyel jelenleg élnek, ezentul is meg hagyassék; végre kereskedés és gyárak végett szabadságukban maradjon mind a két hitvallásu evangélikusoknak bérleti jogon lakást tartani ott, következőleg minden nemesi vagy polgári vagyon tulajdonossága nélkül."

— Ezen pont igy önállólag egyik törvényjavaslatban sem volt meg, de mikép a törvény bevezetésénél megjegyeztük, az evangélikusok első javaslatán kivül mindenikben volt olyas záradék, mely „egyedül" Magyarországról szólott.

— A nov. 7-ki első válasz annyiban különbözik a törvénytől, hogy az ebben „n é h á n y"-nak nevezett alsó sclavoniai evangélikus község, az első kir. válaszban határozottan h é t n e k volt mondva.

— Közjogi szempontból ez a kérdés a legutóbbi ideig mindig igen ingerült vita tárgya volt. E sorok irójától minden olyas gondolat távol van, mintha amaz ingerültséget fel akarná eleveniteni, s azt hiszi, hogy egy vagy más szempontból minden esetre gyakorlati jelentőség nélküli már, és pedig nem csak most hanem a jövőre is ezen kérdés fejtegetése; de tárgyunk fonalán tartozunk bele bocsátkozni.

A bécsi békekötés folyama alatt maga a Bocskai- részről előterjesztett első javaslat csak Magyarországról szól és nem a kapcsolt részekről is; ebből azonban semmi sem következik erőltetett következtetés nélkül, mert ha Magyarország és a kapcsolt részek közös törvényhozása csak Magyarországot emlit, rövidség végett teszi azt, s világos kivételök nélkül a kapcsolt részeknek, mindig ezekre is kiterjed a törvények hatálya.

Valamivel határozottabb már a törvénykönyvünkbe iktatott jun. 23-ki válasz 1-ső czikkének záradéka, de ez ellen is áll azon kifogás, hogy nem a kapcsolt részek kivétele volt az alatt értve, és hogy e czélra világos megemlitése volt volna szükséges a kapcsolt részek kivételének.

Hogy pedig valósággal csak rövidség végett emlitett a Bocskairészről tett első felterjesztés első pontja „Magyarországot," kétségte-

lenné teszi az, hogy ugyanazon első felterjesztésben a X-ik czikk is igy szól:

„X. Art. Hogy ő felsége Magyarországot, magyar tanács által dirigállya, és nem idegen nemzet által, az ki az Magyarország törvévényét sem érti, sem tudja, sem olvasta. Ez idegen nemzet végházat (végvárat) ne birjon kéványuk."

Már pedig kétségtelenül értve voltak itt a kapcsolt részek is, s mind a mellett az egész alkudozás folyama alatt folyvást csak Magyarországról és a magyar tanácsosokról van szó ezen pont során a czikkekben, melyeket rövidség végett nem közlünk szóról szóra.

S midőn végre a jun. 23-ki kir. válasz megjelent, csakugyan igy szól az, ezen X-ik pont során a bevezetésben:

„*A kilenczedik és tizedikre.*"

„Ő királyi felsége Magyarországot és az ahhoz kapcsolt részeket, Sclavoniát ugyan is, Horvátországot és Dalmátiát, született magyarok, s annak alávetett és ahhoz kapcsolt nemzetek által fogja birni. (A következő 1-ső §-ban továbbá meg van emlitve, hogy minden vallás- különbség nélkül)."

Ha tehát a jun. 23-ki válasz így foglalta össze és adta elő ezen pont eszméjét, holott ennek során is mindig csak Magyarországról volt szó Bocskai-részről, hasonlóan igy kell érteni az első czikket is, ámbár arra nézve ezen szó tétetett a válaszba „egyedül" (solum), mert mint a törvény bevezetésénél már megjegyeztük, ezen szó nem az ország kapcsolt részei hanem az uralkodó ház egyéb örökös országai: Ausztria, Csehország stb. irányában van alkalmazva. Szokásban is volt a magyar országgyülése ken rövidség végett csak Magyarországot és a magyarokat emliteni, midőn a kapcsolt részek és ezeknek lakói is értettek, mikép ezt temérdek törvény tanúsitja, például az 1603: 1. 2. 1625: 10. 1635: 16. 1649: 3. 1659: 94. 1662: 8. 1681: 12. 1715: 3. 1723: 8. 1741: 9. 1741: 61. 1751: 23. 1765: 38. stb. stb. [1])

Hogy azonban a kassai országgyülés dec. 22-ki végzése az első pontban nem kivánta külön is megemlittetni a kapcsolt részeket, főleg „a kilenczedik és tizedik pontra" egyesülten adott válasz szavai szolgáltattak okot.

Hogyan vélhette volna ugyan is a kassai országgyülés, hogy az első czikknek a kapcsolt részekről hallgatásából, midőn a jun. 23-ki válasz ugyan azon kifejezését a Bocskai-résznek ugy ismétli,

[1]) Lásd erről bővebben: Tentamen demonstrationis trium propositionum. Per Adamum Pogány de Cseb. Pestini, Budae ac Cassoviae 1790.

a kilenczedik és tizedik pontra adott feleletben, hogy a „kapcsolt részekben is" kifejezés is ott van, — valaha valaki azt következtesse, hogy a kapcsolt részekben, a sehol ki nem vett kapcsolt részekben, ne lehessen szabad vallásgyakorlat!? Hiszen, ha azon hiszem nem áll az 1-ő czikk mellett, hogy az a kapcsolt részekre is kiterjesztette a szabad vallásgyakorlatot, épen a X-ik czikkben kellett volna azt kifejezni, mert különben, hogy viselhettek a kapcsolt részekben olyanok hivatalokat, kik ott nem lakhattak volna? s ha azon hiszem nem áll az első czikk mellett, miért volt szükséges a bécsi békekötést a kapcsolt részek követeinek Merniauchich Kristófnak és Kitonich Jánosnak is aláirni!? S ha ama kifejezés a bécsi békekötés első czikkében azt teszi, hogy az evangélikusok a kapcsolt részekben nem birnak szabad vallásgyakorlattal, miért keveselték ugyanazt az 1790-ki sept. 2-ki ülésben a horvát követek és a nagyobb buzgóságú r. katholikusok, s miért kivánták azonkivül név szerint is megemlittetni Dalmátiát, Horvátországot és Sclavóniát!?

Oly képtelen gondolat valóban csak azért keletkezhetett, mert a bécsi békekötés alkudozási czikkei nincsenek mind törvénykönyvünkbe iktatva, s idő multával közönséges tudatlanság uralkodván azok iránt mind a két fél részéről, nem lehetett a jun. 23-ki válasznak igazi értelmét az alkudozási czikkek összevetésével kimutatni.

Legnagyobb erő még azon okoskodásban van, hogy az 1741-ki 46-ik törvény megerősitvén a kapcsolt részek tartományi gyülése által hozott törvényeket, s ezek között azt, mely azon országokból az evangélikusokat kizárja, ezen megerősitést nem lehet visszavonni, ama megerősitett törvényeket nem lehet eltörölni, mig azoknak eltörlését a kapcsolt részeknek magoknak nem tetszik elhatározni.

Ámde ezen 1741-ki 46 ik t. cz. azon időszakba esik, midőn az annyi vérrel és esküvel pecsételt békekötesek lábbal-tiportatván, több azokkal ellenkező törvény hozatott, melyek az 1791-ki 26-ik törvény czikk által mind eltöröltettek, mert az alap-törvényekbe, ama békekötésekbe ütközvén, csak párttorzsalkodások és nem megállható törvények voltak.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya részéről semmi észrevétel.

A törvény 15-ik §-a igy szól:

„15. A vegyes házasságokból, melyek mindig katholikus lelkész előtt lesznek kötendők, melyek ellen azonban bárminő ürügy alatt valamely akadályt emelni tiltva van, szár-

mazott és származandó gyermekek, ha az atya katholikus, az ő vallását kövessék, ha pedig az anya katholika, akkor csak a fiu gyermekek követhessék atyjok vallását."

— A római katholikusok első javaslata (a 4-ik pontban) ugyan azt kivánta, mit ezen törvény rendel, hozzá tevén, hogy: ha csak a r. katholika anya mind a kétnemü gyermekeknek a r. kath. vallásban leendő neveltetését irott kötésben nem biztositotta, mely esetben ezen kötést meg kell tartani; ily kötéseknek azonban az evangyéliomi vallás javára helye ne lehessen.

— Második javaslatuk (a 4-ik pontban) azt kivánja, hogy a vegyes házassági gyermekek minden nemre való tekintet nélkül a r. katholika vallásban neveltessenek, miért is a vegyes házasságokat csak ugy kell megengedni, ha az evangélikus fél kötelezvényt (reversálist) ad magáról.

— A dunai kerületek javaslata (a 9-ik pontban) egyedül emlitette meg, hogy a vegyes házasságok mindig a r. kath. lelkész előtt kötessenek; továbbá a gyermekek nevelését mindig a r. kath. vallásban kivánja ezen javaslat.

— Az evangélikusok első javaslata (a 2-ik pontban) az érett kor eléréseig azon vallásban kivánja a vegyes házassági gyermekeket növeltetni, melyben a szülők egymás között megegyeztek; s ha e részben egyesség nincs, a fiu gyermekeket atyjok, a leányokat pedig anyjok vallásában. Az érett kor elérésével aztán szabadon választhatván a gyermekek vallásukat.

— Második javaslatukban (a 2-ik pontban) már hallgatnak az evangélikusok a szülők közötti egyességről, miután látták, hogy azt kölcsönösen fel nem állithatják, egyoldalulag pedig a legkeményebb fegyverré válik az, és csak annyit mondanak, hogy a fiuk atyjok, a leányok pedig anyjok vallását kövessék.

— A tiszai kerületek javaslata (a 2-ik pontban) rendelkezett nemcsak a vallásszabadság elvének megfelelőleg, hanem egyszersmind a legczélszerübben is, azt határozván, hogy mind a két nemü vegyes házassági gyermekek mindig az atya mind családfő vallásában növeltessenek.

— Az országos vegyes bizottmány javaslata (a 2-ik pontban) ismét visszatért az evangélikusok első javaslatához, miszerint a fiuk atyjok, a leányok pedig anyjok vallásában növeltessenek, épségben maradván a vegyes házassági felek között szabadon (tehát kölcsönösen) kötendő egyesség.

— A nov. 7-ki első királyi válasz épen ugy rendelkezik a vegyes házassági gyermekekről mint a törvény, és csak azon néhány szóból álló, de azért roppant különbség van a kettő között, hogy az első válasz nem kivánta a vegyes házasságoknak mindig a r. katholikus lelkész előtti kötését.

— Nevezetesek, igen nagyok a megszorítások, melyek közjogi szempontból ezen pontban az evangélikusokra nézve léteznek.

A törvényből az lőn következtetve, hogy az evangélikus, és csak az evangélikus atya kötelezvényt (reversálist) adhat magáról, hogy a fiugyermekek is a r. katholika vallásban neveltessenek.

Első megszoritása tehát az evangélikusok vallásszabadsági egyenlőségének, hogy ezen kötelezvények kölcsönössége nem létezik.

Ezen törvény szerint továbbá a vegyes házasságoknak világosan a r. katholikus lelkészek előtt kellett köttetni.

Ez a második megszoritása az evangélikusok közjogának. Nagy előny az illető félnek még azon esetben is, ha a gyermekek minő vallásban leendő növelése iránt mind a két fél is adhatna magáról kötelezvényt, annyival nagyobb előnynyé, sőt valóságos téritési eszközzé, hatalmas fegyverré változik pedig ez, midőn ezt épen csak azon fél vallása javára lehet kiadni, melynek lelkésze előtt „kell“ a házasság megkötésének történni.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya ezen pont végrehajtása iránt sem tett észrevételt.

A törvény 16-ik §-a igy szól :

„16. Mind azon házassági ügyek, melyek már a kötés idejében vegyesek voltak, mind azok, melyek valamelyik félnek az evangyéliomi vallásról a katholika vallásra áttérésével lettek vegyesekké, mivel mind a két esetben valóságos szentségről van szó, a katholikusok szent széke elé tartoznak.“

— A r. katholikusok első javaslata (az 5-ik pontban) a r. kath. szertartás szerint kötött vegyes házasságok ügyeit a szent szék elé mondja tartozóknak. Azon esetekről nem szól ezen javaslat, mint a törvény, midőn valamely evangélikus felek közötti házasság egyik félnek r. katolikussá létele által vegyessé válik; de a 3-ik pontban azon esetet említi, midőn valamely r. kaiholikus felek közötti házasság lesz egyik félnek evangélikussá létele által vegyessé, s itt sem szól ugyan a birói illetőségről, de minthogy maradandónak mondja a házasság felbonthatlanságát, bizonyosan a szent széket föltételezi birónak. És igy az alapja az levén, hogy : „a mely szertartás szerint kötettek“ a

házasságok, azon vallás házassági birói széke alá tartozzanak az ilynemü perek, azt kell vélni, hogy az evangélikus felek közötti azon házasságokra nézve, melyek egyik félnek r. katholikussá létele által vegyesekké lettek, avagy mind a két félnek r. katholikussá létele által még csak vegyesekké sem lesznek, hasonlóan az evangélikusok egyházi székei birói illetőségét ismeri el.

— Második javaslatukban már épen semmi más esetet sem említenek a r. katholikusok, s egyedül azt mondják (a 4-ik pontban), hogy azon vegyes házasságok ügyében, melyek már a kötés idejében vegyesek voltak, a szent székek itéljenek. Következőleg, azon vegyes házassági esetek, melyek a kötés idejében nem voltak vegyesek, hanem csupán evangélikus felek között kötettek, akár egyik fél akár mind a kettő lett legyen is r. katholikussá, nem tartoznak a szent szék elé.

— A dunai kerületek javaslata (a 9-ik pontban) mint már láttuk, általában a tisztán evangélikus felek közötti házasságok ügyét is a r. kath. szent székek által kivánván elitéltetni, a vegyes házasságok iránt nem rendelkezik különösen.

— Az evangélikusok első javaslata (a 8-ik pontban) azt mondja, hogy a vegyes házassági ügyekben a birói illetőség az alperes székét illesse.

— Második javaslatukban (a 3-ik pontban) az alkudozás folytán már engedtek az evangélikusok egyenlőségi jogukból, s amaz egyszerü, tiszta elvtől eltérve, azt mondták, hogy miután a r. katholikusok elvei szerint a r. katholika szertartással kötött házasság szentség, azon vegyes házasságok ügyei, melyek már a kötéskor vegyesek voltak, a szent székek által itéltessenek. Ha pedig valamelyik evangélikus fél r. katholikussá létele által lesz a házasság vegyessé, a birói illetőség az alperes székéé legyen. Miről az egyszerü, tiszta és kölcsönös elvtőli eltérés folytán hasonlóan gondoskodni kellett volna, nincs a javaslatban megemlítve, hogy nevezetesen hát akkor ki legyen a biró, ha valamely r. katholikus felek közötti házasság lesz egyik félnek evangélikussá létele által vegyessé?

— A tiszai kerületek javaslata (a 3-ik pontban) ugy szól, mint az evangélikusok második javaslata.

— Az országos vegyes bizottmány javaslata (a 3-ik pontban) szintén azt mondja, mit a két előbbi, csakhogy azon vegyes házasságokra nézve, melyek valamelyik evangélikus fél r. katholikussá létele által lesznek vegyesekké, a világi törvényhatóságot rendeli biróvá.

És igy az országos vegyes bizottmány javaslata háromféle biróságot állit fel a házassági ügyekben: 1) A tisztán evangélikus felek

közötti házasságokra (a 13-ik pontban) az evangélikus egyházi széket; 2) a tisztán r. katholikus felek közötti, s a r. kath. szertartás szerint kötött vegyes házasságokra (a 3-ik pontban) a szent széket; 3) azon házasságokra pedig, melyek valamelyik evangélikus félnek r. katholikussá létele által lettek vegyesekké (szinte a 3-ik pontban), a világi törvényhatóságot. — És még ekkor nincs gondoskodva azon házasságok biróságáról, melyek tisztán r. kath. felek között kötve, valamevalamelyik fél evangélikussá létele által vegyesekké lettek.

S nincs gondoskodva végre ezen végtelen bonyodalomban, a javaslatok egyikében sem arról, hogy hát ha a kötés idejében vegyes házasságok a r. kath. félnek, valamint a tisztán r. kath. felek közötti házasságok mind a két félnek evangélikussá létele által még csak vegyesekké sem lesznek, ki legyen a biró? Természetesen a legteljesebb lábbal tapodása volna a vallásszabadságnak és egyenlőségnek, ha oly felekezet széke lenne a biróság, melyhez egyik fél sem tartozik, s még is ezt hozná magával a következetesség, ha azon elv állittatik fel, hogy a r. katholika szertartás szerint kötött házasság mint szentség, szükségképen a szent szék illetősége alá tartozik.

Ime a végtelen bonyodalom, melyet csak ugy lehet képtelen jogsérelmek nélkül megoldani, ha vagy 1) minden házassági ügyre egy biróság rendeltetik, mely ezen esetben, egyik félnek elnyomása nélkül, nem lehetne más mint a világi törvényhatóság, vagy 2) amaz egyszerü, tiszta, kölcsönös elv állittatik fel, melyet az evangélikusok első javaslatában láttunk, hogy a felek egyházi székei közől a birói illetőség mindig az alperes székét illesse.

— A nov. 7-ki első királyi válasz teljesen megegyez a törvény ezen pontjával.

— Az evangélikusok vegyes tanácskozmánya ezent pont végrehajtása iránt sem ad elő észrevételt.

A törvény 17-ik és utolsó §-a igy szól:

„17. A r. katholikusok most meglevő ünnepeit, a közéletben, nem azonban magánkörben, hol a zajos munkákon kivül minden mást lehet folytatni, a közbántalom elkerülése végett, meg fogják tartani az ágostai és helvécziai hitvallásuak, ehhez adatván, hogy a földesuraknak és minden családfőnek tiszti kereset terhe alatt tiltva van, akár katholikus akár evangélikus jobbágyaikat és cselédeiket ünnepeik meg-

tartásában, és szertartásaik valamint ájtatosságaikban akadályozni."

— A r. katholikusok első javaslata semmi követelést sem fejez ki e részben.

— Második javaslatukban (az 5-ik pontban) pedig világosan is azt mondják a római katholikusok, hogy az evangélikusok *ne* köteleztessenek a r. katholikusok ünnepeit megülni, csakhogy általában (tehát kölcsönösen) tiltva legyen, hogy valaki jobbágyait és cselédeit vallásuk ünnepeinek megtartásában akadályozhassa.

— A dunai kerületek javaslata (a 2-ik pontban) azt kivánja, mit a törvény, csakhogy még azt is megemliti, hogy szintén tiszti kereset terhe alatt tiltva legyen a róm. katholikus jobbágyokat és cselédeket böjti napokon a tiltott ételek evésére közvetlen vagy közvetett módon kecsegtetni.

— Az evangélikusok első javaslata (a 2-ik pontban) azt mondja, hogy ne követeltessék az evangélikusoktól a r. katholikusok ünnepeinek megtartása.

— Második javaslatukban (a 4-ik pontban) ugyan azt kivánják az evangélikusok.

— A tiszai kerületek javaslata (a 4-ik pontban) azt mondja, hogy az evangélikusok a r. katholikusok ünnepeit ne köteleztessenek megtartani; de a földesuraknak és családfőknek tiltva legyen akár r. katholikus akár evangélikus jobbágyaikat és cselédeiket vallásuk ünnepeinek megtartásában akadályozni. Urnapján azonban, hol járdalat szokott tartatni, az evangélikusok minden közmunkától kötelesek dél előtt tartózkodni.

— Az országos vegyes bizottmány javaslata (a 4-ik pontban) ugyanazt kivánja, mit a törvény mond.

— A nov. 7-ki első királyi válasz hasonlóan.

— Közjogi szempontból a törvény ezen utolsó szakasza megszorítás az evangélikusokra nézve a bécsi és linczi békekötések ellenében, melyeket pedig alapjául és talpkövéül vall, s melyeknek érvényét fentartotta az $179^{0}/_{1}$-ki 26-ik törvényczikk bevezetésében; és oly megszorítás, melyet a r katholikusok magok sem követeltek egyik törvényjavaslatukban sem.

— Az evangélikusok Pozsonyban 1791-ben február 10—12-én tartott vegyes tanácskozmánya ezen pont végrehajtása iránt sem terjesztett elő észrevételt.

FOGLALAT.

Pest, 1857. Nyomatott Beimel J. és Kozma Vazulnál.